



ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΥΠΡΟΥ
www.ouc.ac.cy

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΑ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΜΑΣΤΕΡ

**Η Μετάβαση των Θεωριών από την Εποχή
της Μαζικής Επικοινωνίας στα Μέσα
Κοινωνικής Δικτύωσης:
*Η Περίπτωση της Θεωρίας της Σπειροειδούς
Γραμμής της Σιωπής***

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ Α. ΜΠΑΡΜΠΑΓΙΑΝΝΗΣ

Επιβλέπων Καθηγητής

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ν. ΣΑΜΑΡΑΣ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ, ΙΟΥΛΙΟΣ, 2020

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Όπως κάθε ταξίδι, έτσι και το ταξίδι στη γνώση είναι πολύ πιο όμορφο όταν έχεις τη συντροφιά ανθρώπων που βαθύτατα εκτιμάς, σέβεσαι και αγαπάς. Όλους αυτούς τους ανθρώπους θα ήθελα κι εγώ να ευχαριστήσω από καρδιάς για τη στήριξή τους. Ευχαριστώ τον Δάσκαλο και μέντορά μου, Αθανάσιο Σαμαρά, για όλα όσα μου έχει προσφέρει όλα τα χρόνια της συνοδοιπορίας μας, από το προπτυχιακό ακόμα μέχρι και αυτή τη στιγμή. Τον ευχαριστώ γιατί μου έμαθε πολλά, αλλά κυρίως γιατί με δίδαξε με το παράδειγμά του το πιο σημαντικό όλων: Να αγαπάω την επιστήμη με πάθος και με αίσθημα ευθύνης. Να παίρνω δύναμη από αυτήν, αγωνίζομαι διαρκώς για αυτήν και να στέκομαι ταπεινά και με δέος, υπηρέτης, απέναντί της.

Ευχαριστώ από καρδιάς την οικογένειά μου, τον πατέρα μου, Ανδρέα, την μητέρα μου Παρασκευή, και τον αδερφό μου, Χρήστο, που με την αγάπη τους είναι δίπλα μου κάθε στιγμή και με στηρίζουν με τον τρόπο που μόνο εκείνοι ξέρουν, χωρίς να με αφήνουν ποτέ να ξεχνάω πόσο τυχερός είμαι που τους έχω στη ζωή μου. Ευχαριστώ, επίσης, την σύντροφό μου, Μαρίνα, για την αμέριστη στήριξη, συμπαράσταση και βοήθειά της σε κάθε στιγμή.

Τέλος, θα ήθελα εκ βαθέων να ευχαριστήσω τους καλούς μου φίλους και άξιους συναδέλφους από το Εργαστήριο Στρατηγικής Επικοινωνίας και Μέσων Ενημέρωσης, Μυρσίνη Δογάνη, Νεόφυτο Ασπριάδη, Αθηνά Λημνιούδη και Μαρία-Χριστίνα Καμπάκη για όλες τις όμορφες εμπειρίες που μοιραστήκαμε και συνεχίζουμε να μοιραζόμαστε όλα αυτά τα χρόνια.

Και το ταξίδι δε σταματά εδώ...

ΣΥΝΟΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί μία επιστημολογικού χαρακτήρα μελέτη. Το ερευνητικό της ενδιαφέρον αφορά στον τρόπο που οι μελετητές του πεδίου της Επικοινωνίας διαμορφώνουν νέες ή προσεγγίζουν ήδη διαμορφωμένες θεωρίες για τα μέσα επικοινωνίας στη διαχρονία. Ο σκοπός της εργασίας είναι διττός. Σε πρώτο επίπεδο, εξετάζεται η διαχρονική μεταβολή της θεωρίας της «Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής» της E. Noelle-Neumann (1974) ως προς τις επιστημονικές της προσεγγίσεις κατά τις περιόδους 1974 – 1985 και 2010 – 2020. Από την ανάλυση της συγκεκριμένης θεωρίας -ως περίπτωσης- αξιώνεται η θεμελίωση ερευνητικών ερωτημάτων και υποθέσεων εργασίας, οι οποίες, σε μελλοντική έρευνα θα εξετάζουν τον τρόπο που οι θεωρίες για τα Μέσα στο πεδίο της Επικοινωνίας εξελίσσονται διαχρονικά. Σε δεύτερο επίπεδο, τα Αιτιακά Σχήματα, προτείνονται ως ένα αναλυτικό και συνθετικό εργαλείο δόμησης και αποδόμησης θεωριών. Συγκεκριμένα, δια της εργαλειοποίησης της έννοιας της «αιτιότητας» τα αιτιακά σχήματα θεμελιώνονται θεωρητικά για την εξυπηρέτηση του επιστημολογικού χαρακτήρα σκοπού που διέπει την παρούσα εργασία, καθώς και για την προσέγγιση της μετεξέλιξης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής. Τα αιτιακά σχήματα, τα οποία εξάγονται από την ανάλυση, ερμηνεύονται από τις θεωρίες για τις επιδράσεις των μέσων και από τις θεωρίες για τις σχέσεις μέσων – κοινωνίας, οι οποίες συνθέτουν τη θεωρητική σκευή της μελέτης. Τέλος, ως αποτέλεσμα της ανάλυσης της βιβλιογραφίας, συγκροτείται η επιστημολογικής και μετά-θεωρητικής φύσης υπόθεση του «Επιστημολογικού Εκκρεμούς». Η υπόθεση αυτή εξυπηρετεί στην ερμηνεία του τρόπου μετεξέλιξης των επιστημονικών θεωριών για τα Μέσα, ως μία πρόταση για μία μελλοντική έρευνα, η οποία θα στρέφει τον ερευνητικό φακό του πεδίου της Επικοινωνίας προς τον ίδιο του τον εαυτό.

Λέξεις Κλειδιά: *Επιστημολογία, Αιτιότητα, Αιτιακά Σχήματα, Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής, Επιστημολογικό Εκκρεμές.*

ABSTRACT

The present master thesis is an epistemological study. The scientific interest of this study is in how scholars of the field of Communication form new or approach already established media theories over time. The purpose of the work is twofold. At the first level, it is examined the diachronic change of E. Noelle-Neumann's "Spiral of Silence Theory" (1974) regarding its scientific approaches during the periods 1974 – 1985 and 2010 – 2020. The analysis of this theory - as the case- anticipates the establishment of research questions and hypotheses, which, in future research, will examine how Media theories in the field of Communication evolve over time. At the second level, causal schemes are proposed as an analytical and synthetic tool for constructing and deconstructing theories. In particular, through the instrumentalization of the concept of "causality", causal schemes are theoretically grounded on the service of the epistemological purpose of the present work, as well as on the purpose of the approach of the development of the Spiral of Silence theory. The causal schemes, which are derived from the analysis of the theory, are interpreted by the theories about the media effects and by the media – society theories, which compose the "theoretical toolbox" of the study. As a result of the analysis of the literature, the epistemological and meta-theoretical hypothesis of the "Epistemological Pendulum" is formed. This hypothesis serves to interpret the way scientific media theories evolve, as a proposition for future research that will turn the lens of Communication's research to itself.

Keywords: *Epistemology, Causality, Causal Schemes, Spiral of Silence, Epistemological Pendulum.*

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ευχαριστίες	i
Σύνοψη	ii
Abstract	iii
Πίνακας Περιεχομένων: Αιτιακά Σχήματα	vii
Πίνακας Περιεχομένων: Διαγράμματα	xi
Πίνακας Περιεχομένων: Πίνακες	xiii
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	
Η ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΙΤΙΟΤΗΤΑΣ: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ	
1.1. Εισαγωγή	4
1.2. Βασικές Αντιλήψεις για την έννοια της Αιτιότητας	7
1.2.1. <i>Η Κανονικο-Ντετερμινιστική Αιτιότητα στη Φιλοσοφική Σκέψη του D. Hume (1711-1776)</i>	<i>8</i>
1.2.2. <i>Αιτιότητα (Causality) και Συσχετισμός (Correlation)</i>	<i>10</i>
1.2.3. <i>Από την Αιτιώδη Ανάλυση Συσχετισμών στην Αιτιώδη Ανάλυση των Μηχανισμών (ή Διαδικασιών)</i>	<i>13</i>
1.3. Περίληψη	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	
Η ΑΙΤΙΟΤΗΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ: ΕΡΓΑΛΕΙΟΠΟΙΗΣΗ & ΑΙΤΙΑΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ	
2.1. Η Επιστημολογία της Αιτιότητας:	
Η Θεωρία ως αντικείμενο (απο)δόμησης	19
2.1.1. <i>Εισαγωγή</i>	<i>19</i>
2.1.2. <i>Προσεγγίζοντας το πλάτος της έννοιας «Θεωρία»</i>	<i>21</i>
2.1.3. <i>Προσεγγίζοντας το βάθος της έννοιας «Θεωρία»</i>	<i>23</i>
2.1.4. <i>Ο ρόλος της Αιτιότητας στο βάθος της έννοιας «Θεωρία»</i>	<i>29</i>
2.1.5. <i>Περίληψη</i>	<i>30</i>
2.2. Η Μεθοδολογία της Αιτιότητας: Εργαλειοποίηση & Αιτιακά Σχήματα	32
2.2.1. <i>Εισαγωγή</i>	<i>32</i>
2.2.2. <i>Ταυτότητα και Λειτουργίες των Αιτιακών Σχημάτων</i>	<i>33</i>
2.2.3. <i>Η Συμβολική Γλώσσα των Θεωριών: «Γραμματική» και «Συντακτικό» των Αιτιακών Σχημάτων</i>	<i>34</i>
2.2.3.1. <i>Μεταβλητές: Φύσει, Θέσει και Ιδιότητα</i>	<i>35</i>

2.2.3.2.	<i>Προβλεπόμενες Μορφές Συσχετίσεων και Λειτουργίες Μεταβλητών</i>	41
2.2.4.	<i>Περίληψη</i>	46

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΘΕΩΡΙΕΣ ΜΕΣΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ: ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ & ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ

3.1.	<i>Εισαγωγή</i>	49
3.2.	<i>Οι Επιδράσεις των Μέσων (Media Effects)</i>	52
3.2.1.	<i>Οι 4 Φάσεις της «Φυσικής Ιστορίας» και τα 4 μοντέλα των Θεωριών Επιδράσεων</i>	57
3.2.1.1.	<i>Α' Φάση: Πανίσχυρες Επιδράσεις των Μέσων Επικοινωνίας</i>	57
3.2.1.2.	<i>Β' Φάση: Ανίσχυρες Επιδράσεις των Μέσων Επικοινωνίας</i>	58
3.2.1.3.	<i>Γ' Φάση: Ισχυρές Επιδράσεις των Μέσων Επικοινωνίας</i>	59
3.2.1.4.	<i>Δ' Φάση: Υπό Διαπραγμάτευση Επιδράσεις των Μέσων Επικοινωνίας</i>	60
3.2.1.5.	<i>Τέσσερα Μοντέλα Επιδράσεων κατά Perse (2001)</i>	60
3.2.2.	<i>Τα 5 Γνωρίσματα των Θεωριών Επιδράσεων</i>	61
3.2.2.1.	<i>Το Παράδειγμα της Επιλεκτικότητας</i>	62
3.2.2.2.	<i>Το Παράδειγμα των Χαρακτηριστικών Γνωρισμάτων των Μέσων</i>	62
3.2.2.3.	<i>Το Παράδειγμα των Έμμεσων Επιδράσεων</i>	63
3.2.2.4.	<i>Το Παράδειγμα των Υπό Συνθήκη Επιδράσεων</i>	64
3.2.2.5.	<i>Το Παράδειγμα των Συναλλακτικών Επιδράσεων</i>	65
3.2.3.	<i>Τα 6 Θεωρητικά Στάδια των Θεωριών Επιδράσεων</i>	66
3.2.4.	<i>Θεωρίες Επιδράσεων των Μέσων Επικοινωνίας και η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής</i>	70
3.3.	<i>Θεωρίες Επικοινωνίας: Η Σχέση Κοινωνίας – Μέσων (Media – Society Theories)</i>	71
3.3.1.	<i>Θεωρία Τεχνολογικής Αιτιοκρατίας (Technology Determinism of Communication)</i>	74
3.3.2.	<i>Θεωρία Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού (Social Constructionism Theory)</i>	76
3.3.3.	<i>Λοιπές Θεωρίες Μέσων – Κοινωνίας</i>	79
3.4.	<i>Περίληψη</i>	83

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΣΠΙΡΑΛ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ

4.1.	<i>Εισαγωγή</i>	86
4.1.1.	<i>Η Θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής: Γενικές Παρατηρήσεις</i>	86

4.1.2.	Μελέτη της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής: Μεθοδολογικές Παρατηρήσεις	89
4.2.	Ο Επιστημονικός Διάλογος για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής: 1974 – 1985	93
4.2.1.	Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής της Noelle-Neumann (1974)	93
4.2.2.	Απαντήσεις στη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής & στη Noelle-Neumann	99
4.2.3.	Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής: Αποτίμηση της δεκαετίας 1974-1985	113
4.2.3.1.	Αποτίμηση των Εναλλακτικών Ερμηνειών της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής	113
4.2.3.2.	Από τις Εναλλακτικές Ερμηνείες της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στις Θεωρίες Επιδράσεων και Σχέσεων Μέσων-Κοινωνίας	119
4.3.	Επιστημονικός Διάλογος για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής: 2010 – 2020	125
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5		
Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΟΥ «ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΟΥ ΕΚΚΡΕΜΜΟΥΣ»		
5.1.	Εισαγωγή	152
5.2.	Η Υπόθεση του «Επιστημολογικού Εκκρεμούς» ως Ερμηνεία Επιστημονικών Προσεγγίσεων της Θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής	155
5.3.	Η Υπόθεση του «Επιστημολογικού Εκκρεμούς» ως Ερμηνεία Επιστημονικών Προσεγγίσεων των θεωριών στο πεδίο της Επικοινωνίας	158
ΕΠΙΛΟΓΟΣ		165
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		166

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ: ΑΙΤΙΑΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ

Αιτιακό Σχήμα 2.1. Σχηματική Αναπαράσταση Παραδείγματος	38
Αιτιακό Σχήμα 2.2. Αναπαράσταση Προϋποτιθέμενης Μεταβλητής (1)	39
Αιτιακό Σχήμα 2.3. Αναπαράσταση Προϋποτιθέμενης Μεταβλητής (2)	39
Αιτιακό Σχήμα 2.4. Αιτιακό Σχήμα ως Μεταβλητή	40
Αιτιακό Σχήμα 2.5. Αιτιακό Σχήμα με περισσότερες από μία Ανεξάρτητες Μεταβλητές	41
Αιτιακό Σχήμα 3.1. Η Θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής (E. Noelle-Neumann, 1974, 1984, 1985, 1991)	50
Αιτιακό Σχήμα 3.2. (Βασική) Κοινωνική Υπόθεση: Κοινωνική Συγκυρία – Επιδράσεις Μέσων	54
Αιτιακό Σχήμα 3.3. Ερμηνευτική Υπόθεση της Απόδοσης Ευθυνών κατά τις Περιόδους Κρίσης	54
Αιτιακό Σχήμα 3.4. Ερμηνευτική Υπόθεση της Χειραγώγησης - Πειθούς κατά τις Περιόδους Κρίσης	55
Αιτιακό Σχήμα 3.5. Ερμηνευτική Υπόθεση της Πληροφόρησης κατά τις Περιόδους Κρίσης	55
Αιτιακό Σχήμα 3.6. Ερμηνευτική Υπόθεση της Μεθοδολογίας: Μεθοδολογίας – Επιδράσεις Μέσων Επικοινωνίας	56
Αιτιακό Σχήμα 3.7. Ερμηνευτική Υπόθεση της Τεχνολογίας: Τεχνολογία–Θεωρίες Επιδράσεων Μέσων Επικοινωνίας	56
Αιτιακό Σχήμα 3.8. Το Παράδειγμα της Επιλεκτικότητας στις Θεωρίες Επιδράσεων των Μέσων	62
Αιτιακό Σχήμα 3.9. Το Παράδειγμα των Χαρακτηριστικών Γνωρισμάτων των Μέσων στις Θεωρίες Επιδράσεων των Μέσων	63

Αιτιακό Σχήμα 3.10. Το Παράδειγμα των Έμμεσων Επιδράσεων των Μέσων (Ατομικές Διεργασίες Διαμεσολάβησης)	64
Αιτιακό Σχήμα 3.11. Το Παράδειγμα των Έμμεσων Επιδράσεων των Μέσων (Διαμεσολάβηση Στάσεων και Πεποιθήσεων)	64
Αιτιακό Σχήμα 3.12. Το Παράδειγμα των Υπό Συνθήκη Επιδράσεων (ο ρυθμιστικός ρόλος του Παραδείγματος της Επιλεκτικότητας)	65
Αιτιακό Σχήμα 3.13. Το Παράδειγμα της Συναλλαγής στις Επιδράσεις των Μέσων Επικοινωνίας	66
Αιτιακό Σχήμα 3.14. Η Θεωρία της Τεχνολογικής Αιτιοκρατίας ως Θεωρία Μέσων Κοινωνίας	75
Αιτιακό Σχήμα 3.15. Η Θεωρία του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού ως Θεωρία Μέσων – Κοινωνίας	78
Αιτιακό Σχήμα 4.1. Η Θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής (E. Noelle-Neumann, 1974, 1984, 1985, 1991)	88
Αιτιακό Σχήμα 4.2. Συσχέτιση μεταξύ της Κυρίαρχης Γνώμης στο Παρόν και το Μέλλον	95
Αιτιακό Σχήμα 4.3. Λανθάνουσα Συσχέτιση μεταξύ της Κυρίαρχης Γνώμης στο Παρόν και το Μέλλον	96
Αιτιακό Σχήμα 4.4. Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής: Μερικώς Διαμεσολαβούμενη -εμμέσως- Αλληλοτροφοδοτούμενη Αιτιώδης Συσχέτιση	97
Αιτιακό Σχήμα 4.5. Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής ως Μοντέλο Διαμόρφωσης της Κοινής Γνώμης	98
Αιτιακό Σχήμα 4.6. Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής ως Μοντέλο Διαμόρφωσης της Κοινής Γνώμης (η επίδραση των πλουραλιστικών μέσων και της Πλουραλιστικής Αγνοίας- Katz)	101
Αιτιακό Σχήμα 4.7. Η Επίδραση της Ανεξαρτησίας του Ατόμου στην Πιθανότητα Συμμόρφωσης	102
Αιτιακό Σχήμα 4.8. Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής ως Μοντέλο Διαμόρφωσης της Κοινής Γνώμης (η Επίδραση της Ανεξαρτησίας του Ατόμου - Katz)	103

Αιτιακό Σχήμα 4.9. Ερευνητική Υπόθεση Glynn και McLeod (1982): Συσχέτιση μεταξύ του Χαρακτήρα της Άποψης και της Επιλογής Μορφών Επικοινωνίας	104
Αιτιακό Σχήμα 4.10. Ερευνητική Υπόθεση Glynn και McLeod (1982): Συσχέτιση μεταξύ της Αντίληψης του Κλίματος Γνώμης και της έκφρασης της Πρόθεσης Ψήφου	105
Αιτιακά Σχήματα 4.11. Βασικές Υποθέσεις Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής (<i>Taylor, 1982:317</i>)	106
Αιτιακά Σχήματα 4.12. Βασικές Υποθέσεις Πλουραλιστικής Αγνοίας (<i>Taylor, 1982:320</i>)	106
Αιτιακό Σχήμα 4.13. Συσχέτιση μεταξύ της Θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής και των Λειτουργιών Προσέγγισης της Πραγματικότητας	107
Αιτιακό Σχήμα 4.14. Λειτουργίες Προσέγγισης της Πραγματικότητας στο Μοντέλο της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής	107
Αιτιακό Σχήμα 4.15. Εμπλουτισμός Τιμών των «Ενδοατομικών Λειτουργιών Προσέγγισης της Πραγματικότητας» και ο Ρόλος των Ομάδων Αναφοράς	109
Αιτιακά Σχήματα 4.16. Εναλλακτική Υπόθεση ως προς την Ανεξάρτητη Μεταβλητή: Φόβος Απομόνωσης ως Μεταβλητή και ως Τιμή Μεταβλητής	113
Αιτιακό Σχήμα 4.17. Ο ρυθμιστικός ρόλος των Μεταβλητών Συνθήκης: Ρύθμιση και Ρυθμιζόμενη Ρύθμιση	118
Αιτιακό Σχήμα 4.18. Προσεγγίσεις και Αμφισβητήσεις της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής (1974 – 1985)	119
Αιτιακό Σχήμα 4.19. Βεβαιότητα της Στάσης και Αποσιώπηση Προσωπικής Άποψης	126
Αιτιακό Σχήμα 4.20. Βεβαιότητα της Στάσης και Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής	127
Αιτιακό Σχήμα 4.21. Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής Εντός και Εκτός Σύνδεσης	128
Αιτιακό Σχήμα 4.22. Παραμετροποίηση της Μεταβλητής Συνθήκης στη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής	129

Αιτιακό Σχήμα 4.23. Οι Ενδοατομικές Λειτουργίες Προσέγγισης της Πραγματικότητας και η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής στην Διαδικτυακή Δημόσια Σφαίρα	130
Αιτιακό Σχήμα 4.24. Ανεξερεύνητη Συσχέτιση μεταξύ Φυσικής και Διαδικτυακής Λειτουργίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής	132
Αιτιακό Σχήμα 4.25. Η Μετατόπιση της Επίδρασης του Επικοινωνιακού Περιβάλλοντος	133
Αιτιακά Σχήματα 4.26. Η Μετατόπιση της Επίδρασης του Επικοινωνιακού Περιβάλλοντος	134
Αιτιακό Σχήμα 4.27. Η Σημαντικότητα του Υπό Συζήτηση Θέματος και οι Στρατηγικές Απόκρισης	134
Αιτιακό Σχήμα 4.28. Η Θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ως Φαινομένου	135
Αιτιακό Σχήμα 4.29. Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής: Από αιτιότητα μερικής διαμεσολάβησης με μία ενδιάμεση σε αιτιότητα μερικής διαμεσολάβησης με δύο ενδιάμεσες μεταβλητές	138
Αιτιακό Σχήμα 4.30. Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής σε Καθεστώς Επιτήρησης (Γενικό)	139
Αιτιακό Σχήμα 4.31. Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής σε Καθεστώς Επιτήρησης: Ο ρυθμιστικός Ρόλος της Επιτήρησης, ως λειτουργίας των Νέων Μέσων στη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής	140
Αιτιακό Σχήμα 4.32. Η Έκθεση στα Διχαστικά Μέσα και η Πολιτική Πόλωση	141
Αιτιακό Σχήμα 4.33. Η Επιλεκτικότητα στην Πλουραλιστική Λειτουργία των Μέσων και η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής	142
Αιτιακό Σχήμα 4.34. Οι Ερευνητικές Προσεγγίσεις της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής	143
Αιτιακό Σχήμα 4.35. Οι Θεωρητικές Προσεγγίσεις της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής	145
Αιτιακό Σχήμα 4.36. Η Τεχνολογική Αιτιοκρατία στις Θεωρητικές Προσεγγίσεις της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής	148

Αιτιακό Σχήμα 4.37. Οι Ερευνητικές Προσεγγίσεις: Συσχέτιση μεταξύ Νέου Επικοινωνιακού Περιβάλλοντος και Διαδικτυακής Λειτουργίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής	149
Αιτιακό Σχήμα 4.38. Οι Ερευνητικές Προσεγγίσεις: (Λανθάνουσα) Συσχέτιση μεταξύ Νέου Επικοινωνιακού Περιβάλλοντος και Διαδικτυακής Λειτουργίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής	149
Αιτιακό Σχήμα 4.39. Τεχνολογική Αιτιοκρατία και Θεωρίες Επιδράσεων στις Ερευνητικές Προσεγγίσεις της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής	150
Αιτιακό Σχήμα 4.40. Τεχνολογική Αιτιοκρατία και Θεωρίες Επιδράσεων στις Θεωρητικές Προσεγγίσεις της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής	150
Αιτιακό Σχήμα 5.1. Οι Κοινωνιο-Κεντρικής Φύσης Τιμές και Ανεξάρτητες και Προϋποτιθέμενες Μεταβλητές (1974 – 1985)	160

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ: ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

Διάγραμμα 1.1. Θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής κατά Noelle-Neumann (1974)	16
Διάγραμμα 2.1. Κλίμακα Αφαίρεσης	20
Διάγραμμα 2.2. Συστατικά της Επιστημονικής Διαδικασίας	22
Διάγραμμα 2.3. Είδη Σχέσεων κατά τη Δόμηση Θεωριών	34
Διάγραμμα 2.4. Κατηγορίες Σχέσεων μεταξύ Μεταβλητών	41
Διάγραμμα 3.1. Οδικός Χάρτης Προσέγγισης: Βασικές Εννοιολογικές και Θεωρητικές Περιοχές	51
Διάγραμμα 3.2. Συσχετίσεις μεταξύ των Θεωρητικών Σταδίων των Θεωριών Επιδράσεων	69
Διάγραμμα 3.3. Κατηγοριοποίηση των Θεωριών Μέσων – Κοινωνίας	72

Διάγραμμα 4.1. Ο Γρίφος της Noelle-Neumann	87
Διάγραμμα 4.2. Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής	89
Διάγραμμα 4.3. Διπλό Κλίμα Γνώμης στο μοντέλο της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής	99
Διάγραμμα 4.4. Επίπεδα Επικοινωνιακής Διαδικασίας κατά <i>McQuail (2010:18)</i>	115
Διάγραμμα 4.5. Η μετατόπιση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ως θεωρία Επιδράσεων: Από τις θεωρίες Κοινωνικού Συγκειμένου στις Θεωρίες Ενεργού Ακροατηρίου	122
Διάγραμμα 4.6. Η μετατόπιση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ως προς τις Θεωρίες Μέσων - Κοινωνίας: Από την προσέγγιση του Δομο-Λειτουργισμού στην προσέγγιση του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού	124
Διάγραμμα 4.7. Το «Τριπλό Κλίμα Γνώμης» στο Μοντέλο της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής	131
Διάγραμμα 4.8. Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής ως Ερμηνεία της αλληλεπίδρασης της Κοινής Γνώμης στο Θεσμικό Πλαίσιο	134
Διάγραμμα 5.1. Επιστημολογικό Εκκρεμές της Θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής	155
Διάγραμμα 5.2. Επιστημολογικό Εκκρεμές της Θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής (1974 – 1985)	156
Διάγραμμα 5.3. Επιστημολογικό Εκκρεμές της Θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής (2010 – 2020)	157
Διάγραμμα 5.4. Κριτήρια Ταυτοποίησης της θέσης μίας Θεώρησης στο Επιστημολογικό Εκκρεμές	159
Διάγραμμα 5.5. Ο Ρόλος των Δυναμικών Παραγόντων / Αιτιών Μετακίνησης	161
Διάγραμμα 5.6. Η Ταχύτητα του Επιστημολογικού Εκκρεμούς	164

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ: ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1.1. Κατηγοριοποιήσεις Αιτιότητας κατά Gerring	5
Πίνακας 1.2. Ορισμοί Αιτιωτών Μηχανισμών	15
Πίνακας 2.1. Τυπολογία Θεωριών κατά McQuail	22
Πίνακας 2.2. Άντληση Γνωρισμάτων -βάθους- της έννοιας «Θεωρία»	26
Πίνακας 2.3. Οργάνωση Γνωρισμάτων -βάθους- της έννοιας «Θεωρία»	28
Πίνακας 3.1. Σύγκριση και Αντιπαράθεση των Μοντέλων Επιδράσεων των Μέσων	61
Πίνακας 3.2. Συγκριτική Ταξινόμηση Ιστορικών Φάσεων και Θεωρητικών Σταδίων των Θεωριών Επιδράσεων των Μέσων	68
Πίνακας 3.3. Κοινωνικές λειτουργίες των Μέσων (βλ. McQuail, 2003:106)	81
Πίνακας 4.1. Λίστα Επιστημονικών Δημοσιεύσεων προς Ανάλυση: 1974 – 1985	91
Πίνακας 4.2. Λίστα Επιστημονικών Δημοσιεύσεων προς Ανάλυση: 2010 - 2020	92
Πίνακας 4.3. Παράγοντες Συσχέτισης με τη Θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής (1974 – 1985)	116

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί μία επιστημολογικού χαρακτήρα μελέτη, η οποία εστιάζει στη διερεύνηση της επιστημονικής σκέψης και δραστηριότητας (*Moscovici & Hewstone, 1984*), μέσα από την οποία ο «επαγγελματίας σοφός» θεωρεί την κοινωνική πραγματικότητα. Ο κεντρικός σκοπός της εργασίας έχει επιστημολογικό χαρακτήρα και αφορά στη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η επιστημονική κοινότητα, και συγκεκριμένα οι μελετητές του πεδίου της Επικοινωνίας προσεγγίζουν τις θεωρίες για τα μέσα επικοινωνίας στη διαχρονία. Ένας δεύτερος και εξίσου κεντρικός σκοπός είναι η θεμελίωση του (αναλυτικού και συνθετικού) εργαλείου των αιτιακών σχημάτων για την εξυπηρέτηση του παραπάνω σκοπού, αλλά και για την υποστήριξη της αξίας και της λειτουργίας τους ως εργαλείου ανάλυσης ικανό να εξυπηρετήσει επιστημολογικούς σκοπούς και να χρησιμοποιηθεί σε μετά-θεωρητικής φύσης προσεγγίσεις.

Τα Αιτιακά Σχήματα προτού χρησιμοποιηθούν στη μελέτη της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, θεμελιώνονται θεωρητικά σε σχέση με την έννοια της «αιτιότητας». Ειδικότερα, στα κεφάλαια 1 και 2 της εργασίας προσεγγίζεται η έννοια της «αιτιότητας» ως προς την οντολογία της, δηλαδή το «τι είναι αιτιότητα», την επιστημολογία της, δηλαδή «τι ανακαλύπτουμε όταν η αιτιότητα είναι λειτουργική» και τη μεθοδολογία της, δηλαδή «πώς η αιτιότητα εργαλειοποιείται», ούτως ώστε να θεμελιωθεί και να εφαρμοστεί ως ένα χρηστικό εργαλείο ανάλυσης. Αναγκαία προϋπόθεση για να υπάρξει έγκυρη συλλογιστικά μετάβαση από την επιστημολογία της αιτιότητας, στη μεθοδολογία της, δηλαδή για την τεκμηρίωση ότι τα αιτιακά σχήματα συνιστούν ένα εργαλείο συμβατό με τον επιστημολογικής φύσης σκοπό της παρούσας εργασίας, ήταν η προσέγγιση του ορισμού της έννοιας «θεωρία», και η αναζήτηση του ρόλου της «αιτιότητας» στο εννοιολογικό της βάθος. Με άλλα λόγια, για να χρησιμοποιηθούν τα αιτιακά σχήματα ως εργαλείο ανάλυσης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, θα πρέπει πρώτα να θεμελιωθεί θεωρητικά ποιος είναι ο ρόλος της έννοιας της «αιτιότητας» σε μία κοινωνική θεωρία, ούτως ώστε να οριστεί η επιστημολογία της αιτιότητας, και κατ' επέκταση να θεμελιωθεί και να εφαρμοστεί το μεθοδολογικό εργαλείο ανάλυσης των αιτιακών σχημάτων.

Τη θεμελίωση του αναλυτικού εργαλείου των αιτιακών σχημάτων ακολουθεί στο, κεφάλαιο 3, η σύνθεση της θεωρητικής σκευής της εργασίας από το πεδίο της Επικοινωνίας, δηλαδή η συγκρότηση της θεωρητικής εργαλειοθήκης με βάση την οποία τα αιτιακά σχήματα τα οποία θα εξαχθούν από την ανάλυση των επιστημονικών δημοσιευμάτων για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής θα νοηματοδοτηθούν και θα ερμηνευτούν με βάση συγκεκριμένες θεωρίες της Επικοινωνίας. Ειδικότερα, στη θεωρητική σκευή της παρούσας εργασίας συμπεριλαμβάνονται δύο κύριοι θεωρητικοί άξονες: οι μετά-θεωρητικές προσεγγίσεις για τις θεωρίες επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας και οι θεωρίες οι οποίες περιγράφουν τις σχέσεις μέσων και κοινωνίας.

Οι δύο αυτοί θεωρητικοί άξονες μπορούν να ιδωθούν ως ερμηνευτικοί φακοί υπό των οποίων τίθενται τα κεντρικά αιτιακά σχήματα της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, όπως αποτυπώνονται στις επιστημονικές δημοσιεύσεις των δύο ορισμένων υπό ανάλυση περιόδων. Η λειτουργία της διαδικασίας αυτής συμβάλλει στην ταυτοποίηση του τρόπου που η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής προσεγγίζεται σε σχέση με τα μέσα επικοινωνίας και τις επιδράσεις τους. Με άλλα λόγια, τα θεωρητικά και μετά-θεωρητικά μοντέλα τα οποία συνθέτουν τους δύο ερμηνευτικούς άξονες εξυπηρετούν στην ταυτοποίηση των αιτιακών σχημάτων για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής που κωδικοποιούνται ως προς τις θεωρίες για τις επιδράσεις των μέσων και ως προς τις θεωρίες για τη σχέση τους με την κοινωνία, την οποία φέρει στον πυρήνα της η εκάστοτε θεώρηση.

Η θεωρία της «Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής» (*Spiral of Silence*) της E. Noelle-Neumann (1974), μία θεωρία για τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης ή οποία σχετίζεται άμεσα με τις επιδράσεις των μέσων επικοινωνίας, συνιστά την περίπτωση στην οποία η παρούσα εργασία επικεντρώνεται για την προσέγγιση των προαναφερθέντων σκοπών. Πιο συγκεκριμένα, εστιάζοντας στη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής της, στο κεφάλαιο 4, εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο οι μελετητές του πεδίου της Επικοινωνίας προσέγγισαν τη θεωρία σε δύο διακριτές περιόδους, την πρώιμη φάση της θεωρίας (1974 – 1985) και την ύστερη φάση (2010 – 2020) μέσα από τη χρήση του αναλυτικού εργαλείου των αιτιακών σχημάτων. Κριτήριο επιλογής των συγκεκριμένων ιστορικών φάσεων της θεωρίας αποτελεί κυρίως η χρονολογική τους απόσταση, και κατ' επέκταση η συνακόλουθη διαφοροποίηση του επικοινωνιακού περιβάλλοντος, σε μία εποχή όπου η τηλεόραση συνιστούσε το κυρίαρχο μέσο επικοινωνίας, ενώ αντίθετα στην άλλη τα παραδοσιακά μέσα επικοινωνίας μετά την έλευση της τεχνολογίας του διαδικτύου δίνουν τη σκυτάλη στα νέα μέσα.

Τέλος, και αφού ολοκληρώνεται η ανάλυση της περίπτωσης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής με τη χρήση των αιτιακών σχημάτων και αφού αυτά ερμηνεύονται με την προαναφερθείσα θεωρητική σκευή, στο κεφάλαιο 5 της παρούσας εργασίας θεμελιώνεται η υπόθεση του «Επιστημολογικού Εκκρεμούς» (*Epistemological Pendulum*) και εξάγονται συγκεκριμένα ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις εργασίας για μία μελλοντική έρευνα. Η υπόθεση του επιστημολογικού εκκρεμούς συνιστά το κεντρικό συμπέρασμα της παρούσας εργασίας, θεμελιωμένο στα αποτελέσματα της ανάλυσης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής και το οποίο ανταποκρίνεται στον επιστημολογικής φύσης σκοπό της εργασίας. Στον πυρήνα της συγκεκριμένης υπόθεσης -αλλά και της ευρύτερης προσέγγισης της παρούσας εργασίας- βρίσκεται μία υποβόσκουσα θέση, εκπεφρασμένη ως μία ερευνητική πρόταση, η οποία στόχο έχει την εκκίνηση ενός επιστημονικού διαλόγου επικεντρωμένου στις εσωτερικές δυναμικές εντός του πεδίου της Επικοινωνίας. Στην πραγματικότητα, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μία πρόταση και πρόσκληση προς τους μελετητές του πεδίου της Επικοινωνίας για ενδοσκόπηση, αυτοπαρατήρηση και τελικά διαμόρφωση νέων θεωριών, οι

οποίες θα περιγράφουν και θα ερμηνεύουν τη διαδικασία και τον τρόπο που οι ίδιοι παράγουν έγκυρη γνώση και θεωρίες για τον πραγματικό κόσμο, καθορίζοντας έτσι το χαρακτήρα του πεδίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η Οντολογία και η Επιστημολογία της Αιτιότητας: Εννοιολογική Οριοθέτηση

1.1. Εισαγωγή

Η Αιτιότητα στην παρούσα εργασία κατέχει κυρίαρχο ρόλο, καθώς σ' αυτήν βασίζεται το μεθοδολογικό εργαλείο των αιτιακών σχημάτων, τόσο κατά τη διαδικασία προσέγγισης του εμπειρικού υλικού, όσο και κατά την εμπειρική θεμελίωση των αιτιωδών υποθέσεων (και των ερμηνειών τους), με τις οποίες θα ολοκληρωθεί η έρευνα. Στόχος του παρόντος κεφαλαίου είναι η εννοιολογική χαρτογράφηση-οριοθέτηση της αιτιότητας, και εξυπηρετεί δύο βασικές λειτουργίες για το σύνολο της εργασίας: Από τη μία πλευρά, τοποθετεί το εργαλείο των αιτιακών σχέσεων στο σημείο του εννοιολογικού χάρτη της αιτιότητας όπου ανήκει, ορίζοντας έτσι την οντολογία του, δηλαδή το «τι σημαίνει», και το πώς προσεγγίζεται η αιτιότητα στο σύνολο της εργασίας. Από την άλλη πλευρά, δημιουργεί ένα κοινό κώδικα επικοινωνίας με τον αναγνώστη, ώστε να αποφευχθούν τυχόν συγχύσεις στη συνέχεια, κατά τη χρήση αυτού του τόσο πολυσήμαντου και αμφιλεγόμενου -επιστημονικά και φιλοσοφικά- όρου.

Οι άνθρωποι εξαρτώνται από την αιτιότητα, η οποία βρίσκεται στο επίκεντρο των ερμηνειών και των κατανοήσεών τους (Brandy, 2011:1058). Χρησιμοποιούν αιτιώδεις προτάσεις (*causal statements*), όπως «το Α προκάλεσε το Β», ώστε να ερμηνεύσουν γεγονότα που τους συνέβησαν, να κάνουν ρεαλιστικές προβλέψεις, και με αυτόν τον τρόπο να προβλέψουν ή/και να επηρεάσουν το μέλλον (ό.π.:1054). Στην καθομιλουμένη η έννοια της αιτιότητας χρησιμοποιείται καταχρηστικά, διατυπώνοντας όρους όπως «τάσεις», «συνέπειες», «μηχανισμούς» με αιτιώδες περιεχόμενο, αλλά ταυτόχρονα και με πολύ λεπτές διαφοροποιήσεις (Humphreys, 2017:31).

Στην επιστήμη και στη φιλοσοφία διαχρονικά, η έννοια της αιτιότητας προσεγγίζεται με έναν πιο αυστηρό και περισσότερο κοπιώδη τρόπο. Για τον επιστημονικό διάλογο, η καθημερινή γλώσσα δεν αρκεί για να γίνει κατανοητό το «τι είναι η αιτιότητα», και ποια είναι η οντολογία της (Humphreys, 2017:31). Ο Brandy (2011:1054-1055) κατηγοριοποιεί τους προβληματισμούς για την αιτιότητα σε τρεις τύπους, όπως αυτοί αναπτύσσονται στις φιλοσοφικές συζητήσεις: Τους *Ψυχολογικούς & Λεκτικούς (Psychological & Linguistic)*, οι οποίοι προσπαθούν να απαντήσουν στο ερώτημα «τι εννοούμε με τον όρο αιτιότητα;»· τους *Μεταφυσικούς/Οντολογικούς (Metaphysical/Ontological)*, οι οποίοι απαντούν στο ερώτημα «τι είναι η αιτιότητα»· και τους *Επιστημολογικούς (Epistemological)*, οι οποίοι απαντούν στο ερώτημα «τι ανακαλύπτουμε όταν η αιτιότητα είναι λειτουργική;».

Ο Humphreys (2017:31) επέλεξε μία παρομοίωση για να παρουσιάσει τη σημαντικότητα της οντολογίας της αιτιότητας στην επιστημονική έρευνα: «Η επιλογή της αιτιώδους οντολογίας από κάποιον (σ.σ. ερευνητή) είναι τόσο σημαντική, όσο η επιλογή συζύγου· ένα αρχικό λάθος στην

κρίση του θα τον οδηγήσει αναπόφευκτα στην καταστροφή». Κατά τους Marin και Singer (1988:349), διαφορετικοί τύποι αιτιών απαιτούν και διαφορετικές προσεγγίσεις στην εμπειρική ανάλυση, επομένως η άποψη για την αιτιότητα (*causal argument*) που θα επιλέξει να υιοθετήσει κανείς είναι πιθανό να επηρεάσει και τις επιλογές κατά τον ερευνητικό του σχεδιασμό (Gerring, 2005:165).

Οι αντιλήψεις περί αιτιότητας παρουσιάζουν μεγάλο εύρος στις επιστημονικές συζητήσεις. Ο Gerring (2005:163-165) παραθέτει ένα εύρος τυπολογιών (Πίνακας 1.1) για την αιτιότητα στην προσπάθειά του να ορίσει λογικά κριτήρια για κάθε αντικρουόμενη άποψη επ' αυτής.

Πίνακας 1.1. Κατηγοριοποιήσεις Αιτιότητας κατά Gerring (2005:162-165)

Τυπολογίες/Κατηγοριοποιήσεις Αιτιότητας		Βιβλιογραφικές Παραπομπές
Τυπολογία Αιτιών κατά Αριστοτέλη	Τυπικά Αίτια (<i>Formal Causes</i>)	<i>Lebow, 2014:64-66;</i> <i>Holland, 1986:949-450</i>
	Υλικά Αίτια (<i>Material Causes</i>)	
	Ποιητικά Αίτια (<i>Efficient Causes</i>)	
	Τελικά Αίτια (<i>Final Causes</i>)	
Αιτιώδη Επιχειρήματα (<i>Causal Arguments</i>)	Προσδιοριστικά (<i>Deterministic</i>)	<i>Adcock, 2002; Goertz and Starr, 2002;</i> <i>Spohn, 1983; Waldner, 2002</i>
	Πιθανολογικά (<i>Probabilistic</i>)	
Αιτιώδης Ανάλυση (<i>Causal Analysis</i>)	Συσχετιστική (<i>Correlational</i>)	<i>Bhaskar, 1975/1978;</i> <i>Dessler, 1991;</i> <i>Elster, 1989; George and Bennett, 2005; Harre, 1970, 1972; Hedstrom and Swedberg, 1998: 7;</i> <i>Mahoney, 2001; McMullin, 1984; Ragin, 1987</i>
	Ανάλυση των Μηχανισμών ή Διαδικασιών (<i>Mechanism/Process</i>)	
Αιτιώδης Ερμηνεία (<i>Explanations</i>)	Από πάνω προς τα κάτω Ερμηνείες (<i>Top-Down Explanations</i>)	<i>Glennan, 2000; Kitcher, 1989; Salmon, 1989</i>
	Από κάτω προς τα πάνω Ερμηνείες (<i>Bottom-Up Explanations</i>)	
Αίτια (<i>Causes</i>)	Εξάρτησης (<i>Dependent</i>)	<i>Hall, 2004</i>
	Παραγωγής (<i>Production</i>)	
Μοντέλα Αιτιώδους Ερμηνείας (<i>Models of Causal Explanations</i>)	Νομοτελειακό Μοντέλο (<i>Covering-Law</i>)	<i>Bunge (1997: 412–13</i>
	Ερμηνευτική Αιτιότητα (<i>Interpretive Causation</i>)	
	Τελεολογική Ερμηνεία (<i>Functional Explanation</i>)	
	Μηχανιστική Αιτιότητα (<i>Mechanistic Causation</i>)	
Τυπολογία <i>Brandy</i> (2002) ως προς τα Θεωρητικά-	Θεωρία Κανονικότητας (<i>Regularity Theory</i>)	<i>βλ. Hume, Mill, και Hempel</i> <i>όπως παρατίθενται στον</i>
	Αντισταθμιστική Θεωρία (<i>Counterfactual Theory</i>)	
	Θεωρία Ελέγχου (<i>Manipulation Theory</i>)	

Επιστημολογικά Παραδείγματα	Θεωρία των Μηχανισμών (<i>Mechanisms/Capacity Theory</i>)	Brandy (2002), David Lewis (1973)
Επίπεδα Αιτιώδων Ερμηνειών (<i>Causal Explanation Levels</i>)	Σκεπτικιστική Ερμηνεία (<i>Skepticism</i>)	Tilly (2001)
	Νομοτελειακή Ερμηνεία (<i>Covering Law</i>)	
	Ερμηνεία των Τάσεων (<i>Propensity</i>)	
	Συστημική Ερμηνεία (<i>System</i>)	
	Ερμηνεία των Μηχανισμών/Διεργασιών (<i>Mechanism & Process</i>)	
Κατάλογος Αιτιωδών Συσχετίσεων	Συγκυριακό αίτιο (<i>Conjunctural Cause</i>)	
	[συνώνυμοι όροι: <i>compound/configurating/combinational/conjunctive cause / plurality of causes</i>]	
	Αιτιώδης Ισορροπία (<i>Causal Equifinality</i>)	
	[συνώνυμοι όροι: <i>disjunctive / plurality of effects / redundancy / overdetermination</i>]	
	Πραγματικό Αίτιο (<i>Cause in Fact</i>)	
	[συνώνυμοι όροι: <i>actual cause</i>]	
	Μη Γραμμικό Αίτιο (<i>Non-linear Cause</i>)	
	Μη αναστρέψιμο αίτιο (<i>Irreversible Cause</i>)	
	Συνεχές Αίτιο (<i>Constant Cause</i>)	
	Αιτιώδης Αλυσίδα (<i>Causal Chain/Path</i>)	
Κρίσιμος Αιτιώδης Σύνδεσμος (<i>Critical-Juncture / Path-Dependent Cause</i>)		

Οι κατηγοριοποιήσεις είναι αναγκαίες για να κατανοήσουμε την αιτιότητα (Glennan, 1992:50), και αυτές μπορεί να είναι άπειρες, και ανάλογες με τις βάσεις της διαίρεσης (βλ. Παπανούτσος, 2008:58) τις οποίες επιλέγουμε κάθε φορά· ωστόσο οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των κατηγοριών ίσως να υπερεκτιμώνται στην προσπάθεια εξαγωγής μίας τυπολογίας των φιλοσοφικών αντιλήψεων για την αιτιότητα (Gerring, 2005:165).

Στη συνέχεια του κεφαλαίου παρατίθενται μερικές από τις κυριότερες αντιλήψεις για την αιτιότητα (βλ. Πίνακας 1.1), ο τρόπος με τον οποίο συνδιαλέγονται, τα κεντρικά τους σημεία, αλλά και οι αδυναμίες που παρουσιάζει η κάθε μία με σκοπό τόσο να οριοθετηθεί οντολογικά η έννοια της αιτιότητας για την παρούσα εργασία, όσο και να διατυπωθούν οι πρώτες επιστημολογικές αναστοχαστικές σκέψεις στις οποίες θα υπάρξει εμβάθυνση στα επόμενα κεφάλαια.

Συγκεκριμένα, η εστίαση της προσέγγισης¹ στο παρόν κεφάλαιο γίνεται σε τρεις άξονες. Πρώτον, σε μέρος της τυπολογίας του Brandy (2002) ως προς τα Θεωρητικά-Επιστημολογικά

¹ Το παρόν κεφάλαιο αποτελεί περισσότερο μία προσέγγιση παρά ένα θεωρητικό πλαίσιο για την αιτιότητα και τα αιτιακά σχήματα. Κατά τον Sartori (2004:312-313), μία «προσέγγιση» είναι η θεωρητικά θεμελιωμένη οπτική γωνία

Υποδείγματα για την Αιτιότητα: Θεωρία Κανονικότητας (*Regularity Theory*), & Θεωρία των Μηχανισμών (*Mechanisms/Capacity Theory*). Δεύτερον, στα δύο κεντρικά *Επιχειρήματα – Κρίσεις* για την Αιτιότητα (*Causal Arguments*): Προσδιοριστικό (*Deterministic Causal Argument*) & Πιθανολογικό (*Probabilistic Causal Argument*). Τρίτον, στις δύο *Προσεγγίσεις της Αιτιώδους Ανάλυσης*: Συσχετιστική (*Correlational Causal Analysis*) & η Αιτιώδης Ανάλυση των Μηχανισμών/Διαδικασιών (*Causal Analysis of Mechanisms and Processes*).

1.2. Βασικές Αντιλήψεις για την έννοια της Αιτιότητας

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω οι διαφορετικές αντιλήψεις για την αιτιότητα (*causality*) και τις αιτιώδεις συσχετίσεις (*causal relationships*) ανά τους αιώνες έχουν γίνει αφορμή για έναν εκτενή φιλοσοφικό διάλογο, ο οποίος έχει άμεση σχέση με την επιστημονική έρευνα. Η ίδια η τοποθέτηση ότι «ο τρόπος που αντιλαμβάνεται κανείς την οντολογία της αιτιότητας καθορίζει και τις μεθοδολογικές του προσεγγίσεις στην έρευνα» εμπεριέχει μία αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της οντολογικής και της επιστημολογικής διάστασης της αιτιότητας. «Είναι δυνατόν να είναι κανείς βέβαιος για την «αλήθεια» (ή όχι) αυτής, ή οποιασδήποτε άλλης, αιτιώδους πρότασης;» Προβληματισμοί ανάλογης φύσης δημιούργησαν τις συνθήκες για έναν εκτενή επιστημονικό – φιλοσοφικό διάλογο για το ρόλο της αιτιότητας στην επιστημονική έρευνα. Το παρόν κεφάλαιο σκοπό έχει να χαρτογραφήσει αυτόν τον τόσο αμφιλεγόμενο όρο και να ορίσει τι σημαίνει αιτιότητα (*οντολογία*) και τι προσπαθούμε να «ανακαλύψουμε» (*επιστημολογία*) χρησιμοποιώντας τη για το σύνολο της μελέτης.

Ο ερευνητής στην προσπάθειά του να προσεγγίσει την *οντολογία* της αιτιότητας είναι αναγκαίο πρώτα να ορίσει τη φύση των στοιχείων της αιτιότητας (Humphreys, 2017:31· Brandy, 2011:1061)· να απαντήσει δηλαδή στο ερώτημα «ποια είναι η φύση των στοιχείων που μπορούν να είναι είτε αιτίες (*causes*), είτε αποτελέσματα (*effects*), τα οποία συνδέονται»: Είναι γεγονότα, μεταβλητές, αντικείμενα, συμβάντα ή περιγραφές συμβάντων, κοινωνικά ή φυσικά φαινόμενα; Η επακόλουθη ερώτηση κατά των Brandy, σχετίζεται με τη φύση της αιτιώδους συσχέτισης: Είναι η ίδια ή διαφέρει ανάμεσα σε φυσικά και κοινωνικά φαινόμενα; Επομένως, η αιτιότητα (*causation*) είναι *Ενιαία (unitary)* ή *Πληθωριστική (plural)* ανά περίπτωση (Gerring, 2005:163); Τέλος, η αιτιότητα είναι *Ντετερμινιστική-Προσδιοριστική (Deterministic)* ή *Πιθανολογική (Probabilistic)*²; Η επιλογή των απαντήσεων στις παραπάνω οντολογικές φύσης ερωτήσεις είναι καθοριστικής σημασίας για την επιστημολογική προσέγγιση της αιτιότητας στη συνέχεια.

για την ανάλυση ενός ζητήματος (εδώ: της αιτιότητας)· είναι ευρύτερη από το θεωρητικό πλαίσιο, αλλά λιγότερο ακριβής, ενώ παράλληλα καθορίζει τις ομάδες εννοιών, τα ερωτήματα και την οπτική γωνία της διερεύνησης· μία προσέγγιση μπορεί να θεωρηθεί ως μία *ατελής θεωρία (quasi-theory)*, *πρωτο-θεωρία (pretheory)*, ή ένα μονοπάτι προς τη θεωρία.

² βλ. Adcock, 2002· Goertz & Starr, 2002· Spohn, 1983· Waldner, 2002.

1.2.1. Η Κανονικο-Ντετερμινιστική Αιτιότητα στη Φιλοσοφική Σκέψη του D. Hume (1711-1776)

Ο Hume (1739) στάθηκε με σκεπτικισμό απέναντι στην αιτιότητα, μέσα από έναν φιλοσοφικό συλλογισμό ψυχολογικής βάσης, αναπτύσσοντας μία περιοριστική - μινιμαλιστική (narrow scope/ minimalism) στάση απέναντί της. Θεώρησε πως ο άνθρωπος αποτελεί έναν παρατηρητή, ο οποίος εμφορείται από περιορισμένες ικανότητες, και δεν είναι σε θέση να αντιληφθεί τη νομοτέλεια του σύμπαντος. Ακόμη κι ένας ιδανικός παρατηρητής, εξοπλισμένος με τα πλέον ευφάνταστα όργανα μέτρησης των παρατηρήσεών του, δεν θα ήταν σε θέση να αντιληφθεί την «αναγκαιότητα» (*necessity*), με την οποία η αιτία (*cause*) επιφέρει το αποτέλεσμα (*effect*) (Humphreys, 2017:32). Επομένως, το ισχυρό συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει η συλλογιστική του Hume είναι πως αφού δεν υπάρχει δυνατότητα μέτρησης της φυσικής αναγκαιότητας, δεν υπάρχει ούτε δυνατότητα εντοπισμού των αιτιωδών συνδέσεων (ό.π.).

Ο Hume θεώρησε, λοιπόν, πως δεν είναι εμπειρικά επαληθεύσιμο πως μία αιτία παράγει ένα αποτέλεσμα (Brandy, 2011:1059), αλλά μόνο ότι *το εμπειρικό γεγονός που ονομάζεται αιτία, ακολουθείται από το εμπειρικό γεγονός που ονομάζεται αποτέλεσμα* (Holland, 1986:950· Kurki, 2006:191). Ο Hume ανήκει στο Φιλοσοφικό ρεύμα του κλασσικού Εμπειρισμού (ή Θετικισμού), ο οποίος -μεταξύ άλλων- υιοθετεί την πεποίθηση πως η *έγκυρη γνώση (επιστήμη) θεμελιώνεται στα δεδομένα της εμπειρίας*. Αυτό ήταν και ένα από τα κοινά σημεία του κλασσικού με τον Λογικό Εμπειρισμό (ή Θετικισμό)³, και μία από τις βάσεις στις αντιρρήσεις για την αιτιότητα στη βάση μίας επαγωγικής αντίληψης της επιστήμης. Ο Wittgenstein (1921), στάθηκε κι αυτός, όπως ο Hume, με σκεπτικισμό απέναντι στην αιτιότητα, διατυπώνοντας τη θέση ότι «*η πίστη στον αιτιώδη σύνδεσμο είναι δεισιδαιμονία*».

Ο Hume υποστήριξε ότι δεν μπορούμε να έχουμε αποδείξεις για την αναγκαιότητα (*hook/force*) (Brandy, 2011:1058) με την οποία μία αιτία οδηγεί σε ένα αποτέλεσμα, και πως οι κανονικότητες (*regularities*) που παρατηρούνται λόγω της σταθερής σχέσης (*constant conjunction*), της χώρο-χρονικής συνεκτικότητας (*spatiotemporal contiguity*) και της χρονικής προτεραιότητας (*temporal priority*) μεταξύ δύο γεγονότων, δεν είναι αποδείξιμες, καθώς προέρχονται από την εμπειρική παρατήρηση (Πουρνάρη, 1994:80· Salmon, 1998:15). Για παράδειγμα, παρότι η σχέση «αστραπής - βροντής» (Humphreys, 2017:32), πληροί τα παραπάνω κριτήρια, δεν συγκροτείται αιτιώδη σχέση ανάμεσα στα δύο φαινόμενα.

³ Ο Λογικός Εμπειρισμός/Θετικισμός χώρο-χρονικά τοποθετείται στη γερμανόφωνη Ευρώπη της δεκαετίας του 1920-1930, και ο πυρήνας του συγκροτείται γύρω από το Σεμινάριο Φιλοσοφίας των Επαγωγικών Επιστημών στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης (εξ ου και η ονομασία του «Κύκλος της Βιέννης») (βλ. Κάλφας, 2008:11). Ο Κύκλος της Βιέννης γεννιέται με την κριτική αφομοίωση των έργων του Wittgenstein, *Tractatus* (1921) και των Russel & Whitehead, *Principia Mathematica* (1910), και οι βασικοί του στόχοι αφορούν τη Λογική Ανάλυση της Έγκυρης Γνώσης (Επιστήμης) και την Εμπειρική Θεμελίωση της Επιστήμης (Κάλφας, 2008:12-13).

Όσον αφορά τη φύση των στοιχείων εκείνων που μπορούν να αποτελέσουν αναγκαία αίτια (*necessary causes*) -βασιζόμενος στην τυπολογία των Αιτιών του Αριστοτέλη- ο Hume υποστήριξε πως δεν υπάρχει θεμελίωση (*foundation*) για τη διάκριση που πολλές φορές κάνουμε ανάμεσα σε *sine qua non* (προϋποτιθέμενες) αιτίες, ποιητικά αίτια (*efficient causes*), ή ανάμεσα σε υλικά (*material*), τυπικά/ειδικά (*formal*) και τελικά (*final*) αίτια (Hume, 2005:133). Σε μία συλλογιστική κοινής βάσης με τον J.S. Mill, τα αίτια μπορούν να είναι πολλαπλά (*multiplicity of causes*), επομένως είναι δύσκολο να κατανοήσουμε πως ένα αίτιο αναγκαία επιφέρει το αποτέλεσμα νομοτελειακά στο σύμπαν, αφού τα περισσότερα αποτελέσματα μπορούν να προκύψουν μέσα από πολλούς διαφορετικούς τρόπους (Humphreys, 2017:34).

Ο Hume προσπάθησε να λύσει τα κεντρικά προβλήματα κατά την παρατήρηση των αιτιωδών συσχετίσεων. Θεώρησε πως η ψυχολογική ανάγκη του ανθρώπου για ένα αίσθημα σιγουριάς (*feeling of necessity*) σχετίζεται με την τάση του να παρατηρεί κανονικές ακολουθίες (*regular sequences*) (Brandy, 2011:1059), και να τεκμαίρει την αλήθεια των παρατηρήσεών τους στην κοινή λογική (*common sense*), παραβλέποντας τους υπόλοιπους πολλαπλούς παράγοντες που ενδεχομένως να καθόρισαν το αποτέλεσμα. Αυτή η τάση του ανθρώπου ανέδειξε τρία βασικά προβλήματα της αντίληψης της αιτιότητας: Το «πρόβλημα της Κοινής Λογικής» (*common sense problem*), το «πρόβλημα της Σύμπτωσης» (*coincidence problem*) και το «πρόβλημα της Πρόληψης» (*pre-emption problem*).

Για να λύσει το πρόβλημα της αναγνώρισης της αγκίστρωσης στη σχέση αιτίου-αιτιατού, ο Hume εισήγαγε το κριτήριο της αναγκαιότητας (*necessary*) του αιτίου σε μία αιτιώδη σχέση κανονικότητας. Αντιλαμβανόμενος την αιτιότητα επικεντρωνόμενος στα αίτια της (*causes-of-effects*), υποστήριξε πως μία αιτία θα πρέπει να είναι και αναγκαία (*necessary*) για το αποτέλεσμα, αλλά και επαρκής (*sufficient*).

Είναι σημαντικό να γίνει σαφές ότι στη φιλοσοφική σκέψη του Hume η αιτιότητα -ως δυνατότητα πρόσληψης από τον άνθρωπο (νοησιαρχική σύλληψη της αιτιότητας)- προσεγγίζεται με σκεπτικισμό, αλλά χωρίς αυτό να σημαίνει ότι απορρίπτει την αιτιοκρατία (*determinism*) με την οποία λειτουργεί ο «φυσικός κόσμος». Σύμφωνα με τον Hume, οι συλλογισμοί που αφορούν στα ζητήματα της πραγματικότητας «θεμελιώνονται» στην αιτιότητα και η αναγκαιότητα αυτής της σχέσης δεν προκύπτει από *a priori* συλλογισμούς. Η μόνη διέξοδος που βλέπει είναι η εμπειρία και η παρατήρηση, αλλά θεωρεί δεδομένο ότι «η φύση μας κρατά σε απόσταση από όλα τα μυστικά της και μας παρέχει μόνον τη γνώση λίγων επιφανειακών ιδιοτήτων των αντικειμένων, ενώ μας αποκρύπτει εκείνες τις δυνατότητες και αρχές από τις οποίες τα αντικείμενα εξαρτώνται ολοκληρωτικά» (Πουρνάρη, 1994:77).

Η ανάγκη προσδιορισμού των αιτών σε αυτή τη νομοτελειακή (*law-like*) βάση, ανάγει τη θεώρηση του Hume για την αιτιότητα στις Κανονικές Θεωρίες (*causality as regularity*), και την

αντίληψή του για αυτήν σε μία ήπια προσδιοριστική/ντετερμινιστική (*soft deterministic*) (βλ. Millikan, 2010:611) προσέγγιση των κανονικοτήτων.

1.2.2. Αιτιότητα (Causality) και Συσχετισμός (Correlation)

Η έννοια της αιτιότητας (*causality*) δέχθηκε μεγάλη κριτική λόγω των αδυναμιών στην αντίληψή της, όπως ανακύπτει από τη φιλοσοφική της προσέγγιση του Hume, παρά την εισαγωγή του κριτηρίου της αναγκαιότητας του αιτίου (*necessary of cause*) σε μία αιτιώδη συσχέτιση που σκοπό είχε να λύσει το πρόβλημα της Κοινής Λογικής. Ορισμένοι φιλόσοφοι της επιστήμης, όπως ο φυσικός Ernst Mach, ο φιλόσοφος B. Russell και ο στατιστικός-γενετιστής Karl Pearson, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει τίποτα περισσότερο για την αιτιώδη συνάφεια από την κανονικότητα, ώστε να εγκαταλειφθεί ολόκληρη η έννοια υπέρ λειτουργικών νόμων ή μέτρων σύνδεσης, όπως ο συσχετισμός (*correlation*), που συνοψίζουν την κανονικότητα (Brandy, 2011:1059).

Ο B. Russell (1918) υποστήριξε μεταξύ άλλων για την αιτιότητα πως «η λέξη "αιτία" είναι τόσο άρρηκτα συνδεδεμένη με παραπλανητικές συσχετίσεις, ώστε να γίνεται επιθυμητή η πλήρη εξώθηση της από το φιλοσοφικό λεξιλόγιο. [...] Ο νόμος της αιτιότητας, όπως και εκείνοι οι νόμοι που συγκεντρώνονται μεταξύ των φιλοσοφικών συζητήσεων, είναι ένα λείψανο μιας περασμένης εποχής, που επιβιώνει όπως και η μοναρχία, μόνο και μόνο επειδή υποτίθεται λανθασμένα ότι δεν κάνει κακό, είναι αρκετά πνευματώδης και αμαρτάνει μη αναγνωρίζοντας ότι οι περισσότερες εναλλακτικές⁴ είναι ακόμη χειρότερες» (Humphreys, 2017:36· Brandy, 2011:1059 & υπ. 6). Ο Karl Pearson (1911:vi) απέρριψε την αιτιώδη συνάφεια (*causation*) και την αντικατέστησε με συσχετισμό (*correlation*), αναφέροντας πως: «Πέρα από τέτοιες απορριπτόμενες θεμελιώδεις αρχές όπως η «ύλη» και η «δύναμη» υπάρχει ακόμα ένα φετίχ [...] στη σύγχρονη επιστήμη, η κατηγορίας δηλαδή αιτίας και αποτελέσματος. Είναι αυτή η κατηγορία τίποτα άλλο παρά ένας εννοιολογικός περιορισμός (σ.σ. όριο) στην εμπειρία και χωρίς καμία βάση στην αντίληψη, πέρα από μια στατιστική προσέγγιση;». Ο K. Pearson (1911:157) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι: «Αυτή είναι η αντίληψη της συσχέτισης (*correlation*) μεταξύ δύο περιστατικών, η οποία εγκολπιάζει κάθε σχέση από την απόλυτη ανεξαρτησία στην πλήρη εξάρτηση, η οποία είναι η ευρύτερη κατηγορία με την οποία πρέπει να αντικαταστήσουμε την παλιά ιδέα της αιτιώδους συνάφειας (*causation*)».

Η έννοιες της αιτιότητας (*causality*) και του συσχετισμού (*correlation*), πολύ συχνά γίνονται αντικείμενο παρανόησης στον καθημερινό λόγο, ωστόσο σε μια επιστημολογικής βάσης συζήτηση αντανακλά διακριτές πυρηνικές αντιλήψεις για τον τρόπο που μεθοδολογικά

⁴ Εδώ ο Russell αναφερόμενος σε «περισσότερες εναλλακτικές» αναφέρεται στην αντίληψη του J.S. Mill -μετέπειτά των Νέο-Χιουμιανών- σχετικά με την πολλαπλότητα των αιτιών (*multiplicity of causes*), και την θεώρηση του Mackie (1965) περί αξιολόγησης ενός συμπλέγματος αιτιών (*complex of causes*), ως προς τις σχέσεις αναγκαιότητας (*necessity*) και επάρκειας (*sufficiency*) τόσο μεταξύ τους, όσο και σε σχέση με το αποτέλεσμα που θεωρείται ότι επιφέρουν (*INUS Condition*) (Kim, 1971).

προσεγγίζουν οι ερευνητές την σχέση ανάμεσα σε γεγονότα, φαινόμενα (φυσικά ή κοινωνικά) και μεταβλητές. Για τους Mahoney και Goertz (2006:229) οι συσχετιζόμενες αιτίες με τα αποτελέσματα συνιστούν αντιλήψεις για τις αιτιακές σχέσεις οι οποίες συναντώνται σε ποσοτικές έρευνες, σε αντίθεση με τις ποιοτικές όπου εστιαζόμενες στις αιτίες (cause-of-effects) αναζητούν την αναγκαιότητα και την επάρκειά τους ώστε να επιφέρουν το αποτέλεσμα.

Ο Sassower (2017:1), σε κοινή συλλογιστική με τον κλασικό Εμπειρισμό και τη σκέψη του Hume, ορίζει την αιτιότητα ως «τη φαινομενολογική περιγραφή ενός αναγκαίου (*necessary*), καθολικού (*universal*) και ενιαίου (*uniform*) συνδέσμου μεταξύ δύο χρονικά ταυτόχρονων ή διαδοχικών γεγονότων, όπου το ένα γίνεται αντιληπτό ως η αιτία, και το άλλο ως το αποτέλεσμα της». Σε αντίθεση με την αιτιότητα, ο συσχετισμός (*correlation*) είναι ένας όρος συνυφασμένος με τη στατιστική και περιγράφει το βαθμό ή το επίπεδο συσχέτισης (*association*) ή το αναμενόμενο εύρος εμφάνισης δύο ασυσχέτιστων ή τυχαίων μεταβλητών (ό.π.). Σύμφωνα με τον Garring (2005:165), οι συσχετισμοί αναφέρονται στα συνδιακυμαίνοντα μοτίβα (*covariational patterns*) ανάμεσα σε μία αιτία κι ένα αποτέλεσμα.

«Η παραδοχή στην βιβλιογραφία για την προσωπικότητα και την πολιτική είναι ότι η προσωπικότητα ενός ατόμου το παρακινεί να αναπτύξει ορισμένες πολιτικές συμπεριφορές αργότερα στη ζωή. Αυτή η υπόθεση βασίζεται στην απλή συσχέτιση μεταξύ των δύο εννοιολογικών κατασκευών και στην παρατήρηση ότι τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας επηρεάζονται γενετικά και αναπτύσσονται στην παιδική ηλικία, ενώ οι πολιτικές προτιμήσεις αναπτύσσονται αργότερα στη ζωή. Έρευνες στην ψυχολογία, τη συμπεριφορική γενετική και πρόσφατα την πολιτική επιστήμη, ωστόσο, απέδειξαν ότι οι πολιτικές προτιμήσεις αναπτύσσονται επίσης στην παιδική ηλικία και επηρεάζονται εξίσου από γενετικούς παράγοντες. Αυτά τα ευρήματα θέτουν υπό αμφισβήτηση την υποτιθέμενη αιτιακή σχέση μεταξύ προσωπικότητας και πολιτικής. Εδώ εξετάζουμε την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας και των πολιτικών στάσεων χρησιμοποιώντας ένα μοντέλο για την κατεύθυνση της αιτιότητας σε ένα γενετικά πληροφοριακό δείγμα. Τα αποτελέσματα υποστηρίζουν ότι τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας δεν προκαλούν την ανάπτυξη πολιτικής στάσης από τους ανθρώπους. Αντίθετα, η συσχέτιση (*correlation*) μεταξύ των δύο είναι συνάρτηση ενός έμφυτου κοινού υποκείμενου γενετικού παράγοντα».

Η παραπάνω σύνοψη της έρευνας των Verhulst, Eaves και Hatemi (2012:34) αναφορικά με τον αιτιώδη (ή μη) συσχετισμό ανάμεσα στην προσωπικότητα και την πολιτική ιδεολογία, στηρίζεται σε έναν ερευνητικό προβληματισμό, ο οποίος αποτελεί ένα ενδεικτικό, αλλά κατατοπιστικό, παράδειγμα για τη διαφοροποίηση ανάμεσα στην αιτιότητα (*causation*) και την απλή συσχέτιση (*correlation*) στην επιστημονική έρευνα, και στην εξαγωγή θεωριών.

Ένα ακόμη παράδειγμα προέρχεται από τη σχετική βιβλιογραφία του εμπειρικού υλικού της παρούσας εργασίας:

«Η Noelle-Neumann εκθέτει στοιχεία με τα οποία η προτίμηση των ατόμων που «πιστεύουν ότι στους περισσότερους ανθρώπους αρέσουν οι Χριστιανοδημοκράτες» αυξάνεται και

μειώνεται αντίστοιχα με την προτίμηση των ατόμων, οι οποίοι λένε ότι «σχεδιάζουν να ψηφίσουν τους Χριστιανοδημοκράτες». Υποστηρίζει ότι η αντίληψη σχετικά με το πώς οι περισσότεροι άνθρωποι αισθάνονται απέναντι στους Χριστιανοδημοκράτες επηρεάζει την πρόθεση ψήφου υπέρ ή κατά των Χριστιανοδημοκρατών. Ωστόσο, φαίνεται εξίσου εύλογο ότι οι αλλαγές στις προθέσεις ψήφου των ατόμων αλλάζουν τις αντιλήψεις τους για αυτό που οι περισσότεροι άνθρωποι σκέφτονται για τους χριστιανοδημοκράτες. Επομένως, χωρίς ξεκάθαρη χρονική προτεραιότητα (*temporal priority*) η φορά της αιτιότητας δεν είναι προσδιορισμένη (*indeterministic*). Επιπλέον, (η Noelle-Neumann) δεν προσφέρει δεδομένα σε ατομικό επίπεδο, ότι δηλαδή τα πρόσωπα που αλλάζουν τις προθέσεις ψήφου είναι στην πραγματικότητα εκείνα τα πρόσωπα που επηρεάζονται από τις αντιλήψεις τους για αλλαγές στο κλίμα γνώμης. Τα δεδομένα συγκεντρώνονται, οπότε είναι πιθανό ότι εκείνοι που αλλάζουν πρόθεση ψήφου δεν είναι εκείνοι που έχουν αλλάξει τις αντιλήψεις τους για το κλίμα της γνώμης ή το αντίστροφο. Έτσι, η συσχέτιση δεν συνεπάγεται αιτιώδη συνάφεια. Στην περίπτωση αυτή, ενώ και οι ατομικές προθέσεις ψήφου και οι αντιλήψεις για τις προθέσεις της πλειοψηφίας είναι σε μεγάλο βαθμό συσχετιζόμενες, δεν είναι δυνατόν να συμπεράνουμε έγκυρα ότι το ένα προκάλεσε το άλλο».

Οι Salmon και Kline (1985:17-19) δευτερογενώς αναλύουν και ερμηνεύουν τα αποτελέσματα της έρευνας της Noelle-Neumann (1977). Μεταξύ άλλων, ασκούν κριτική στον τρόπο προσέγγισης των ευρημάτων της, σε ότι αφορά τις σχέσεις οι οποίες προκύπτουν από αυτά. Επισημαίνουν ότι στις συσχετίσεις που φαίνεται να ανακύπτουν μεταξύ των μεταβλητών που εξετάστηκαν, αποδίδεται αυθαίρετα αιτιώδες πρόσημο, χωρίς αυτό να τεκμαίρεται.

Ένα υποθετικό και πιο απλό παράδειγμα για την προσέγγιση της διαφοράς των δύο εννοιών αποτελεί η σχέση ανάμεσα στα βίαια εγκλήματα και τις πωλήσεις παγωτών, το οποίο εμφανίζεται συχνά στη βιβλιογραφία για την αποσαφήνιση της διάκρισης της αιτιότητας και των απλών συσχετίσεων. Έστω ότι «οι στατιστικές έρευνες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι το βίαιο έγκλημα (X) συσχετίζεται με τις πωλήσεις παγωτού (Y)» (βλ. ενδεικτικά Judea, Glymour, & Jewell, 2016). Όταν περισσότερα παγωτά πωλούνται, τόσο αυξάνονται τα βίαια εγκλήματα. Όταν λιγότερα παγωτά πωλούνται, τόσο μειώνονται τα βίαια εγκλήματα». Στην περίπτωση αυτή, παρότι τα ποσοτικά δεδομένα υποστηρίζουν το συσχετισμό (*correlation*) μεταξύ των δύο μεταβλητών «Επίπεδα Κατανάλωσης Παγωτού – Αριθμός Βίαιων Εγκλημάτων» ($X : Y$), είναι αυθαίρετο να υποστηρίξει κανείς πως υφίσταται αιτιώδης σχέση (*causation*) ανάμεσα τους «Επίπεδα Κατανάλωσης Παγωτού \rightarrow Αριθμός Βίαιων Εγκλημάτων» ($X \rightarrow Y$).

Στο παράδειγμα αυτό, ενδεχομένως να είναι «προφανές» ότι δεν μπορεί κανείς να εξάγει έναν αιτιώδη νόμο, ωστόσο ακριβώς σε αυτό το σημείο εδράζεται και ο λόγος που πολλές φορές οι δύο έννοιες εσφαλμένα συγχέονται στον καθημερινό λόγο: στο τι είναι «προφανές» και τι όχι, δηλαδή στην «Κοινή Λογική». Αξίζει να αναφερθεί ότι η σύγχυση ανάμεσα στους δύο όρους συνδέεται με τη λογική πλάνη της ψευδούς αιτίας (*causal fallacy*)⁵, σύμφωνα με την οποία η χώρο-χρονική εγγύτητα δύο γεγονότων οδηγεί εσφαλμένα στο συμπέρασμα ότι αυτό που

⁵ Ο λατινικός όρος είναι «*post hoc ergo propter hoc*», που αποδίδεται ως: «πριν απ' αυτό, άρα εξ αιτίας αυτού».

προηγείται αποτελεί την αιτία, ενώ εκείνο που έπεται το αποτέλεσμα της (Sassower, 2017:1). Οι λογικές πλάνες είναι συχνά παράγοντες που συμβάλουν στη διαμόρφωση θεωριών συνομοσίας (ό.π.)· ωστόσο στην επιστημονική έρευνα, δηλαδή στην διαδικασία εξαγωγής *έγκυρης γνώσης* μέσα από θεωρίες, είναι αναγκαίος ο βαθύς αναστοχασμός επί της μεθοδολογίας, ώστε να περιοριστούν -όσο είναι δυνατόν- σφάλματα που εμπίπτουν στην ανθρώπινη φύση του ερευνητή σε ότι αφορά την αντίληψη της αιτιότητας.

Καταληκτικά, το βασικό συμπέρασμα της συζήτησης σχετικά με τους δύο όρους είναι πως διακρίνονται ξεκάθαρα μεταξύ τους, παρότι κάποιες φορές η χρήση τους προκαλεί σύγχυση, κι ως εκ τούτου, ένας συσχετισμός (*correlation*) ή μία συνδιακύμανση (*covariation*) δύο παραγόντων - μεταβλητών δεν περιγράφει ή δεν αποτελεί πάντα μία αιτιώδη συσχέτιση (*causal relationship*). Για τον Humphreys (2019:569) απαιτείται μία επαναληπτική παρουσία συσχετισμών σε ελεγχόμενες επιστημονικά συνθήκες για να μπορεί κανείς να υποστηρίξει την ύπαρξη αιτιακού κανόνα, και να εξάγει έναν *αιτιώδη νόμο* κοινωνικού (ή άλλου) χαρακτήρα.

1.2.3. Από την Αιτιώδη Ανάλυση Συσχετισμών στην Αιτιώδη Ανάλυση των Μηχανισμών (ή Διαδικασιών)

Ένα ανάλογο με το προαναφερθέν παράδειγμα της σχέσης ανάμεσα στην κατανάλωση παγωτού και τη βίαιη εγκληματικότητα, θα μπορούσε να θεωρηθεί η πρόταση πως: «*Τα υψηλά επίπεδα οικονομικής ύφεσης/κρίσης σχετίζονται με τα υψηλά επίπεδα εγκληματικότητας*». Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, η ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ των δύο δεν σημαίνει αυτόματα και αιτιακή σχέση μεταξύ τους. Με άλλα λόγια, θα ήταν επισφαλές με βάση την παραπάνω δήλωση να πει κανείς ότι η οικονομική κρίση σε μία συγκεκριμένη κοινωνία ή χώρα είναι η αιτία που επέφερε το αποτέλεσμα μίας συγκεκριμένης δολοφονίας. Μία τέτοιου είδους τοποθέτηση προϋποθέτει την εξάλειψη άλλων εναλλακτικών αιτιών, οι οποίες καθόρισαν το αποτέλεσμα της εγκληματικής πράξης.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω (βλ. υπ. 3), η ιδέα των *Πολλαπλών Αιτιών* (*multiplicity of causes*) του J.S. Mill και των συνεχιστών της φιλοσοφικής σκέψης του Hume, παρότι έλυσε το πρόβλημα της αναγκαιότητας (*necessity*), με την οποία ένα αίτιο επιφέρει ένα αποτέλεσμα, ένα άλλο ζήτημα ήταν ακόμη ανοιχτό: Το πρόβλημα της *Διακοπής ή Πρόληψης* (*Pre-emption Problem*) (Brandy, 2011:1079). Σύμφωνα με αυτό, μία αιτία συμβαίνει πριν από μία άλλη, διακόπτοντας τη δράση της, γεγονός που δεν επιτρέπει την ορθή εξήγηση των αιτιών ενός αποτελέσματος (*causes-of-effects*). Αυτό σημαίνει πως ένα γεγονός μπορεί να θεωρηθεί αιτία πρόκλησης ενός άλλου γεγονότος, δηλαδή του αποτελέσματος, αν και μόνο αν δεν συμβεί κάτι άλλο που μπορεί να θεωρηθεί αιτία (Humphreys, 2017:33). Ωστόσο, ακόμη κι αν υπήρχε συνεχής διασύνδεση των γεγονότων, δεν θα ήταν αρκετό ώστε να «*ζευγαρωθούν*» (“*pairing-up*”) μεταβλητές-φαινόμενα (Brandy, 2011:1079), όπως αυτά στο παράδειγμα της συσχέτισης

ανάμεσα σε στην οικονομική κρίση και τη δολοφονία, και να συγκροτήσουν μία κανονικότητα, έναν αιτιώδη νόμο.

Τη λύση στα προβλήματα αυτά δίνει η *Αιτιώδης Ανάλυση των Μηχανισμών (ή Διαδικασιών)*, προσφέροντας μία άλλη οπτική για την αιτιότητα (Brandy, 2011:1083). Πολλοί διαφορετικοί συγγραφείς έχουν καταλήξει σε ένα παρόμοιο συμπέρασμα σχετικά με την ανάγκη ταυτοποίησης των μηχανισμών (Cox, 1992· Simon & Iwasaki, 1988· Freedman, 1991· Goldthorpe, 2001). Οι μηχανισμοί αναφέρονται σε μονοπάτια (*pathways*) σύνδεσης της αιτίας με το αποτέλεσμα της (Gerring, 2005:165). Σύμφωνα με τους Machamber, Darden και Craver (2000:3), «οι *Μηχανισμοί* αποτελούν *οντότητες/οργανώσεις και δραστηριότητες (entities and activities)* οργανωμένες, έτσι ώστε να είναι παραγωγικές για αλλαγές κανονικότητας (*regular changes*) από την αρχή ή την εκκίνηση μέχρι το τέλος ή την τερματική συνθήκη» (Darden, 2006· Craver, 2007)· απαρτίζονται από κατάλληλα τοποθετημένες, δομημένες και κατευθυνόμενες οντότητες/οργανώσεις, οι οποίες εμπλέκουν δράσεις με χρονική σειρά και διάρκεια, και συχνά προσδιορίζονται από ένα ρήμα (ή ρηματικό τύπο) (Machamber, Darden & Craver, 2000:4), γεγονός το οποίο οδηγεί στην ταυτοποίηση με τον ορισμό της αιτιότητας των Lackoff και Johnson (1999): *Η αιτιώδης συνάφεια είναι μία μεταφορική μετακίνηση*⁶ (Brandy, 2011:1081).

Κατά τον Glennan (1996:64), δύο γεγονότα συνδέονται αιτιωδώς όταν -και μόνο όταν- υπάρχει ένας μηχανισμός που τα συνδέει, και η αναγκαιότητα, η οποία διαφοροποιεί τις συνδέσεις από τις τυχαίες συνάψεις γεγονότων, είναι ότι γίνονται κατανοητές σαν να αντλούνται από έναν υποβόσκων μηχανισμό. Ένας μηχανισμός που αποτελεί το θεμέλιο μιας συμπεριφοράς είναι ένα πολύπλοκο σύστημα από το οποίο παράγεται αυτή η συμπεριφορά είναι η αλληλεπίδραση ενός αριθμού τμημάτων (*entities or parts*) σύμφωνα με τους άμεσους νόμους αιτιότητας (Glennan, 1996:52). Οι μηχανισμοί εξηγούνται από τους αιτιώδεις νόμους, οι οποίοι αναφέρονται στον τρόπο με τον οποίον τα στοιχεία-μέρη (*entities / activities*) του μηχανισμού συνδέονται μεταξύ τους (Brandy, 2011:1081). Στον πυρήνα της η σκέψη γύρω από τους Μηχανισμούς, υποδηλώνεται ότι οι σωστές εξηγήσεις-ερμηνείες πρέπει να περιγράφουν λεπτομερώς τα γρανάζια της αιτιώδους διαδικασίας, μέσω της οποίας επιτεύχθηκε το αποτέλεσμα που πρέπει να εξηγηθεί (Hedstrom & Ylikoski, 2010:50). Σύμφωνα με τον Elster (1998:45), δεν είναι ότι δεν υπάρχουν νομοτελειακές γενικεύσεις στις κοινωνικές επιστήμες, ώστε να επιστρέψουμε στην απλή περιγραφή ή αφήγηση, αλλά το ζήτημα είναι να αντιληφθούμε τους μηχανισμούς ως ενδιάμεσους παράγοντες μεταξύ των νόμων και των ερμηνειών/περιγραφών (*descriptions*). Οι μηχανισμοί, λοιπόν, δεν είναι αποκλειστικά μηχανιστικοί, και οι παράγοντες που δραστηριοποιούνται σε αυτούς εκτείνονται από τις φυσικές και χημικές, μέχρι τις ψυχολογικές και κοινωνικές διαδικασίες (Brandy, 2011:1081). Ως εκ τούτου, είναι δύσκολη η εξαγωγή ενός καλού ορισμού για τους μηχανισμούς, ο οποίος θα είναι πληροφοριακός αλλά και πλήρης ως

⁶ «*Causation Is Forced Movement metaphor*»

προς το εύρος των παραδειγμάτων όπου βρίσκει εφαρμογή, γιατί ακριβώς οι οντότητες και οι δράσεις (*entities & activities*) συνιστούν αντικείμενο μελέτης πολλών διαφορετικών επιστημών (Hedstrom & Ylikoski, 2010:50).

Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 1.2) παρατίθενται μερικοί ακόμη ορισμοί, όπως παρουσιάστηκαν από τους Hedstrom και Ylikoski (2010:51).

Πίνακας 1.2. Ορισμοί Αιτιωδών Μηχανισμών

Συγγραφέας/-είς	Ορισμός
Bechtel & Abrahamsen, 2005· Bechtel, 2006 & 2008	Ένας μηχανισμός είναι μια δομή που εκτελεί μια λειτουργία λόγω των συνιστωσών της των ίδιων, των λειτουργιών τους και της οργάνωσής τους. Η ενορχηστρωμένη λειτουργία του μηχανισμού είναι υπεύθυνη για ένα ή περισσότερα φαινόμενα.
Bunge, 1997 & 2004	Ένας μηχανισμός είναι μια διαδικασία σε ένα συγκεκριμένο σύστημα που είναι ικανό να επιφέρει ή να εμποδίζει κάποια αλλαγή στο σύστημα.
Hedstrom, 2005	Οι μηχανισμοί αποτελούνται από οντότητες-οργανώσεις (<i>entities</i>) (με τις ιδιότητές τους) και από τις δραστηριότητες που αυτές εμπλέκονται, είτε από μόνες τους, είτε από κοινού με άλλες οντότητες-οργανώσεις. Οι δραστηριότητες αυτές επιφέρουν αλλαγές και ο τύπος της αλλαγής που προκύπτει εξαρτάται από τις ιδιότητες και τον τρόπο οργάνωσης των οντότητες-οργανώσεις χώρο-χρονικά.
Little, 1991	Ένας αιτιώδης μηχανισμός είναι μια σειρά γεγονότων που διέπονται από νομοτελειακές κανονικότητες, που οδηγούν από τις επεξηγήσεις (<i>explanations</i>) στην ερμηνεία (<i>explanandum</i>).
Elster, 1999	Οι μηχανισμοί συχνώς εμφανιζόμενα και εύκολα αναγνωρίσιμα αιτιώδη μοτίβα που ενεργοποιούνται κάτω από γενικά άγνωστες συνθήκες.
Elster, 1989	Ένας μηχανισμός εξηγεί ανοίγοντας το μαύρο κουτί (<i>black-box</i>) και παρουσιάζοντας τα γρανάζια των εσωτερικών μηχανισμών. Ένας μηχανισμός παρέχει μια συνεχή και συνεχόμενη αιτιώδη αλυσίδα μεταξύ των εξηγήσεων (<i>explanations</i>) και της ερμηνείας (<i>explanandum</i>). ⁷

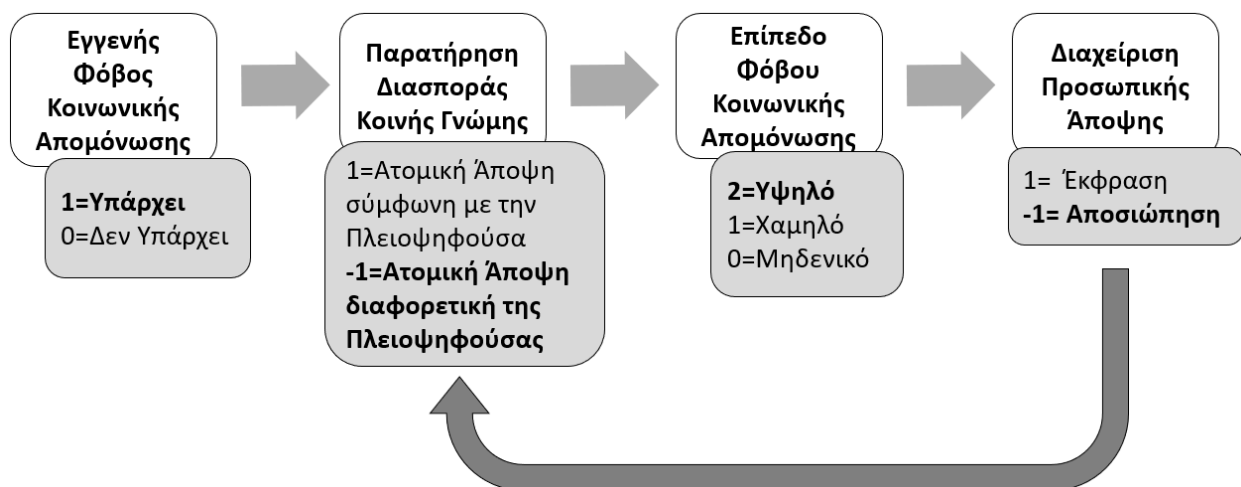
Η θεωρία της «Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής» (*Spiral of Silence*) στην οποία στηρίζεται η παρούσα εργασία ως προς το εμπειρικό της υλικό, αποτελεί ένα μηχανισμό-μοντέλο που περιγράφει τη διαδικασία διαμόρφωσης της Κοινής Γνώμης, όπως προτάθηκε από τη Noelle-Neumann το 1974. Το πυρηνικό αιτιακό σχήμα της θεωρίας αποτελεί μία δομή στοιχείων (μεταβλητών) που συνδέονται αιτιωδώς και ερμηνεύουν τη διαμόρφωση της Κοινής Γνώμης.

Συγκεκριμένα, η Θεωρία υποστηρίζει ότι: Ο εγγενής φόβος κοινωνικής απομόνωσης (*fear of isolation*) που βιώνουν τα άτομα, τα οδηγεί σε μία συνεχή προσπάθεια να αντιληφθούν την κατανομή της κοινής γνώμης (*public opinion distribution assess*), σε κάθε θέμα που ανακύπτει

⁷ Ο συγκεκριμένος ορισμός συνιστά τον λειτουργικό ορισμό για την οντολογία της αιτιώδους ανάλυσης των μηχανισμών, ο οποίος ενυπάρχει στη σκέψη των Σαμαρά και Ιορδανίδου (2016) επί των αιτιακών σχημάτων. Θεωρούν ότι ο εργαλείο των αιτιακών σχημάτων συμβάλλει στη διεπιστημονικότητα πεδίων, όπως η Επικοινωνία και οι Διεθνείς Σχέσεις, μέσα από το «άνοιγμα» των κλειστών («μαύρων-κουτιών») μεταβλητών του ενός πεδίου από το άλλο.

στο δημόσιο διάλογο, ώστε να αξιολογήσουν κατά πόσο η προσωπική τους γνώμη είναι σε σύμπνοια ή όχι με την πλειοψηφία. Στην περίπτωση που αντιληφθούν πως η προσωπική τους άποψη ανήκει στη μειοψηφία, τότε τα επίπεδα του φόβου κοινωνικής απομόνωσης αυξάνονται, με αποτέλεσμα τα άτομα να επιλέγουν να αποσιωπούν την -θεωρούμενη ως μειοψηφική- προσωπική τους άποψη. Η αποσιώπηση της προσωπικής γνώμης από τα άτομα ταυτόχρονα καθορίζει και το πώς οι άλλοι θα αντιληφθούν την διασπορά των απόψεων στην κοινή γνώμη και να ακολουθήσουν την ίδια διαδικασία. Έτσι, λοιπόν η θεωρούμενη ως μειοψηφούσα άποψη χάνει όλο και περισσότερο έδαφος στο δημόσιο διάλογο, και αναλόγως ισχυροποιείται η πλειοψηφούσα άποψη. Ο μηχανισμός αυτός περιγράφει τη διαδικασία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης.

Διάγραμμα 1.1. Θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής κατά Noelle-Neumann (1974)



1.3. Περίληψη

Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ξανά ότι οι διακρίσεις τόσο μεταξύ των αντιλήψεων (*causal arguments*), όσο και των μοντέλων ανάλυσης της αιτιότητας (*causal analysis models*) υπερεκτιμούν σε κάποιο βαθμό τις διαφορές μεταξύ τους στο όνομα μιας βαθιάς κατανόησης της έννοιας. Κατά τον Gerring (2005:166), είναι αρκετά απλοϊκό και μη λειτουργικό να διαφοροποιούμε πλήρως την έννοια των συσχετισμών σε συζητήσεις για τους αιτιώδεις μηχανισμούς (ή το αντίστροφο). Λαμβάνοντας υπόψιν τη χαρτογράφηση της έννοιας της *Αιτιότητας*, γίνεται σαφές ότι κάθε μία από τις διαφορετικές αντιλήψεις για αυτήν δίνει απαντήσεις σε μερικούς από τους φιλοσοφικούς προβληματισμούς -οντολογικούς και επιστημολογικούς- χωρίς όμως να υπάρχει κάποια αντίληψη, η οποία να γίνεται ομόφωνα αποδεκτή -εν γένει- ως η μοναδική. Ωστόσο, στη σχετική βιβλιογραφία για την αιτιότητα, στις κοινωνικές επιστήμες φαίνεται πως οι περισσότεροι συμφωνούν πως η αιτιώδης ανάλυση των μηχανισμών είναι η καταλληλότερη για την προσέγγιση κοινωνικών φαινομένων (Brandy, 2011:1062· Elster, 1998:45· Gilbert, 2008· Elsebroich, 2012:4· Hedstrom & Ylikoski, 2010:64 Falleti & Lynch, 2009:1149).

Αντίστοιχα, σε ότι αφορά τη διάκριση ανάμεσα σε Ντετερμινιστικές και Πιθανολογικές Αιτιώδεις Αντιλήψεις (*Deterministic / Probabilistic Causal Arguments*), στις Κοινωνικές Επιστήμες, σχεδόν όλοι οι κοινωνικοί νόμοι είναι πιθανολογικοί (Van Evera, 2000:22), και η αιτιότητα θεωρείται *πιθανολογική*. αναφέρεται σε γεγονότα και συνθήκες, οι οποίες αυξάνουν την πιθανότητα να επέλθει ένα αποτέλεσμα (Brandy, 2011:1063· Gerring, 2005: 167&169), και όχι σε μία νομοτελειακή αιτιώδη συνάφεια (*law-like causation*) ή κανονικότητας (*regularity*). Το γεγονός αυτό όμως δεν ανάγει απαραίτητα στην κυριαρχία των συσχετισμών (*correlations*), οι οποίες ενέχουν στατιστικό χαρακτήρα, σε βάρος της προσέγγισης της αιτιώδους ανάλυσης των μηχανισμών, αλλά ούτε και το αντίθετο. Η αιτιώδης ανάλυση οφείλει να λαμβάνει υπόψιν και τις δύο προσεγγίσεις.

Το κεντρικό συμπέρασμα που προκύπτει από αυτό το κεφάλαιο είναι ότι πρέπει να αποσαφηνιστούν δύο βασικά και αλληλένδετα πράγματα ούτως ώστε να προσεγγιστεί επιστημονικά ορθά ο ερευνητικός στόχος της παρούσας εργασίας. Από τη μία πλευρά, η *οντολογία* της αιτιότητας στη διαδικασία σύνθεσης αιτιωδών υποθέσεων μέσα από την εμπειρική θεμελίωση, όπως έγινε στο παρόν κεφάλαιο. Από την άλλη πλευρά, η επιστημολογική προσέγγιση της αιτιότητας, δηλαδή το τι «*ανακαλύπτουμε*» με τη χρήση της αιτιότητας. Ως προς το δεύτερο θα πρέπει να τύχει προσοχής ο ευρύτερος *μετά-αναλυτικός* χαρακτήρας της προσέγγισης της αιτιότητας στη μελέτη. Αυτό σημαίνει ότι κατά την αναζήτηση και αποδόμηση των πυρηνικών θεωριών, δηλαδή αιτιωδών νόμων/υποθέσεων και των ερμηνειών τους (Van Evera, 2000:21), το εργαλείο καλείται να εφαρμοστεί σε επιστημονικές προσεγγίσεις με διαφορετικές αντιλήψεις για την αιτιότητα. Ως εκ τούτου, δεν έχει σημασία μόνο να εξετάσουμε την οντολογία της αιτιότητας *πρωτογενώς* σε αυτή την εργασία, αλλά και *δευτερογενώς*, σε ότι αφορά δηλαδή τη διαδικασία αποδόμησης δομών αιτιότητας διαφορετικής οντολογίας και επιστημολογίας η οποία συναντάται μεταξύ των επιστημονικών δημοσιεύσεων που συνιστούν το εμπειρικό υλικό της παρούσας μελέτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η Αιτιότητα από την Οντολογία στην Επιστημολογία και στη Μεθοδολογία: Εργαλειοποίηση και Αιτιακά Σχήματα

2.1. Η Επιστημολογία της Αιτιότητας: Η Θεωρία ως αντικείμενο (απο)δόμησης

2.1.1. Εισαγωγή

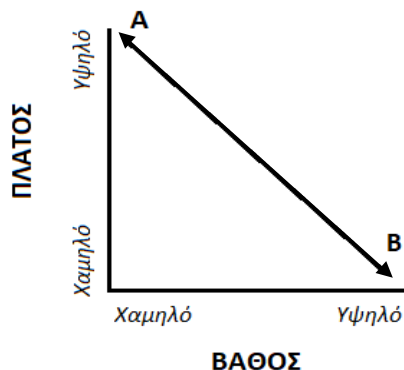
Στο προηγούμενο κεφάλαιο αποτυπώθηκαν μερικές από τις κύριες φιλοσοφικές σκέψεις γύρω από την έννοια της *αιτιότητας*. Προσεγγίστηκε και οριοθετήθηκε η οντολογία της έννοιας στην παρούσα εργασία, καθώς και ορισμένες επιστημολογικές προεκτάσεις της οντολογίας αυτής, με βασικό στόχο τη θεωρητική θεμελίωση του αναλυτικού εργαλείου της παρούσας εργασίας, τη σύνθεση, δηλαδή, ενός θεωρητικού πλαισίου στη βάση του οποίου θεμελιώνεται το αναλυτικό εργαλείο των αιτιακών σχημάτων. Στόχος του παρόντος κεφαλαίου είναι η μετάβαση και εμβάθυνση στην επιστημολογία και στη μεθοδολογία της αιτιότητας για την παρούσα εργασία. Στο παρόν κεφάλαιο, δηλαδή, δομείται στη βάση, δύο -καίριων για τη συνέχεια- ερωτημάτων: «*τι ανακαλύπτουμε με την αιτιότητα όταν αυτή είναι λειτουργική;*» και «*πώς το ανακαλύπτουμε;*». Οι δύο κεντρικοί άξονες του κεφαλαίου αφορούν: α) τη λειτουργία της αιτιότητας ως συνεκτικού στοιχείου δόμησης και αποδόμησης θεωριών, και β) τα αιτιακά σχήματα ως εργαλείο προσέγγισης των θεωριών, όπου περιγράφεται εκτενώς και ορίζεται το αναλυτικό εργαλείο των αιτιακών σχημάτων και των δομικών του στοιχείων.

Στην παρούσα εργασία, ο ερευνητικός προβληματισμός και εστίαση αφορά τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, δηλαδή στον επιστημονικό λόγο των «επαγγελματιών σοφών» γύρω από τη συγκεκριμένη θεωρία (ερευνητικό αντικείμενο), και ειδικότερα στην αναζήτηση και ανάλυση της αιτιότητας στον πυρήνα της, ως δομικό στοιχείο σύστασης και διάρθρωσής της. Ως εκ τούτου, είναι αναγκαίο πέραν της συζήτησης για την οντολογία της «αιτιότητας» (βλ. *Κεφάλαιο 1*), να οριοθετηθεί και η οντολογία της έννοιας «θεωρία», ούτως ώστε να προσεγγιστεί με μεγαλύτερη ακρίβεια η επιστημολογία και η μεθοδολογία της έννοιας της αιτιότητας. Με άλλα λόγια, για να απαντηθεί το επιστημολογικό ερώτημα «*τι θα ανακαλύψουμε στην παρούσα εργασία με την αιτιότητα όταν αυτή είναι λειτουργική*» και το μεθοδολογικό «*πώς θα το ανακαλύψουμε*», προηγουμένως οφείλει να απαντηθεί το ερώτημα «*τι είναι θεωρία*», δηλαδή, «*ποιος είναι ο λειτουργικός ορισμός της “θεωρίας”;*», και κατ' επέκταση «*πώς η αιτιότητα είναι λειτουργική στην προσέγγιση μίας θεωρίας;*».

Η έννοια «*θεωρία*» είναι σημαντικό να οριστεί με δύο διακριτούς τρόπους, ο καθένας εκ των οποίων εξυπηρετεί διαφορετικές, αλλά παράλληλα, σημαντικές και αλληλένδετες λειτουργίες για την οριοθέτηση της έννοιας στην ανά χείρας διπλωματική εργασία. Αρχικά, η έννοια

«θεωρία» θα προσεγγιστεί *Κατά το πλάτος* της και εν συνεχεία *κατά το βάθος* της. Το «Πλάτος» (υποδήλωση) μίας λέξης-έννοιας είναι το πλήθος των αντικειμένων που περιλαμβάνονται στην τάξη της, ενώ το «Βάθος» (συνδήλωση) της έννοιας είναι το σύνολο των γνωρισμάτων που χαρακτηρίζουν όσα αντικείμενα περιλαμβάνονται στην τάξη της (Παπανούτσος, 2008:31), ή -κοινώς- οι συνειρμοί που προκαλεί η έννοια στο μυαλό των χρηστών της (Sartori, 2004:302). Η προσεκτική διερεύνηση του πλάτους της έννοιας «θεωρία» εξυπηρετεί την ανάγκη ανάδυσης καλών διαιρέσεων, ενώ η προσεκτική διερεύνηση του βάθους της εξυπηρετεί στην ανάγκη ενός καλού και λειτουργικού ορισμού για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, στον οποίο θα αναζητηθεί ο ρόλος της αιτιότητας. Οι καλές διαιρέσεις εξυπηρετούν στην επιλογή συγκεκριμένων και λειτουργικών κατηγοριών όπου θα εστιαστεί η έρευνα, ενώ οι καλοί ορισμοί εξυπηρετούν στην οριοθέτηση της έννοιας της «αιτιότητας» εντός της έννοιας της «θεωρίας».

Διάγραμμα 2.1. Κλίμακα Αφαίρεσης
(Collier & Mahon, 1993:846)



Στο προηγούμενο κεφάλαιο, η οντολογία της αιτιότητας προσεγγίστηκε ως προς το πλάτος της. Παρατέθηκαν, δηλαδή, συγκεκριμένες τυπολογίες-κατηγορικά συστήματα, τα οποία ανέδειξαν το περιεχόμενο που μπορεί κανείς να συναντήσει στη φιλοσοφική σκέψη για την αιτιότητα, ούτως ώστε από αυτό το εύρος των εννοιών-τύπων που προκύπτουν από την διαίρεση της αιτιότητας, να καταλήξουμε στον πλέον αντιπροσωπευτικό για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας. Εν συνεχεία, στο παρόν κεφάλαιο καταβάλλεται μεγαλύτερη και περισσότερο κοπιώδης προσπάθεια για την προσέγγιση του βάθους της έννοιας της «θεωρίας» παρά του πλάτους της (βλ. Σχήμα 2.1)⁸, έτσι ώστε να αποσαφηνιστεί η λειτουργικότητα της ανάλυσης της αιτιότητας στο πλαίσιο μίας θεωρίας.

Η προσέγγιση αυτή ενέχει μεταξύ άλλων και το χαρακτήρα «πρόδρασης» για ενδεχόμενες διαφωνίες, παρεξηγήσεις ή παρερμηνείες οι οποίες δεν θα αφορούν την ουσία του ερευνητικού προβληματισμού, αλλά θα προέρχονται από ασαφείς και αόριστες έννοιες -όπως αυτές της «αιτιότητας» και της «θεωρίας»- ή εκφράσεις κατά την προσέγγισή του. Για τον Παπανούτσο (2008:46), «εάν συμφωνήσουμε στο “βάθος” των εννοιών υπάρχει ελπίδα να πλησιάσουν οι αντίθετες απόψεις σε μία κοινή γραμμή· ή τουλάχιστον να φανούν καθαρά τα σημεία της

⁸ Κατά την ανάλυση και σύνθεση εννοιών όσο αυξάνεται το βάθος, δηλαδή ο συνδηλωτικός πλούτος των γνωρισμάτων μίας έννοιας, τόσο μειώνεται το πλάτος της, δηλαδή η διακριτική της ισχύς και η δυνατότητά της να αποδίδει τις πλαισιακές ιδιαιτερότητες της υποδήλωσης (Σεφεριάδης, 2004:68· Sartori, 2004:298), · μία έννοια μέγιστου βάθους, είναι και ταυτόχρονα μια έννοια ελαχίστου πλάτους, επομένως η συνδήλωση και υποδήλωση μίας έννοιας είναι αντιστρόφως ανάλογες ή «μεταβάλλονται αντίστροφα» (Cohen & Nagel, 1936:33). Στην προσέγγιση της παρούσας εργασίας η έννοια της «Αιτιότητας» (Κεφ. 1) συνιστά μία έννοια αφηρημένη, περιορισμένου βάθους και υψηλού πλάτους, ενώ η έννοια της «Θεωρίας» συνιστά μία πλαισιακά προσδιορισμένη έννοια, περιορισμένου πλάτους (βλ. 2.1.2), αλλά υψηλού βάθους στην κλίμακα αφαίρεσης.

διαφωνίας και έτσι να τερματιστεί η συζήτηση. Διαφορετικά ματαιοπονούμε, γιατί ο καθένας με τις ίδιες λέξεις εννοεί άλλα πράγματα».

2.1.2. Προσεγγίζοντας το πλάτος της έννοιας «Θεωρία»

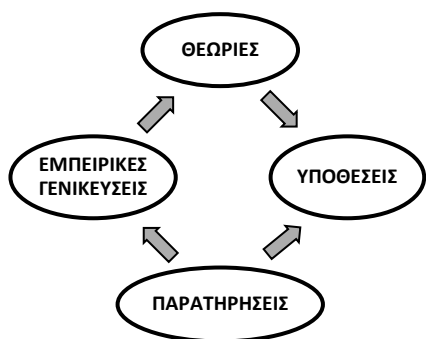
Η έννοια της αιτιότητας βρίσκεται στο επίκεντρο των ανθρώπινων *θεωρήσεων*, ερμηνειών και κατανοήσεων για το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον. Προσπαθώντας να κατανοήσουμε τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν τον φυσικό και κοινωνικό κόσμο, οι άνθρωποι καταφεύγουμε συχνά σε προβληματισμούς ή σε προτάσεις με αιτιώδεις (ή μη) περιεχόμενο, το οποίο περιγράφει τον τρόπο που σκεφτόμαστε για την πραγματικότητα που μας περιβάλλει. Κατά τον Moscovici (1995), ο άνθρωπος είναι μία σκεπτόμενη μηχανή που επεξεργάζεται τις πληροφορίες που φθάνουν σε αυτόν από τον έξω κόσμο, κι έτσι κατασκευάζει τις γνώσεις του.

Οι Moscovici και Hewstone (1984) διαφοροποιούν την ανθρώπινη σκέψη σε δύο είδη: την *επιστημονική* και την *αναπαραστασιακή*. Η *επιστημονική σκέψη* αφορά την επιστημονική δραστηριότητα και τον επιστημονικό λόγο, όπου ο «επαγγελματίας» σοφός προκειμένου να ελέγξει το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον, τον υλικό και ιδεατό κόσμο, στοχάζεται, σκέφτεται επαγωγικά, ορίζει υποθέσεις, χρησιμοποιεί επεξεργασμένες μεθόδους αναζήτησης της «ορθής» απάντησης (βλ. σχήμα 2.2⁹), καθώς επίσης διατυπώνει κριτήρια ελέγχου (Μάντογλου και Μελέτη, 2013:22-23). Αντίθετα, η *αναπαραστασιακή σκέψη* αφορά τη δραστηριότητα του πρακτικού ανθρώπου και τον πρακτικό/καθημερινό λόγο, όπου ο «απλοϊκός/αδαής σοφός», ο μέσος άνθρωπος, ο κοινός νους σκέφτεται αποσπασματικά, αντιστέκεται στις καινούριες πληροφορίες, βασίζεται σε προσωπικές (ή μη) προγενέστερες εμπειρίες ή/και δοξασίες, αυτοσχεδιάζει, τα συμπεράσματά του είναι περιορισμένα και εφήμερα, ενώ αποδίδει της αιτίες μίας συμπεριφοράς στις προδιαθέσεις των ατόμων (ό.π). Ως εκ τούτου, η διαφορά ανάμεσα στον «αδαή» και «επαγγελματία σοφό» έγκειται στη μέθοδο του καθενός προς τον κοινό στόχο της *θεώρησης* της πραγματικότητας που τους περιβάλλει και στις αποδόσεις στις οποίες προβαίνουν για να εξηγήσουν τη σχέση αιτίου-αιτιατού κατά την προσέγγιση της «νομοτέλειας» του κόσμου, γεγονός που καθορίζει τόσο την εγκυρότητα, την ορθότητα και τη δυνατότητα γενίκευσης των συμπερασμάτων τους, όσο και την ισχύ τους στο χώρο και στο χρόνο.¹⁰

⁹ Το σχήμα περιγράφει το *Μοντέλο της Επιστήμης* του Wallace (1971:18), όπως αναφέρεται στην Παζαρζή (2004:42).

¹⁰ Κατά τους King, Keohane και Verba (1994:8-9), ως επιστημονικά ορίζονται τα εγχειρήματα που είναι επαγωγικά, περιέχουν δημόσιες διαδικασίες επικύρωσης, αποδέχονται τον αβέβαιο χαρακτήρα των συμπερασμάτων τους και αποδέχονται τις μεθόδους απόδοσης αιτιότητας που προτείνεται από τους ίδιους τους συγγραφείς.

Διάγραμμα 2.2. Συστατικά της Επιστημονικής Διαδικασίας



Κατ' αυτόν τον τρόπο, η έννοια της «αιτιότητας» φαίνεται να κατέχει έναν σημαντικό ρόλο στο βάθος της έννοιας της «θεωρίας», ανεξαρτήτως του πλάτους της, δηλαδή των κατηγοριών που θα προκύψουν από τη διαίρεσή της.

Για τον McQuail (2010:8), είναι στη φύση της θεωρίας να προσπαθεί να επιλύσει προβληματισμούς αιτιού-αιτιατού, είτε προτείνοντας μερικές γενικές ερμηνείες (explanations) που συνδέουν παρατηρήσεις, είτε προσδιορίζοντας μέσω της έρευνας κατά πόσο ένας παράγοντας αποτελεί την αιτία ενός άλλου. Αν η θεωρία δεν γίνει κατανοητή μόνο ως ένα σύστημα νομοτελειακών

προτάσεων, αλλά ως ένα συστηματικό σύμπλεγμα ιδεών, το οποίο μπορεί να βοηθήσει να κατανοήσουμε ένα φαινόμενο, να καθοδηγήσει δράσεις ή να προβλέψει πρακτικές συνεπαγωγές, τότε μπορεί κανείς να αναγνωρίσει πέντε είδη θεωριών¹¹: α) τις Κοινωνικές Θεωρίες (*social scientific theories*), β) τις Κανονιστικές Θεωρίες (*normative theories*), γ) τις Υποκειμενικές (ή Καθημερινότητας/Κοινής Λογικής) Θεωρίες (*everyday theories*), δ) τις Επαγγελματικές (ή Λειτουργικές) Θεωρίες (*operational theories*), και ε) τις Πολιτισμικές Θεωρίες (*cultural theories*) (McQuail, 2010:13).

Πίνακας 2.1. Τυπολογία Θεωριών κατά McQuail ¹²

Είδος Θεωρίας	Συνοπτική Περιγραφή
Κοινωνική Θεωρία (<i>Social Scientific Theory</i>)	❖ Η Κοινωνική Θεωρία αφορά το τι ισχύει το <i>Ον</i> . Η Κοινωνική Θεωρία προσφέρει γενικές προτάσεις για τη φύση, τη λειτουργία και τα αποτελέσματα για το εκάστοτε ερευνητικό αντικείμενο. Βασίζεται στη συστηματική και αντικειμενική παρατήρησή του και τίθεται προς έλεγχο για επιβεβαίωση ή απόρριψη με βάση συγκεκριμένες προκαθορισμένες και αξιόπιστες μεθόδους.
Κανονιστική Θεωρία (<i>Normative Theory</i>)	❖ Η Κανονιστική Θεωρία αφορά το τι θα έπρεπε να ισχύει, το Δέον. Η Κανονιστική Θεωρία αφορά τον τρόπο που θα έπρεπε να λειτουργεί ο κόσμος στη βάση συγκεκριμένων αξιακών και ιδεολογικών συστημάτων μίας κοινωνίας.
Υποκειμενική Θεωρία (<i>Everyday Theory</i>)	❖ Η Υποκειμενική Θεωρία αφορά το τι πιστεύω ότι ισχύει. Οι Υποκειμενικές Θεωρίες, (ή αλλιώς θεωρίες της καθημερινότητας/κοινής λογικής) αναφέρονται στη γνώση που όλοι έχουμε πάνω σε κάτι, η οποία προέρχεται από την εμπειρία και τη συναναστροφή με αυτό. Το γεγονός αυτό μας επιτρέπει να διαμορφώνουμε εικόνα για το τί συμβαίνει και να ενσωματώνουμε τις θεωρήσεις μας

¹¹ Η συγκεκριμένη προσέγγιση του McQuail, αφορά το πεδίο της Μαζικής Επικοινωνίας, ωστόσο συνιστά μία λειτουργική κατηγοριοποίηση της έννοιας «θεωρία», λαμβάνοντας υπόψιν τα ειδοποιά χαρακτηριστικά του περιεχομένου που συναντά κανείς σε μία θεωρία ως βάση της διαίρεσης της έννοιας.

¹² Η κατηγοριοποίηση των Θεωριών του McQuail (2010:12-15) προσεγγίζεται ως προς το επιστημονικό πεδίο της Μαζικής Επικοινωνίας, ωστόσο η περιγραφή τους στον πίνακα 2.1 έχει συγκροτηθεί γενικότερα και απαλλαγμένη από τις λεπτομερειακές παρατηρήσεις, εξηγήσεις και παραδείγματα που άπτονται αποκλειστικά του πεδίου της Επικοινωνίας.

	στην καθημερινή μας ζωή, να κατανοούμε την πραγματικότητα, να αναγνωρίζουμε διαφοροποιήσεις που συναντάμε σε αυτήν.
Λειτουργική Θεωρία (Operational Theory)	❖ Η <i>Λειτουργική Θεωρία</i> αφορά το τι πιστεύω ότι ισχύει με βάση την επαγγελματική πρακτική. Η <i>Λειτουργική (ή Επαγγελματική) Θεωρία</i> αναφέρεται σε πρακτικές ιδέες που έχουν παραχθεί και εφαρμοστεί από τους επαγγελματίες κατά την άσκηση της επαγγελματικής τους δραστηριότητας.
Πολιτισμική Θεωρία (Cultural Theory)	Η <i>Πολιτισμική Θεωρία</i> σε μερικές μορφές της αφορά την αξιολόγηση και την αναζήτηση διαφορών μεταξύ πολιτισμικών αντικειμένων σύμφωνα με ποιοτικά κριτήρια. Ορισμένες φορές προσπαθεί να προκαλέσει ιεραρχικές κατηγοριοποιήσεις ως άσχετες με την πραγματική σημασία του πολιτισμού. Μερικές σφαίρες παραγωγής πολιτισμού έχουν εκπονήσει σώματα κειμένων πολιτισμικών θεωριών βασισμένα ορισμένες φορές είτε σε ηθική ή αισθητική βάση, είτε στη βάση ενός κοινωνιο-κριτικού σκοπού. Παρόλο που οι πολιτισμικές θεωρίες απαιτούν ξεκάθαρη επιχειρηματολογία και άρθρωση, συνοχή και συνεκτικότητα, ο πυρήνας τους πολλές φορές είναι ευφάνταστος και ιδεαλιστικός.

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας το εννοιολογικό πλάτος που περιγράφει ο McQuail για τη «θεωρία» συνιστά μία λειτουργική προσέγγιση, ικανή να απαντήσει στο ερώτημα σχετικά με το «ποιες θεωρίες άπτονται του ερευνητικού ενδιαφέροντος της ανά χειράς εργασίας;», ούτως ώστε να οριοθετηθεί η επιστημολογία της έννοιας της αιτιότητας. Ο ερευνητικός προβληματισμός και εστιακός φακός «πέφτει πάνω» στις κοινωνικές θεωρίες, δηλαδή στις επιστημονικές θεωρίες, τις οποίες συναντά κανείς στην επιστημονική βιβλιογραφία για τη «Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής». Κεντρικός στόχος είναι διερεύνηση της μετεξέλιξης του πυρήνα της συγκεκριμένης θεωρίας της κοινής γνώμης στο χρόνο.

Προκειμένου να διερευνηθεί αυτός ο προβληματισμός, είναι σημαντικό πέρα από την επιλογή του είδους της θεωρίας, να καταστεί σαφές το «τι είναι μία θεωρία». Ορίζοντας την έννοια της θεωρίας ως προς το βάθος της -αναζητώντας δηλαδή τα θεμελιώδη γνωρίσματά της- μπορεί να καταστεί σαφής και ο ρόλος της αιτιότητας σε αυτό. Η προσέγγιση του βάθους της «θεωρίας»¹³ αποτελεί *sine qua non* παράγοντα κατά τον ερευνητικό σχεδιασμό, ούτως ώστε να αποσαφηνιστεί ποια είναι η φύση της επιστημονικής γνώσης που παράγεται στην παρούσα εργασία με την έννοια της αιτιότητας ως στοιχείου των θεωριών να κατέχει πρωταγωνιστικό ρόλο.

2.1.3. Προσεγγίζοντας το βάθος της έννοιας «Θεωρία»

Οι άνθρωποι καταφεύγουν στις αποδόσεις αιτιότητας ούτως ώστε να εξυπηρετήσουν δύο βασικές αλλά και αλληλένδετες ανάγκες: την κατανόηση και ερμηνεία του φυσικού και κοινωνικού κόσμου, και -κατ'επέκταση- τον έλεγχό του Heider (1958:16). Η ανάγκη αυτή

¹³ Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι από το σημείο αυτό και στο εξής, κάθε αναφορά στον όρο «θεωρία», εστιάζει αποκλειστικά και μόνο στις κοινωνικές θεωρίες (κατά την τυπολογία του McQuail) στο πεδίο ενδιαφέροντος της παρούσας εργασίας, δηλαδή το πεδίο των Κοινωνικών Επιστημών.

βρίσκεται στο επίκεντρο της ανθρώπινης σκέψης είτε αυτό αφορά τον «αδαή» είτε τον «επαγγελματία σοφό». Ο Seidman (2017:1) αναφέρει ότι η σύγχρονη κοινωνική επιστήμη διατυπώνει θεωρίες υπό το πρίσμα ενός «ευσεβούς σκοπού», την προάσπιση της ελευθερίας, δηλαδή την διασφάλιση της ικανότητας του ανθρώπου και των κοινωνιών να καθορίζουν τις τύχες τους.

Οι φιλόσοφοι της επιστήμης έχουν αναπτύξει τυπολογίες των θεωριών έτσι ώστε να γίνει καλύτερα κατανοητό το εύρος θεωρητικής έκφρασης που υπάρχει στην επιστήμη (Jaccard & Jacoby, 2010:29). Οι θεωρίες των κοινωνικών επιστημών διαφοροποιούνται ως προς τους θεμελιώδεις ισχυρισμούς σχετικά με την ανθρώπινη συμπεριφορά, παρά το γεγονός ότι όλες οι θεωρίες εστιάζουν σε έννοιες και σχέσεις μεταξύ εννοιών (ό.π.). Αναφορικά με το βάθος της, η έννοια της «θεωρίας» έχει οριστεί ποικιλοτρόπως από τους επιστήμονες των κοινωνικών επιστημών. Κατά τον Van Evera (2000), συχνά, οι ορισμοί που παραθέτουν οι φιλόσοφοι των κοινωνικών επιστημών είναι δυσνόητοι και πολλών ειδών. Είναι σημαντικό, λοιπόν, να καταλήξουμε σε έναν σαφή και λειτουργικό ορισμό βάθους για τον όρο «θεωρία», ούτως ώστε να καταστεί πλήρως εννοιολογικά σαφές «τι είναι μία θεωρία», την οποία η αιτιότητα -δια της εργαλειοποίησής της- καλείται να αναλύσει.

Ο Hempel (1965:150), σε ένα περιγραφικό επίπεδο, αναφέρει πως η επιστημονική θεωρία ενέχει τρία βασικά συστατικά: εξειδικευμένες έννοιες, ομάδα γενικών υποθέσεων και μία σύνδεση ανάμεσα σε θεωρητικές προτάσεις και εμπειρικές παρατηρήσεις, δηλαδή μία –κατ' αρχήν- δυνατότητα επαλήθευσης των θεωρητικών προτάσεων σε εμπειρικό επίπεδο. Σύμφωνα με τον Kaplan (1964:296) μία θεωρία είναι μία συμβολική κατασκευή. Κατά τους Simon και Newell (1956:67) «θα ήταν βολικό για τους σκοπούς μας να ορίσουμε τη θεωρία απλά ως ένα σύστημα προτάσεων», ενώ ο Waltz (1979:2&5) υποστηρίζει ότι θεωρίες δεν είναι απλές συλλογές νόμων, αλλά διατυπώσεις που εξηγούν αυτές τις συλλογές νόμων οι οποίες περιλαμβάνουν θεωρητικές ιδέες που μπορούν να πάρουν τη μορφή εννοιών ή αξιωμάτων. Κατά τους Achen και Sindal (1989:147) μία θεωρία αποτελεί ένα πολύ γενικό σύνολο προτάσεων από τις οποίες προκύπτουν άλλες προτάσεις συμπεριλαμβανομένων νόμων. Σύμφωνα με τον Hempel (1942:44), οι θεωρίες είναι σώματα συστηματικά σχετιζόμενων υποθέσεων, ενώ κατά τους Miller και Wilson (1983:112) η θεωρία συνιστά ένα σύνολο εναρμονισμένων υποθέσεων που σχεδιάστηκε για να ερμηνεύσει συγκεκριμένα είδη γεγονότων. Σύμφωνα τον Sartori (2004:306), μία θεωρία αποτελεί ένα σώμα συστηματικά συνδυασμένων γενικεύσεων επεξηγηματικής αξίας. Κατά τον Babbie (1995:40), η θεωρία είναι μία συστηματική ερμηνεία των παρατηρήσεων που σχετίζονται με μία συγκεκριμένη πτυχή της ζωής, ενώ για τους Fay και Moon (1994:26) η κοινωνική θεωρία ορίζεται ως μία συστηματική ενοποιημένη ερμηνεία μίας μεγάλης ποικιλίας κοινωνικών φαινομένων.

Κατά τους Jaccard και Jacoby (2010:29-30), μία θεωρία είναι ένα σύστημα από προτάσεις αναφορικά με σχέση ή σχέσεις ανάμεσα σε δύο ή περισσότερες ιδέες ή δομές· οι διαφορετικές

θεωρίες αποτελούν διαφορετικούς τρόπους ταυτοποίησης ιδεών και σχέσεων τις οποίες χρησιμοποιούμε για να οργανώσουμε και να κατανοήσουμε τον κόσμο. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω (βλ. 2.1.1) και προκύπτει από τον McQuail (2010:8 & 13), στη φύση της θεωρίας είναι να προσπαθεί να επιλύσει προβληματισμούς αιτίου-αιτιατού, είτε προτείνοντας μερικές γενικές εξηγήσεις που συνδέουν παρατηρήσεις, είτε προσδιορίζοντας μέσω της έρευνας κατά πόσο ένας παράγοντας αποτελεί την αιτία ενός άλλου, ενώ παράλληλα, θεωρία μπορεί να γίνει κατανοητή είτε ως ένα σύστημα νομοτελειακών προτάσεων, είτε ως ένα συστηματικό σύμπλεγμα ιδεών, το οποίο μπορεί να βοηθήσει να κατανοήσουμε ένα φαινόμενο, να καθοδηγήσει δράσεις ή να προβλέψει πρακτικές συνεπαγωγές. Κατά τον Karpinski (1990:108-109) ο όρος θεωρία μερικές φορές χρησιμοποιείται πιο πρακτικά, ορίζοντάς την ως ένα σύστημα προτάσεων, μεταξύ των οποίων υπάρχουν *λογικές (logical)* και *θεματικές (thematic)* σχέσεις, προσφέρουν προκείμενες της διαδικασίας επεξήγησης, και αφορά στα αποτελέσματα των αιτιωδών αναλύσεων. Σύμφωνα με τον Van Evera (2000:21 & 24) οι θεωρίες της κοινωνικής επιστήμης αποτελούν διατυπώσεις γενικού περιεχομένου που περιγράφουν κι εξηγούν τις αιτίες ή τα αποτελέσματα διαφορετικών κοινωνικών φαινομένων, αποτελούνται από αιτιώδεις νόμους ή υποθέσεις, ερμηνείες και προϋποτιθέμενες συνθήκες [...] μια θεωρία είναι ένας αιτιώδης νόμος, ή μία αιτιώδεις υπόθεση, μαζί με μία ερμηνεία του αιτιώδους νόμου ή της αιτιώδους υπόθεσης που εξηγεί πώς το Α προκαλεί το Β. Σε μία κοινής βάσης συλλογιστική με τον Waltz, μία θεωρία δεν μπορεί να είναι τίποτα περισσότερο από μία σειρά συνδεδεμένων αιτιωδών νόμων ή υποθέσεων (ό.π.). Κατά τον Hollander (1967:55), μία θεωρία αποτελείται από μία ή περισσότερες λειτουργικές προτάσεις ή προκείμενες, οι οποίες πραγματεύονται τη σχέση μεταξύ μεταβλητών έτσι ώστε να αιτιολογήσουν ένα φαινόμενο ή ένα σύνολο φαινομένων. Για τους King, Koehane και Verba (1994:99), οι αιτιώδεις θεωρίες σχεδιάστηκαν για να δείξουν τις αιτίες ενός φαινομένου ή μίας σειράς φαινομένων, και περιέχουν ένα αλληλεξαρτώμενο σύνολο υποθέσεων καθεμία εκ των οποίων καθορίζει μία αξιούμενη σχέση μεταξύ μεταβλητών .

Οι παραπάνω ορισμοί αναγνωρίζουν συγκεκριμένα γνωρίσματα της «θεωρίας» με βάση τα οποία προσδιορίζουν και πλαισιώνουν την έννοια. Ωστόσο, κανένας από αυτούς δεν χαρακτηρίζεται απόλυτα λειτουργικός για προσέγγιση του ερευνητικού προβληματισμού της παρούσας εργασίας. Οι περισσότεροι ορισμοί είναι διατυπωμένοι με φειδώ γεγονός που -σε ότι αφορά το ορίζον¹⁴ μέρος- τους καθιστά λιτούς, αλλά όχι και επαρκείς, δηλαδή, ως προς τις έννοιες που εκφράζουν το βάθος της οριστέας έννοιας «θεωρία». Ως εκ τούτου είναι αναγκαία η εννοιολογική ανασύσταση¹⁵ της «θεωρίας», η κάθοδος στην κλίμακα αφαίρεσης (βλ. *Σχήμα*

¹⁴ Το ορίζον μέρος μίας έννοιας συνιστά κατ' αρχήν οτιδήποτε επιτελεί τον ορισμό, και κατά την τεχνική σημασία του όρου αφορά την έκφραση που παραθέτει τα χαρακτηριστικά μίας έννοιας μετά το σύμβολο της λογικής ισοδυναμίας (Sartori, 2004:311).

¹⁵ Ο όρος «*ανασύσταση έννοιας*» (*concept reconstruction*) αφορά τη συστηματική καταγραφή και διάταξη των σημασιών μίας έννοιας, και ειδικότερα μία εξήγηση που συνίσταται στην άντληση και κατάταξη χαρακτηριστικών από τους ορισμούς μίας έννοιας (Sartori, 2004:300).

2.1) έτσι ώστε να «θεμελιωθεί» ένας δηλωτικός ορισμός, υψηλότερου βάθους (συνδήλωσης). Βασικός οδηγός για τη διαδικασία αυτή αποτελεί ο 4^{ος} κανόνας του Sartori (2004:262 & 298), σύμφωνα με τον οποίο, «στην ανασύσταση μίας έννοιας, συλλέγεται πρώτα μία αντιπροσωπευτική ομάδα ορισμών, δεύτερον αντλούνται τα χαρακτηριστικά τους, και τρίτων δημιουργούνται πίνακες που εύλογα οργανώνουν αυτά τα χαρακτηριστικά».

Πίνακας 2.2. Άντληση Γνωρισμάτων -βάθους- της έννοιας «Θεωρία»

Ορισμός	Κεντρικά Γνωρίσματα	Αφαίρεση Γνωρισμάτων
Θα ήταν βολικό για τους σκοπούς μας να ορίσουμε τη θεωρία απλά ως ένα σύστημα προτάσεων (Simon και Newell, 1956:67).	Σύστημα προτάσεων	<i>Μορφή</i>
Ο όρος θεωρία μερικές φορές χρησιμοποιείται πιο πρακτικά, ορίζοντάς την ως ένα σύστημα προτάσεων, μεταξύ των οποίων υπάρχουν λογικές (logical) και θεματικές (thematic) σχέσεις, προσφέρουν προκείμενες της διαδικασίας επεξήγησης, και αφορά στα αποτελέσματα των αιτιωδών αναλύσεων (Karpinski, 1990:108-109).	Σύστημα προτάσεων Προκείμενες Λογικές και Θεματικές Σχέσεις Διαδικασίας Επεξήγησης Αποτέλεσμα Αιτιωδών Αναλύσεων	<i>Μορφή</i> <i>Στοιχεία Περιεχομένου</i> <i>Φύση Περιεχομένου</i> <i>Φύση Περιεχομένου</i> <i>Φύση Περιεχομένου</i>
Η θεωρία είναι μία συμβολική κατασκευή (Kaplan, 1954:296).	Συμβολική Κατασκευή	<i>Φύση Περιεχομένου</i>
Οι θεωρίες δεν είναι απλές συλλογές νόμων, αλλά διατυπώσεις που εξηγούν αυτές τις συλλογές νόμων, οι οποίες περιλαμβάνουν θεωρητικές ιδέες που μπορούν να πάρουν τη μορφή εννοιών ή αξιωμάτων (Waltz, 1979:2 & 5).	Διατυπώσεις Συλλογές νόμων Επεξηγηματικές (ως) Έννοιες ή Αξιώματα	<i>Μορφή</i> <i>Φύση Περιεχομένου</i> <i>Σκοπός</i> <i>Στοιχεία Περιεχομένου</i>
Μία θεωρία αποτελεί ένα πολύ γενικό σύνολο προτάσεων, από τις οποίες προκύπτουν άλλες προτάσεις συμπεριλαμβανομένων νόμων (Achen και Sindal, 1989:147).	Γενικό Σύνολο Προτάσεων Προτάσεις και Νόμοι	<i>Φύση Περιεχομένου</i> <i>Φύση Περιεχομένου</i>
Οι θεωρίες είναι σώματα συστηματικά σχετιζόμενων υποθέσεων (Hempel, 1942:44).	Συστήματα Υποθέσεων Σχετιζόμενων	<i>Φύση Περιεχομένου</i> <i>Οργάνωση Περιεχομένου</i>
Η θεωρία συνιστά ένα σύνολο εναρμονισμένων υποθέσεων που σχεδιάστηκε για να ερμηνεύσει συγκεκριμένα είδη γεγονότων (Miller και Wilson, 1983:112).	Υποθέσεις Εναρμονισμένες Ερμηνεία Γεγονότα	<i>Φύση Περιεχομένου</i> <i>Οργάνωση Περιεχομένου</i> <i>Σκοπός</i> <i>Αντικείμενο</i>
Οι αιτιώδεις θεωρίες σχεδιάστηκαν για να δείξουν τις αιτίες ενός φαινομένου ή μίας σειράς φαινομένων, και περιέχουν ένα αλληλεξαρτώμενο σύνολο υποθέσεων	Ανάδειξη Αιτιών Φαινομένου/-ων	<i>Σκοπός</i> <i>Φύση Αντικειμένου</i>

καθεμία εκ των οποίων καθορίζει μία αξιούμενη σχέση μεταξύ μεταβλητών (King, Koehane και Verba, 1994:99).	Σύνολο Υποθέσεων Αλληλένδετο Σχέση Μεταβλητών	Φύση Περιεχομένου Οργάνωση Περιεχομένου Χαρακτήρας Περιεχομένου Στοιχεία Περιεχομένου
Μία θεωρία αποτελεί ένα σώμα συστηματικά συνδυασμένων γενικεύσεων επεξηγηματικής αξίας (Sartori, 2004:306).	Σώμα γενικεύσεων Συστηματικά συνδυασμένων Επεξηγηματικής αξίας	Φύση Περιεχομένου Οργάνωση Περιεχομένου Σκοπός
Η κοινωνική θεωρία ορίζεται ως μία συστηματική ενοποιημένη ερμηνεία μίας μεγάλης ποικιλίας κοινωνικών φαινομένων (Fay και Moon, 1994:26).	Ερμηνεία Συστηματική, Ενοποιημένη Φαινομένων Κοινωνικών	Φύση Περιεχομένου Οργάνωση Περιεχομένου Φύση Αντικειμένου Ποιότητα Αντικειμένου
Η Θεωρία είναι μία συστηματική ερμηνεία των παρατηρήσεων που σχετίζονται με μία συγκεκριμένη πτυχή της ζωής (Babbie, 1995:40).	Ερμηνεία Παρατηρήσεων Συστηματική Πτυχές της Ζωής	Φύση Περιεχομένου Οργάνωση Περιεχομένου Φύση/Ποιότητα Αντικειμένου
Μία θεωρία είναι ένα σύστημα από προτάσεις σχετικά με σχέση ή σχέσεις ανάμεσα σε δύο ή περισσότερες ιδέες ή δομές. Οι διαφορετικές θεωρίες αποτελούν διαφορετικούς τρόπους ταυτοποίησης ιδεών και σχέσεων τις οποίες χρησιμοποιούμε για να οργανώσουμε και να κατανοήσουμε τον κόσμο (Jaccard & Jacoby, 2010:29-30).	Σύστημα Προτάσεων Σχέσης/σχέσεων Ιδεών ή δομών	Μορφή Περιεχόμενο Αντικείμενο
είναι στη φύση της θεωρίας να προσπαθεί να επιλύσει προβληματισμούς αιτίου-αιτιατού, είτε προτείνοντας μερικές γενικές εξηγήσεις (explanations) που συνδέουν παρατηρήσεις, είτε προσδιορίζοντας μέσω της έρευνας κατά πόσο ένας παράγοντας αποτελεί την αιτία ενός άλλου, ενώ παράλληλα, θεωρία μπορεί να γίνει κατανοητή είτε ως ένα σύστημα νομοτελειακών προτάσεων, είτε ως ένα συστηματικό σύμπλεγμα ιδεών, το οποίο μπορεί να βοηθήσει να κατανοήσουμε ένα φαινόμενο, να καθοδηγήσει δράσεις ή να προβλέψει πρακτικές συνεπαγωγές (McQuail, 2010:8 & 13).	Επίλυση προβληματισμών αιτίου – αιτιατού Πρόταση εξηγήσεων Που συνδέουν παρατηρήσεις Σύστημα νομοτελειακών προτάσεων Σύστημα ιδεών Κατανόηση φαινομένων Καθοδήγηση δράσεων Πρόβλεψη πρακτικών συνεπαγωγών	Σκοπός Σκοπός Φύση Αντικειμένου / Ποιότητα Αντικειμένου Φύση Περιεχομένου Φύση Περιεχομένου Σκοπός Σκοπός Σκοπός Σκοπός
Μία θεωρία αποτελείται από μία ή περισσότερες λειτουργικές προτάσεις ή προκείμενες, οι οποίες πραγματεύονται τη σχέση μεταξύ μεταβλητών έτσι ώστε	Λειτουργικές Προτάσεις/ Προκείμενες	Μορφή

να αιτιολογήσουν ένα φαινόμενο ή ένα σύνολο φαινομένων (Hollander, 1967:55).	Σχέσεων Μεταβλητών (προς) Αιτιολόγηση Φαινομένου/-ων	Φύση Περιεχομένου Στοιχεία Περιεχομένου Σκοπός Αντικείμενο
Οι θεωρίες της κοινωνικής επιστήμης αποτελούν διατυπώσεις γενικού περιεχομένου που περιγράφουν κι εξηγούν τις αιτίες ή τα αποτελέσματα διαφορετικών κοινωνικών φαινομένων, αποτελούνται από αιτιώδεις νόμους ή υποθέσεις, ερμηνείες και προϋποτιθέμενες συνθήκες. Μία θεωρία είναι ένας αιτιώδης νόμος, ή μία αιτιώδης υπόθεση, μαζί με μία ερμηνεία του αιτιώδους νόμου ή της αιτιώδους υπόθεσης που εξηγεί πώς το Α προκαλεί το Β (Van Evera, 2000:21 & 24).	Διατυπώσεις Γενικού Περιεχομένου Περιγράφουν κι Εξηγούν Αιτίες & Αποτελέσματα Πώς το A → B Φαινόμενα Κοινωνικά Αιτιώδεις Νόμους/ Υποθέσεις, Ερμηνείες, Προϋποτιθέμενες Συνθήκες	Μορφή Χαρακτήρας Περιεχομένου Σκοπός Φύση Περιεχομένου Αντικείμενο Ποιότητα Αντικειμένου Στοιχεία Περιεχομένου

Με βάση τον παραπάνω κανόνα, φιλτράροντας και οργανώνοντας τους ορισμούς που προαναφέρθηκαν προκύπτουν τέσσερις βασικές κατηγορίες γνωρισμάτων/ιδιοτήτων στους ορισμούς μίας θεωρίας (βλ. Πίνακας 2.3.), οι οποίες αφορούν: α) τη μορφή της, β) το περιεχόμενό της (ως προς τη φύση του, τα στοιχεία του, την οργάνωση και τον χαρακτήρα του), γ) το σκοπό της και δ) το αντικείμενό της (ως προς τη φύση και την ποιότητά του).

Πίνακας 2.3. Οργάνωση Γνωρισμάτων -βάθους- της έννοιας «Θεωρία»

Κατηγορίες Γνωρισμάτων «Θεωρίας»		Ειδικά Γνωρίσματα «Θεωρίας»
Μορφή		Σύστημα προτάσεων, Διατυπώσεις, Λειτουργικές Προτάσεις/ Προκείμενες
Περιεχόμενο	Φύση Περιεχομένου	Συλλογές Νόμων, Γενικεύσεις/ Σώματα Γενικεύσεων, Ερμηνεία (Παρατηρήσεων), Σχέση/Σχέσεις, Σχέσεις Αιτίου-Αιτιατού, Σύστημα (νομοτελειακών) Προτάσεων, Σύστημα ιδεών, Συμβολική Κατασκευή, Διαδικασίας Επεξήγησης, Αποτέλεσμα Αιτιωδών Αναλύσεων, Λογικές και Θεματικές Σχέσεις, Υποθέσεις
	Στοιχεία Περιεχομένου	Μεταβλητές, Αιτιώδεις Νόμοι / Υποθέσεις, Ερμηνείες, Προϋποτιθέμενες Συνθήκες, Έννοιες, Αξιώματα,
	Οργάνωση Περιεχομένου	Συστηματική, Συνδυαστική, Εναρμονισμένη, Ενοποιητική
	Χαρακτήρας Περιεχομένου	Γενικό, Επαληθεύσιμο
Σκοπός		Επεξήγηση, Αιτιολόγηση, Επίλυση προβληματισμών αιτίου – αιτιατού, Κατανόηση φαινομένων, Καθοδήγηση δράσεων, Πρόβλεψη πρακτικών συνεπαγωγών

Αντικείμενο	Φύση Αντικειμένου	Φαινόμενα, Ιδέες, Έννοιες, Παρατηρήσεις, Γεγονότα, Πτυχές της ζωής
	Ποιότητα Αντικειμένου	Κοινωνικά

Τα γνωρίσματα που αφορούν τη *Μορφή* των ορισμών της Θεωρίας εστιάζουν στον τρόπο που αυτή διατυπώνεται. Τα γνωρίσματα της μορφής απαντούν στο ερώτημα «*Πώς ορίζεται μία θεωρία*». Τα γνωρίσματα του *Περιεχομένου*, αφορούν στο τι πραγματεύεται ο όρος «θεωρία», και απαντούν στο ερώτημα «*Τι περιλαμβάνει ο όρος θεωρία*». Τα γνωρίσματα του *Σκοπού* απαντούν στο ερώτημα «*Γιατί διατυπώνονται θεωρίες*», ενώ τα γνωρίσματα του *Αντικειμένου* της θεωρίας αφορά το «*Για τι διατυπώνονται θεωρίες*». Σύμφωνα με τους ορισμούς, λοιπόν, μία θεωρία ως προς τη μορφή της διατυπώνεται ως ένα σύστημα προτάσεων, διατυπώσεων ή προκειμένων. Σύμφωνα με το περιεχόμενο της έννοιας θεωρία, αυτό έχει γενικό χαρακτήρα, εκεί αναγνωρίζονται γενικεύσεις, (αιτιώδεις) νόμοι, ερμηνείες, αιτιώδεις (ή μη) σχέσεις και συσχετίσεις, με γενικό, συστηματικό, ενοποιητικό/συνδυαστικό τρόπο, προς την επίτευξη του σκοπού της εξήγησης, ερμηνείας και αιτιολόγησης παρατηρήσιμων ιδεών, εννοιών και (κοινωνικών) φαινομένων.

Μέσα από τη διαδικασία ανασύστασης της έννοιας της «κοινωνικής θεωρίας», ο λειτουργικός δηλωτικός ορισμός που προκύπτει διατυπώνεται ως εξής: *Ως κοινωνική θεωρία ορίζεται η εννοιολογική δομή (conceptual construct) αποτελούμενη από αιτιώδεις (ή μη) προτάσεις, προκειμένες ή υποθέσεις, η οποία με συμβολικό, γενικό και επαληθεύσιμο τρόπο εξυπηρετεί στην κατανόηση, εξήγηση και ερμηνεία κοινωνικών φαινομένων ή (αιτιωδών) συσχετίσεων μεταξύ κοινωνικών φαινομένων που διέπουν την οργάνωση και τη λειτουργία της κοινωνικής πραγματικότητας.*

2.1.4. Ο ρόλος της Αιτιότητας στο βάθος της έννοιας «Θεωρία»

Ο ορισμός του Van Evera (2000:21&24) φαίνεται να είναι ο πλέον περιεκτικός (λιτός και επαρκής) ως προς τα γνωρίσματα βάθους της έννοιας σε σχέση με τους υπόλοιπους, ωστόσο, η αδυναμία του έγκειται στην -σχεδόν απόλυτα- αλληλένδετη σχέση που αποδίδει στις έννοιες «θεωρία» και «αιτιότητα». Λαμβάνοντας υπόψιν και στηριζόμενοι αποκλειστικά στον συγκεκριμένο ορισμό σημαίνει ότι -επιστημολογικά- γίνεται αποδεκτή η παραδοχή ότι κάθε θεωρία, για να είναι θεωρία θα πρέπει να έχει αποκλειστικά αιτιωδώς συσχετιστικό περιεχόμενο, δηλαδή θα πρέπει οι σχέσεις και οι συσχετίσεις μεταξύ κοινωνικών φαινομένων που η θεωρία παρέχει ως ερμηνείες ή/και ως εξηγήσεις να είναι στη φύση τους αιτιώδεις. Κάτι τέτοιο στους υπόλοιπους ορισμούς φαίνεται να μην έχει τόσο κυρίαρχο ρόλο, καθώς προσεγγίζοντας την έννοια της «θεωρίας» είναι σαφής και ξεκάθαρος ο συσχετιστικός της χαρακτήρας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η φύση της συσχέτισης (μεταξύ προτάσεων, νόμων ή υποθέσεων) είναι αιτιώδης.

Για τον Van Evera οι θεωρίες δεν είναι τίποτα περισσότερο από μία σειρά συνδεδεμένων αιτιωδών υποθέσεων ή νόμων. Οι Σαμαράς και Ιορδανίδου (2016:92) προσεγγίζοντας τις

αναφορές του Van Evera (2000) για τη «θεωρία», αναφέρουν ότι αυτή αποτελεί στο άθροισμα μίας Υπόθεσης και μίας Ερμηνείας, «Υπόθεση + Ερμηνεία = Θεωρία», ωστόσο, οι υποθέσεις (όπως και οι νόμοι) μπορούν να είναι δύο ειδών: αιτιώδεις και μη αιτιώδεις. Μάλιστα, ο ίδιος ο Van Evera (2000:23-υπ.2) αναφέρει ότι οι γενικοί νόμοι πρέπει να διατυπώνονται με *συσχετιστικό* τρόπο [«αν A, τότε B» ή «όσο μεγαλύτερο/μικρότερο το A, τόσο μεγαλύτερο/μικρότερο το B»], κατ' αναλογία με τους αιτιώδεις νόμους που διατυπώνονται με αιτιώδη γλώσσα [«το A προκαλεί το B»], αναγνωρίζοντας τη διττή φύση των νόμων, ως αιτιώδη και ως μη αιτιώδη.

Επιπροσθέτως, όπως -καταληκτικά- αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο κατά την προσπάθεια διαίρεσης της έννοιας της αιτιότητας ως προς τις φιλοσοφικές της προσεγγίσεις, είναι αρκετά απλοϊκό και μη λειτουργικό να εγκλωβίζεται κανείς σε αυτές υπερεκτιμώντας τις μεταξύ τους διαφορές. Ωστόσο, εστιάζοντας στην κατηγοριοποίηση της αιτιότητας ως προς τα *μοντέλα αιτιώδους ανάλυσης (causal analysis models)*, η οποία αφορά τον πυρήνα της παρούσας εργασίας, η διάκριση ανάμεσα στην ανάλυση των *αιτιωδών μηχανισμών (causal mechanisms)* και των *συσχετισμών (correlation)* αντανακλά και τον ενδεχόμενο –παρενθετικό– ρόλο της έννοιας της αιτιότητας στο βάθος του ορισμού της έννοιας «θεωρία». Αυτό σημαίνει ότι οι θεωρίες που συναντώνται στη βιβλιογραφία μπορεί να είναι τόσο αιτιώδεις, όσο και μη αιτιώδεις.

Επιπλέον, ένα από τα κεντρικά συμπεράσματα του προηγούμενου κεφαλαίου ήταν ότι δεν έχει σημασία μόνο να εξετάσουμε την οντολογία της αιτιότητας πρωτογενώς σε αυτή την εργασία, αλλά και δευτερογενώς, σε ότι αφορά δηλαδή τη διαδικασία αποδόμησης δομών αιτιότητας διαφορετικής οντολογίας και επιστημολογίας η οποία συναντάται μεταξύ των επιστημονικών δημοσιεύσεων που συνιστούν το εμπειρικό υλικό της παρούσας μελέτης. Το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνεται, καθώς μέσα από την ανάλυση και ανασύσταση του βάθους της έννοιας «θεωρία», παρά το γεγονός ότι έχει συσχετιστικό χαρακτήρα, αυτό δε σημαίνει ότι οι κοινωνικοί επιστήμονες και θεωρητικοί, διατυπώνουν πάντα θεωρίες που στον πυρήνα τους πραγματεύονται αιτιώδεις σχέσεις και συσχετίσεις μεταξύ μεταβλητών που ανάγουν σε σχέσεις και συσχετίσεις μεταξύ κοινωνικών φαινομένων. Ως εκ τούτου, λοιπόν, είναι αναγκαία η εξαγωγή ενός λειτουργικού ορισμού της έννοιας «θεωρία» δια της ανασύστασής της, κυρίως διότι η ιδέα της «αιτιότητας» στο βάθος της ιδέας της «κοινωνικής θεωρίας» φαίνεται να έχει έναν λιγότερο σαφώς προσδιορισμένο ρόλο, γεγονός ικανό να προκαλέσει συγχύσεις και διαφωνίες για το συνολικό εγχείρημα της παρούσας εργασίας.

2.1.5. Περίληψη

Η παρούσα ενότητα του 2^{ου} κεφαλαίου κεντρικό στόχο έχει τη μετάβαση από την οντολογία της αιτιότητας (βλ. κεφάλαιο 1) στην επιστημολογία της. Για να καταστεί σαφής ο τρόπος που η αιτιότητα είναι λειτουργική, ώστε να προσεγγιστεί η επιστημονική θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, αναγκαία συνθήκη προς την επίτευξη αυτού του ερευνητικού στόχου, είναι

η (ανα)σύσταση του ορισμού της έννοιας «θεωρία». Με άλλα λόγια, ο δρόμος προς την επιστημολογία της αιτιότητας, πέραν της αναζήτησης της οντολογίας της, «ρυθμίζεται» και από τον προσδιορισμό της οντολογίας του ερευνητικού αντικειμένου, δηλαδή της «επιστημονικής (κοινωνικής) θεωρίας».

Ο ορισμός της έννοιας «θεωρία» γίνεται τόσο κατά πλάτος (ως προς την υποδήλωσή της), όσο και κατά βάθος (ως προς τη συνδήλωσή της). Στην πρώτη περίπτωση, οριοθετήθηκε το εύρος των αντικειμένων που υπόκεινται στην τάξη της «θεωρίας», και από αυτά επιλέχθηκε το είδος/κατηγορία της «επιστημονικής κοινωνικής θεωρίας», ως επίκεντρο του επιστημονικού προβληματισμού και ενδιαφέροντος της παρούσας εργασίας. Στην δεύτερη περίπτωση, σε ότι αφορά δηλαδή το βάθος/συνδήλωση της έννοιας «θεωρία», εξετάστηκαν να βασικά της γνωρίσματα, ιδιότητες και χαρακτηριστικά, όπως προκύπτουν από τους ήδη διατυπωμένους ορισμούς που συναντώνται στη βιβλιογραφία. Η εξαγωγή ενός λειτουργικού δηλωτικού ορισμού για τη θεωρία, εξυπηρετεί το σκοπό της ακριβέστερης παρατήρησης του ρόλου της αιτιότητας στο βάθος της έννοιας της θεωρίας, ούτως ώστε να αποσαφηνιστεί η επιστημολογία της έννοιας της «αιτιότητας» για την παρούσα εργασία. Το βήμα αυτό είναι κρίσιμο και αναγκαίο, ώστε να υπάρξει μία έγκυρη μετάβαση στην μεθοδολογική αξιοποίηση και εργαλειοποίηση της αιτιότητας -δια των αιτιακών σχημάτων (βλ. 2.2) για την εξυπηρέτηση του πυρηνικού ερευνητικού προβληματισμού της εργασίας: Την αποδόμηση των επιστημονικών θεωριών για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής με βάση την αιτιακή σχέση.

Η αιτιότητα φαίνεται να κατέχει έναν σημαντικό -αλλά όχι τον απόλυτο- ρόλο στον πυρήνα της έννοιας «θεωρία». Ο ορισμός του Van Evera (2000:21), θα μπορούσε αυτούσιος να αποτελεί έναν λειτουργικό ορισμό, ωστόσο το είδος της σχέσης που περιγράφει ανάμεσα στην «αιτιότητα» και τη «θεωρία», δεν συνάδει ούτε με τη σχέση που διατυπώνεται σε άλλους ορισμούς, αλλά ούτε και με την ίδια την οντολογία της αιτιότητας, όπως προσεγγίστηκε στο πρώτο κεφάλαιο.

Η φύση της παρούσας εργασίας επιβάλλει μία αυστηρή παρατήρηση της έννοιας της αιτιότητας στο βάθος της έννοιας της θεωρίας, καθώς οι έννοιες αυτές προσεγγίζονται δευτερογενώς, δηλαδή, γίνονται αντικείμενο ανάλυσης σε επιστημονικά άρθρα τα οποία εμφορούνται από διακριτές λογικές, τόσο σε ό,τι αφορά την οντολογία και την επιστημολογία της αιτιότητας, όσο και σε ό,τι αφορά την οντολογία της «θεωρίας». Ως εκ τούτου, στον λειτουργικό δηλωτικό ορισμό, ο οποίος προέκυψε δια της ανασύστασης της έννοιας «θεωρία», η «αιτιότητα» υπάρχει, αλλά δεν κυριαρχεί, κι έτσι αποκτά έναν παρενθετικό ρόλο, γεγονός που οφείλει να είναι σαφές και ξεκάθαρα διατυπωμένο κατά την εργαλειοποίηση της αιτιότητας, κατά το -τελευταίο-στάδιο της μεθοδολογικής της προσέγγισης.

2.2. Η Μεθοδολογία της Αιτιότητας: Εργαλειοποίηση και Αιτιακά Σχήματα

2.2.1. Εισαγωγή

Η προσέγγιση της αιτιότητας ως προς τη Μεθοδολογία αποτελεί τον τρίτο και τελευταίο άξονα του πρώτου μέρους της εργασίας. Ο προσδιορισμός της οντολογίας της αιτιότητας, καθώς και οντολογία της έννοιας της «επιστημονικής κοινωνικής θεωρίας» ως προαπαιτούμενο για τον προσδιορισμό της επιστημολογίας της αιτιότητας, ήταν η αναγκαία διαδρομή που έπρεπε να ακολουθηθεί για να μπορέσει να επιτευχθεί ο στόχος της λειτουργικής αξιοποίησης της αιτιότητας δια των *Αιτιακών Σχημάτων*, ως εργαλείου ανάλυσης και σύνθεσης θεωριών. Με άλλα λόγια, απαντήθηκαν ως τώρα δύο από τα τρία βασικά ερωτήματα, που συνοπτικά αφορούν την οντολογία της αιτιότητας και την επιστημολογία της αιτιότητας και απομένει η μεθοδολογία της.

Σε ότι αφορά την οντολογία [*«Τι είναι η Αιτιότητα;»*]: Στο πρώτο κεφάλαιο η έννοια της αιτιότητας, προσεγγίστηκε ως προς το πλάτος της, όπως αυτό προκύπτει από τη φιλοσοφική σκέψη. Από το εύρος των ειδών/κατηγοριών αιτιότητας που προέκυψαν, η εστίαση στην παρούσα εργασία γίνεται στην *Αιτιώδη Ανάλυση (Causal Analysis)*, η οποία υποδιαιρείται σε *Συσχετιστική Ανάλυση (Correlational Analysis)* και *Αιτιώδης Ανάλυση των Μηχανισμών (Causal Mechanisms Analysis)*. Επιπλέον, ως προς τη φύση της στις κοινωνικές επιστήμες, η έννοια της αιτιότητας είναι πιθανολογική κι όχι ντετερμινιστική.

Για να προσεγγιστεί η επιστημολογία της αιτιότητας [*«Τι ανακαλύπτουμε όταν η Αιτιότητα είναι λειτουργική;»*], προηγουμένως θα έπρεπε να απαντηθεί το ερώτημα *«τι είναι μία θεωρία;»*, και ειδικότερα *«τι είναι μία επιστημονική κοινωνική θεωρία»*, καθώς το πεδίο του ερευνητικού προβληματισμού εστιάζει στη Θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, μίας επιστημονικής κοινωνιοψυχολογικής θεωρίας για την κοινή γνώμη. Επομένως, ήταν σημαντικό να γίνει ένα βήμα πίσω, και να εξαχθεί ένας λειτουργικός ορισμός βάθους της έννοιας «θεωρία», και ειδικότερα να καταστεί σαφής ο ρόλος της αιτιότητας εντός του. Ο δηλωτικός ορισμός της θεωρίας που προέκυψε ήταν ο εξής: *Ως κοινωνική θεωρία ορίζεται η εννοιολογική δομή (conceptual construct) αποτελούμενη από αιτιώδεις (ή μη) προτάσεις, προκείμενες ή υποθέσεις, η οποία με συμβολικό, γενικό και επαληθεύσιμο τρόπο εξυπηρετεί στην κατανόηση, εξήγηση και ερμηνεία κοινωνικών φαινομένων ή (αιτιωδών) συσχετίσεων μεταξύ κοινωνικών φαινομένων που διέπουν την οργάνωση και τη λειτουργία της κοινωνικής πραγματικότητας.*

Σε ότι αφορά τη μεθοδολογία [*«Πώς εργαλειοποιείται η Αιτιότητα, για την προσέγγιση θεωριών;»*], λαμβάνοντας υπόψιν, λοιπόν, τόσο τον λειτουργικό ορισμό της «θεωρίας» ως αντικείμενο ανάλυσης με τη χρήση της αιτιότητας, όσο και την εστίαση στη διάκριση της αιτιώδους ανάλυσης, το τρίτο και τελευταίο βήμα είναι η εργαλειοποίηση της αιτιότητας, δηλαδή -σε μεθοδολογικό επίπεδο- η συγκρότηση ενός εργαλείου βασισμένο στην αιτιότητα,

το οποίο θα είναι ικανό και επαρκές να προσεγγίσει και να αποδομήσει ήδη διαμορφωμένες θεωρίες, καθώς και να αποτελέσει έναν οδικό χάρτη δόμησης νέων επιστημονικών κοινωνικών θεωριών.

Το παρόν υποκεφάλαιο, λοιπόν, σκοπό έχει τη συγκρότηση και λεπτομερή περιγραφή των «Αιτιακών Σχημάτων», ως εργαλείου προσέγγισης επιστημονικών κοινωνικών θεωριών, βασισμένο στην έννοια της αιτιότητας. Σε ένα πρώτο επίπεδο, θα αναλυθούν η ταυτότητά και οι λειτουργίες τους (βλ. 2.2.1). Στη συνέχεια, θα περιγραφούν αναλυτικά τα δομικά στοιχεία από τα οποία απαρτίζονται. Για το σκοπό αυτόν, αξιοποιούνται λειτουργικά και συνδυαστικά το 1^ο Κεφάλαιο του βιβλίου Van Evera (2000:21-35), «Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Πολιτικής Επιστήμης», με τίτλο «Υποθέσεις, Νόμοι και Θεωρίες – Οδηγός Χρήσης», καθώς και το 7^ο Κεφάλαιο του βιβλίου των Jaccard και Jacoby (2010:137-159), «*Theory Construction and Model-Building Skills*», με τίτλο «*Causal Models*».

2.2.2. Ταυτότητα και Λειτουργίες των Αιτιακών Σχημάτων

Στον πυρήνα της σκέψης γύρω από το εργαλείο των αιτιακών σχημάτων βρίσκονται δύο από τα βασικά χαρακτηριστικά μίας θεωρίας: Η *απλότητά* της και η *συμβολική* της αναπαράσταση. Σύμφωνα με τους Windahl, Signtzer και Olson (1999:23) δεν υπάρχει τίποτα πιο πρακτικό από μία καλή θεωρία, ωστόσο οι φιλόσοφοι της επιστήμης υποστηρίζουν ότι μία θεωρία είναι καλή όταν είναι πρακτική. Οι θεωρίες ως εννοιολογικές δομές που περιγράφουν τη σύλληψη μίας ιδέας, και αποσκοπούν στην κατανόηση του κόσμου, θα πρέπει να χαρακτηρίζονται από *απλότητα*, και έτσι να μπορούν να εκφραστούν μέσα από λέξεις, προτάσεις, νούμερα, διαγράμματα και πολλά άλλα (Jaccard & Jacoby, 2010:28 & 31). Κατά τον Van Evera (2000:32), μία θεωρία, για να μπορεί να είναι θεωρία, θα πρέπει να μπορεί να αναπαρασταθεί με τη χρήση βελών, και αν αυτό δεν συμβαίνει τότε πρέπει να αναδιαμορφωθεί.

Οι έννοιες «*θεωρία*» (*theory*) και «*μοντέλο*» (*model*) φαίνεται να μοιράζονται μία σχέση ταυτολογικού χαρακτήρα, όταν η επιστημονική βιβλιογραφία κινείται σε ένα πλαίσιο *αιτιώδους ανάλυσης* (*causal thinking/analysis*) (Jaccard & Jacoby, 2010:13). Ο Karpinski αναφέρει ότι ο όρος «*μοντέλο*» -αν και είναι στενά συνδεδεμένος με την έννοια της θεωρίας- συνήθως χρησιμοποιείται υπό μία σημασιολογική λογική (1990:109-110). Ο Sartori, σε ανάλογο ύφος με την έννοια της «*θεωρίας*», ορίζει το «*μοντέλο*» ως μία δραστικά απλοποιημένη αναπαράσταση του πραγματικού κόσμου με μεγάλη επεξηγηματική αξία. Η «*χαλαρότητα*» με την οποία οι όροι «*θεωρία*» και «*μοντέλο*» χρησιμοποιούνται στη βιβλιογραφία, επιτρέπει να ορίσουμε δύο διακριτές, αλλά ξεκάθαρα σχετιζόμενες διαδικασίες ως εξής: Η διαδικασία με την οποία μία ιδέα, έννοια ή φαινόμενο της πραγματικότητας αποκτά μία συμβολική έκφραση και μετατρέπεται σε θεωρία ονομάζεται «*θεωρητικοποίηση*» (*theorization*) ή «*δόμηση θεωρίας*» (*theory construction*) (Jaccard & Jacoby, 2010:28), και η διαδικασία με την οποία μία θεωρία

αποκτά μία συμβολική απεικόνιση/αναπαράσταση, και μετατρέπεται σε μοντέλο ονομάζεται «μοντελοποίηση» (*modelization/modeling*).

Τα «Αιτιακά Σχήματα» ως μεθοδολογικό εργαλείο έρευνας εξυπηρετούν δύο βασικές λειτουργίες: Την *αναλυτική* και τη *συνθετική* (Σαμαράς & Ιορδανίδου, 2016)¹⁶. Η *αναλυτική* λειτουργία αφορά την αποδόμηση -δια της μοντελοποίησης- μίας ήδη διαμορφωμένης θεωρίας. Στην παρούσα εργασία τα αιτιακά σχήματα λειτουργούν ως ένα αναλυτικό εργαλείο αποδόμησης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής όπως αυτή συναντάται στη σχετική βιβλιογραφία, η οποία συνιστά το πρωτογενές εμπειρικό υλικό της έρευνας. Η *συνθετική* λειτουργία των αιτιακών σχημάτων αφορά τη διαδικασία δόμησης -δια της θεωρητικοποίησης- δηλαδή της θεμελίωσης (αιτιωδών) υποθέσεων μέσα από την εμπειρική ανάλυση καθώς και των ερμηνειών τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα αιτιακά σχήματα λειτουργούν ως ένα εργαλείο δόμησης μίας θεωρίας, γύρω από τις ήδη διαμορφωμένες θεωρίες της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής.

2.2.3. Η Συμβολική Γλώσσα των Θεωριών: «Γραμματική» και «Συντακτικό» των Αιτιακών Σχημάτων



Όπως έχει ήδη αναφερθεί (βλ. κεφάλαιο 1 και 2.1), μία θεωρία συγκροτείται τόσο μέσω αιτιωδών σχέσεων, όσο και μέσω μη αιτιωδών σχέσεων. Τα είδη των σχέσεων, στη βάση των οποίων δομούνται οι θεωρίες, οφείλουν να είναι διακριτές και ξεκάθαρες. Κατά τους Jaccard και Jacoby (2010:138-139), αναγνωρίζονται δύο μορφές σχέσεων (βλ. Σχήμα 2.3), οι *αιτιώδεις σχέσεις* (*causal relationships*) και οι *προβλεπτικές ή συσχετιστικές*

(*predictive/associational relationships*), όπου η αιτιότητα δεν έχει ρόλο.

¹⁶ Στη συμβολή των Σαμαράς και Ιορδανίδου (2016), αναδεικνύεται η λειτουργία των αιτιακών σχημάτων ως μία παιδευτικής αξίας στρατηγική διδασκαλία, καθώς οι μαθητές μέσα από την αξιοποίηση των αιτιακών σχημάτων μπορούν να καταδυθούν στον πυρήνα της εκάστοτε θεωρίας, ούτως ώστε να επιτευχθεί η μάθηση δια του διδακτικού ειδολογισμού. Σε ανάλογο μήκος κύματος κινείται και η μεταπτυχιακή εργασία της Λέτσιου (2019), η οποία εξειδικεύει την προσέγγιση των Σαμαρά και Ιορδανίδου, και διατυπώνει μία εκπαιδευτική πρόταση για τη διδασκαλία της θεωρίας του Ηθικού Αποκλεισμού (βλ. *Orotow, 1990*), στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί στο σημείο αυτό, ότι το ερευνητικό ενδιαφέρον της παρούσας εργασίας επιβάλλει την ανασυγκρότηση του εργαλείου των αιτιακών σχημάτων, καθώς ο ερευνητικός στόχος είναι η ανάλυση του πυρήνα των επιστημονικών θεωριών μέσω των αιτιακών σχημάτων. Με δεδομένο ότι η διαδικασία δόμησης θεωριών δεν συνιστά μόνο μία αιτιώδους φύσης διαδικασία, είναι επιστημολογικά απαραίτητο το εργαλείο των αιτιακών σχημάτων να «προβλέπει» τους όλους τους ενδεχόμενους τρόπους με τους οποίους οι κοινωνικές θεωρίες δομούνται στην επιστημονική βιβλιογραφία.

Και τα δύο είδη σχέσεων που συναντώνται εντός των κοινωνικών θεωριών βασίζονται στην ανάγκη προσέγγισης της *μεταβλητότητας (variability)* της κοινωνικής πραγματικότητας. Οι αιτιώδεις σχέσεις βασίζονται στην ιδέα της *αλλαγής*, και στηρίζονται στη λογική ότι «όταν κάτι προκαλεί μεταβολές, τότε και κάτι άλλο μεταβάλλεται»· επομένως, κατά την *αιτιώδη ανάλυση* και *σκέψη (causal analysis & thinking)* αναζητούνται και ταυτοποιούνται σχέσεις ανάμεσα σε μεταβλητές, ο τρόπος με τον οποίο επιτυγχάνεται η μεταβολή, καθώς επίσης διασαφηνίζονται τα «αποτελέσματα» των μεταβλητών (Jaccard & Jacoby, 2010:137). Αντίθετα, στις προβλεπτικές/συσχετιστικές σχέσεις η κινητήριος δύναμη δεν είναι η αναζήτηση της αιτιότητας που συνδέει δύο μεταβλητές, αλλά ο τρόπος που μεταξύ τους σχετίζονται (*related*) με απώτερο σκοπό την *πρόβλεψη* της αλλαγής της μίας μέσω της άλλης.

Ο Van Evera (2000:23-υπ.2) αναφέρει ότι οι γενικοί νόμοι πρέπει να διατυπώνονται με *συσχετιστικό* τρόπο («αν *A*, τότε *B*» ή «όσο μεγαλύτερο/μικρότερο το *A*, τόσο μεγαλύτερο/μικρότερο το *B*»), κατ' αναλογία με τους αιτιώδεις νόμους που διατυπώνονται με αιτιώδη γλώσσα («το *A* προκαλεί το *B*»). Ως εκ τούτου, είναι σημαντικό να προβλέπονται σύμβολα που να κωδικοποιούν, τόσο την αιτιώδη, όσο και τη μη αιτιώδη γλώσσα, ούτως ώστε το εργαλείο των αιτιακών σχημάτων να έχει και ικανότητα, αλλά και επάρκεια αποδόμησης κάθε είδους θεωρίας.

Τα αιτιακά σχήματα, λοιπόν, ως διαγραμματικές αποτυπώσεις θεωριών αποτελούνται από *μεταβλητές* και *σύμβολα*. Οι μεταβλητές εκφράζουν τις ιδέες, τις έννοιες ή/και τα φαινόμενα, ενώ στα σύμβολα κωδικοποιείται το είδος των συσχέτισεων -αιτιωδών ή μη- που αναπτύσσονται μεταξύ τους (βλ. Πίνακας 2.4) στο πλαίσιο μίας θεωρίας.

2.2.3.1. Μεταβλητές: Φύσει, Θέσει και Ιδιότητα

Οι *μεταβλητές (variables)* και οι *τιμές (values)* στη γλώσσα των αιτιακών σχημάτων αποτελούν δύο οργανικά αλληλένδετους όρους. Οι μεταβλητές, για να είναι «μεταβλητές», σημαίνει ότι έχουν την δυνατότητα να μεταβάλλονται όταν κάποια (μία άλλη μεταβλητή) τις επηρεάζει. Ως εκ τούτου, μεταβλητή ονομάζεται κάθε έννοια που -κατά την τεχνική σημασία του όρου- μπορεί να πάρει περισσότερες από μία (ή τουλάχιστον δύο) τιμές, οι οποίες -μεταξύ άλλων- εκφράζουν το σύνολο των στοιχείων στα οποία εκτείνεται μία μεταβλητή (βλ. Van Evera, 2000:26 και Sartori, 2004:310). Μία μεταβλητή, στην οποία αποδίδεται μόνο μία (ή καμία) τιμή, δεν αποτελεί μεταβλητή, αλλά «σταθερά», καθώς έτσι της αφαιρείται το αναγκαίο χαρακτηριστικό της «μεταβλητότητας». Οι μεταβλητές κατηγοριοποιούνται με τρεις βασικούς τρόπους, ανάλογα με την εκάστοτε βάση της διαίρεσης: α) ως προς τη *φύση* τους, και β) ως προς τη *ιδιότητά* τους εντός ενός αιτιακού σχήματος, καθώς και γ) ως προς τη *θέση* τους στο αιτιακό σχήμα.

Οι μεταβλητές και οι τιμές, ανάλογα με τη φύση των εννοιών ή φαινομένων που καλούνται να προσεγγίσουν, ή ανάλογα με τη φύση της προσέγγισης σε συγκεκριμένες έννοιες ή φαινόμενα μπορούν να είναι δύο ειδών: *Ποιοτικές* και *Ποσοτικές*.¹⁷

Παράδειγμα (1): «Η ηλιοφάνεια οδηγεί στην επιβίωση του φυτού».

[Ποιοτικές Μεταβλητές και Τιμές]

Στο παράδειγμα αυτό αναγνωρίζονται δύο σχετιζόμενα φαινόμενα που ανάγουν σε μεταβλητές.¹⁸ Το φαινόμενο της «ηλιοφάνειας» και το φαινόμενο της «επιβίωσης του φυτού». Η «ηλιοφάνεια» μπορεί να ανάγει είτε στη Μεταβλητή Α («ηλιοφάνεια), με τιμές [1=Υπάρχει, 0=Δεν Υπάρχει (ηλιοφάνεια)]¹⁹, είτε στη Μεταβλητή Α («καιρικές συνθήκες»), με τιμές [1=Ηλιοφάνεια, 2=Συννεφιά]. Το φαινόμενο της «επιβίωσης του φυτού» μπορεί να ανάγει είτε στη Μεταβλητή Β («επιβίωση φυτού») με τιμές [1=Υπάρχει, 0=Δεν Υπάρχει (επιβίωση)], είτε στη Μεταβλητή Β («κατάσταση φυτού») με τιμές [1= Επιβιώνει, 0=Δεν Επιβιώνει/Πεθαίνει]. Σε κάθε περίπτωση, στη συγκεκριμένη πρόταση, οι μεταβλητές και οι τιμές τους είναι στη φύση τους *ποιοτικές*.

Παράδειγμα (2): «Ο βαθμός ηλιοφάνειας καθορίζει τον ρυθμό ανάπτυξης του φυτού».

[Ποσοτικές Μεταβλητές και Τιμές]

Σε αντίθεση με το Παράδειγμα 1, εδώ οι μεταβλητές (και επομένως οι τιμές τους) είναι *ποσοτικής φύσεως*. Η Μεταβλητή Α («βαθμός ηλιοφάνειας») παίρνει τιμές [2=Υψηλός Βαθμός, 1=Μέτριος βαθμός, 0=Μηδενικός Βαθμός ηλιοφάνειας]. Η Μεταβλητή Β («ρυθμός ανάπτυξης του φυτού») παίρνει τιμές [2=Υψηλός ρυθμός, 1=Μέτριος ρυθμός, 0=Μηδενικός ρυθμός ανάπτυξης φυτού]. Είναι σημαντικό εδώ να καταστεί σαφές, ότι η συγκεκριμένη απόδοση τιμών στις μεταβλητές δεν είναι ο μόνος κατάλληλος τρόπος. Η απόδοση τιμών σε ποσοτικής φύσης

¹⁷ Είναι σημαντικό εδώ, προς αποφυγήν παρερμηνειών, να διευκρινιστεί και να τονιστεί ότι οι τιμές μίας μεταβλητής, είτε είναι ποιοτικές, είτε είναι ποσοτικές, προσδιορίζονται αριθμητικά. Οι αριθμοί οι οποίοι αποδίδονται σε κάθε αποδιδόμενη τιμή μίας μεταβλητής δεν φέρουν καμία ουσία, ούτε νόημα, και δεν δηλώνουν τίποτα σε σχέση με τη φύση της τιμής. Ο μόνος σκοπός που εξυπηρετούν είναι η κωδικοποίηση των τιμών, δηλαδή η δημιουργία ενός «κώδικα επικοινωνίας», ο οποίος απουσία γλωσσικών σημείων παραπέμπει σε συγκεκριμένα, ήδη οριοθετημένα στοιχεία, της μεταβλητής. Λόγου χάριν, στο παράδειγμα 2, οι τιμές 1 και 0 εξυπηρετούν μονάχα στην απόδοση της πρότασης ως A=1 και B=0. Ο αριθμητικός προσδιορισμός των τιμών κάθε μίας από τις μεταβλητές (A & B) θα μπορούσε να είναι ο οποιοσδήποτε ανάλογα με την απόφαση του κωδικοποιητή ενός αιτιακού σχήματος.

¹⁸ Δύο παρατηρήσεις σχετικά με τα παραδείγματα: α) Παρά το γεγονός ότι η έννοια της Κοινωνικής Επιστημονικής Θεωρίας βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της παρούσας εργασίας, η επιλογή των παραδειγμάτων στο σημείο αυτό εξυπηρετεί το στόχο της παρουσίασης των βασικών αρχών αποδόμησης μέσω των αιτιακών σχημάτων, με απλό, σαφή και εύληπτο τρόπο. Η παρούσα υποενότητα λοιπόν αποσκοπεί μεταξύ άλλων στην δημιουργία ενός κοινού κώδικα μεταξύ κειμένου και αναγνώστη που θα ενισχύσει τη μεταξύ τους σχέση. β) Αποκλειστικός στόχος των συγκεκριμένων παραδειγμάτων είναι η εξήγηση των όρων «τιμή» και «μεταβλητή», και όχι ο προσδιορισμός και η επεξήγηση της σχέσης που τις διαπνέει. Η χαρτογράφηση της συσχέτισης μεταξύ μεταβλητών (βλ. 2.2.2.2), προϋποθέτει τον ορισμό των ειδών των μεταβλητών, που θα ακολουθήσει.

¹⁹ Η απόδοση τιμών «υπάρχει / δεν υπάρχει» σε μία μεταβλητή αποτελεί την απλούστερη μορφή απόδοσης τιμών που προβλέπεται για μία μεταβλητή.

μεταβλητές μπορεί να είναι η οποιαδήποτε, και η «κλίμακα διαβάθμισης» που θα διαπνέει τις τιμές που θα αποδοθούν -τόσο του «βαθμού» ηλιοφάνειας, όσο και του «ρυθμού ανάπτυξης»- έγκειται στη διακριτική ευχέρεια και τους στόχους του κωδικοποιητή του αιτιακού σχήματος.

Το τελευταίο στάδιο αποδόμησης δια των αιτιακών σχημάτων είναι η καταγραφή της *συνδιακύμανσης των τιμών*²⁰ των μεταβλητών, όπως περιγράφεται από την υπό ανάλυση (αιτιώδη) θεωρία ή υπόθεση. Ειδικότερα, κατά τη διαδικασία μοντελοποίησης μίας θεωρίας μέσω αιτιακών σχημάτων, αφού αναγνωριστούν οι μεταβλητές και αποδοθούν οι τιμές τους στο τέλος είναι αναγκαίο να καταγραφεί ποια από τις τιμές που αποδόθηκαν στην κάθε μεταβλητή εκφράζεται από την θεωρία που αναλύθηκε. Στα δοθέντα παραδείγματα, η Μεταβλητή Α παίρνει την τιμή 1, την οποία ορίσαμε ως την ύπαρξη ηλιοφάνειας, και η Μεταβλητή Β παίρνει την τιμή 1, την οποία ορίσαμε ως την ύπαρξη επιβίωσης του φυτού. Η Συνδιακύμανση τιμών αναπαρίσταται ως εξής: $[A=1 \rightarrow B=1]$.

Σύμφωνα με τον Van Evera (2000:26) αναγνωρίζονται τέσσερα (4) είδη μεταβλητών εντός ενός αιτιακού σχήματος:

Η *Ανεξάρτητη Μεταβλητή (Independent Variable - IV)* είναι η μεταβλητή, η οποία εκφράζει το αιτιώδες φαινόμενο (την αιτία) μίας αιτιώδους θεωρίας ή υπόθεσης.

Παράδειγμα: «Η ηλιοφάνεια οδηγεί στην επιβίωση του φυτού».

Η «ηλιοφάνεια» αποτελεί την *Ανεξάρτητη Μεταβλητή (σύντομα: Αν.Μετ ή AM)*, δηλαδή τη θεωρούμενη αιτία ενός αποτελέσματος (*επιβίωση φυτού*).

Η *Εξαρτημένη Μεταβλητή*²¹ (*Dependent/Outcome Variable - DV*) είναι η μεταβλητή, η οποία εκφράζει το αιτιατό φαινόμενο (το αποτέλεσμα) μίας αιτιώδους θεωρίας ή υπόθεσης.

Παράδειγμα: «Η ηλιοφάνεια οδηγεί στην επιβίωση του φυτού»

Η «επιβίωση» αποτελεί την *Εξαρτημένη Μεταβλητή (σύντομα: Εξ.Μετ. ή EM)*, δηλαδή το θεωρούμενο αποτέλεσμα μίας αιτίας (*ηλιοφάνεια*).

²⁰ Σε ένα αιτιακό σχήμα η εναλλακτικές συνδιακυμάνσεις τιμών των μεταβλητών μπορούν -σε ερευνητικό επίπεδο- να επιτελέσουν τη λειτουργία οδηγού για τη δόμηση υποθέσεων εργασίας και ερευνητικών ερωτημάτων προς έλεγχο και διερεύνηση.

²¹ Η απλούστερη μορφή που προβλέπεται για ένα αιτιακό σχήμα προϋποθέτει την συσχέτιση τουλάχιστον μίας ανεξάρτητης και μίας εξαρτημένης μεταβλητής (όπως συμβαίνει στο δοθέν παράδειγμα).

Η Ενδιάμεση Μεταβλητή²² (*Intervening Variable - IntV*) είναι η μεταβλητή που εκφράζει το παρεμβαίνον φαινόμενο²³ μίας αιτιώδους θεωρίας. Η Ενδιάμεση Μεταβλητή διαμεσολαβεί (*mediate*) στη σχέση ανάμεσα στην ανεξάρτητη και την εξαρτημένη μεταβλητή· προκαλείται από την ανεξάρτητη και προκαλεί την εξαρτημένη.

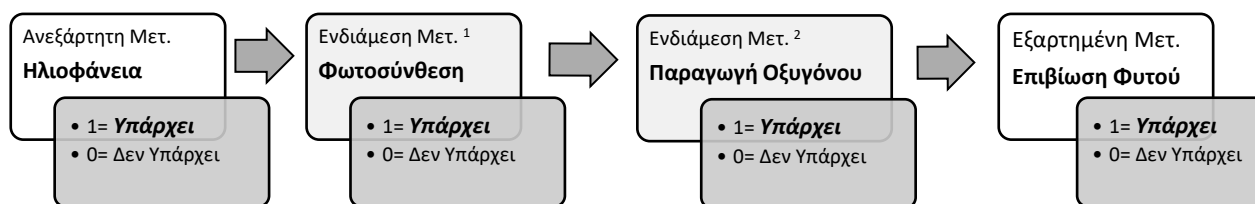
Παράδειγμα (1): «Η ηλιοφάνεια οδηγεί στη φωτοσύνθεση, η οποία οδηγεί στην επιβίωση του φυτού».

Παράδειγμα (2): «Η ηλιοφάνεια οδηγεί στη φωτοσύνθεση, η οποία καθορίζει την παραγωγή του οξυγόνου, που οδηγεί στην επιβίωση του φυτού».

Στο πρώτο παράδειγμα η «φωτοσύνθεση» αποτελεί την ενδιάμεση μεταβλητή (σύντομα: *Εν.Μετ.* ή *ΠΜ*), ενώ στο δεύτερο παράδειγμα διατυπώνονται δύο ενδιάμεσες μεταβλητές αιτιωδώς συσχετιζόμενες. Η πρώτη ενδιάμεση μεταβλητή (*Εν.Μετ.¹*) «φωτοσύνθεση» αποτελεί την αιτία που προκαλεί την δεύτερη ενδιάμεση μεταβλητή (*Εν.Μετ.²*) «παραγωγή οξυγόνου», και οι οποίες αποτελούν την ερμηνεία για τη σύνδεση ανεξάρτητης και εξαρτημένης μεταβλητής.

Οι αιτιώδεις σχέσεις ανάμεσα στην ανεξάρτητη, την ενδιάμεση (εφόσον υπάρχει) και την εξαρτημένη μεταβλητή συμβολίζονται με βέλη (→).

Αιτιακό Σχήμα 2.1. Σχηματική Αναπαράσταση Παραδείγματος



Η Προϋποτιθέμενη Μεταβλητή²⁴ (*Condition Variable - ConV*) είναι η μεταβλητή η οποία εκφράζει την προϋποτιθέμενη συνθήκη (σύντομα: *Πρ.Μετ.* ή *Μετ.Συνθ.*) δηλαδή το φαινόμενο εκείνο το οποίο ενισχύει ή αποδυναμώνει (μερικώς ή πλήρως) την αιτιώδη θεωρητική υπόθεση,

²² Σε ένα αιτιακό σχήμα δεν υπάρχει προσδιορισμός στον αριθμό των ενδιάμεσων μεταβλητών. Οι ενδιάμεσες μεταβλητές μπορούν να είναι από καμία μέχρι όσες μπορεί κανείς να αναγνωρίσει ώστε να ερμηνεύσει τον τρόπο που μία ανεξάρτητη μεταβλητή προκαλεί μία εξαρτημένη.

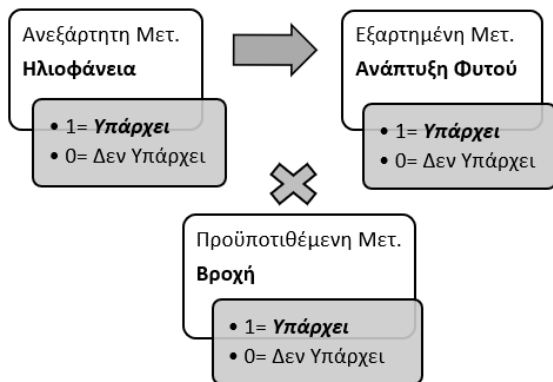
²³ Εναλλακτικός όρος για την ενδιάμεση μεταβλητή είναι κατά τον Van Evera ο όρος «παρεμβαίνουσα μεταβλητή» (2000:23), ενώ στη βιβλιογραφία συναντάται και ο όρος «διαμεσολαβητική μεταβλητή» (*mediator*) (βλ. Jaccard & Jacoby, 2010:146-150· Γαρδικιώτης, 2008:23-24), ο οποίος προκύπτει από τη διαμεσολαβητικό της ρόλο.

²⁴ Εναλλακτικός όρος για την προϋποτιθέμενη συνθήκη είναι κατά τον Van Evera ο όρος «μεταβλητή συνθήκης», τον οποίο -μεταξύ άλλων- ο ίδιος εισήγαγε προκειμένου να καλυφθούν λεξιλογικά κενά (2000:28, υπ.9). Στη βιβλιογραφία συναντάται επίσης ο όρος «μεταβλητή καταστολής» (βλ. Miller & Wilson, 1983:110) «ρυθμιστική μεταβλητή» (*moderator*) (βλ. Jaccard & Jacoby, 2010:150-153· Γαρδικιώτης, 2008:23), ο οποίος προκύπτει από τον ρυθμιστικό της ρόλο.

ρυθμίζοντας (*moderate*) την επίδραση που ασκεί μία μεταβλητή σε μία άλλη. Χωρίς τη μεταβλητή συνθήκης το αιτιακό σχήμα λειτουργεί πιο αδύναμα ή και καθόλου.

Παράδειγμα: «Η ηλιοφάνεια οδηγεί στην ανάπτυξη του φυτού, μόνο όμως στην περίπτωση που θα έχει βρέξει».

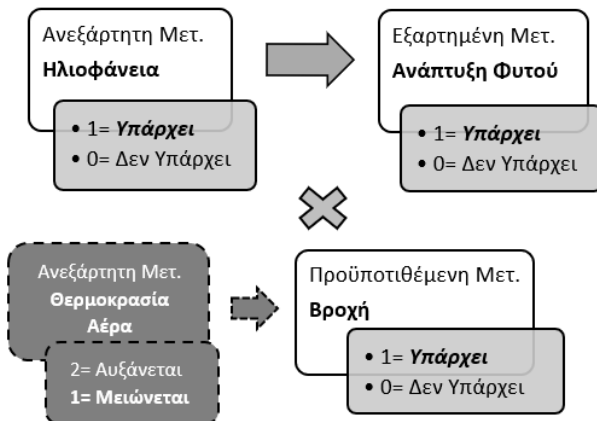
Αιτιακό Σχήμα 2.2.
Αναπαράσταση Προϋποτιθέμενης Μεταβλητής (1)



Στο παράδειγμα αυτό, το ρήμα «θα βρέξει» αποτελεί τη φραστική αποτύπωση του φαινομένου της «βροχής», που συνιστά την προϋποτιθέμενη μεταβλητή του αιτιακού σχήματος (βλ. Αιτιακό Σχήμα 2.2.).

Ο ρυθμιστικός ρόλος (*moderator*) της προϋποτιθέμενης μεταβλητής συμβολίζεται με το πολλαπλασιαστικό (X).²⁵ Η θέση του συμβόλου (X) είναι είτε κάτω από κάποια μεταβλητή, είτε κάτω από κάποιο βέλος αιτιότητας μεταξύ μεταβλητών, και η επίδρασή του αφορά το αντίστοιχο στοιχείο του αιτιακού σχήματος (μεταβλητή ή βέλος αιτιώδους συσχέτισης) ή ακόμη και ολόκληρο το αιτιακό σχήμα.

Αιτιακό Σχήμα 2.3.
Αναπαράσταση Προϋποτιθέμενης Μεταβλητής (2)



Είναι σημαντικό εδώ να διευκρινιστεί ότι μία προϋποτιθέμενη μεταβλητή μπορεί να είναι είτε μία μεταβλητή από μόνη της, είτε μια μεταβλητή (ανεξάρτητη, ενδιάμεση ή εξαρτημένη) – κομμάτι- ενός άλλου αιτιακού σχήματος, είτε ένα

ολόκληρο αιτιακό σχήμα. Στο παραπάνω παράδειγμα η προϋποτιθέμενη συνθήκη είναι απλώς μία μεταβλητή. Σε μία εναλλακτική διατύπωση του παραδείγματος: «η ηλιοφάνεια οδηγεί στην

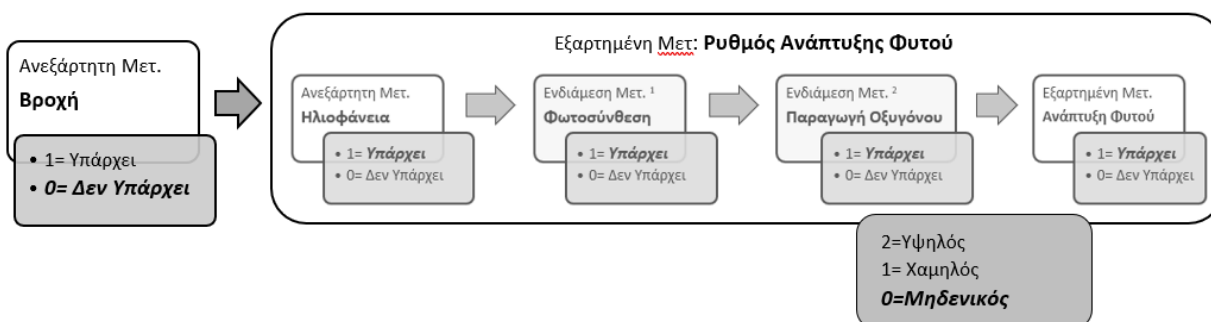
²⁵ Κατά συνθήκη, και για λόγους διευκόλυνσης της φοράς της αιτιότητας στις περιπτώσεις που κρίνεται σκόπιμο, η προϋποτιθέμενη μεταβλητή θα αποτυπώνεται κι αυτή με βέλος. Σύμφωνα με τους Jaccard & Jacoby (2010:150-153), ο ρυθμιστικός (*moderator*) ρόλος της προϋποτιθέμενης μεταβλητής ανήκει στην κατηγορία των αιτιακών συσχετίσεων (βλ. Πίνακας 2.4), και το σύμβολο το οποίο προτείνουν είναι το βέλος προς τα υπόλοιπα βέλη, τα οποία ρυθμίζει, ωστόσο στην παρούσα εργασία παρότι διατηρείται ο αιτιώδεις ρόλος της προϋποτιθέμενης συνθήκης, υιοθετείται το πολλαπλασιαστικό (X) –όπως προτείνεται από τον Van Evera (2000:29-30)- το οποίο εκφράζει την επίδραση εν γένει και όχι μόνο πολλαπλασιασμό. Η μεταβλητή συνθήκης μπορεί -ανάλογα με την τιμή της- ακόμα και να μειώσει την επίδραση μίας μεταβλητής.

ανάπτυξη του φυτού, μόνο όμως στην περίπτωση που θα έχει βρέξει, λόγω ελάττωσης της θερμοκρασίας του αέρα», η προϋποτιθέμενη συνθήκη «βροχή», αποτελεί ταυτόχρονα την εξαρτημένη μεταβλητή της ανεξάρτητης μεταβλητής²⁶ «θερμοκρασία αέρα» [2=Αυξάνεται, 1=Μειώνεται], από την οποία δέχεται την επίδραση.

Μία τρίτη διάκριση των μεταβλητών παρουσιάζεται κατά τους Jaccard και Jacoby (2010:145) ως προς τη θέση τους στο αιτιακό σχήμα είναι αυτή ανάμεσα σε ενδογενείς (*endogenous*) και εξωγενείς (*exogenous*) μεταβλητές. Το κριτήριο με βάση το οποίο μία μεταβλητή χαρακτηρίζεται ως ενδογενής ή εξωγενής σε ένα αιτιακό σχήμα μίας αιτιώδους θεωρίας αποτελεί το αν η μεταβλητή δέχεται την επίδραση κάποιας άλλης, ή απλούστερα, αν μία μεταβλητή σε ένα αιτιακό σχήμα «στοχεύεται» ή «καταδεικνύεται» από κάποιο βέλος αιτιότητας. Στην περίπτωση που κάποιο βέλος αιτιότητας καταλήγει σε μία μεταβλητή του αιτιακού σχήματος, τότε αυτή είναι ενδογενής, ενώ αν συμβαίνει το αντίθετο, εξωγενής.

Καταληκτικά, αξίζει να αναφερθούν δύο ακόμη κεντρικές αρχές για τις μεταβλητές των αιτιακών σχημάτων. Πρώτον, μία μεταβλητή (όποιου είδους κι αν είναι) μπορεί μέσα της να φέρει ένα ολόκληρο αιτιακό σχήμα. Ωστόσο, εξακολουθεί να ισχύει η αρχή της απόδοσης των τιμών ακόμη και σε αυτή τη μεταβλητή.

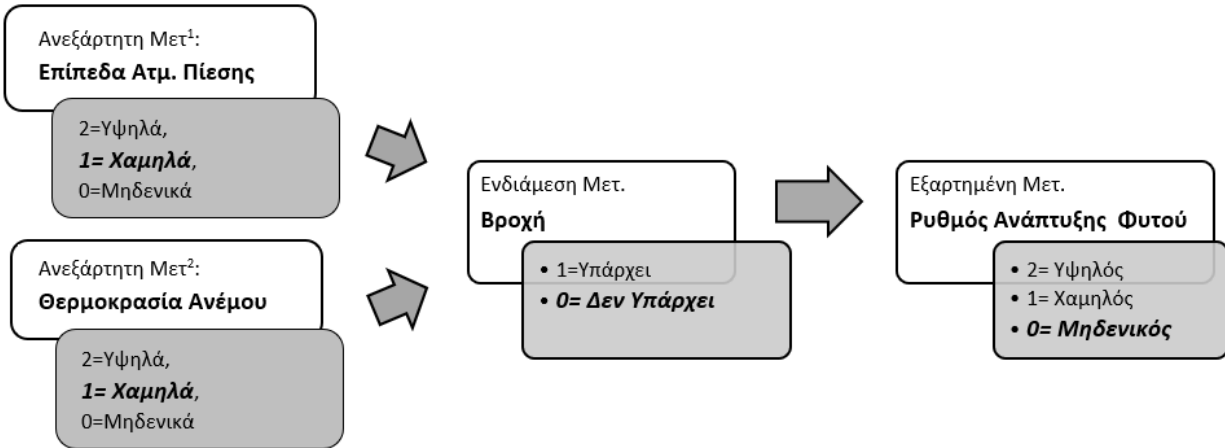
Αιτιακό Σχήμα 2.4. Αιτιακό Σχήμα ως Μεταβλητή



Δεύτερον, δεν υπάρχει όριο στον αριθμό των μεταβλητών κάθε είδους που μπορούν να είναι είτε ανεξάρτητες, είτε ενδιάμεσες, είτε εξαρτημένες, είτε προϋποτιθέμενες συνθήκες κατά την εξαγωγή (δια της δομήσεως ή αποδομήσεως μίας θεωρίας). Στο παρακάτω παράδειγμα (βλ. Αιτιακό Σχήμα 2.4), υπάρχουν δύο ανεξάρτητες μεταβλητές, οι οποίες επιδρούν ταυτόχρονα στο ίδιο αποτέλεσμα, την ενδιάμεση μεταβλητή «βροχή». Οι ανεξάρτητες μεταβλητές είναι «παράλληλες» και μεταξύ τους δεν υπάρχει αιτιώδης συσχέτιση.

²⁶ Η συσχέτιση που περιγράφεται εδώ -όπως θα αποσαφηνιστεί εκτενώς και στη συνέχεια [βλ. προβλεπόμενα είδη ρυθμιζόμενων αιτιακών σχέσεων (*moderated causal relationships*)]- ονομάζεται διαμεσολαβούμενη ρυθμιστική συσχέτιση (*mediated moderator relationship*).

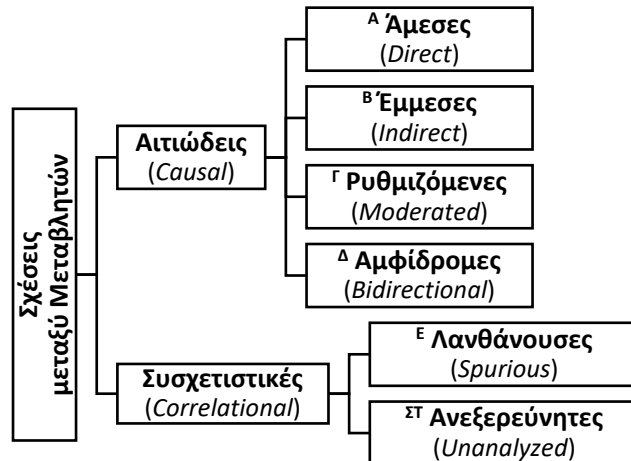
Αιτιακό Σχήμα 2.5. Αιτιακό Σχήμα με περισσότερες από μία ανεξάρτητες μεταβλητές



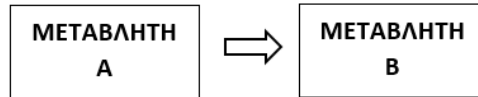
2.2.3.2. Προβλεπόμενες Μορφές Συσχετίσεων και Λειτουργίες Μεταβλητών

Μεταξύ των μεταβλητών που παρουσιάστηκαν παραπάνω αναπτύσσονται έξι (6) ειδών σχέσεις, οι οποίες ομαδοποιούνται σε αιτιώδεις (*causal*) και μη-αιτιώδεις ή συσχετιστικές (*Correlational*) (βλ. Σχήμα 2.4), όπως διαπιστώνουν οι Jaccard και Jacoby (2010:138). Αυτές είναι α) οι άμεσες αιτιώδεις σχέσεις (*direct causal relationships*), οι οποίες εκφράζουν την άμεση αιτιότητα (*direct causation*)· β) οι έμμεσες αιτιώδεις σχέσεις (*indirect causal relationships*), οι οποίες εκφράζουν έμμεση ή διαμεσολαβούμενη αιτιότητα (*indirect/mediated causation*)· γ) οι αμφίδρομες ή αλληλοτροφοδοτούμενες αιτιώδεις σχέσεις (*bidirectional/reciprocal causal relationships*), οι οποίες εκφράζουν αμφίδρομη αιτιότητα (*bidirectional causation*)· δ) οι ρυθμιζόμενες αιτιώδεις σχέσεις (*moderated causal relationships*), οι οποίες εκφράζουν μία ρυθμιζόμενη αιτιότητα (*moderated causation*)· ε) οι λανθάνουσες σχέσεις (*spurious relationships*), και στ) οι ανεξερεύνητες σχέσεις (*unanalyzed relationships*), οι οποίες εκφράζουν μη αιτιώδεις συσχετίσεις (*correlations*).

Διάγραμμα 2.4. Κατηγορίες Σχέσεων μεταξύ Μεταβλητών



Οι Άμεσες Συσχετίσεις (*Direct Relationships*) είναι η ευθεία αιτιώδεις συσχέτιση ανάμεσα σε μία θεωρούμενη αιτία με το άμεσο αποτέλεσμά της. Άμεσες είναι εκείνες οι αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ μεταβλητών, οι οποίες συνδέονται άμεσα με ένα βέλος αιτιότητας, και έχουν την εξής μορφή:



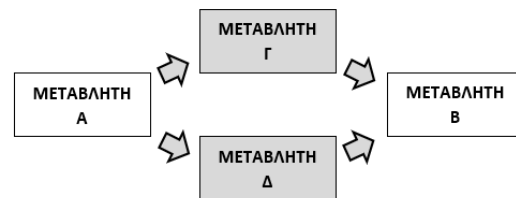
Οι Έμμεσες Συσχετίσεις (*Indirect Relationships*) είναι οι άμεσες αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ μεταβλητών οι οποίες διαμεσολαβούνται (*mediated*) από μία ενδιάμεση μεταβλητή (*mediator*), η οποία αποτελεί ταυτόχρονα το άμεσο αποτέλεσμα της ανεξάρτητης και την άμεση αιτία της εξαρτημένης μεταβλητής.

Η διαμεσολάβηση της ενδιάμεσης μεταβλητής μεταξύ της ανεξάρτητης και της εξαρτημένης, αποτελεί την ερμηνεία της μεταξύ τους αιτιώδους συσχέτισης, η οποία από άμεση μετατρέπεται σε έμμεση. Οι Jaccard και Jacoby (2010:138) αναγνωρίζουν τέσσερα (4) προβλεπόμενα είδη έμμεσων συσχετίσεων συνδυάζοντας δύο κριτήρια. Το πρώτο κριτήριο αφορά το είδος της διαμεσολάβησης, η οποία μπορεί να είναι είτε πλήρους (*complete mediation*), είτε μερική (*partial mediation*), ανάλογα με το αν η άμεση συσχέτιση μεταξύ ανεξάρτητης και εξαρτημένης απουσιάζει πλήρως ή όχι. Το δεύτερο κριτήριο αφορά τον αριθμό των ενδιάμεσων μεταβλητών (*mediators*). Ως εκ τούτου προκύπτουν τα παρακάτω είδη έμμεσων συσχετίσεων:

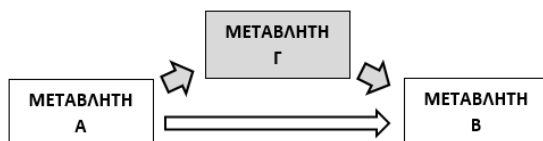
^{B1} Συσχέτιση Πλήρους Διαμεσολάβησης με μία ενδιάμεση μεταβλητή



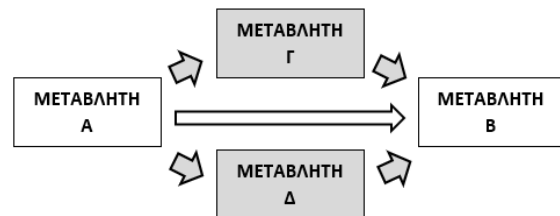
^{B3} Συσχέτιση Πλήρους Διαμεσολάβησης με δύο ενδιάμεσες μεταβλητές



^{B2} Συσχέτιση Μερικής Διαμεσολάβησης με μία ενδιάμεση μεταβλητή

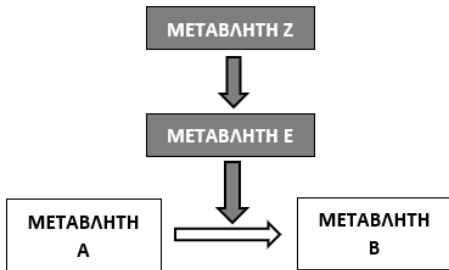


^{B4} Συσχέτιση Μερικής Διαμεσολάβησης με δύο ενδιάμεσες μεταβλητές

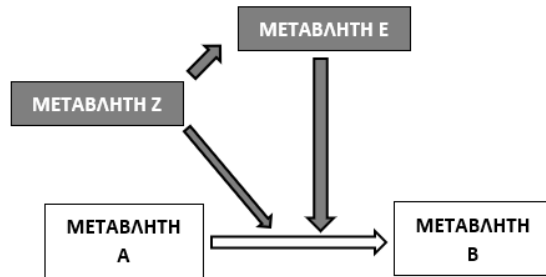


Οι Ρυθμιστικές Συσχετίσεις (*Moderated Relationships*) είναι οι αιτιώδεις συσχετίσεις οι οποίες ρυθμίζουν την επίδραση της αιτιότητας μεταξύ άλλων αιτιωδών συσχετίσεων δια της ενίσχυσης, της αποδυνάμωσης ή ακόμα και της εκμηδένισής της. Οι ρυθμιστικές συσχετίσεις εκφράζονται με τις προϋποτιθέμενες μεταβλητές (*moderators*), οι οποίες σε ένα αιτιακό σχήμα απηχούν στις προϋποτιθέμενες συνθήκες η παρουσία των οποίων ενεργοποιεί, ενισχύει ή αποδυναμώνει τη δράση ενός αιτιώδους νόμου ή υπόθεσης. Ανάλογα με το αν οι συσχετίσεις αυτές διαμεσολαβούν (*mediate*), διαμεσολαβούνται (*mediated*) (πλήρως ή μερικών), ρυθμίζουν (*moderate*), ή ρυθμίζονται (*moderated*), κατά τους Jaccard και Jacoby (2010:152) αναγνωρίζονται τέσσερα (4)²⁷ προβλεπόμενα είδη ρυθμιστικών συσχετίσεων²⁸:

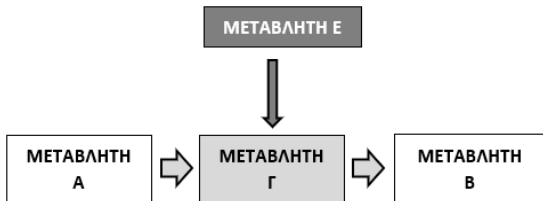
^{Γ1} Πλήρως Διαμεσολαβούμενη Ρύθμιση
(*Complete Mediated Moderation*)



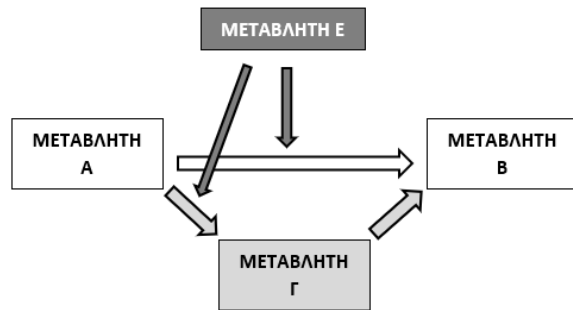
^{Γ2} Μερικώς Διαμεσολαβούμενη Ρύθμιση
(*Partial Mediated Moderation*)



^{Γ3} Ρυθμιζόμενη -πλήρης- Διαμεσολάβηση
(*Moderated -complete- Mediation*)



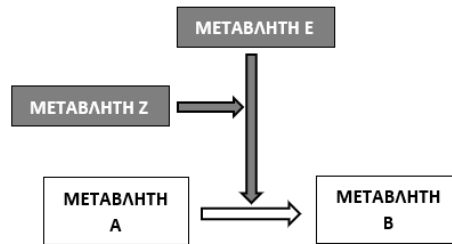
^{Γ4} Ρυθμιζόμενη -μερική- Διαμεσολάβηση
(*Moderated -partial- Mediation*)



²⁷ Στα τέσσερα προβλεπόμενα είδη ρυθμιστικής συσχέτισης που παραθέτουν οι Jaccard και Jacoby (2010:152), συμπληρώνεται και ένα πέμπτο (Γ3), το οποίο αφορά τη ρύθμιση μίας πλήρους διαμεσολαβούμενης αιτιώδους συσχέτισης, που από κοινού με τη ρυθμιζόμενη μερική διαμεσολάβηση (Γ4), συμπληρώνει τα προβλεπόμενα είδη διαμεσολαβούμενων συσχετίσεων, όπως παρατέθηκαν παραπάνω.

²⁸ Παρά το γεγονός ότι στην προηγούμενη υποενότητα ορίστηκε το -κατά Van Evera- πολλαπλασιαστικό (X) ως το σύμβολο, που εκφράζει τη ρυθμιστική συσχέτιση στην οποία συμμετέχει μία προϋποτιθέμενη μεταβλητή, εδώ, κατά συνθήκη (βλ. υποσημείωση 27) για τη σχηματική αναπαράσταση των ειδών της ρυθμιστικής συσχέτισης υιοθετείται το σύμβολο του βέλους (↑), όπως προτείνεται από τους Jaccard & Jacoby (2010), χωρίς να αλλάζει η φύση και η ουσία της συσχέτισης η οποία εκφράζεται.

¹⁵ Ρυθμιζόμενη Ρύθμιση
(Moderated Moderation)



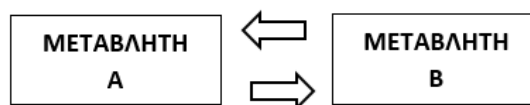
Οι Αμφίδρομες (ή Αλληλοτροφοδοτούμενες) Συσχετίσεις (*Bidirectional* ή *Reciprocal Relationships*) αποτελούν την τέταρτη και τελευταία κατηγορία των προβλεπόμενων μορφών αιτιώδους συσχέτισης μεταξύ μεταβλητών σε ένα αιτιακό σχήμα. Οι αμφίδρομες συσχέτισεις περιγράφουν την αιτιώδη σχέση δύο μεταβλητών, η μία εκ των οποίων αποτελεί την αιτία της άλλης σε μία συγκεκριμένη χρονική στιγμή, ενώ σε δεύτερο χρόνο η -προηγούμενως- θεωρούμενη ως αιτία μεταβλητή, δέχεται επίδραση από την -προηγούμενως- θεωρούμενη ως αποτέλεσμα μεταβλητή.

Κατά την αναπαράσταση της σχέσης μεταξύ των δύο μεταβλητών είναι αναγκαία η συμπερίληψη του παράγοντα του «χρόνου», ούτως ώστε να διευκρινίζεται η τιμή της εκάστοτε μεταβλητής στη συγκεκριμένη χρονική όπου έλαβε χώρα η εκάστοτε αιτιώδης συσχέτιση. Η γραφική αποτύπωση μίας συνδιακύμανσης τιμών μεταξύ δύο αμφίδρομα συσχετιζόμενες μεταβλητές είναι η εξής:

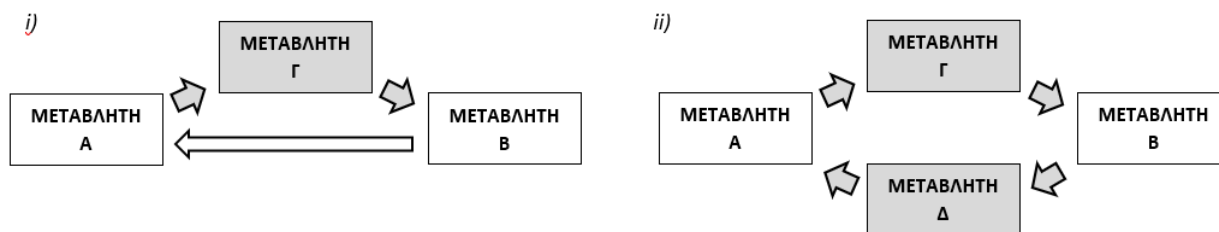
$$A_{t1} \rightarrow B_{t1} \rightarrow A_{t2} \rightarrow B_{t2} \rightarrow \dots \rightarrow A_{tn}$$

Κατά τους Jaccard και Jacoby (2010:155-156) οι αμφίδρομες συσχετίσεις μεταβλητών μπορούν να είναι είτε άμεσες (*direct*), είτε έμμεσες (*indirect*), δηλαδή διαμεσολαβούμενες (*mediated*) από μία ή περισσότερες ενδιάμεσες μεταβλητές (*mediators*), είτε ρυθμιζόμενες (*moderated*) από μία ή περισσότερες προϋποτιθέμενες μεταβλητές (*moderators*). Κατ' αυτόν τον τρόπο προκύπτουν ενδεικτικά οι παρακάτω προβλεπόμενες καταστάσεις αμφίδρομης συσχέτισης:

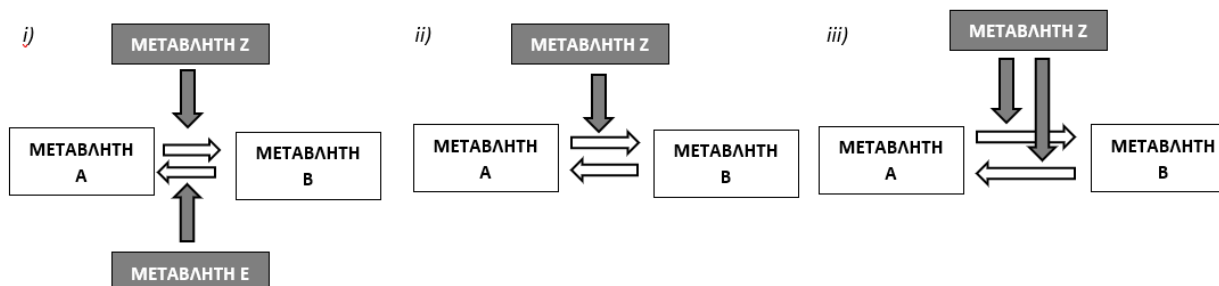
⁴¹ Άμεσα Αμφίδρομη Συσχέτιση
(Direct Feedback Loop)



^{Δ2} Πλήρως και Μερικώς Διαμεσολαβούμενη -εμμέσως- Αλληλοτροφοδοτούμενες Συσχετίσεις
(Complete & Partial Mediated -indirect- Feedback Loops)



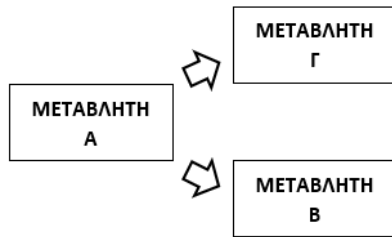
^{Δ3} Μορφές Ρυθμιζόμενης Αμφίδρομης Συσχέτισης (One or Two variables Moderated Feedback Loops)



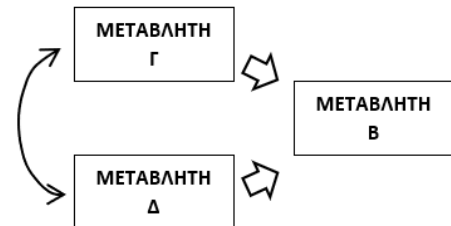
Τα είδη των αιτιωδών συσχετίσεων μεταξύ των μεταβλητών και των προβλεπόμενων μεταξύ τους μορφών συσχέτισης που παρατέθηκαν παραπάνω ολοκληρώνονται με την περιγραφή των δύο ειδών μη αιτιακών συσχετίσεων που ενδέχεται να υπάρχουν σε μία θεωρία, και δύνανται να προκύψουν κατά την αποδόμησή της δια των αιτιακών σχημάτων. Τόσο η λανθάνουσα, όσο και η ανεξερεύνητη συσχέτιση μοιράζονται την κοινή τους βάση στην συσχετιστική (correlational) αντίληψη περί αιτιότητας. Μεταξύ των μεταβλητών εκείνων που αναγνωρίζονται τέτοιου είδους συσχετίσεις σε μια θεωρία, είναι σημαντικό αυτές να γίνονται σαφείς και να προσδιορίζονται συμβολικά κατά την αποδόμησή τους της δια της μοντελοποίησης μέσω αιτιακών σχημάτων.

Ως εκ τούτου, είναι σημαντικό όπως η αιτιώδης γλώσσα έχει κωδικοποιηθεί με σύμβολα, να καταλήξουμε και σε κωδικοποίηση με σύμβολα μίας μη-αιτιώδους γλώσσας. Για τους λόγους αυτούς, στη συμβολική γλώσσα των αιτιακών σχημάτων, εκτός από τα Αιτιώδη Σύμβολα – το αιτιώδες βέλος (\rightarrow) και το πολλαπλασιαστικό (\times)- προστίθεται μία ακόμη κατηγορία συμβόλων, τα Σύμβολα Συσχέτισης ή Μη-Αιτιώδη Σύμβολα, που συμπληρώσουν το μεθοδολογικό εργαλείο. Επιπλέον, με τον τρόπο αυτόν ενισχύεται αξιόπιστα και θεωρητικώς έγκυρα ένα μεγαλύτερο εύρος εφαρμογής στην ανάλυση (αποδόμηση) επιστημονικών δημοσιεύσεων, στις οποίες ενυπάρχουν οι διακριτές αντιλήψεις και προσεγγίσεις για τον οντολογικό κι επιστημολογικό χαρακτήρα της έννοιας της «αιτιότητας», αλλά και το ρόλο της στις παραγόμενες θεωρίες.

Η *Λανθάνουσα Συσχέτιση (Spurious Relationship)* είναι η συσχέτιση, η οποία περιγράφει τη σχέση ανάμεσα σε δύο εξαρτημένες μεταβλητές ενός αιτιακού σχήματος, οι οποίες δε συσχετίζονται αιτιωδώς μεταξύ τους, και κατ' επέκταση δεν υπάρχει κάποιο από τα αιτιώδη σύμβολα ανάμεσά τους,. Οι μεταβλητές μεταξύ των οποίων αναπτύσσεται λανθάνουσα σχέση είναι παράλληλες η μία προς την άλλη, αλλά συσχετίζονται (*correlated*), γιατί μοιράζονται μία κοινή αιτία (*common-cause relationship*) (λανθάνουσα συσχέτιση μεταξύ εξαρτημένων μεταβλητών) (βλ. Jaccard & Jacoby, 2010:143 & 155-156).



Η *Ανεξερεύνητη Συσχέτιση (Unanalyzed Relationship)*, είναι η μη αιτιώδης σχέση η οποία αναπτύσσεται μεταξύ δύο *εξωγενών (exogenous)*²⁹ μεταβλητών ενός αιτιακού σχήματος. Το όνομά της (βλ. Jaccard & Jacoby, 2010:143-144 & 158) προκύπτει από το γεγονός ότι σε ερευνητικό επίπεδο, κατά την ανάπτυξη μίας θεωρίας οι εξωγενείς μεταβλητές ενός αιτιακού σχήματος δεν βρίσκεται στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος ως προς τα παραγωγικά τους αίτια ή ως προς τη διερεύνηση της μεταξύ τους αιτιώδους σχέσης. Ωστόσο, θεωρείται πως υφίσταται πάντα συσχέτιση (*correlation*) μεταξύ των μεταβλητών αυτών, αν και μόνο αν κάποιο ήδη διαμορφωμένο θεωρητικό πλαίσιο ρητά απορρίπτει τη μεταξύ τους συσχέτιση (ό.π.). Η συμβολική γλώσσα που προβλέπεται για την αναπαράσταση αυτού του είδους τις συσχετίσεις εντός ενός αιτιακού σχήματος είναι το «*καμπυλωτό βέλος διπλής φοράς*».



Καταληκτικά, αξίζει να αναφερθεί ότι, κατά τους Hagmayer, Sloman, Lagnado και Weldmann (2007:86-87), οι λανθάνουσες συσχετίσεις (σχέσεις κοινού αιτίου), οι ανεξερεύνητες συσχετίσεις (σχέσεις κοινού αποτελέσματος) και η πλήρως διαμεσολαβούμενη αιτιώδης σχέση (βλ. Σχήμα Β1), συγκροτούν τα τρία βασικά είδη *αιτιωδών μοντέλων (causal models)*, στη βάση των οποίων, με τους αναγκαίους συνδυασμούς, προκύπτουν όλα τα υπόλοιπα: το «*Μοντέλο Κοινής Αιτίας (Common-Cause Model)*», το «*Μοντέλο Κοινών Αποτελεσμάτων (Common-Effect Model)*», και το «*Μοντέλο της Αιτιώδους Αλυσίδας (Causal-Chain Model)*».

2.2.4. Περίληψη

Το υπό-κεφάλαιο αυτό αποτελεί την τελευταία πράξη της προσέγγισης της έννοιας της αιτιότητας σε σχέση με τον ερευνητικό στόχο και προβληματισμό της παρούσας εργασίας. Σκοπός ήταν η μεθοδολογική προσέγγιση της αιτιότητας δια της εργαλειοποίησής της. Η

²⁹ βλ. υποενότητα 2.2.2.1. περί κατηγοριοποίησης μεταβλητών ως προς τη θέση τους.

εργαλειοποίηση της αιτιότητας, δια της θεμελίωσης του εργαλείου των Αιτιακών Σχημάτων είναι αποτέλεσμα των απαντήσεων που δόθηκαν σε τρία αναγκαία ερωτήματα: «Τι είναι η αιτιότητα;» (βλ. Κεφάλαιο 1), «τι είναι η επιστημονική κοινωνική θεωρία;», και «τι ανακαλύπτουμε όταν η αιτιότητα είναι λειτουργική για την προσέγγιση επιστημονικών κοινωνικών θεωριών;». Τα «Αιτιακά Σχήματα» είναι η απάντηση στο ερώτημα «πώς χρησιμοποιείται η αιτιότητα για την προσέγγιση επιστημονικών κοινωνικών θεωριών και συγκεκριμένα της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής;».

Με τα αιτιακά σχήματα επιτελούνται δύο βασικές λειτουργίες: η αναλυτική και η συνθετική. Η αναλυτική λειτουργία των αιτιακών σχημάτων εξυπηρετεί στην αποδόμηση και μοντελοποίηση υφιστάμενων επιστημονικών κοινωνικών θεωριών, ενώ η συνθετική λειτουργία εξυπηρετεί στη θεωρητικοποίηση των θεωρητικών εννοιών, ιδεών και παρατηρήσεων κοινωνικών φαινομένων, ούτως ώστε να δομηθούν οι θεωρίες. Ως εκ τούτου, τα Αιτιακά Σχήματα αποτελούν το εργαλείο με το οποίο οι θεωρητικές προτάσεις, νόμοι ή υποθέσεις διατυπώνονται, μοντελοποιούνται και αναπαρίστανται με συμβολική γλώσσα.

Όπως και οι θεωρίες, έτσι και τα αιτιακά σχήματα βασίζονται στην ιδέα της αλλαγής-μεταβολής της πραγματικότητας και των συσχετίσεων που τη διέπουν «εγκλωβίζοντάς» τα σε θεωρίες, μοντελοποιημένες ή μη. Τα κύρια συστατικά των αιτιακών σχημάτων, λοιπόν, είναι οι μεταβλητές οι οποίες εκφράζουν τις ιδέες, τις έννοιες και τα φαινόμενα εντός ενός αιτιακού σχήματος, καθώς και τα σύμβολα τα οποία περιγράφουν το είδος των θεωρούμενων σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των μεταβλητών. Στις μεταβλητές -για να είναι «μεταβλητές», δηλαδή για να μεταβάλλονται- αποδίδονται τιμές, οι οποίες εκφράζουν διακριτές διαστάσεις της έννοιας ή του φαινομένου που ορίζεται ως μεταβλητή. Οι μεταβλητές σε ένα αιτιακό σχήμα μπορούν να οριστούν ως προς τη φύση τους (ποιοτικές ή ποσοτικές), την ιδιότητά τους (ανεξάρτητες, ενδιάμεσες, εξαρτημένες ή προϋποτιθέμενες), καθώς και ως προς τη θέση τους σε ένα αιτιακό σχήμα (ενδογενείς ή εξωγενείς).

Μεταξύ των μεταβλητών αναπτύσσονται δύο ειδών σχέσεις, οι αιτιώδεις (*causal*) και μη-αιτιώδεις ή συσχετιστικές (*correlational*) (βλ. Σχήμα 2.4). Αυτές, διαιρούνται εκ νέου σε άλλες έξι υποκατηγορίες, οι οποίες είναι α) οι άμεσες αιτιώδεις σχέσεις (*direct causal relationships*), οι οποίες εκφράζουν την άμεση αιτιότητα (*direct causation*)· β) οι έμμεσες αιτιώδεις σχέσεις (*indirect causal relationships*), οι οποίες εκφράζουν έμμεση ή διαμεσολαβούμενη αιτιότητα (*indirect/mediated causation*)· γ) οι αμφίδρομες ή αλληλοτροφοδοτούμενες αιτιώδεις σχέσεις (*bidirectional/reciprocal causal relationships*), οι οποίες εκφράζουν αμφίδρομη αιτιότητα (*bidirectional causation*)· δ) οι ρυθμιζόμενες αιτιώδεις σχέσεις (*moderated causal relationships*), οι οποίες εκφράζουν μία ρυθμιζόμενη αιτιότητα (*moderated causation*)· ε) οι λανθάνουσες σχέσεις (*spurious relationships*), και στ) οι ανεξερεύνητες σχέσεις (*unanalyzed relationships*), οι οποίες εκφράζουν μη αιτιώδεις συσχετίσεις (*correlations*).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΘΕΩΡΙΕΣ ΜΕΣΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ: ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ

3.1. Εισαγωγή

Η προσέγγιση της αιτιότητας, καθώς και η θεωρητική θεμελίωση του εργαλείου των αιτιακών σχημάτων στα κεφάλαια που προηγήθηκαν αποτελεί έναν *sine qua non* παράγοντα για την αποσαφήνιση της λειτουργικής αξιοποίησης των θεωριών, οι οποίες κατέχουν κυρίαρχο ρόλο στην παρούσα εργασία. Η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, αποτελεί το ερευνητικό αντικείμενο, η προσέγγιση του οποίου γίνεται μέσω αιτιακών σχημάτων, ωστόσο, δεν συνιστά τη μοναδική θεωρία η οποία αξιοποιείται λειτουργικά για την εξυπηρέτηση των ερευνητικών στόχων της παρούσας εργασίας. Για τον σκοπό της διερεύνησης της μετεξέλιξης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, είναι αναγκαίο προηγουμένως να δομηθεί ένα θεωρητικό πλαίσιο, στο οποίο θα συμπεριλαμβάνονται όλα εκείνα τα θεωρητικά εργαλεία που θα αξιοποιηθούν λειτουργικά στη συνέχεια, δηλαδή στην ανάλυση του αντικειμένου της έρευνας. Είναι σημαντικό, λοιπόν, πριν από την προσέγγιση της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής να οριοθετηθεί η θεωρητική και η ευρύτερα επιστημονική περιοχή στην οποία αυτό συναντάται, και στην οποία θα διερευνηθεί.

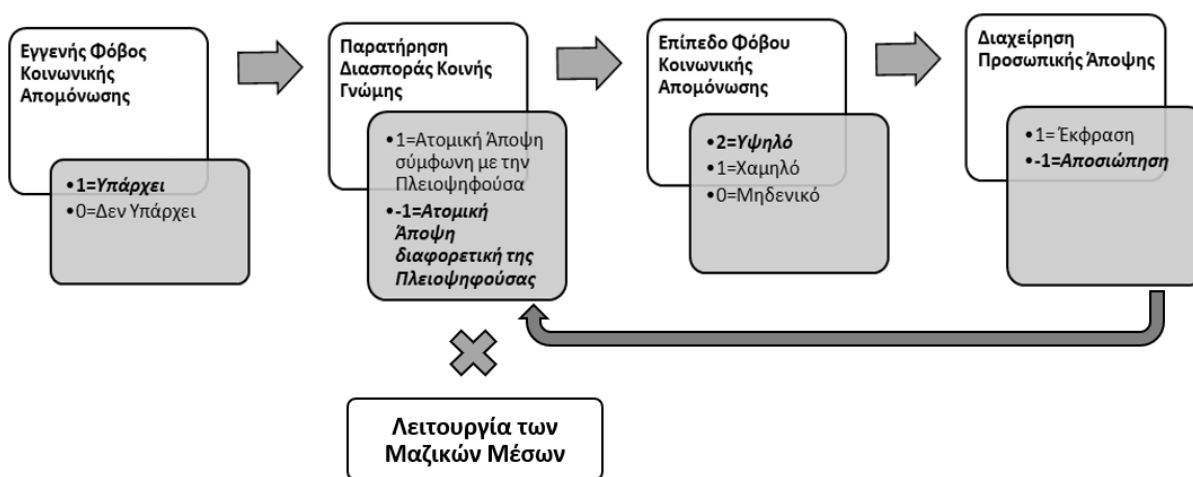
Το παρόν κεφάλαιο σκοπό έχει τη σύνθεση ενός θεωρητικού «οδικού χάρτη», ο οποίος θα ορίσει το πλαίσιο εντός του οποίου θα κινηθεί η ανάλυση της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής. Όπως και στην περίπτωση των συμβατικών χαρτών (π.χ. πολιτικών, γεωλογικών, ιστορικών) ως εργαλείων καθοδήγησης, έτσι και σε ότι αφορά τους θεωρητικούς χάρτες το είδος τους καθορίζεται από τη χρήση για την οποία προορίζονται, και από τους σκοπούς τους οποίους καλούνται να εξυπηρετήσουν. Επομένως εδώ, όπως και σε κάθε είδους «χαρτογράφηση», η υπερεκτίμηση συγκεκριμένων γνωρισμάτων της φυσικής, θεωρητικής ή εννοιολογικής «περιοχής» σε βάρος άλλων είναι το αποτέλεσμα του ερευνητικού ενδιαφέροντος και προβληματισμού. Ως εκ τούτου, η επιλογή των θεωριών που θα συμπεριληφθούν στο παρόν κεφάλαιο υπαγορεύεται από τους γενικούς σκοπούς της ανά χείρας εργασίας, δηλαδή από την διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής μεταβλήθηκε στο βάθος των δεκαετιών από τη «γέννησή» του, το 1974, μέχρι και σήμερα, και εστιάζουν στο επιστημονικό πεδίο της Επικοινωνίας.

Η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής της Noelle-Neumann (1974, 1984, 1985, 1991), αποτέλεσε μία θεωρία η οποία κλήθηκε να εξηγήσει τη διαδικασία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης (*process of public opinion formation*). Στη θεωρία αλληλοεπιδρούν παράγοντες όπως ο φόβος απομόνωσης (*fear of isolation*), η διαπροσωπική επικοινωνία, η δημόσια έκφραση προσωπικής γνώμης (*public expression*) και αντίληψη του κλίματος γνώμης (*climate of opinion*)

perception), ενώ σημαντικό ρόλο στον πυρήνα της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής διαδραματίζουν τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, και ως εκ τούτου ο χαρακτηρισμός της θεωρίας ως μία «κοινωνιοψυχολογική θεωρία», ή μια «θεωρία των Μέσων Επικοινωνίας» αποτελεί περισσότερο ένα ερευνητικό ερώτημα προς απάντηση, παρά μία διαπίστωση.

Σύμφωνα με τις βασικές αρχές της θεωρίας, όπως αποτυπώνονται από τη Noelle-Neumann (1991:260), η κοινωνία απειλεί με απομόνωση τα άτομα με αποκλίνουσες συμπεριφορές. Τα άτομα βιώνουν συνεχώς τον φόβο κοινωνικής απομόνωσης, ο οποίος τα κινητοποιεί να αξιολογούν συνέχεια το «κλίμα γνώμης». Ως αποτέλεσμα της εκτίμησης αυτής, τα άτομα προσαρμόζουν την κοινωνική τους συμπεριφορά, και ειδικότερα, την πρόθεσή τους να εκφράσουν την προσωπική τους γνώμη σε ένα ζήτημα ή να την αποσιωπήσουν. Τα μέσα αποτελούν τους παράγοντες εκείνους οι οποίοι επιδρούν-ρυθμίζουν τον τρόπο που το άτομο θα εκτιμήσει το κλίμα της κοινής γνώμης, που θα καθορίσει και την κοινωνική του συμπεριφορά.

**Αιτιακό Σχήμα 3.1. Η Θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής
(E. Noelle-Neumann, 1974, 1984, 1985, 1991)**

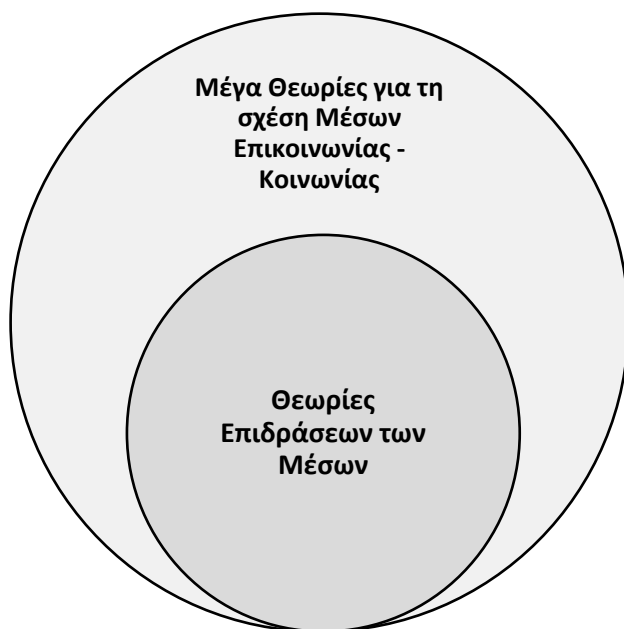


Το παραπάνω αιτιακό σχήμα αποτελεί τον κεντρικό θεωρητικό καμβά, τον οποίο ανέπτυξε η Noelle-Neumann για να ερμηνεύσει τη διαδικασία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης και σε αυτόν στηρίχθηκαν οι επιστημονικές μελέτες που ακολούθησαν χρονικά με σκοπό τόσο τον έλεγχο της θεωρίας, όσο και την επέκτασή της. Οι μεταβλητές που βρίσκονται στον πυρήνα της θεωρίας έχουν ταυτόχρονα κοινωνιο-ψυχολογικό και επικοινωνιακό χαρακτήρα. Τόσο η ευρύτερη φιλοσοφία γύρω από τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, δηλαδή ως προσέγγιση της διαδικασίας διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, όσο και οι μεταβλητές που αφορούν την αντίληψη του κλίματος γνώμης, και του κοινωνικού φόβου απομόνωσης αντανακλούν την κοινωνιοψυχολογική φύση της θεωρίας. Παράλληλα, η λειτουργία και η συνεισφορά των μέσων στη διαδικασία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, και ειδικότερα στο σχηματισμό της αντίληψης των μελών της κοινωνίας για τη διασπορά της κοινής γνώμης, εντάσσουν τη Σπειροειδή Γραμμή

της Σιωπής μεταξύ των Θεωριών Επιδράσεων των Μέσων (*Media Effects Theories*), και κατ' επέκταση στην ευρύτερη συζήτηση για τις θεωρίες επιδράσεων των μέσων στο πεδίο της Επικοινωνίας.

Σύμφωνα με τις παραπάνω παρατηρήσεις, οι θεωρίες επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας αποτελούν το σημείο εκκίνησης της θεωρητικής χαρτογράφησης που θα καθοδηγήσει τη διερεύνηση της μετεξέλιξης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής. Εστιάζοντας τον οδικό χάρτη στις Θεωρίες Επιδράσεων, ως εννοιολογικού εργαλείου ανάλυσης, ταυτόχρονα δημιουργείται η ανάγκη σύνδεσης αυτών με τις ευρύτερες θεωρητικές και τις ειδικότερες αναλυτικές προσεγγίσεις για τα μέσα και τη σχέση τους με την κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα, για την πληρέστερη αξιοποίηση του θεωρητικού πλαισίου των θεωριών επιδράσεων οφείλει να γίνει μία επιπλέον προσθήκη με κατεύθυνση προς το γενικότερο θεωρητικό πλαίσιο του πεδίου της επικοινωνίας και θα αφορά τις θεωρίες σχέσεων Μέσων και Κοινωνίας (βλ. *Σχήμα 3.1*).

Διάγραμμα 3.1. Οδικός Χάρτης Προσέγγισης: Βασικές Εννοιολογικές και Θεωρητικές Περιοχές



Ειδικότερα, το κεφάλαιο δομείται σε δύο κεντρικούς άξονες, οι οποίοι συνιστούν την θεωρητική σκευή, που εμπεριέχει τα θεωρητικά εκείνα εργαλεία τα οποία στην συνέχεια της ανάλυσης του ερευνητικού αντικειμένου της Θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής μέσω αιτιακών σχημάτων, θα νοηματοδοτήσουν την μεταβολή που αυτή υπέστη. Ο πρώτος άξονας (βλ. *ενότητα 3.2*) αφορά τρεις κατηγοριοποιήσεις των θεωριών επιδράσεων των μέσων (*τις τέσσερις ιστορικές φάσεις, τα πέντε βασικά γνωρίσματα και τα έξι θεωρητικά στάδια τους*). Σε ένα μετά-θεωρητικό επίπεδο παρουσιάζονται τέσσερις βασικές κατηγοριοποιήσεις των θεωριών επιδράσεων, καθεμία εκ των οποίων σκοπό έχει να συμπληρώσει τα κενά της άλλης, προκειμένου να επιτευχθεί υψηλότερος βαθμός νοηματοδότησης των αιτιακών σχημάτων που

θα αναγνωριστούν στη συνέχεια. Ο δεύτερος άξονας (βλ. ενότητα 3.3) περιλαμβάνει τις θεωρητικές οπτικές του πεδίου των Μέσων Επικοινωνίας (Θεωρία της Μαζικής Κοινωνίας, Τεχνολογικής Αιτιοκρατίας, και Κοινωνικού Κονστρουκτιβισμού) σε ένα ευρύτερο επίπεδο αναγωγής. Οι συγκεκριμένες θεωρίες θα λειτουργήσουν ως ένας περισσότερο ευρυγώνιος φακός νοηματοδότησης των αιτιακών σχημάτων για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, ο οποίος θα είναι σε θέση να αναγνωρίσει και να προσδιορίσει τη θέση της εκάστοτε θεώρησης της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής μεταξύ των Θεωριών Μέσων – Κοινωνίας.

3.2. Οι Επιδράσεις των Μέσων (Media Effects)

Κυρίαρχο ρόλο στη βιβλιογραφία του πεδίου της επικοινωνίας και στις επιστημονικές συζητήσεις για τα μέσα επικοινωνίας διαδραματίζει το ερώτημα που αφορά τις επιδράσεις τους. Κατά τον Elihu Katz (2001:9472) η έρευνα στο πεδίο της επικοινωνίας έχει να κάνει με τις επιδράσεις, και ενώ θα μπορούσε η εικόνα να είναι διαφορετική -όπως για παράδειγμα στη μελέτη της τέχνης-, δεν είναι. Στην προσέγγιση των επιδράσεων των μέσων κατά τον McQuail (2010:454) ελλοχεύει ένα παράδοξο, ότι δηλαδή παρά το γεγονός ότι υπάρχει μία ευρεία πεποίθηση -η οποία τείνει προς τη βεβαιότητα- πως τα μαζικά μέσα είναι ισχυρά όργανα επιρροής των απόψεων που επιδρούν στη συμπεριφορά, ταυτόχρονα υπάρχει και μία μεγάλη δυσκολία στην πρόβλεψη, μηχανοποίησή και απόδειξη των επιδράσεων αυτών. Η εικόνα του επιστημονικού αναστοχασμού σχετικά με τις επιδράσεις των μέσων επικοινωνίας φαίνεται να επαναλαμβάνεται διαρκώς, σε σχέση με τις τεχνολογικές επαναστάσεις, οι οποίες έχουν ως αποτέλεσμα την μετεξέλιξη των μέσων επικοινωνίας.

Το πρόβλημα των επιδράσεων των μέσων προσπάθησαν να προσεγγίσουν αρκετοί μελετητές του πεδίου της επικοινωνίας εδώ και κάτι περισσότερο από μισό αιώνα. Κατά τον Lazarsfeld (1948:249) «η έλλειψη ουσιαστικών αποτελεσμάτων οφείλεται στις δυσκολίες του πεδίου, οι οποίες γίνονται εμφανείς καθώς συνειδητοποιεί κανείς πόσο περίπλοκα είναι τα προβλήματα που παράγει ο απλός όρος *επιδράσεις*³⁰. Τα μαζικά μέσα επικοινωνίας μπορούν να επηρεάσουν τη γνώση, τη στάση, τις απόψεις και τη συμπεριφορά των ατόμων. Αυτές οι επιδράσεις μπορεί να είναι άμεσες ή καθυστερημένες, μικρής ή μεγάλης διάρκειας. Οι επιπτώσεις στα άτομα μπορεί αργά να μετατραπούν σε θεσμικές αλλαγές. Μπορούν να προκύψουν ως απλές αντιδράσεις ή περίπλοκες αλυσίδες όπως όταν οι θεσμικές αλλαγές που παράγονται από τα μέσα με τη σειρά τους επηρεάζουν τα άτομα». Ο McDonald (2004:184) αναφέρει ότι οι ποικίλες θεωρήσεις σχετικά με την έννοια της επίδρασης, αντιλαμβάνονται το μέσο ως το ποιητικό αίτιο των επιδράσεων εστιάζοντας είτε απλά στην *ύπαρξη* ή όχι μέσου/μέσων (Centerwall, 1989· McLuhan, 1964· Meyrowitz, 1985), είτε στα *ειδικά γνωρίσματα* του μέσου/μέσων (McClure &

³⁰ Η πλάγια γραφή έχει προστεθεί από εμένα για λόγους έμφασης

Patterson, 1974· Munsterberg, 1916), είτε στο *περιεχόμενο* του μέσου/μέσων, είτε σε έναν συγκεκριμένο παράγοντα σε μία συγκεκριμένη *μορφή επικοινωνίας* (McLeod, 1995).

Ο Berelson (1948:172) διατύπωσε την εξής άποψη σχετικά με τη γνώση γύρω από τις επιδράσεις των μέσων η οποία μεταξύ άλλων συνόψισε τους κεντρικούς παράγοντες οι οποίοι θα πρέπει να εξετάζονται στις έρευνες περί επιδράσεων των μέσων: «ορισμένα είδη *επικοινωνίας* πάνω σε ορισμένα είδη *ζητημάτων*, προκαλούν την προσοχή σε ορισμένα είδη *ανθρώπων*, υπό ορισμένα είδη *συνθηκών* έχουν ορισμένα είδη *επιδράσεων*». Οι διαφοροποιήσεις των επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας ακολουθούν τις διαφοροποιήσεις που υφίστανται τα ίδια τα μέσα, και αυτές αφορούν το *είδος* τους, το *περιεχόμενό* τους, το *ακροατήριο* στο οποίο απευθύνονται καθώς και την *κοινωνικοπολιτική* πραγματικότητα που τα περιβάλλει (Σαμαράς, 2008:51). Ο McGuire (1989:43) αναφέρει ότι η τέχνη της αποτελεσματικής θεωρητικοποίησης έγκειται στο ότι κάθε θεωρία πρέπει να χρησιμοποιείται στα περιορισμένα πλαίσια και προοπτικές, για τα οποία είναι επαρκής, και να εγκαταλείπεται προς όφελος εναλλακτικών θεωριών, όταν παύει να μπορεί να ερμηνεύσει την πραγματικότητα. Παρόλες τις δυσκολίες της προσέγγισης της γνώσης για τα μέσα επικοινωνίας όμως, κατά τον McQuail (2010:454 & 462), πλέον βρισκόμαστε σε καλύτερη θέση να πούμε πότε και ποιες επιδράσεις είναι πιο πιθανές, καθώς αυτές δεν είναι σταθερές ως προς το χώρο και ως προς το χρόνο.

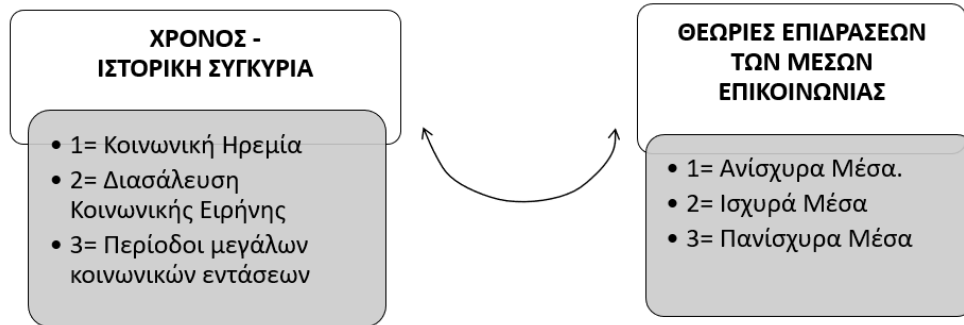
Παραμένοντας σε ένα μετά-θεωρητικό επίπεδο, οι εξελίξεις στην επιστήμη της επικοινωνίας καθοδηγούνται από τις εξελίξεις στην κοινωνική θεωρία και τη μεθοδολογία και από τις εξελίξεις στην τεχνολογία και τις μεταβολές που επιφέρει στο επικοινωνιακό πεδίο. Προσεγγίζοντας τις θεωρίες επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας, και τις αλλαγές παραδείγματος στο πεδίο της επικοινωνίας μπορούν να δομηθούν τρεις κύριες ερμηνευτικές υποθέσεις³¹: η πρώτη είναι η *κοινωνική/ιστορική υπόθεση*, η δεύτερη είναι η *τεχνολογική υπόθεση* και η τρίτη είναι η *μεθοδολογική υπόθεση*.

Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση της κοινωνικής (ή ιστορικής) ερμηνευτικής υπόθεσης για την εξέλιξη των θεωριών των επιδράσεων των μέσων στο πεδίο της επικοινωνίας, οι επιδράσεις των μέσων μεταβάλλονται σε σχέση με το χρόνο και τα κρίσιμα κοινωνικά και ιστορικά γεγονότα. Η βασική υπόθεση αφορά τη συσχέτιση μεταξύ της κοινωνικής πραγματικότητας και του κυρίαρχου θεωρητικού παράδειγματος για τις επιδράσεις των μέσων (βλ. *Αιτιακό Σχήμα 3.2*). Τα μέσα φαίνονται ισχυρά ή πανίσχυρα σε περιόδους κοινωνικής έντασης και κρίσεων, ενώ σε περιόδους ειρήνης και ομαλότητας ανίσχυρα ως προς τις επιδράσεις τους. Για παράδειγμα, τις δεκαετίες μέχρι και το τέλος του '30, δηλαδή κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου τα μέσα επικοινωνίας φαίνεται να είχαν πανίσχυρες επιδράσεις (*all-powerful effects*), ενώ κατά

³¹ Οι όροι «*βασική υπόθεση*» και «*ερμηνευτική υπόθεση*» εισάγονται από τον Van Evera (2000:28 & υπ.8). Η βασική υπόθεση είναι η κύρια υπόθεση που εκφράζει τη σχέση μεταξύ των ανεξάρτητων και των εξαρτημένων μεταβλητών, ενώ η ερμηνευτική υπόθεση εκφράζει τις ενδιάμεσες υποθέσεις που αποτελούν την ερμηνεία της θεωρίας.

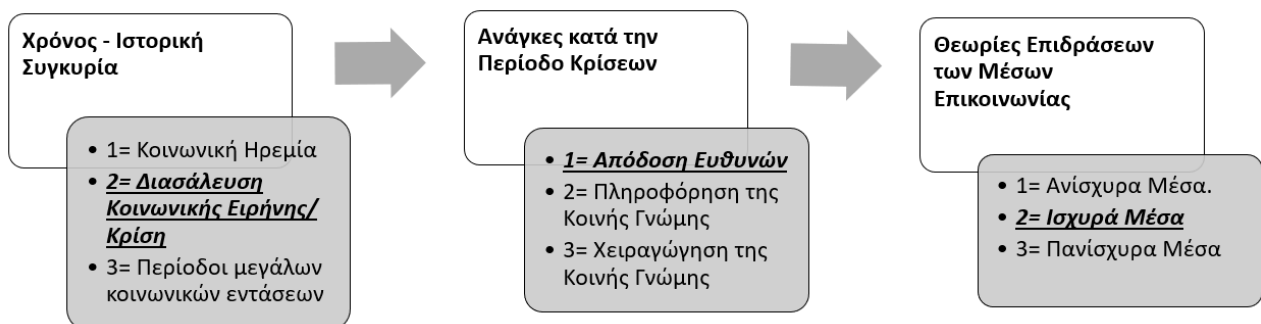
τις δεκαετίες του 1950 και 1960, οι οποίες χαρακτηρίζονται ως περίοδοι κοινωνικής ηρεμίας, στο κυρίαρχο παράδειγμα στο πεδίο της επικοινωνίας τα μέσα επικοινωνίας παρουσιάζονταν να έχουν ανίσχυρες επιδράσεις σε αντίθεση με την εποχή της οικονομικής κρίσης του 2008 – 2009 όπου η κοινωνική σταθερότητα διασαλεύεται εκ νέου (βλ. McQuail, 2010:461).

Αιτιακό Σχήμα 3.2. (Βασική) Κοινωνική Υπόθεση: Κοινωνική Συγκυρία – Επιδράσεις Μέσων



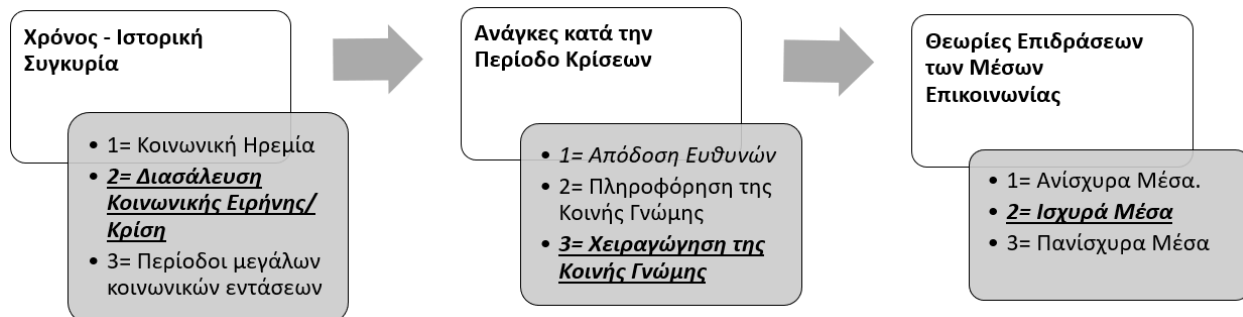
Στον McQuail (2003:484-485) αναγνωρίζονται τρεις βασικές ερμηνείες, οι οποίες δημιουργούν μία αιτιώδη συσχέτιση μεταξύ της ιστορικής συγκυρίας και της κυρίαρχης θεωρίας επιδράσεων (κοινωνική ερμηνεία), και αφορούν τη λογική της επίρριψης ευθυνών, τη λογική της χειραγώγησης – πειθούς και τη λογική της πληροφόρησης. Η εμφάνιση αντιλήψεων για ισχυρές επιδράσεις των ΜΜΕ σε περιόδους κρίσης παράγονται από το παίγνιο απόδοσης ευθυνών (*blame game*). Όταν διασαλεύεται η τάξη και η κοινωνική ισορροπία, όταν δηλαδή υπάρχει κατάσταση κρίσης, τότε η ευθύνη αποδίδεται στα ΜΜΕ, που θεωρούνται ισχυρά.

Αιτιακό Σχήμα 3.3. Ερμηνευτική Υπόθεση της Απόδοσης Ευθυνών κατά τις περιόδους Κρίσης



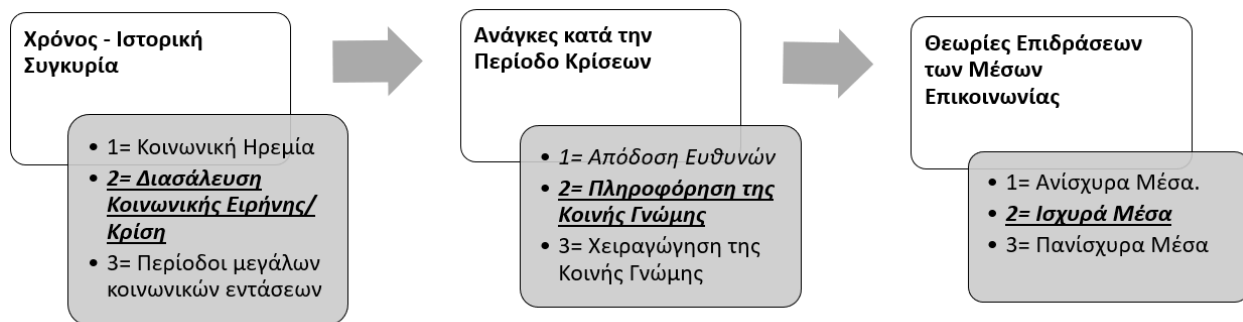
Η δεύτερη ερμηνευτική υπόθεση για τη σχέση ιστορικής συγκυρίας και θεωριών επιδράσεων είναι η υπόθεση της πληροφορίας και της χειραγώγησης, όπου σε περιόδους ιστορικών κρίσεων τόσο οι ανάγκες για ενημέρωση της κοινής γνώμης, όσο και οι ανάγκες της πολιτικής ελίτ για χειραγώγηση και πειθώ αυξάνονται.

Αιτιακό Σχήμα 3.4. Ερμηνευτική Υπόθεση της Χειραγώγησης - Πειθούς κατά τις περιόδους Κρίσης



Ενδεικτικό παράδειγμα αντίληψης ισχυρών επιδράσεων κατά τις περιόδους κρίσης αποτελεί η «επίδραση CNN»³² (βλ. ενδεικτικά Bahador, 2007· Gilboa, 2005· Robinson, 2002), σύμφωνα με την οποία τα ΜΜΕ δια των ισχυρών επιδράσεων που ασκούν στην κοινή γνώμη επιδρούν στις στρατηγικές αποφάσεις των κρατών κατά την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Σε περιόδους κρίσης τα ΜΜΕ είναι οι μόνες μορφές πληροφόρησης (σε πολλές περιπτώσεις ακόμα και για τους επίσημους φορείς), αντιδρούν άμεσα σε αυτές αποστέλλοντας υλικοτεχνική υποδομή για την κάλυψη, καλούν επίσημους φορείς και ειδικούς για να πουν τι συμβαίνει ενώ διακόπτουν την κανονική ροή του προγράμματός τους για την κάλυψη της κρίσης (Perse, 2001:57).

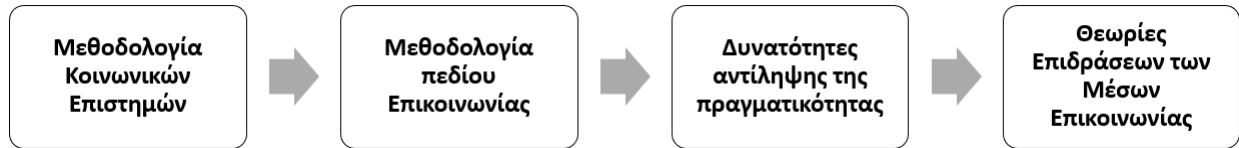
Αιτιακό Σχήμα 3.5. Ερμηνευτική Υπόθεση της Πληροφόρησης κατά τις περιόδους Κρίσης



Η δεύτερη υπόθεση που εξηγεί την αλλαγή παραδείγματος στο πεδίο της επικοινωνίας είναι η Υπόθεση της Μεθοδολογίας, σύμφωνα με την οποία η αλλαγή του τρόπου που αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα η επιστημονική κοινότητα, άλλαξε και την ικανότητά της να ερευνά τις επιδράσεις των μέσων επικοινωνίας.

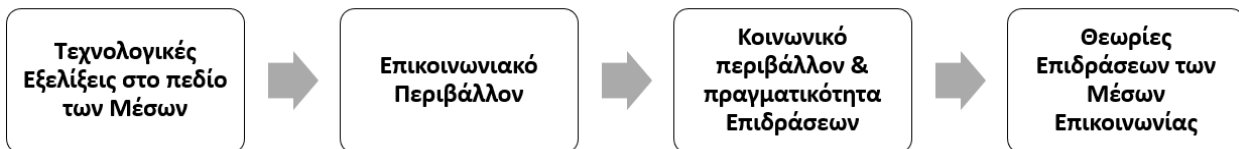
Αιτιακό Σχήμα 3.6. Ερμηνευτική Υπόθεση της Μεθοδολογίας: Μεθοδολογίας – Επιδράσεις Μέσων Επικοινωνίας

³² Η «επίδραση CNN» δεν ταυτίζεται με την επίδραση του καναλιού CNN, αλλά λειτουργεί συνεκδοχικά (Σαμαράς, 2002:73), και αφορά στην ραδιοφωνική και τηλεοπτική κάλυψη του Πολέμου του Περσικού Κόλπου, κατά την «ανθρωπιστική» επέμβαση των ΗΠΑ στο Ιράκ το 1990.



Η τρίτη και τελευταία υπόθεση για την εξέλιξη των θεωριών επιδράσεων είναι αυτή της τεχνολογίας, στον πυρήνα της οποίας ενυπάρχει η θεωρία της τεχνολογικής αιτιοκρατίας που θα αναλυθεί εκτενέστερα στη συνέχεια (βλ. 3.3.2). Σύμφωνα με την υπόθεση της τεχνολογίας, οι τεχνολογικές εξελίξεις στο πεδίο της επικοινωνίας, μεταβάλλουν το επικοινωνιακό περιβάλλον, το οποίο με τη σειρά του καθορίζει την κοινωνική πραγματικότητα, και κατ' επέκταση οδηγεί στον επαναπροσδιορισμό των υφιστάμενων θεωριών επιδράσεων.

Αιτιακό Σχήμα 3.7. Ερμηνευτική Υπόθεση της Τεχνολογίας: Τεχνολογία – Θεωρίες Επιδράσεων Μέσων Επικοινωνίας



Είναι σημαντικό εδώ να αναφερθεί ότι οι υποθέσεις της κοινωνίας, της μεθοδολογίας και της τεχνολογίας δεν είναι απόλυτα ανταγωνιστικές, αλλά μεταξύ τους εμφανίζονται ανεξερεύνητες συσχετίσεις (*unanalyzed correlations*). Οι εξελίξεις στην τεχνολογία ενδέχεται να επιδρούν τόσο στην ίδια την αδρή κοινωνική πραγματικότητα, όπως φαίνεται από την υπόθεση της τεχνολογίας, ωστόσο η τεχνολογική εξέλιξη μπορεί να είναι και αποτέλεσμα των ίδιων των κοινωνικών εξελίξεων. Η τεχνολογία του διαδικτύου, για παράδειγμα, επιδρά στην κοινωνική πραγματικότητα αλλάζοντας το επικοινωνιακό περιβάλλον, και επομένως τις κοινωνικές σχέσεις που δομούνται στη βάση των νέων επικοινωνιακών συνθηκών, ωστόσο το Web 1.0 ως εφεύρεση ήταν αποτέλεσμα της ανάγκης που δημιούργησαν οι κοινωνικές συγκυρίες, και ειδικότερα των στρατιωτικών αναγκών που δημιούργησαν τα έντονα διλήμματα ασφαλείας του 20^{ου} αιώνα. Επιπλέον, σε ότι αφορά τη σχέση ανάμεσα στην τεχνολογία και τη μεθοδολογία, φαίνεται ότι οι τεχνολογικές εξελίξεις καθορίζουν τα διαθέσιμα μεθοδολογικά εργαλεία προσέγγισης της πραγματικότητας, και διευκολύνουν τις επιστημονικές προσπάθειες προσέγγισης της πραγματικότητας, ενώ παράλληλα, οι ίδιες οι τεχνολογικές εξελίξεις συνιστούν «προϊόντα» επιστημονικών ανακαλύψεων³³.

Οι παραπάνω τρεις βασικές υποθέσεις αποτελούν τις εναλλακτικές εξηγήσεις για τον τρόπο που οι επιστημονικές θεωρίες για τις επιδράσεις των μέσων επικοινωνίας εξελίχθηκαν σε βάθος

³³ Η αναφορά στο γεγονός ότι η ίδια η επιστημονική γνώση, και επομένως οι μεθοδολογικές της δυνατότητες παράγουν τις νέες τεχνολογίες δεν αφορά άμεσα το πεδίο της επικοινωνίας, και των επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας, αλλά τις θετικές επιστήμες και τις επιστήμες των υπολογιστών.

χρόνου. Η δημοφιλέστερη τυπολογία για τις θεωρίες επιδράσεων των μέσων είναι αυτή των τεσσάρων ιστορικών φάσεων, όπου η διάσταση του χρόνου κυριαρχεί. Ωστόσο, ορισμένοι μελετητές άσκησαν κριτική στην ιστορική κατηγοριοποίηση σε φάσεις των θεωριών επιδράσεων, χαρακτηρίζοντάς την (υπέρ)απλουστευτική και επαρκή μόνο για παιδαγωγικούς σκοπούς σε ένα επίπεδο εισαγωγής και εξοικείωσης με το πεδίο της επικοινωνίας (βλ. Perse, 2001· Neuman & Guggenheim, 2011· Valkenburg κ.ά., 2016). Η Perse (2001:21) διαφωνεί με την ιστορική περιγραφή της αλλαγής παραδείγματος στις θεωρητικές υποθέσεις, στις αντιλήψεις του ζητήματος και στις ερμηνείες των μελετητών για τις θεωρίες επιδράσεων, και προτείνει τέσσερα μοντέλα τα οποία εξηγούν τον τρόπο εξέλιξης των θεωριών. Η Valkenburg και οι συνεργάτες της (2016) μέσα από μία βιβλιομετρική μετά-ανάλυση των κυριότερων θεωριών επιδράσεων, κατηγοριοποίησαν πέντε ειδοποιά γνωρίσματα τα οποία συναντώνται σε αυτές, συγκεκριμενοποιώντας τις συνθήκες κάτω από τις οποίες τα μέσα παράγουν επιδράσεις σε συγκεκριμένους τύπους ατόμων. Τέλος, οι Neuman και Guggenheim (2011) κατατάσσουν τις επιμέρους θεωρίες επιδράσεων (*subtheories*) (π.χ. σπειροειδής γραμμή της σιωπής, πλαισίωση, ημερήσια διάταξη, καλλιέργεια της κοινής γνώμης κ.α) σε έξι θεωρητικές ομάδες (*clusters*). Οι παραπάνω μετά-αναλυτικού χαρακτήρα προσεγγίσεις των θεωριών επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας, συνιστούν ένα μέρος της θεωρητικής σκευής/εργαλειοθήκης, την πρώτη ομάδα των θεωρητικών εργαλείων, τα οποία εξυπηρετούν τον σκοπό της ανά χείρας εργασίας, δηλαδή την διερεύνηση της μετεξέλιξης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ως μία εκ των θεωριών επιδράσεων.

3.2.1. Οι 4 Φάσεις της «Φυσικής Ιστορίας» και τα 4 μοντέλα των Θεωριών Επιδράσεων

Στη βιβλιογραφία του πεδίου της Επικοινωνίας περί των θεωριών επιδράσεων των μέσων, συναντώνται τέσσερις ιστορικές φάσεις (βλ. ενδεικτικά Baran & Davis, 1995· DeFleur & Ball-Rokeach, 1989· McQuail, 1977· McQuail, 2010:κεφ.17): η πρώτη φάση είναι αυτή των πανίσχυρων επιδράσεων των μέσων (*all-powerful media effects*), η δεύτερη φάση είναι αυτή των ανίσχυρων (ή περιορισμένων) επιδράσεων των μέσων (*minimal/limited media effects*), η τρίτη φάση είναι αυτή των ισχυρών μέσων (*powerful media effects*), και η τέταρτη φάση είναι αυτή των υπό διαπραγμάτευση επιδράσεων των μέσων (*negotiated media effects*)³⁴.

3.2.1.1. Α' Φάση: Πανίσχυρες Επιδράσεις των Μέσων Επικοινωνίας

Η πρώτη φάση χρονολογείται από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του '30 στην Ευρώπη και τη Β. Αμερική. Κατά την κυρίαρχη αντίληψη της εποχής τα μέσα είχαν πανίσχυρες (*all-powerful*), άμεσες (*direct*) και ηθελημένες (*intended/planned*) επιδράσεις στις

³⁴ Αρκετοί μελετητές που προσπάθησαν να επαναπροσεγγίσουν και να κατηγοριοποιήσουν εκ νέου τις θεωρίες επιδράσεων σε ένα μετά-θεωρητικό επίπεδο, αναγνωρίζουν μόνο τρεις ιστορικές φάσεις στις θεωρίες επιδράσεων (βλ. Perse, 2001· Neuman & Guggenheim, 2011· Valkenburg κ.ά., 2016), ωστόσο, ο McQuail (2010:459) αναφέρεται και σε μία τέταρτη (και τελευταία) φάση, όπου οι επιδράσεις των μέσων τίθενται υπό διαπραγμάτευση.

απόψεις και τις συμπεριφορές του ακροατηρίου, το οποίο ήταν ανίσχυρο να αντισταθεί σε αυτές τις επιδράσεις (McQuail, 2010:456· Perse, 2001:21). Τόσο η μεγάλη δημοφιλία που γνώριζε ο τύπος, ο κινηματογράφος και το ραδιόφωνο, όσο και η ευρύτερη διεθνοπολιτική συγκυρία του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και του Μεσοπολέμου, που αύξησε τις ανάγκες των διαφημιστών, των προπαγανδιστών και των δικτατορικών καθεστώτων για έλεγχο και χειραγώγηση, οδήγησε σε μία πεποίθηση ότι τα μαζικά μέσα επιφέρουν πανίσχυρες επιδράσεις στην κοινή γνώμη (McQuail, 2010:456). Η πρώτη φάση των πανίσχυρων επιδράσεων σηματοδοτείται από δύο λογικές, οι οποίες περιγράφουν την αμεσότητα με την οποία τα μέσα επιδρούν στο κοινό. Τα μέσα επικοινωνίας, είτε με μία «μαγική σφαίρα» (*magic bullet*), είτε μέσω μίας «υποδόριας ένεσης» (*hypodermic needle*) που βρίσκει πάντα το στόχο της, περνούν τα μηνύματά τους με έναν ομοιόμορφο τρόπο στο ακροατήριό τους, το οποίο παρουσιάζει ομοιογενείς αντιδράσεις στα ερεθίσματα των μέσων, προκαλώντας του, έτσι, έντονες επιδράσεις στη στάση και στη συμπεριφορά (Σαμαράς, 2008:53· De Fleur & Ball Rokeach, 1982:158-164). Η λογική γύρω από τη συγκεκριμένη πεποίθηση βασίζονταν στο μοντέλο ερεθίσματος-αντίδρασης (*stimuli-response model*) από την κοινωνική ψυχολογία (Watt & van den Berg, 1978:215) που θεμελιώθηκε στη θεωρία της μαζικής κοινωνίας (*mass society theory*) από την κοινωνιολογία (Perse, 2001:23), ωστόσο, η πεποίθηση ότι τα μέσα επικοινωνίας έχουν πανίσχυρες επιδράσεις δεν στηρίζονταν σε επιστημονικά δεδομένα και έρευνες (McQuail, 2010:456).

3.2.1.2. Β΄ Φάση: Ανίσχυρες Επιδράσεις των Μέσων Επικοινωνίας

Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1930, μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1960, το παράδειγμα για τις θεωρίες επιδράσεων αλλάζει, και από τις πανίσχυρες επιδράσεις των μέσων, η επιστημονική έρευνα οδήγησε στο συμπέρασμα των ανίσχυρων (περιορισμένων ή ελάχιστων) επιδράσεων. Συγκεκριμένα, οι ερευνητικές προσπάθειες της περιόδου δεν κατάφεραν να επιβεβαιώσουν τις πανίσχυρες επιδράσεις των μέσων. Ο Klapper (1960:8)³⁵ συνοψίζει τα συμπεράσματα της δεύτερης φάσης των (ανίσχυρων/περιορισμένων) επιδράσεων των μέσων ως εξής: «η μαζική επικοινωνία κανονικά δεν αποτελεί αναγκαία ή επαρκή αιτία επίδρασης στο κοινό αλλά λειτουργεί διαμέσου ενός συνδυασμού διαμεσολαβητικών παραγόντων».

Συμβολές-ορόσημα της δεύτερης φάσης των επιδράσεων αποτελούν αυτές των Hovland κ.α. (1949), και των Star & Hughes (1950) όπου διερευνήθηκε η επίδραση που μπορεί να έχουν οι ταινίες ή άλλα μέσα για την προσχεδιασμένη πειθώ και πληροφόρηση, των Lazarsfeld κ.α. (1944) για την επίδραση στις πολιτικές καμπάνιες (McQuail, 2003:480). Τα ευρήματα της έρευνας των Lazarsfeld, Berelson και Gauder (1944) για τη συμπεριφορά των ψηφοφόρων κατά τις εκλογές του 1940 στις ΗΠΑ ήταν τα εξής (παρατίθενται στο Σαμαράς, 2008:53): Πρώτον, το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο (π.χ. κομματικές προτιμήσεις, κοινωνικό-οικονομική κατάσταση και

³⁵ Η έρευνα του Klapper δημοσιεύθηκε το 1960, ωστόσο χρονολογείται από το 1949 (McQuail, 2003:480).

θηρσκεία) καθόρισε την ψήφο σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι τα ΜΜΕ. Δεύτερον, το πολιτικό περιεχόμενο των ΜΜΕ είχε κυρίως τρεις επιδράσεις: α) την ενεργοποίηση των εν υπνώσει πολιτικών προτιμήσεων, β) την περαιτέρω ενίσχυση των προθέσεων των ατόμων με υψηλής έντασης πολιτικές προτιμήσεις, και γ) την αποκρυστάλλωση των υφιστάμενων στάσεων απέναντι στους υποψηφίους, ενώ τα άτομα που άλλαξαν τη στάση τους ήταν ελάχιστα. Τρίτον, τα άτομα με υψηλότερο βαθμό πολιτικών προτιμήσεων και αποκρυσταλλωμένες θέσεις εκτίθεντο περισσότερο στο περιεχόμενο των ΜΜΕ, με αποτέλεσμα οι πληροφορίες να φθάνουν σε άτομα που δεν υπήρχε ελπίδα να προσηλυτιστούν. Τέταρτον, ορισμένα άτομα λειτουργούσαν ως καθοδηγητές της κοινής γνώμης, διαμεσολαβώντας έτσι μεταξύ του περιεχομένου των μέσων και των επιδράσεων τους.

Στις ερευνητικές προσεγγίσεις των επιδράσεων των μέσων συνεχώς προστίθεντο όλο και περισσότερες μεταβλητές από το πεδίο της κοινωνιολογίας και της κοινωνικής ψυχολογίας, με αποτέλεσμα οι επιδράσεις από τα μέσα να χάνουν όλο και περισσότερο έδαφος, και ταυτόχρονα οι κοινωνικοί παράγοντες να θεωρούνται καθοριστικοί για τη διαμόρφωση απόψεων, στάσεων και συμπεριφορών (McQuail, 2010:456-457· McQuail, 2003:480). Κατά την Perse (2001:25) ο λόγος για τον οποίο τα μέσα φαίνονταν να έχουν περιορισμένες επιδράσεις είναι η ισχύς του ακροατηρίου, και η δυνατότητά του να παρεμβαίνει, επιλέγοντας το περιεχόμενο στο οποίο θα εκτεθεί, μέσω των διαδικασιών επιλογής (*επιλεκτική έκθεση, επιλεκτική ανάκληση, επιλεκτική αντίληψη και επιλεκτική προσοχή*).

3.2.1.3. Γ' Φάση: Ισχυρές Επιδράσεις των Μέσων Επικοινωνίας

Κατά την τρίτη ιστορική φάση (μέσα της δεκαετίας του 1960 μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1970) των επιδράσεων των μέσων, οι ισχυρές επιδράσεις επανανακαλύπτονται. Η Noelle-Neumann το 1973 δημοσιεύει στο *Studies in Broadcasting* τη συμβολή με τίτλο: «*Return to the concept of powerful mass media*» (σσ. 68-105). Οι Lang και Lang (1981:659) αναφέρουν ότι η θεώρηση των περιορισμένων επιδράσεων είναι μόνο μία πιθανή ερμηνεία, η οποία διαδόθηκε υπερβολικά χωρίς να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, και αυτό οφειλόταν σε έναν συνδυασμό παραγόντων δύο εκ των βασικότερων ήταν το γεγονός ότι δόθηκε υπερβολική βαρύτητα στις έρευνες των Katz & Lazarsfeld (1955) και του Klapper (1960), καθώς και στις βραχυπρόθεσμες επιδράσεις εστιάζοντας στις εκλογές (McQuail, 2003:481). Κατά την τρίτη ιστορική φάση των ισχυρών επιδράσεων η μετεξέλιξη της έρευνας σηματοδεύτηκε από τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος περισσότερο προς τις μακροπρόθεσμες επιδράσεις, και την αναζήτηση σχετικά με το τι είδους άνθρωποι μαθαίνουν από τα μέσα (άμεσα ή έμμεσα), δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή σε συλλογικές επιδράσεις στο κλίμα της γνώμης, στους ορισμούς της κοινωνικής πραγματικότητας, στην ιδεολογία, στη δόμηση των απόψεων και των πεποιθήσεων σε συγκεκριμένους πληθυσμούς, ενώ τα είδη των επιδράσεων που διερευνήθηκαν αφορούσαν το πολιτισμικό επίπεδο και τη θεσμική συμπεριφορά (McQuail, 2010:458). Επιπλέον, οι νέες επικοινωνιακές τεχνολογίες της εποχής, επίσης, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο σε ότι αφορά

την αλλαγή του παραδείγματος από τις ανίσχυρες στα ισχυρές επιδράσεις. Η τηλεόραση μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1960 γίνεται το κυρίαρχο μέσο³⁶, το οποίο ήταν σε θέση να προσπεράσει τα εμπόδια που θέτει η δυνατότητα επιλογής του ακροατηρίου (Perse, 2001:26).

3.2.1.4. Δ' Φάση: Υπό Διαπραγμάτευση Επιδράσεις των Μέσων Επικοινωνίας

Η τέταρτη φάση των επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας, ξεκινάει από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και θέτει τις επιδράσεις υπό διαπραγμάτευση (*negotiated media effects*). Ο κοινωνικός κονστρουκτιβισμός (*social-constructivist*) περιγράφει τη λογική γύρω από την οποία προσεγγίζονται τα μέσα, σύμφωνα με την οποία τα μέσα έχουν πιο σημαντικές επιδράσεις όταν συγκροτούν τα νοήματα και παρέχουν τις παρασκευές αυτές με συστηματικό τρόπο, παραχωρώντας τη δυνατότητα στην ισχύ των MME και στη δύναμη των ανθρώπων να προβαίνουν σε επιλογές, και να λειτουργούν και να δρουν σε ένα πεδίο συνεχούς διαπραγμάτευσης (McQuail, 2003:482-483). Επιπλέον, διατηρούνται ορισμένα στοιχεία του προηγούμενου παραδείγματος περί ισχυρών μέσων, με κάποιες διαφοροποιήσεις. Για παράδειγμα, οι McCombs and Shaw (1972:177) για τη λειτουργία της ημερησίας διάταξης (*agenda setting*) υιοθέτησαν την οπτική του Cohen (1963:63), σύμφωνα με την οποία «τα μέσα επικοινωνίας δεν λένε στους ανθρώπους τι να σκεφτούν, αλλά σχετικά με τί να σκέφτονται», διατηρώντας την αντίληψη περί ισχυρών μέσων, θέτοντας όμως και τον περιορισμό που αφορά το ρόλο του ακροατηρίου.

Σύμφωνα με τον McQuail (2003:483), οι δύο κυριότερες θέσεις του νέου παραδείγματος συνοψίζονται ως εξής: πρώτον, τα MME κατασκευάζουν τις κοινωνικές εξελίξεις, ακόμα και την ίδια την ιστορία πλαισιώνοντας τις με εικόνες της πραγματικότητας (τόσο στις μυθοπλαστικές παραγωγές, όσο και στις ειδήσεις) και μάλιστα αυτό το κάνουν με έναν προβλέψιμο κι αναμενόμενο τρόπο. Δεύτερον, οι άνθρωποι ως ακροατήριο κατασκευάζουν για τον εαυτό τους τη δική τους άποψη για την κοινωνική πραγματικότητα κι αναγνωρίζουν τη θέση τους μέσα σε αυτήν, με το να βρίσκονται σε αλληλεπίδραση με τις συμβολικές αναπαραστάσεις που προσφέρονται από τα μέσα.

3.2.1.5. Τέσσερα Μοντέλα Επιδράσεων κατά Perse (2001)

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η διάκριση των θεωριών επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας σε ιστορικές φάσεις δέχθηκε κριτική από ορισμένους μελετητές, οι οποίοι χαρακτήρισαν απλουστευτική τη συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση. Η Perse (2001:33-52), προτείνει μία εναλλακτική³⁷ τυπολογία τεσσάρων μοντέλων για τις θεωρίες επιδράσεων (βλ.

³⁶ Ενδεικτικά, το 1950 μόλις 9% των νοικοκυριών στις ΗΠΑ διέθεταν τηλεόραση, ενώ μέχρι το 1955 το ποσοστό έφτασε στο 64,5% και μέχρι το 1965 το 92,6%, με την διάρκεια παρακολούθησης ημερησίως να ξεπερνάει τις 5 ^{1/2} ώρες (Television Information Office, 1985· Comstock, Chaffee, Katzman, McCombs, & Roberts, 1978 - παρατίθεται στο Perse, 2001:26).

³⁷ Κατά τον McQuail (2010:460), η τυπολογία της Perse, παρά τις διαφοροποιήσεις, βρίσκεται αρκετά κοντά με τις τέσσερις ιστορικές φάσεις των επιδράσεων.

Πίνακας 3.1), με ερμηνευτική αξία³⁸ για την προσέγγιση της εξέλιξης των θεωριών επιδράσεων, καθένα εκ των οποίων δίνει έμφαση σε διαφορετικές πτυχές του ακροατηρίου ή του περιεχομένου των μέσων ως πρωταρχική κατευθυντήρια δύναμη για τις επιδράσεις των μέσων. Τα μοντέλα αυτά είναι: Πρώτον, το μοντέλο των άμεσων επιδράσεων (*direct effects*), δεύτερον, των υπό συνθήκη επιδράσεων (*conditional effects*), τρίτον των σωρευτικών (ή αθροιστικών ή επαυξανόμενων) επιδράσεων (*cumulative effects*) και τέταρτον το μοντέλο των γνωσιο-συναλλακτικών επιδράσεων (*cognitive-transactional effects*).

Πίνακας 3.1. Σύγκριση και Αντιπαράθεση των Μοντέλων Επιδράσεων των Μέσων (Perse, 2001:51)

Μοντέλα Επιδράσεων των Μέσων			
	Φύση Επιδράσεων	Μεταβλητές Περιεχομένου των Μέσων	Μεταβλητές Ακροατηρίου
Άμεσες Επιδράσεις	Άμεσες, Ομοιογενείς, Ορατές, Βραχυπρόθεσμες, με έμφαση στην Αλλαγή	Διέγερση Προσοχής, Ρεαλισμός	X
Υπό Συνθήκη Επιδράσεις	Εξατομικευμένες, επιδράσεις Ενίσχυσης και Αλλαγής, Γνωστικές, Συναισθηματικές και Συμπεριφορικές, Μακροπρόθεσμες ή Βραχυπρόθεσμες	X	Κοινωνικές Κατηγορίες, Κοινωνικές Σχέσεις, Ατομικές Διαφορές
Σωρευτικές Επιδράσεις	Βασίζονται στη Σωρευτική Έκθεση, Γνωσιακές και Συναισθηματικές (θυμοειδείς) και σπάνια Συμπεριφορικές, με Διαρκή Αποτελέσματα	Ομοιογενές μεταξύ των καναλιών και Επαναλαμβανόμενο	X
Γνωσιο – Συναλλακτικές Επιδράσεις	Άμεσες και Βραχυπρόθεσμες, βασίζεται στην εφάπαξ Έκθεση, Γνωστική και Συναισθηματική με πιθανές επιπτώσεις στη Συμπεριφορά	Κυριαρχία των Οπτικών Σημάτων	Σύνθεση Σχημάτων, Διάθεση και Σκοποί

3.2.2. Τα 5 Γνωρίσματα των Θεωριών Επιδράσεων

Οι Valkenburg και συνεργάτες (2016:315) προσεγγίζουν τις θεωρίες επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας αναγνωρίζοντας πέντε χαρακτηριστικά γνωρίσματα (*features*) τα οποία προσδιορίζουν τις οριακές συνθήκες κάτω από τις οποίες τα μέσα παράγουν επιδράσεις σε συγκεκριμένους τύπους ατόμων. Τα γνωρίσματα αυτά είναι α) η *επιλεκτικότητα κατά τη χρήση των Μέσων (selectivity of media use)*, β) οι *ιδιότητες των μέσων ως δείκτες πρόβλεψης επιδράσεων (media properties as predictors)*, γ) οι *έμμεσες επιδράσεις των μέσων (indirect*

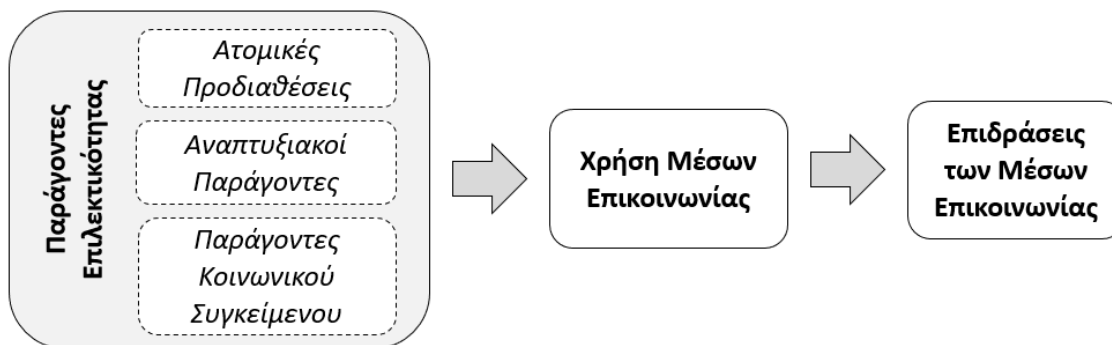
³⁸ Η ίδια η Perse (2001:33 & 51-52) εξ αρχής παραθέτει τον περιορισμό ότι κανένα από αυτά τα μοντέλα μεμονωμένα δεν είναι σε θέση να ερμηνεύσουν απόλυτα τη μετεξέλιξη των επιδράσεων των μέσων, καθότι αυτά είναι μη ολοκληρωμένα και απλουστευτικά και αναγνωρίζουν μόνο μία αιτία επιδράσεων.

media effects), δ) οι υπό συνθήκη επιδράσεις των μέσων (conditional media effects) και τέλος ε) οι συναλλακτικές επιδράσεις των μέσων (transactional media effects).

3.2.2.1. Το Παράδειγμα της Επιλεκτικότητας

Το παράδειγμα της επιλεκτικότητας (*selectivity paradigm*) ξεκίνησε τη δεκαετία του 1940 και βασίζεται σε δύο κεντρικές παραδοχές. Πρώτον, ότι τα άτομα εκτίθενται σε ένα περιορισμένο αριθμό μηνυμάτων -από το σύνολο που φθάνει σε αυτά- τα οποία τους κινούν την προσοχή, και δεύτερον, ότι μόνο τα μηνύματα στα οποία το άτομο επιλέγει να εκτεθεί έχουν προοπτική επιρροής σε αυτόν. Σύμφωνα με τον Katz (1959:2) είναι προτιμότερο να διερευνάται το «τι κάνουν οι άνθρωποι με τα μέσα» παρά το «τι κάνουν (σ.σ. τι επιδράσεις έχουν) τα μέσα στους ανθρώπους». Στο παράδειγμα της επιλεκτικότητας τα άτομα διαμεσολαβούν ανάμεσα στα μέσα και στις επιδράσεις τους, καθώς από τους ανθρώπους καθορίζεται η χρήση του μέσου (*media use*), και αυτό με τη σειρά του καθορίζεται από τον παράγοντα των προδιαθέσεων (*dispositional factors*), π.χ. προσωπικότητα, πεποιθήσεις, διάθεση, κίνητρα, από παράγοντες κοινωνικού συγκείμενου (*social context factors*), π.χ. διαθεσιμότητα καναλιών επικοινωνίας, οικογένεια, γνωστοί και φίλοι, και ομάδες επιρροής, καθώς και από αναπτυξιακούς παράγοντες (*developmental factors*), π.χ. ηλικία και εμπειρίες (Valkenburg, 2016:320-321).

Αιτιακό Σχήμα 3.8. Το Παράδειγμα της Επιλεκτικότητας στις Θεωρίες Επιδράσεων των Μέσων



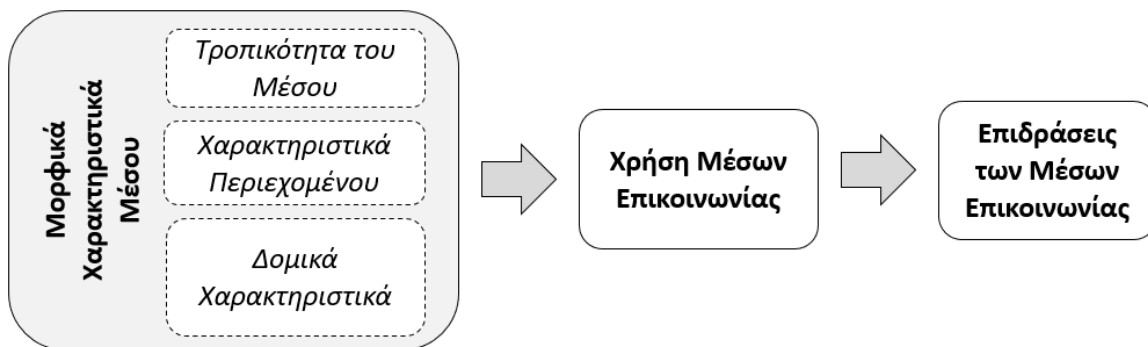
Όπως θα αναλυθεί και στη συνέχεια ο παράγοντας της επιλεκτικότητας μπορεί να έχει τόσο διαμεσολαβητικό ρόλο (*mediator*), όσο και ρυθμιστικό (*moderator*), στη σχέση μεταξύ χρήσης και επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας.

3.2.2.2. Το Παράδειγμα των Χαρακτηριστικών Γνωρισμάτων των Μέσων

Το παράδειγμα των ιδιοτήτων των μέσων (*media properties as predictions*) αφορά τις οριακές συνθήκες που οι ίδιες οι ιδιότητες των μέσων επικοινωνίας θεωρούνται υπεύθυνες για τις επιδράσεις τους, και αυτό -σύμφωνα με τους μελετητές- αφορά τρεις διακριτούς παράγοντες. Ο πρώτος είναι η *τροπικότητα των μέσων (modality)*, δηλαδή η αποτελεσματικότητα του τρόπου μετάδοσης των μηνυμάτων (π.χ. μήνυμα σε κείμενο, ακουστικό, οπτικό, ή οπτικοακουστικό μήνυμα) στη διαδικασία της πληροφορίας και τη μάθηση. Κυρίαρχο ρόλο σε ότι αφορά την

τροπικότητα των μέσων διαδραματίζει η σκέψη του McLuhan (1962, 1964) για την μορφή του μέσου ως αιτία (*formal cause*) επιδράσεων (βλ. Anton, Logan & Strate, 2017) σύμφωνα με την οποία «τα μέσα είναι τα μηνύματα», καθώς και η θέση ότι τα μέσα αποτελούν προεκτάσεις της των αισθήσεων και των κεντρικών νευρικών συστημάτων των ανθρώπων. Ο δεύτερος παράγοντας αφορά το περιεχόμενο των μέσων επικοινωνίας (π.χ. βία, φόβος, χαρακτήρας/ισχύς επιχειρηματολογίας). Σύμφωνα με τους Valkenburg κ.α. (2016:322), το ίδιο το περιεχόμενο των μέσων είναι σε θέση να καθορίσει την επιλεκτικότητα της έκθεσης του ακροατηρίου σε αυτό, προσελκύοντας ή αποστρέφοντας την προσοχή του, και επομένως να ρυθμίζοντας (ενισχύοντας ή περιορίζοντας) τις ενδεχόμενες επιδράσεις. Τέλος, οι δομικοί παράγοντες (*structural factors*) αφορούν τα ειδικά εφέ, τις οπτικές εκπλήξεις και τους ιδιαίτερους ήχους ως παράγοντες που προσελκύουν την προσοχή του ακροατηρίου και καθορίζουν τις δυνατότητες της επιλεκτικής έκθεσης.

Αιτιακό Σχήμα 3.9. Το Παράδειγμα των Χαρακτηριστικών Γνωρισμάτων των Μέσων στις Θεωρίες Επιδράσεων των Μέσων

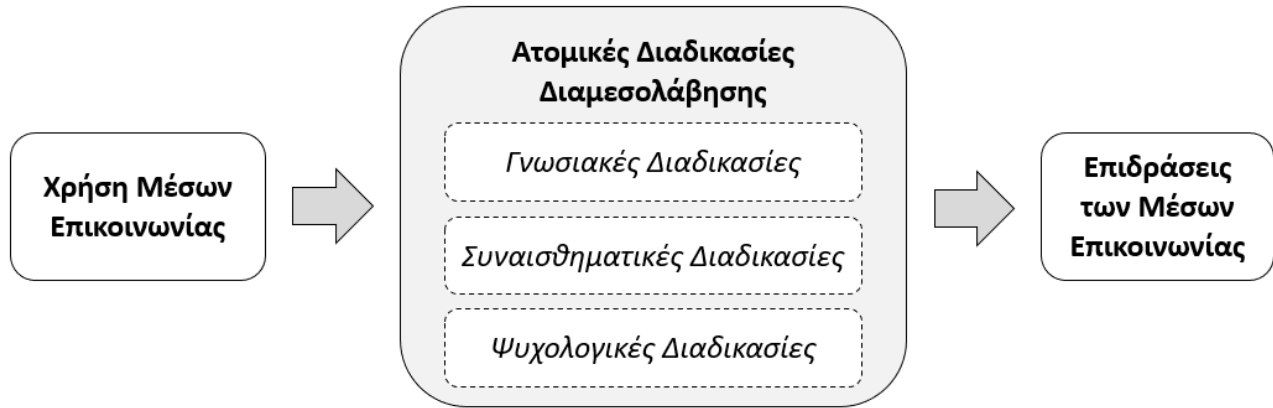


3.2.2.3. Το παράδειγμα των Έμμεσων Επιδράσεων

Οι Valkenburg κ.α. (2016:324-325) αναγνωρίζουν το παράδειγμα των έμμεσων επιδράσεων (*indirect media effects*), σύμφωνα με το οποίο η επίδραση μίας ανεξάρτητης μεταβλητής σε μία εξαρτημένη διαμεσολαβείται (*mediated*) από ενδιάμεσες μεταβλητές, οι οποίες είναι σημαντικές καθώς περιγράφουν τους μηχανισμούς των επιδράσεων, προσφέροντας έτσι την ερμηνεία για το «πώς» και το «γιατί» των επιδράσεων των μέσων. Οι Raykon και Marcoulides (2012:7) αναφέρουν ότι στην περίπτωση που ένα ενδιάμεσο αποτέλεσμα δεν λάβει τη δέουσα προσοχή τότε η σχέση ανάμεσα σε δύο μεταβλητές δεν πρέπει να λαμβάνεται υπόψιν. Οι μελετητές αναγνωρίζουν τρία είδη έμμεσων επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας. Το πρώτο είδος αφορά το παράδειγμα της επιλεκτικότητας στη χρήση των μέσων (βλ. Αιτιακό Σχήμα 3.8), η οποία καθορίζεται από κοινωνικούς, αναπτυξιακούς καθώς και παράγοντες προδιάθεσης ως ένα σύμπλεγμα ανεξάρτητων μεταβλητών επιδρούν στη χρήση των μέσων (*mediator*), οι οποίοι με τη σειρά τους καθορίζουν το αποτέλεσμα των επιδράσεων. Το δεύτερο είδος αφορά τις

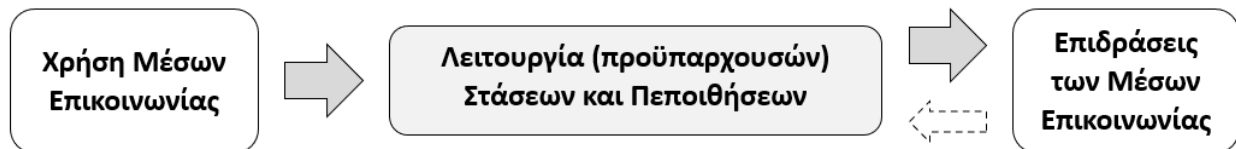
γνωσιακές, συναισθηματικές και ψυχολογικές διεργασίες οι οποίες διαμεσολαβούν τις επιδράσεις των μέσων.

Αιτιακό Σχήμα 3.10. Το Παράδειγμα των Έμμεσων Επιδράσεων των Μέσων (Ατομικές Διεργασίες Διαμεσολάβησης)



Το τρίτο είδος αφορά τη διαμεσολάβηση μεταβλητών μετά-έκθεσης (*postexposure variables*), όπως οι στάσεις και οι πεποιθήσεις, οι οποίες ενδέχεται να είναι εξαρτημένες μεταβλητές, δηλαδή αποτελέσματα άλλων μεταβλητών μετά-έκθεσης, όπως για παράδειγμα οι πολιτικές πεποιθήσεις³⁹.

Αιτιακό Σχήμα 3.11. Το Παράδειγμα των Έμμεσων Επιδράσεων των Μέσων (Διαμεσολάβηση Στάσεων και Πεποιθήσεων)



3.2.2.4. Το Παράδειγμα των Υπό Συνθήκη Επιδράσεων

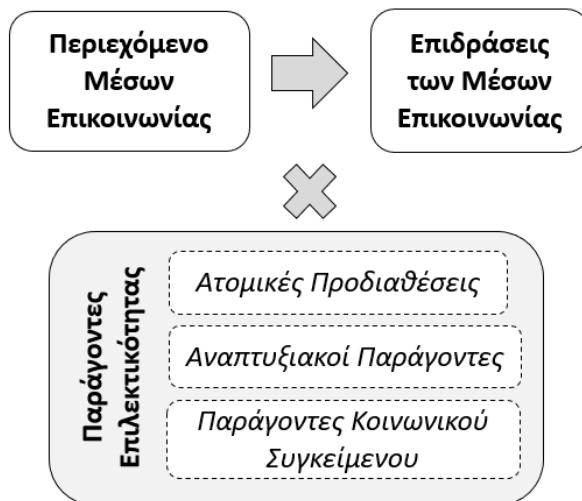
Σύμφωνα με το μοντέλο των υπό συνθήκη επιδράσεων των μέσων (*conditional media effects*), η βασική αρχή αφορά το γεγονός ότι οι επιδράσεις των μέσων επικοινωνίας ρυθμίζονται, δηλαδή αυξάνονται ή μειώνονται, από μεταβλητές που αφορούν είτε τις *ατομικές διαφορές* είτε το *κοινωνικό συγκείμενο*⁴⁰. Ειδικότερα οι επιδράσεις των μέσων ρυθμίζονται από την τάση των ανθρώπων να αναζητούν το περιεχόμενο των μέσων το οποίο δεν είναι σε μεγάλο βαθμό ασύμφωνο σε ότι αφορά το επίπεδο της ανάπτυξής τους ή των προδιαθέσεών τους, αλλά ούτε και με τις κυρίαρχες νόρμες της κοινωνικής ομάδας στην οποία ανήκουν (Valkenburg κ.α.,

³⁹ Κατά τους Valkenburg κ.α. (2016:325-326) η συγκεκριμένη μορφή έμμεσων επιδράσεων συναντάται έντονα στο (υπό)πεδίο της πολιτικής επικοινωνίας και της επικοινωνίας της υγείας.

⁴⁰ Όπως διατυπώθηκε στο παράδειγμα των έμμεσων επιδράσεων (βλ. 3.2.2.3 και Αιτιακό Σχήμα 3.6) οι παράγοντες αυτοί μπορεί να έχουν και διαμεσολαβητική (*mediation*) πέρα από ρυθμιστική (*moderation*) λειτουργία.

2016:325). Οι παράγοντες επιλεκτικότητας, επί παραδείγματι, όπως αναφέρθηκε παραπάνω καθορίζουν τη χρήση των μέσων από το άτομο, ωστόσο σύμφωνα με το παράδειγμα των υπό συνθήκη επιδράσεων, τόσο οι αναπτυξιακοί παράγοντες, όσο και οι παράγοντες προδιάθεσης και κοινωνικού συγκειμένου μπορούν να ρυθμίσουν (*moderate*) τον τρόπο που τίθεται υπό επεξεργασία το περιεχόμενο των μέσων, κι επομένως καθορίζει τις επιδράσεις (ό.π.).

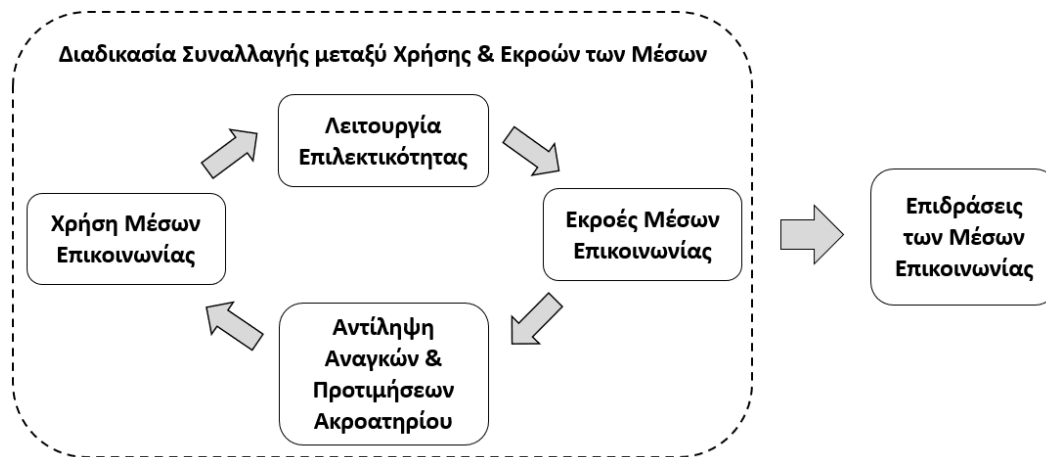
Αιτιακό Σχήμα 3.12. Το Παράδειγμα των Υπό Συνθήκη Επιδράσεων (ο ρυθμιστικός ρόλος του Παραδείγματος της Επιλεκτικότητας)



3.2.2.5. Το Παράδειγμα των Συναλλακτικών Επιδράσεων

Τέλος, το συναλλακτικό παράδειγμα επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας (*transactional media effects*) αναγνωρίζει μία αμφίδρομη αιτιώδη σχέση ανάμεσα στα χαρακτηριστικά των χρηστών των μέσων, την επιλογή των μέσων από αυτούς, τα αποτελέσματα των μέσων καθώς επίσης αναγνωρίζεται και ο ρυθμιστικός ρόλος των περιβαλλοντικών παραγόντων, που ερμηνεύουν το παράδειγμα της επιλεκτικότητας. Σύμφωνα με τους Valkenburg κ.α. (2016:327) βασίζεται σε τρεις κεντρικές υποθέσεις: πρώτον, οι πομποί και οι δέκτες του περιεχομένου των μέσων είναι συνδεδεμένοι μέσω των τεχνολογιών επικοινωνίας, οι οποίες διαμεσολαβούν· δεύτερον, τόσο οι πομποί όσο και οι αποδέκτες επηρεάζονται ο ένας από τον άλλον, με τους αποδέκτες να αλλάζουν ως αποτέλεσμα της επιλεκτικής έκθεσης και αντίληψης ενώ οι αποδέκτες αλλάζουν ως αποτέλεσμα της αντίληψής τους για τις ανάγκες και τις προτιμήσεις του ακροατηρίου· τρίτον, οι συναλλαγές διαφοροποιούνται ανάμεσα στις *διατομικές*, δηλαδή, τις συναλλαγές μεταξύ πομπών και δεκτών και στις *ενδοατομικές*, δηλαδή, τις συναλλαγές στο γνωσιακό και θυμοειδές σύστημα των πομπών ή των δεκτών. Επιπλέον, η αμφίδρομη αιτιότητα κατά τους μελετητές έχει τη μορφή ενισχυτικής (*reinforcing*) σπειροειδούς γραμμής θετικής ή αρνητικής ανατροφοδότησης, η οποία τερματίζει στην απόλυτη χρήση των μέσων και στα απόλυτα αποτελέσματα αυτών, δηλαδή τις επιδράσεις τους, με το κοινωνικό περιβάλλον της αλληλεπίδρασης μεταξύ πομπών και δεκτών να διαδραματίζει κεντρικό ρυθμιστικό ρόλο.

Αιτιακό Σχήμα 3.13. Το Παράδειγμα της Συναλλαγής στις Επιδράσεις των Μέσων Επικοινωνίας



3.2.3. Τα 6 Θεωρητικά Στάδια των Θεωριών Επιδράσεων

Μία τέταρτη κατηγοριοποίηση των θεωριών επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας αποτελεί η τυπολογία των Neuman και Guggenheim (2011), οι οποίοι αναγνωρίζουν έξι στάδια ιστορικής ακολουθίας των επιδράσεων των μέσων. Πιο συγκεκριμένα, ταυτοποιούν έξι βασικές κατηγορίες (*clusters*) θεωρητικών σταδίων, στις οποίες εντάσσονται οι θεωρίες επιδράσεων ως υπό-θεωρίες (*subtheories*) -όπως για παράδειγμα η σπειροειδής γραμμή της σιωπής, η καλλιέργεια της κοινής γνώμης, η ημερήσια διάταξη- μέσα από μελέτη των βιβλιογραφικών αναφορών στη βιβλιογραφία για τις επιδράσεις των μέσων (βλ. Πίνακας 3.2). Τα έξι θεωρητικά στάδια στα οποία κατέληξαν οι μελετητές είναι τα εξής: α) οι *Θεωρίες Πειθούς (Persuasion Theories)*, β) οι *Θεωρίες Ενεργητικού Ακροατηρίου (Active Audience Theories)*, γ) οι *Θεωρίες Κοινωνικού Συγκείμενου (Social Context Theories)*, δ) οι *Θεωρίες Κοινωνίας και Μέσων (Societal and Media Theories)*, ε) οι *Θεωρίες Ερμηνευτικών Επιδράσεων (Interpretive Effects Theories)* και τέλος στ) οι *Θεωρίες των Νέων Μέσων (New Media Theories)*.

Σε ότι αφορά το πρώτο στάδιο των *Θεωριών Πειθούς*, αυτό βρίσκεται σε άμεση σχέση με την πρώτη ιστορική φάση των πανίσχυρων μέσων επικοινωνίας, καθώς και το κατά Perse (2001) μοντέλο των άμεσων επιδράσεων. Συγκεκριμένα, χρονολογείται από το 1944 μέχρι το 1963, χαρακτηρίζεται από άμεσες και αδιαμεσολάβητες επιδράσεις, βασίζεται στην πειθώ και στην μοντελοποίηση του ακροατηρίου σύμφωνα με την παρατηρηθείσα συμπεριφορά, ενώ σύμφωνα με τους μελετητές η ερευνητική παράδοση του σταδίου αυτού χαρακτηρίζεται από τη μελέτη των πολιτικών εκστρατειών, των εκστρατειών προπαγάνδας, των αλλαγών στάσεων και συμπεριφορών κυρίως μεταξύ των παιδιών (Neuman & Guggenheim, 2011:117).

Το δεύτερο στάδιο είναι αυτό των *Θεωριών Ενεργού Ακροατηρίου*, κατά το οποίο διατηρείται η υπόθεση της άμεσης μετάδοσης μηνυμάτων, ωστόσο, διαφοροποιείται από τις θεωρίες πειθούς καθώς το άτομο δεν λαμβάνεται υπόψιν ως προς τη θέση του στην κοινωνική ή θεσμική δομή,

αλλά ως προς τα κίνητρα και τον ψυχολογικό του προσανατολισμό, ο οποίος είναι σε θέση τόσο να ενισχύσει, όσο και να απομειώσι τις πληροφοριακές επιδράσεις και τις επιδράσεις πειθούς (Neuman και Guggenheim, 2011:177). Η συγκεκριμένη περιγραφή από τους μελετητές αναγνωρίζει στη συγκεκριμένη ομάδα θεωριών τον ρυθμιζόμενο (*conditional*) ρόλο των επιδράσεων, όπως περιγράφεται στην τυπολογία της Perse (2001), και των έμμεσων και υπό συνθήκη επιδράσεων στην τυπολογία των Valkenburg κ.α. (2016) (βλ. *υποενότητες 3.2.1.5 και 3.2.2.4*).

Το στάδιο των *Θεωριών Κοινωνικού Συγκείμενου*, χρονολογείται από το 1955 μέχρι το 1983 και κυρίως εστιάζει στο -τότε- υφιστάμενο κοινωνικό συγκείμενο, καθώς και τον τρόπο που τα άτομα προσλαμβάνουν τα μηνύματα και επηρεάζουν άλλους ανθρώπους. Η ιδιαιτερότητα του θεωρητικού ενδιαφέροντος των θεωριών αυτών υπαγόρευσε και στην υιοθέτηση ή προσθήκη ποικίλων τεχνικών έρευνας αντί, ή από κοινού με τις ως τότε παραδοσιακές (Neuman και Guggenheim, 2011:177).

Το επίπεδο των *Θεωριών Κοινωνίας και Μέσων* εστιάζει κυρίως στο επίπεδο των κοινωνικών και των σωρευτικών εξατομικευμένων επιδράσεων σε μεγάλα χρονικά διαστήματα. Το συγκεκριμένο πλέγμα θεωριών, κατά τους Neuman και Guggenheim (2011:177), παρότι αναγνωρίζεται, και υφίσταται, δε χαρακτηρίζεται από κάποιο μεγάλο αλληλοσυσχετιζόμενων βιβλιογραφικών αναφορών (*cross-citation*) και χρονολογείται από το 1933 μέχρι το 1978.

Στο στάδιο των *Θεωριών Ερμηνευτικών Επιδράσεων* (1972 – 1987) οι μελετητές, κάνουν κάτι περισσότερο από το να προσφέρουν στοιχεία περί σημαντικών επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας, καθώς εμπλουτίζουν και επεκτείνουν την υφιστάμενη θεωρία (Neuman και Guggenheim, 2011:177). Το ερευνητικό ενδιαφέρον μετατοπίζεται από τις επιδράσεις των μέσων στις εξατομικευμένες διαδικασίες επεξεργασίας, δηλαδή εξετάζεται το πώς η έκθεση στα μηνύματα και στις πληροφορίες αποτελεί αντικείμενο ερμηνείας ή γνωσιακής επεξεργασίας.

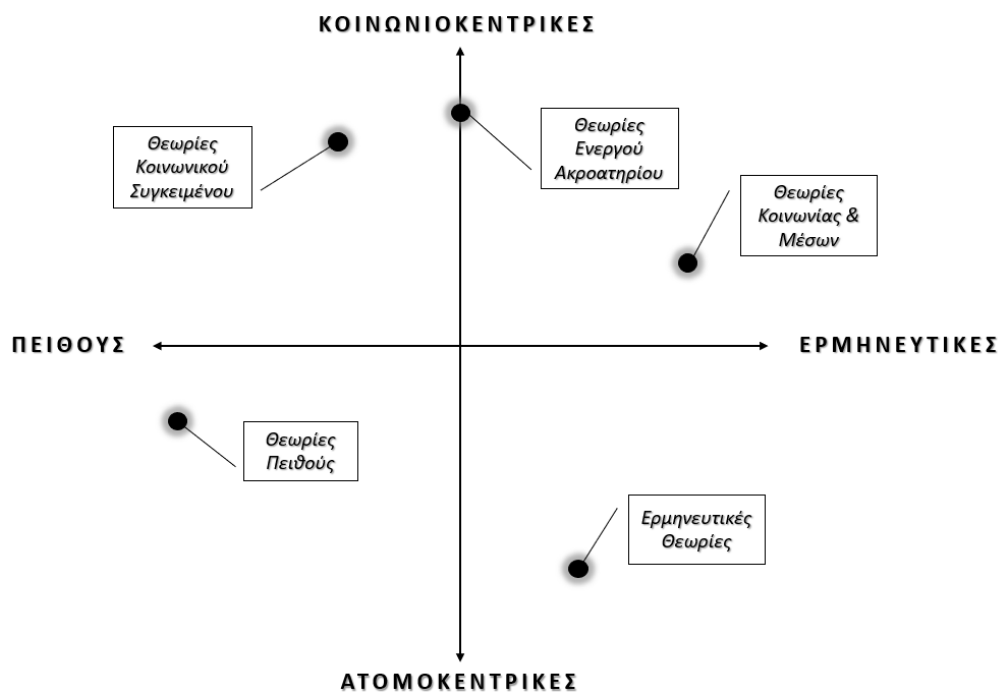
Η έκτη και τελευταία κατηγορία αφορά τις *Θεωρίες των Νέων Μέσων* (από το 1996 κι έπειτα) οι οποίες αφορούν στη διαντίδραση μεταξύ ανθρώπων και νέων τεχνολογιών επικοινωνίας, εστιάζοντας στην οργανωσιακή μορφή της ανθρώπινης επικοινωνίας.

Πίνακας 3.2. Συγκριτική Ταξινόμηση Ιστορικών Φάσεων και Θεωρητικών Σταδίων των Θεωριών Επιδράσεων των Μέσων

		Θεωρίες Πειθούς	Θεωρίες Ενεργητικού Ακροατηρίου	Θεωρίες Κοινωνικού Συγκείμενου	Κοινωνικές & Μιντιακές Θεωρίες	Θεωρίες Ερμηνευτικών Επιδράσεων	Θεωρίες Νέων Μέσων
	<i>Περίοδος</i>	1944 - 1963	1944 – 1986	1955 – 1983	1933 – 1978	1972 – 1987	1996 –
<i>Α' Φάση</i> Πανίσχυρες Επιδράσεις	1900 – 1930s	Shannon Linear Model Lasswell Linear Model Persuasion/ Attitude Change	-	-	Media Hegemony/Public Sphere	-	-
<i>Β' Φάση</i> Ανίσχυρες Επιδράσεις	1940s – 1960s	Voting Research	Uses & Gratifications Cognitive Dissonance/Social Identity Minimal Effects Selective Exposure Disposition Theory	Two-Step Flow	-	-	-
<i>Γ' Φάση</i> Ισχυρές Επιδράσεις	1960s – 1970s	Social Learning	Elaboration Likelihood Model	Knowledge Gap Theory Social Capital	Cultivation Theory Channel Effects Differential Media Exposure	-	-
<i>Δ' Φάση</i> Επιδράσεις υπό Διαπραγμάτευση	1970s –	-	Media Dependency Attribution Theory Parasocial Theory	Diffusion theory Third person theory <i>Spiral of silence</i>	Social Construction of Reality	Agenda-Setting Priming Framing	Computer Mediated Communication

Οι Neuman και Guggenheim, (2011:188-189) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η θεωρία επιδράσεων ξεκίνησε ως ένα απλό μοντέλο πειθούς και μετάδοσης μηνύματος (θεωρίες πειθούς), στις οποίες σωρευτικά αθροίστηκαν οι αναλυτικές δομές που αφορούν τα κίνητρα και τις προδιαθέσεις του ακροατηρίου (θεωρίες κοινωνικού συγκειμένου), το συγκείμενο εντός του οποίου η επικοινωνιακή διαδικασία λαμβάνει χώρα (θεωρίες κοινωνικού συγκειμένου), την παράμετρο των καναλιών επικοινωνίας σε τεχνικό, θεσμικό και πολιτικό επίπεδο (θεωρίες κοινωνίας και μέσων), τον αντίκτυπο των μηνυμάτων των μέσων στην γνωσιακή οργάνωση των απόψεων και των πεποιθήσεων (ερμηνευτικές θεωρίες), καθώς και, τέλος, το ρόλο των νέων ανερχόμενων θεωριών που αφορούν τη διαδικτυακά διαμεσολαβούμενη επικοινωνία (θεωρίες νέων μέσων). Οι μελετητές μέτρησαν και παρουσίασαν τις διασυνδέσεις και τις αποστάσεις που παρουσιάζονται μεταξύ των 6 μοντέλων⁴¹ που προτείνουν για τις επιδράσεις των μέσων (βλ. Σχήμα 3.2). Επιπλέον, στην προσπάθειά τους να ερμηνεύσουν τις συσχετίσεις που ανέκυψαν αναγνώρισαν δύο άξονες, τον οριζόντιο που αφορά την απόσταση μεταξύ πειθούς και ερμηνευτικής διαμεσολάβησης, καθώς και τον κάθετο, που αφορά τα στοιχεία ανάλυσης των επιδράσεων, ατομοκεντρικής ή κοινωνιοκεντρικής φύσης.

Διάγραμμα 3.2. Συσχετίσεις μεταξύ των Θεωρητικών Σταδίων των Θεωριών Επιδράσεων



⁴¹ Στο σχήμα των Neuman & Guggenheim (2011:186-187) εξετάζεται η συσχέτιση μεταξύ των πέντε από τις έξι θεωρητικές κατηγορίες, παραλείποντας την κατηγορία των επιδράσεων των Νέων Μέσων. Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, τα αριθμητικά στοιχεία από το πρωτότυπο σχήμα παραλείπονται, ούτως ώστε να δοθεί έμφαση στις ποιοτικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των σταδίων επιδράσεων των μέσων όπως αυτά αναγνωρίζονται και μετρούνται από τους μελετητές.

3.2.4. Θεωρίες Επιδράσεων των Μέσων Επικοινωνίας και η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής

Οι παραπάνω κατηγοριοποιήσεις των θεωριών επιδράσεων που συναντώνται μεταξύ άλλων στη βιβλιογραφία του πεδίου της Επικοινωνίας σκοπό έχουν να λειτουργήσουν ως θεωρητικά εργαλεία τα οποία θα συμβάλουν στη νοηματοδότηση των παρατηρήσεων που θα προκύψουν κατά την αποδόμηση της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής από το 1974 μέχρι σήμερα με το εργαλείο των αιτιακών σχημάτων. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, κατά την χαρτογράφηση μίας θεωρητικής περιοχής, όπως και σε κάθε άλλου είδους χαρτογράφηση, η υπερεκτίμηση συγκεκριμένων στοιχείων του αντικείμενου της χαρτογράφησης σε βάρος άλλων είναι κάτι που υπάρχει και καθοδηγείται από τις ανάγκες της ίδιας της χαρτογράφησης. Η κάθε μία από τις κατηγοριοποιήσεις που αναπτύχθηκαν μεμονωμένα συγκροτούν μία απλουστευτική εικόνα για τις επιδράσεις των μέσων, και δεν αντιπροσωπεύουν την πραγματικότητα με απόλυτο τρόπο. Ως εκ τούτου, ήταν σημαντική η θεωρητική κινητοποίηση των εναλλακτικών ταξινομήσεων, οι οποίες θα συμβάλουν στην αύξηση της εγκυρότητας και της αποτελεσματικότητας του θεωρητικού εργαλείου διά της εκλέπτυνσής του. Οι παραπάνω κατηγοριοποιήσεις προσεγγίζουν τις θεωρίες επιδράσεων των μέσων σε διαφορετικές βάσεις διαίρεσης. Στην πρώτη περίπτωση η τυπολογία αφορά τις *τέσσερις ιστορικές φάσεις* των θεωριών, στη δεύτερη περίπτωση, για τη διαίρεση, ταυτοποιήθηκαν και αξιοποιήθηκαν τα *πέντε ειδικά γνωρίσματα* των θεωριών σε ότι αφορά το περιεχόμενό τους, ενώ στην τρίτη περίπτωση οι μελετητές ταξινόμησαν τις συγκεκριμένες θεωρίες επιδράσεων σε *έξι ευρύτερα θεωρητικά σχήματα*.

Η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής της Noelle-Neumann (1974) ιστορικά και χρονικά βρίσκεται στο μεταίχμιο τρίτης και τέταρτης φάσης, μεταξύ των ισχυρών και υπό διαπραγμάτευση επιδράσεων, και προτάσσει τη θέση ότι τα μέσα επικοινωνίας έχουν σημαντικές επιδράσεις στο ακροατήριο. Σύμφωνα με τον McQuail (2010:459) η τέταρτη φάση και η τρίτη φάση μοιράζονται ένα κοινό πεδίο σκέψης σε ότι αφορά τις ισχυρές επιδράσεις των μέσων, ωστόσο τοποθετεί τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στην τέταρτη φάση παρά το γεγονός ότι η ερευνητική προσπάθεια για τη διατύπωση της θεωρίας βρίσκεται στις απαρχές της δεκαετίας του '70. Μία πιθανή ερμηνεία της συγκεκριμένης κατηγοριοποίησης της θεωρίας είναι το γεγονός ότι χρονικά η επιστημονική συζήτηση επ' αυτής ξεκίνησε μετά τα μισά τις δεκαετίας του 1970. Παράλληλα, το περιεχόμενο των δημοσιευμάτων τις δεκαετίες ακολούθησαν, ελέγχουν τη θεωρία κάνοντας χρήση ρυθμιστικών μεταβλητών που αφορούν το ρόλο των σημαντικών κοινωνικών ομάδων στις οποίες συμμετέχουν τα άτομα, το βαθμό οπαδικότητας (*hardcoreness*) των ατόμων, καθώς και στις ενδοατομικές διεργασίες, οι οποίες διαμεσολαβούν μεταξύ περιεχομένου και επιδράσεων, όπως για παράδειγμα, το φαινόμενο της προβολής (*projection*) και του καθρεπτισμού (*looking-glass perception*), οι οποίες θέτουν τη

Σπειροειδή Γραμμή της σιωπής και κατ' επέκταση τις επιδράσεις που περιγράφει υπό αμφισβήτηση και διαπραγμάτευση.

Η κατηγοριοποίηση των θεωριών επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας στο πλαίσιο της διερεύνησης της μετεξέλιξης της Θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής δεν αποτελεί ένα εργαλείο ικανό να νοηματοδοτήσει σε βάθος τα ειδοποιά γνωρίσματα της εξέλιξης, επομένως η εκλέπτυνση της θεωρητικής σκευής ήταν αναγκαία, ώστε να αξιοποιηθεί λειτουργικά το θεωρητικό πλαίσιο των θεωριών επιδράσεων. Σε ότι αφορά τα μοντέλα της Perse (2001), οι επιδράσεις που περιγράφονται στη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής δεν είναι άμεσες, αλλά σωρευτικές (*cumulative*), δηλαδή αποτέλεσμα συστηματικής έκθεσης στο περιεχόμενο των μέσων επικοινωνίας για την εκτίμηση του κλίματος γνώμης ως αποτέλεσμα της βιωμένης απειλής κοινωνικής απομόνωσης που βιώνουν τα άτομα (Perse, 2001:111). Παράλληλα, ως προς το μοντέλο που προτείνουν οι Valkenburg κ.α. (2016), η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής, όπως διατυπώθηκε από τη Neumann εντάσσεται στην κατηγορία των *έμμεσων* επιδράσεων, καθώς η αιτιώδης σχέση μεταξύ χρήσης ή έκθεσης στο περιεχόμενο των μέσων και επιδράσεων στην προσωπική άποψη ή την συμπεριφορά διαμεσολαβούνται από τους ενδοατομικούς μηχανισμούς που αφορούν το όργανο της κατά προσέγγιση στατιστικής εκτίμησης (*quasi-statistical organ*), από τους παράγοντες επιλεκτικότητας στην έκθεση, όπως για παράδειγμα τον χαρακτήρα του περιβάλλοντος αλληλεπίδρασης (*διαπροσωπικό, ενδοομαδικό, διομαδικό ή διαδικτυακά διαμεσολαβούμενο*). Τέλος, οι Neuman και Guggenheim (2011:177-178) τοποθετούν τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής μεταξύ των *Θεωριών Κοινωνικού Συγκειμένου*, από κοινού με τη θεωρία της τριτοπρόσωπης επίδρασης (*third-person theory*), καθώς εστιάζουν στην πρόσληψη των μηνυμάτων και στην αλληλεπίδραση μεταξύ των ατόμων στην κοινωνική σφαίρα, και στις αντιλήψεις για την ικανότητα πειθούς και στις πεποιθήσεις των σχετικών μεταξύ τους «κοινωνικών άλλων».

3.3. Θεωρίες Επικοινωνίας: Η Σχέση Κοινωνίας – Μέσων (*Media – Society Theories*)

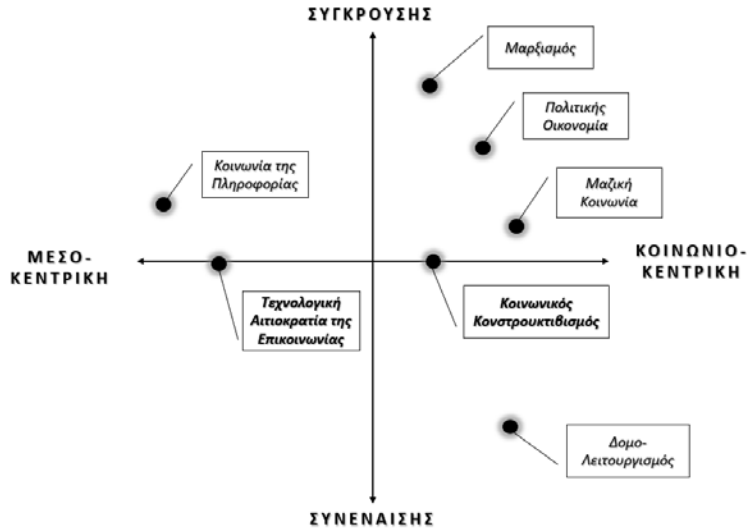
Το δεύτερο εργαλείο από το οποίο συγκροτείται η θεωρητική σκευή για την προσέγγιση της μετεξέλιξης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής αποτελούν οι θεωρητικές προσεγγίσεις του πεδίου της Επικοινωνίας για τη σχέση Μέσων και Κοινωνίας. Στον δεύτερο και ευρύτερο αυτό άξονα (βλ. *Σχήμα 3.1*) υπάγονται τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν παραπάνω για τις θεωρίες επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας, στον πυρήνα των οποίων αναγνωρίζονται οι συγκεκριμένες θεωρήσεις για τον τρόπο με τον οποίο μέσα επικοινωνίας και κοινωνία σχετίζονται. Πιο συγκεκριμένα, η ευρύτερη θεωρητική και μεθοδολογική αντίληψη περί των επιδράσεων των μέσων (είτε ως προς το *είδος*, είτε ως προς τα *παραγωγικά τους αίτια*, είτε ως προς τα *επίπεδα επιδράσεων*) αντανακλούν και συγκεκριμένες θέσεις από τις θεωρίες του πεδίου της επικοινωνίας, οι οποίες θα αναλυθούν στην παρούσα υποενότητα. Τα φιλοσοφικά

ρεύματα της θεωρίας της *Μαζικής Κοινωνίας*, της *Τεχνολογικής Αιτιοκρατίας*, του *Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού*, του *Δομό-Λειτουργισμού*, της *Κοινωνίας της Πληροφορίας*, και της θεωρίας της *Πολιτικής Οικονομίας* των μέσων, εμφορούνται από συγκεκριμένες και ανταγωνιστικές θεωρητικές και μεθοδολογικές λογικές για τη σχέση μέσων-κοινωνίας, οι οποίες συναρτώνται με τις θεωρούμενες επιδράσεις των μέσων, καθώς και με τις μεθοδολογικές κατευθύνσεις για τον έλεγχο και τη διερεύνηση των επιδράσεων των μέσων.

Παρά το γεγονός ότι οι θεωρίες αυτές είναι ανταγωνιστικές ως προς τη θεώρηση και μεθοδολογική προσέγγιση της σχέσης μέσων-κοινωνίας, ο McQuail (2003:116-117) κατηγοριοποιεί τις θεωρίες αυτές σε δύο διαστάσεις-άξονες (βλ. *Σχήμα 3.3*). Η πρώτη διάσταση αφορά το χαρακτήρα τους ως *κοινωνιο-κεντρικές (socio-centric)* ή *μεσο-κεντρικές (media-centric)*, με τη διάκριση να αφορά στο αν τα παραγωγικά αίτια της κοινωνικής αλλαγής εντοπίζονται στα μέσα ή στην ίδια την κοινωνία. Η δεύτερη διάσταση αφορά το χαρακτήρα τους ως συγκρουσιακές ή συναινετικές, δηλαδή, από τη μία πλευρά αφορά την αντίληψη ότι η κοινωνία βρίσκεται σε μία συνεχή και διαρκή πάλη για εξουσία μεταξύ «εχόντων» και «μη εχόντων», και από την άλλη, αφορά την αντίληψη ότι η κοινωνία έχει έναν περισσότερο πλουραλιστικό χαρακτήρα καθώς και ότι λειτουργεί εύρυθμα και αρμονικά υπό το καθεστώς ελέγχου εξισορροπητικών δυνάμεων και του «αόρατου χεριού» της αγοράς (McQuail, 2003:116).

Διάγραμμα 3.3. Κατηγοριοποίηση των Θεωριών Μέσων – Κοινωνίας⁴²

⁴² Το σχήμα παρατίθεται στο McQuail (2003:116) ελαφρώς διαφοροποιημένο. Στην 6^η Έκδοση στα αγγλικά του ίδιου βιβλίου «*Mass Communication Theory*» (εκδ. SAGE) το σχήμα παραλείπεται, και παράλληλα, στην ανάλυση των θεωριών Μέσων – Κοινωνίας προστίθεται η θεωρία του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού. Επιπλέον, χαρακτηρίζει τις θεωρίες του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού και της τεχνολογικής αιτιοκρατίας της επικοινωνίας ως *αβέβαιες (open-ended)* σε ότι αφορά το συναινετικό ή συγκρουσιακό τους χαρακτήρα (McQuail, 2010:107). Ως εκ τούτου, διατηρώντας το σχήμα της ελληνικής έκδοσης (McQuail, 2003:117) προστίθεται η θεωρία του κοινωνικού κονστρουξιονισμού στην πλευρά των κοινωνιοκεντρικών θεωριών, χωρίς ωστόσο να δηλώνεται ο συναινετικός ή συγκρουσιακός της χαρακτήρας, λαμβάνοντας υπόψη τη νέα προσθήκη της έκκτης έκδοσης. Υπό την ίδια λογική, η θεωρία της τεχνολογικής αιτιοκρατίας της επικοινωνίας, παρά το γεγονός ότι αρχικά ήταν τοποθετημένη στο τεταρτημόριο που αφορά τις μέσο-κεντρικού και συναινετικού της χαρακτήρα θεωρίες, εδώ, τοποθετείται επί του άξονα κοινωνιο-κεντρικής - μεσο-κεντρικής θεωρίας διατηρώντας έτσι την ουδετερότητα που καταγράφεται στην 6^η έκδοση αναφορικά με το συναινετικό ή συγκρουσιακό της χαρακτήρα.



Στην παρούσα ενότητα θα αποτυπωθούν συνοπτικά οι βασικές αρχές της κάθε θεωρίας για τη σχέση μέσων-κοινωνίας, ενώ παράλληλα θα προσεγγιστεί η σχέση αυτών με τις προσεγγίσεις των θεωριών επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας, όπως αναπτύχθηκαν παραπάνω (βλ. ενότητα 3.2). Μεταξύ των θεωριών για τη σχέση Κοινωνίας και Μέσων, η θεωρία του Κοινωνικού Κονστρουκτιβισμού, καθώς και η θεωρία της Τεχνολογικής Αιτιοκρατίας διαδραματίζουν τον καθοριστικότερο ρόλο στην προσέγγιση της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στην παρούσα εργασία, συγκροτώντας τις δύο βασικές και ανταγωνιστικές θεωρητικές υποθέσεις, η μία εκ των οποίων έχει κοινωνιο-κεντρικό πρόσημο, και η άλλη μέσο-κεντρικό. Οι υπόλοιπες θεωρίες, συγκροτούν εναλλακτικές υποθέσεις, κοινωνιο-κεντρικές ή μέσο-κεντρικές, οι οποίες όπως ακριβώς και οι βασικές υποθέσεις της τεχνολογικής αιτιοκρατίας και του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού συνιστούν θεωρητικά εργαλεία, ένα μέρος δηλαδή της θεωρητικής σκευής, τα οποία θα αναγνωρίζονται και θα ταυτοποιούνται στον πυρήνα των θεωρήσεων της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, νοηματοδοτώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, τα αιτιακά σχήματα, τα οποία θα εξάγονται από το κάθε δημοσίευμα που θα αναλύεται.

Η εστίαση στις θεωρίες της τεχνολογικής αιτιοκρατίας και του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού, σε βάρος των υπολοίπων, γίνεται για δύο βασικούς λόγους. Ο πρώτος λόγος αφορά το γεγονός ότι η ανάπτυξη της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής τοποθετείται στην Δ' φάση των υπό διαπραγμάτευση επιδράσεων των μέσων⁴³, στην οποία έχει αποδοθεί ο όρος

⁴³ Είναι σημαντικό να τονιστεί ξανά το γεγονός ότι η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής δημοσιεύθηκε από τη Noelle-Neumann το 1974, ωστόσο η ευρύτερη επιστημολογική λογική από την οποία εμφορείται η συγκεκριμένη θεωρία τοποθετείται στην Γ' φάση των «ισχυρών επιδράσεων των μέσων», σημαντική συμβολή στην οποία είχε η ίδια η Noelle-Neumann με τη δημοσίευσή της το 1973 με τίτλο «Return to the Concept of Powerful Mass Media». Μεταξύ άλλων, η αντίληψη περί ισχυρών επιδράσεων διατηρείται και στη φάση των υπό διαπραγμάτευση επιδράσεων, όπου η βιβλιογραφία για τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής αναπτύσσεται και οι επιστημονικές οπτικές επανατοποθετούνται σχετικά με την ισχύ των επιδράσεων.

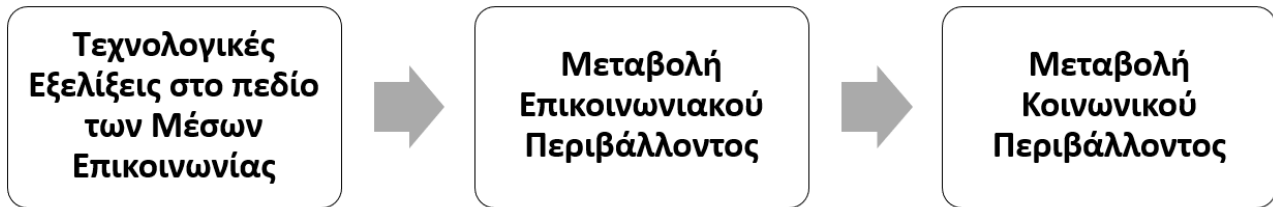
«κοινωνικός κονστρουκτιβισμός»⁴⁴ (McQuail, 2003:482), πράγμα που υπαγορεύει την -εκ των προτέρων- ανάγκη εστίασης στις βασικές αρχές της συγκεκριμένης θεωρίας. Ως εκ τούτου, ο Κοινωνικός Κονστρουκτιβισμός μεταξύ των υπολοίπων κοινωνιο-κεντρικών θεωριών Μέσων-Κοινωνίας (βλ. Σχήμα 3.3) αποτελεί την κύρια -κοινωνικού χαρακτήρα- ερμηνευτική υπόθεση για την αλλαγή παραδείγματος, δηλαδή τη διαπραγμάτευση μεταξύ σημαντικών ή περιορισμένων επιδράσεων των Μέσων, με εστίαση στις λειτουργίες της ίδιας της κοινωνίας καθώς ταυτίζεται με την ιστορική φάση συγκρότησης της βιβλιογραφίας για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής. Παράλληλα, οι υπόλοιπες κοινωνιο-κεντρικές θεωρίες για τη σχέση των Μέσων και της Κοινωνίας συνιστούν τις εναλλακτικές ερμηνευτικές υποθέσεις για την εξήγηση της μετεξέλιξης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής. Αναφορικά με τον δεύτερο λόγο, η αλλαγή του τεχνολογικού περιβάλλοντος που επήλθε στην Δ' φάση των θεωριών επιδράσεων των μέσων, με την έλευση και εξέλιξη του διαδικτύου δημιουργεί την ανάγκη εστίασης στην θεωρία της τεχνολογικής αιτιοκρατίας ως κύριας εναλλακτικής μεσο-κεντρικής υπόθεσης, δίνοντας προσοχή στα ίδια μέσα επικοινωνίας εξηγεί τις κοινωνικές μεταβολές.

3.3.1. Θεωρία Τεχνολογικής Αιτιοκρατίας (*Technology Determinism of Communication*)

Η θεωρία της Τεχνολογικής Αιτιοκρατίας στο πεδίο της Επικοινωνίας υποστηρίζει ότι οι κοινωνικές μεταβολές είναι αποτέλεσμα της εξέλιξης των τεχνολογιών της επικοινωνίας, οι οποίες μεταβάλλουν το επικοινωνιακό περιβάλλον καθορίζοντας το κυρίαρχο μέσο, κι έτσι επιδρούν στην κοινωνική πραγματικότητα, μεταβάλλοντάς την. Με άλλα λόγια, οι τεχνολογικές επαναστάσεις οδηγούν σε κοινωνικές επαναστάσεις, συνιστώντας έτσι τους υποκινητές της ιστορίας (McQuail, 2010:103).

⁴⁴ Στη βιβλιογραφία συχνά παρατηρείται μία σύγχυση στη χρήση των όρων «κοινωνικός κονστρουκτιβισμός» (*social constructionism*) και «κοινωνικός κονστρουκτιβισμός» (*social constructivism*), οι οποίοι χρησιμοποιούνται πολλές φορές ως ταυτόσημοι, ωστόσο στην πραγματικότητα παρουσιάζουν μικρές αλλά ουσιαστικές διαφοροποιήσεις στον πυρήνα τους. Κατά τον Hruby (2001:48) ο Κοινωνικός Κονστρουκτιβισμός δίνει μεγαλύτερη προσοχή στα κοινωνικά κριώματα και τα πλαίσια που προωθούν τη διαμόρφωση των εσωτερικών δομών σύμφωνα με τις απαιτήσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος ενός ατόμου. Κατά την Charmaz (2006:187), κονστρουκτιβισμός είναι «η μια κοινωνική επιστημονική οπτική που πραγματεύεται τον τρόπο δημιουργίας των πραγματικότητων. Αυτή η οπτική προϋποθέτει ότι οι άνθρωποι, συμπεριλαμβανομένων των ερευνητών, κατασκευάζουν τις πραγματικότητες στις οποίες συμμετέχουν. Η κονστρουκτιβιστική έρευνα εκκινεί με την εμπειρία και ρωτά πώς την κατασκευάζουν τα μέλη. Στο μέγιστο της δυνατότητάς τους, οι κονστρουκτιβιστές εισέρχονται στο φαινόμενο, αποκτούν πολλαπλές απόψεις του και το εντοπίζουν στον ιστό συνδέσεων και περιορισμών. Οι κονστρουκτιβιστές αναγνωρίζουν ότι η ερμηνεία τους για το φαινόμενο που μελετήθηκε είναι η ίδια μια κατασκευή».

Αιτιακό Σχήμα 3.14. Η Θεωρία της Τεχνολογικής Αιτιοκρατίας ως Θεωρία Μέσων Κοινωνίας



Σύμφωνα με τον McLuhan (1959:342), τα μέσα συνιστούν προεκτάσεις των ανθρώπινων αισθήσεων, και οι επιδράσεις τους, στο ατομικό ή κοινωνικό επίπεδο, είναι υποσυνείδητες και προέρχονται από τα ίδια τα μέσα, δηλαδή τη μορφή τους, και όχι από τα μηνύματά τους, δηλαδή το περιεχόμενό τους· το μέσο δεν είναι τρόπος γεφύρωσης του ανθρώπου με τη φύση, αλλά η ίδια η φύση, είναι οι προεκτάσεις του ανθρώπινου νευρικού συστήματος που συμβάλλει στην μεταβολή των κοινωνικών δομών και των ανθρώπινων σχέσεων. Ο McLuhan αποτύπωσε τη θέση αυτή με τη φράση «*Medium Is the Message*», υιοθετώντας για τα μέσα μία Αριστοτελική αντίληψη περί της μορφής ως αιτίας αλλαγής (*formal cause*).

Σύμφωνα με τον Βρύζα (2006:78) ο McLuhan⁴⁵ (1962, 1964) επηρεάστηκε από τον Innis (1950, 1951) -θεμελιωτή της Σχολής του Τορόντο- σύμφωνα με την οποία τα διαφορετικά μέσα επηρεάζουν τους διαφορετικούς τρόπους οργάνωσης της εξουσίας, καθορίζοντας τις κυρίαρχες μορφές επικοινωνίας (McQuail, 2010:102· Βρύζας, 2006:78). Μάλιστα, στα μέσα αποδόθηκαν και τα βασικά χαρακτηριστικά αλλαγής των αρχαίων πολιτισμών, όπως για παράδειγμα, ότι η μετάβαση από την πέτρα στον πάπυρο επέφερε την αλλαγή από τη βασιλική στην ιερατική εξουσία, σε αντίθεση με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό που η προφορική παράδοση και το εύχρηστο αλφάβητο απέτρεψαν την ιερατική εξουσία (McQuail, 2003:113).

Τα μέσα επικοινωνίας θεωρούνται φορείς τεχνολογίας, και από πολλούς θεωρητικούς της Επικοινωνίας κατά την προσπάθεια προσέγγισης των μέσων, υιοθετείται μία *ντετερμινιστική* λογική, στη βάση της οποίας τα μέσα γίνονται αντιληπτά ως τεχνικά συστήματα επικοινωνίας (Βρύζας, 2006:77) υπό την οπτική μίας ευθύγραμμης και συσσωρευτικής προόδου. Ο Σαμαράς

⁴⁵ Είναι σημαντικό να αναφερθεί εδώ ότι για τους περισσότερους μελετητές, ο M. McLuhan θεωρείται ως ένας από τους κύριους εκφραστές της Τεχνολογικής Αιτιοκρατίας στη βάση της ντετερμινιστικής γλώσσας που χρησιμοποιεί, ωστόσο κατά τον Logan (2017:129) ο χαρακτηρισμός ως «τεχνολογικός ντετερμινιστής» που αποδίδεται από μερικούς μελετητές του πεδίου της Επικοινωνίας, συνιστά αποτέλεσμα μίας πρόθεσης υποτίμησης υποτίμησης, ή/και εσφαλμένης ανάγνωσης του έργου του. Πιο συγκεκριμένα, ο Logan εγκυβε τον P. David Marshall -ως έναν εκ των πολλών ακαδημαϊκών του πεδίου της επικοινωνίας- ότι εσφαλμένα βάζει στο ίδιο καζάνι τον McLuhan και την τεχνολογική αιτιοκρατία, κρίνοντας ότι σωστά του αποδίδεται ο χαρακτηρισμός ως τεχνολογικού ντετερμινιστή αφού εστιάζει στην απλή σχέση μεταξύ τεχνολογίας και μεταβολής της κοινωνίας (Marshall, 2004:31), και αποδίδει πολύ μεγάλη σημασία στο ρόλο της τεχνολογίας αγνοώντας άλλους παράγοντες όπως οι πολιτικές και οικονομικές δυνάμεις. Ο Logan παραθέτει αυτούσιο απόσπασμα από τον πρόλογο του *Gutenberg Galaxy*, όπου ο McLuhan ευθέως αναφέρει ότι «αποφεύγοντας να γίνει μία ντετερμινιστική (σ.σ. προσέγγιση) η παρούσα μελέτη θα αποσαφηνίσει έναν κύριο παράγοντα στην κοινωνική αλλαγή που μπορεί να οδηγήσει σε μια πραγματική αύξηση της ανθρώπινης αυτονομίας» (McLuhan, 1962:3), αλλά όχι τον μοναδικό, βασικό ή κυριότερο παράγοντα.

(2014:60), σε ανάλογο μήκος κύματος με τον McLuhan, αναφέρει πως κάθε Μέσο Επικοινωνίας δεν είναι μόνο μια εφαρμοσμένη τεχνολογία για τη μετάδοση συγκεκριμένου συμβολικού περιεχομένου ή για τη συνένωση των συμμετεχόντων σε κάποια συναλλαγή, αλλά εμπεριέχει μια νέα σειρά κοινωνικών σχέσεων που καθορίζονται από τις ιδιότητες της νέας τεχνολογίας.

Η θεωρία της τεχνολογικής αιτιοκρατίας έχει δεχθεί σημαντική κριτική ως προς την ευθεία συσχέτιση, την οποία υιοθετεί μεταξύ τεχνολογικής και κοινωνικής μεταβολής. Σε μία εναλλακτική μορφή της τεχνολογικής αιτιοκρατίας, η εμφάνισή της τίθεται υπό προϋποθέσεις, και ειδικότερα, προϋποθέσεις οι οποίες αφορούν τη *χρονικότητα* εμφάνισης των νέων τεχνολογιών και τις -χρονικά- περιορισμένες θεωρούμενες επιδράσεις τους στην κοινωνική πραγματικότητα. Σύμφωνα με τον McQuail (2003:114) τα αποτελέσματα της εκάστοτε νέας τεχνολογίας εμφανίζονται μόνο όταν γίνονται αποδεκτές, αναπτύσσονται και εφαρμόζονται εφευρέσεις, συνήθως σε απτές χρήσεις αρχικά, και κατόπιν σε μεγάλη έκταση και με εναλλαγές στη χρήση ανάλογα με τις δυνατότητες της τεχνολογίας και τις ανάγκες της κοινωνίας. Κατά τον Σαμαρά (2014:60) «η ιστορική εξέλιξη των Μέσων Επικοινωνίας διέπεται από τις ίδιες αφηγηματικές δομές που προσαρμόζονται στην πραγματικότητα της εκάστοτε νέας τεχνολογίας. Τα ίδια ερωτήματα τίθενται ξανά και ξανά σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους: “αποτελούν η νέα επικοινωνιακή τεχνολογία, τα νέα Μέσα που δημιουργεί και οι νέες χρήσεις που συνεπάγεται, παράγοντες κοινωνικής αλλαγής ή εργαλεία της εξουσίας;”».

Η θεωρία του Τεχνολογικού Ντετερμινισμού της επικοινωνίας, βρίσκεται στον πυρήνα της σκέψης των θεωριών επιδράσεων κατά τις περιόδους εμφάνισης των νέων τεχνολογιών. Για παράδειγμα, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω (βλ. *ενότητα 3.2.1.3*) η έλευση της τηλεόρασης συνέβαλε στην αλλαγή παραδείγματος από τις ανίσχυρες στις ισχυρές επιδράσεις των μέσων, με ορισμένους μελετητές της τρίτης φάσης να αδυνατούν να δεχθούν ότι το νέο αυτό κυρίαρχο μέσο ασκεί ελάχιστες επιδράσεις στην κοινωνία. Επιπλέον, σε ότι αφορά την κατηγοριοποίηση των θεωριών επιδράσεων ως προς τα ειδικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των μέσων επικοινωνίας, οι νέες τεχνολογίες της επικοινωνίας, καθορίζουν και τα ποιοτικά και μορφικά χαρακτηριστικά από τα οποία εμφορούνται τα μέσα, τα οποία καθορίζουν τις επιδράσεις τους (βλ. *Αιτιακό Σχήμα 3.9*).

3.3.2. Θεωρία Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού (*Social Constructionism Theory*)

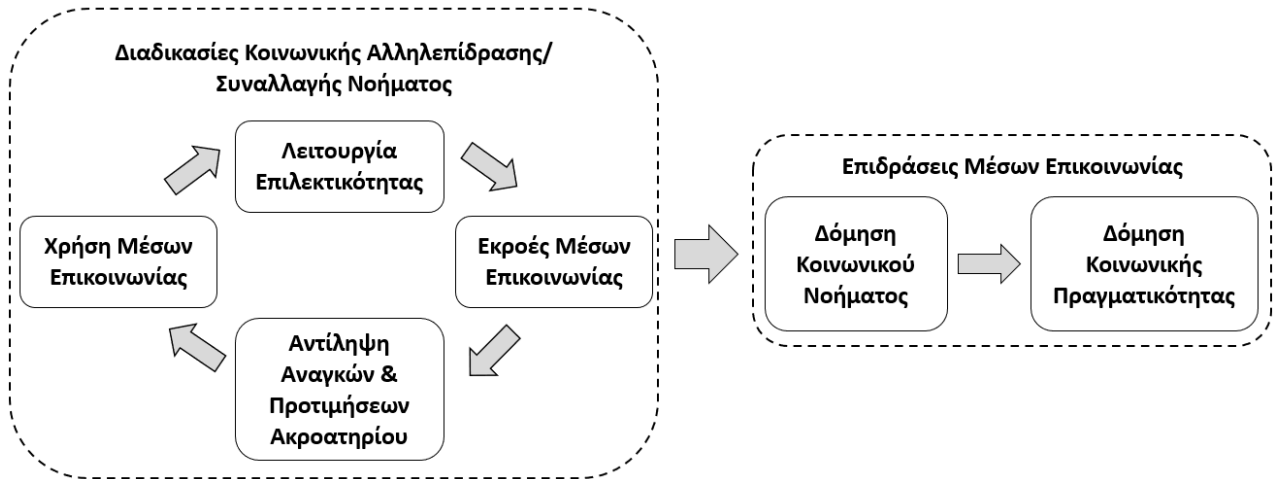
Η θεωρία του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού αποτελεί μία σχετικά νέα τάση στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών, η οποία χρονολογείται στη δεκαετία 1970-1980 και αντιτίθεται στο κυρίαρχο μέχρι τότε παράδειγμα του ρεύματος του θετικιστικού εμπειρισμού (Δαφέρμος, 2008:67), με το βιβλίο των Berger και Luckman (1967) «*The Social Construction of Reality*»⁴⁶ να

⁴⁶ Κατά τους Neuman και Guggenheim (2011) η θεωρία της «Κοινωνικής Κατασκευής της Πραγματικότητας», εντάσσεται στο στάδιο των θεωριών Μέσων-Κοινωνίας, όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 3.2.

πυροδοτεί τη νέα αυτή αντίληψη για την προσέγγιση της πραγματικότητας υποστηρίζοντας ότι οι άνθρωποι οικοδομούν όλα όσα μία κοινωνία θεωρεί αληθινά και σημαντικά. Η βασική αρχή του κοινωνικού κονστρουξιονισμού είναι ότι η κοινωνία δεν αποτελεί μία σταθερή και παγιωμένη πραγματικότητα, η οποία ασκεί πίεση στα μέλη της, αλλά αντίθετα συνιστά μία κατασκευή, όπου οι κοινωνικές δομές, δυνάμεις και ιδεολογίες συνεχώς επαναδημιουργούνται, από τους ίδιους τους ανθρώπους (McQuail, 2010:100). Οι κοινωνικοί κονστρουξιονιστές, αντί να εικάζουν πραγματικότητες σε έναν εξωτερικό κόσμο -συμπεριλαμβανομένων των παγκόσμιων δομών και των τοπικών πολιτισμών- μελετούν αυτό που οι άνθρωποι σε συγκεκριμένο χρόνο και χώρο προσλαμβάνουν ως πραγματικό, το πώς κατασκευάζουν τις απόψεις και τις ενέργειές τους, όταν προκύπτουν διαφορετικές κατασκευές, ποιων οι κατασκευές είναι αξιόπιστες/έγκυρες και πώς συμβαίνει αυτή η διαδικασία, ενώ παράλληλα, η συμβολική αλληλεπίδραση είναι μια κατασκευαστική οπτική, καθώς υποθέτει ότι οι έννοιες και οι πραγματικότητες είναι προϊόντα συλλογικών διαδικασιών (Charmaz, 2006:189· Gergen, 1985: 267). Επιπλέον, με βάση την κριτική θεώρησή του για τον κόσμο και τον τρόπο αντιλαμβανόμεστε αυτόν και τον εαυτό μας εντός αυτού (Burr, 1995:3), ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός ωθεί τα άτομα να είναι καχύποπτα και να αμφισβητούν δεδομένες κοινωνικές ταυτότητες (όπως η φυλή) (Allen, 2005:37), καθώς οι κατηγορίες τις οποίες τα άτομα αντιλαμβάνονται πιθανώς και να μην ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα (Ore, 2003:5).

Οι ιδέες της θεωρίας του κοινωνικού κονστρουξιονισμού βρίσκουν πεδίο εφαρμογής στο πεδίο της Επικοινωνίας, σε ό,τι αφορά τη σχέση μέσων - κοινωνίας και τις διαδικασίες επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας. Ειδικότερα, τα μέσα επικοινωνίας παρέχουν τα υλικά στοιχεία στην κοινωνία για την κατασκευή της πραγματικότητας, αναπαράγοντας επιλεκτικά συγκεκριμένα νοήματα, και αδυνατώντας να προσφέρουν μία αντικειμενική αποτύπωση της πραγματικότητας, παρά μόνο ερμηνείες των γεγονότων, ενώ παράλληλα τα άτομα διατηρούν τη δυνατότητα διαπραγμάτευσης ή απόρριψης των νοημάτων και των ερμηνειών αυτών (McQuail, 2010:101). Με άλλα λόγια, ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός αναφέρεται στις διαδικασίες από τις οποίες γεγονότα, άτομα ιδέες και αξίες ορίζονται και ερμηνεύονται παίρνουν αξία και τίθενται σε καθεστώς προτεραιότητας με συγκεκριμένο τρόπο από τα μέσα, οδηγώντας σε ατομικές κατασκευές της μεγάλης εικόνας της πραγματικότητας (ό.π).

Αιτιακό Σχήμα 3.15. Η Θεωρία του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού ως Θεωρία Μέσων – Κοινωνίας



Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, στην προσέγγιση, των υπό διαπραγμάτευση επιδράσεων των μέσων, αποδίδεται ο χαρακτηρισμός «κοινωνικός κονστρουκτιβισμός» (*social constructivism*), σύμφωνα με τον οποίο τα μέσα έχουν πιο σημαντικές επιδράσεις όταν συγκροτούν νοήματα και παρέχουν αυτές τις κατασκευές με συστηματικό τρόπο στο ακροατήριο, το οποίο τις αναγνωρίζει -ή όχι- στη βάση ενός είδους διαπραγμάτευσης σε προσωπικές νοηματικές δομές (McQuail, 2003:483). Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής -ως θεωρία που περιγράφει τη διαδικασία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης- εντάσσεται σε αυτή τη φάση, σχηματίζοντας μία εικόνα ισχυρών επιδράσεων των μέσων, καθώς και η ανάπτυξη της βιβλιογραφίας για αυτό εντάσσεται στην τέταρτη φάση των υπό διαπραγμάτευση (σημαντικών ή περιορισμένων) επιδράσεων.

Ειδικότερα, η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής βασίζεται στην ιδέα ότι η «κοινή γνώμη» (*public opinion*) είναι η δημόσια (*public*) -δηλαδή ορατή σε όλους και δυνατή να ακουστεί από όλους γνώμη (*opinion*)- η οποία διαμορφώνεται μέσα από την αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών της κοινωνίας, και αποτελεί την κυρίαρχη άποψη, η οποία μπορεί να εκφραστεί, και να μην αποσιωπηθεί, επιτυγχάνοντας, έτσι, τη συμμόρφωση στάσεων και συμπεριφορών δια της απειλής με απομόνωση των αντιφρονούντων (Noelle-Neumann, 1974:44). Τα μέσα επικοινωνίας κατέχουν έναν σημαντικό ρόλο στη διαδικασία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, όπως αυτή περιγράφεται στη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, μίας και θεωρούνται υπεύθυνα για τον τρόπο που τα άτομα προσλαμβάνουν το κλίμα της γνώμης (*climate of opinion*) διαμορφώνοντας έτσι την εικόνα για τον (πλειοψηφικό ή μειοψηφικό) χαρακτήρα της προσωπικής τους γνώμης, και αναλόγως αυτού, τη στάση τους και τη συμπεριφορά τους για κρίσιμα κοινωνικά ζητήματα που τίθενται στην τράπεζα του δημοσίου διαλόγου, τα οποία τοιουτοτρόπως κατασκευάζονται και οικοδομούνται ως κοινωνικές πραγματικότητες.

Η θεωρία του κοινωνικού κονστρουξιονισμού στο πεδίο της επικοινωνίας περιγράφει το κοινωνικό αποτύπωμα, δηλαδή τις επιδράσεις, της λειτουργίας και του περιεχομένου των μέσων επικοινωνίας, τα οποία συμβάλλουν στη διαδικασία οικοδόμησης νοημάτων δια των νοηματικών κατασκευών που προσφέρουν στην κοινωνία. Οι επιδράσεις των μέσων στη διαδικασία δόμησης του κοινωνικού νοήματος θεωρούνται *σωρευτικές (cumulative)* καθώς και *γνωσιο-συναλλακτικές (cognitive-transactional)* σύμφωνα με τα δύο μοντέλα επιδράσεων που προτείνει η Perse (2001), και εντάσσονται στο *συναλλακτικό παράδειγμα* των Valkenburg κ.α. (2016) (βλ. ενότητα 3.2.2.5).

3.3.3. Λοιπές Θεωρίες Μέσων – Κοινωνίας

Η συμπερίληψη των θεωριών Μέσων – Κοινωνίας στη θεωρητική σκευή ολοκληρώνεται με τη συνοπτική περιγραφή των θεωριών της *Μαζικής Κοινωνίας (Mass Society)*, του *Λειτουργισμού (Functionalism)*, της *Πολιτικής Οικονομίας (Political Economy)* και της *Κοινωνίας της Πληροφορίας (Information Society)*.

Η *Θεωρία της Κοινωνίας της Πληροφορίας (Information Society)* ανήκει στις μέσο-κεντρικές θεωρίες, μαζί με τη θεωρία της τεχνολογικής αιτιοκρατίας (βλ. Σχήμα 3.3), και περιγράφει συγκρουσιακές κοινωνικές σχέσεις. Η έλευση της νέας τεχνολογίας του διαδικτύου, και της διαδικτυακά διαμεσολαβούμενης επικοινωνίας (*computer-mediated-communication* ή «*CMC*»), στο πλαίσιο της θεωρίας της πληροφορίας (*information theory*), έχει διαφοροποιήσει τον τρόπο οργάνωσης και μετάδοσης των πληροφοριών στην κοινωνία, και επομένως τον τρόπο οργάνωσης της -παγκοσμιοποιημένης πλέον- κοινωνίας, επιδρώντας στις βασικές παραδοσιακές κοινωνικές δομές (π.χ. οικονομία/αγορές, επιστήμη, ΜΜΕ, τέχνη, ψυχαγωγία, εκπαίδευση, αθλητισμό, διεθνείς σχέσεις) (Castells, 2013:25). Η μετατόπιση από τη μαζική κοινωνία στην κοινωνία της πληροφορίας ή των δικτύων (*network society*) (βλ. van Dijk, 1999) ένεκα των νέων τεχνολογιών, συνιστά μία αλλαγή παραδείγματος στον τρόπο λειτουργίας της κοινωνίας, και επομένως στον τρόπο (επιστημονικής ή μη) παρατήρησης, ερμηνείας και θεωρητικοποίησης της ίδιας και των φαινομένων που τη διέπουν.

Η θεωρία της Κοινωνίας της Πληροφορίας περιγράφει τις σχέσεις μέσων-κοινωνίας, και υποστηρίζει ότι η ανάπτυξη της νέας επικοινωνιακής τεχνολογίας, και η ανάδυση νέων μέσων οδηγεί σε μία κοινωνία της πληροφόρησης, η οποία χαρακτηρίζεται από την επικράτηση της πληροφορικής, τη μεγάλη ροή πληροφοριών, την αμφιδρομικότητα των σχέσεων, τη σύγκλιση των δραστηριοτήτων, την τάση προς διεθνοποίηση και τη μετανεωτερική κουλτούρα (McQuail, 2003:116). Η «Κοινωνίας της Πληροφορίας» είναι περισσότερο μία ιδεολογία που περιγράφει τη μεταβολή των κοινωνικών λειτουργιών στο πλαίσιο των νέων τεχνολογικών εξελίξεων παρά μία κοινωνική θεωρία, καθώς επικεντρώνεται -μεταξύ άλλων- στον (νέο) χαρακτήρα αυξημένης διασύνδεσης της κοινωνίας, το αυξημένο ρίσκο απώλειας του ελέγχου σε μία κοινωνία των δικτύων (*network society*) (McQuail, 2010:107). Η διαφοροποίηση της Κοινωνίας της

Πληροφορίας από τη θεωρία της τεχνολογικής αιτιοκρατίας, εδράζεται κατά κύριο λόγο - σύμφωνα με τις βασικές αρχές της κάθε μίας- στο γεγονός ότι η Κοινωνία της Πληροφορίας εστιάζει στην έννοια της «πληροφορίας», και στις νέες συνθήκες διάδοσής της ως στοιχείου παραγωγής εξουσίας (McQuail, 2003:568) καθώς επίσης και στις πρακτικές συνεπαγωγές της αναφορικά με τη λειτουργία της κοινωνίας ένεκα των τεχνολογικών εξελίξεων της επικοινωνίας. Αντίθετα, η θεωρία της τεχνολογικής αιτιοκρατίας εστιάζει στα επιμέρους παραγωγικά αίτια της κοινωνικής αλλαγής αναφορικά με τις νέες τεχνολογίες των μέσων, που θα επιδράσουν στην κοινωνική πραγματικότητα.

Η αντίληψη της *Μαζικής Κοινωνίας (Mass Society)* οφείλεται στην μακροχρόνια ευρωπαϊκή προσέγγιση για τον πολιτισμό και την κοινωνία, καθώς πρόκειται για μια προσέγγιση που δεν αντιμετωπίζει απλώς τον πολιτισμό ως μία ζούσα παράδοση, αλλά ως ένα χώρο κοινωνικής δράσης και κριτικής (Lee, 2002:54). Ωστόσο, η θεωρία μαζικής κοινωνίας αντιπροσωπεύει την άλλη πλευρά του νομίσματος αυτής της προσέγγισης στον πολιτισμό και την κοινωνία, επειδή ασχολείται με την απανθρωποποίηση του πολιτισμού (Giner, 1976: 80) αντιλαμβανόμενη μία πολυπληθή και κατακερματισμένη, αλλά ταυτόχρονα ελεγχόμενη κοινωνία από πάνω προς τα κάτω, δηλαδή από την κεντρική εξουσία προς την κοινωνία μέσω των μονοπωλιακών μέσων επικοινωνίας (McQuail, 2003:101).

Οι θεωρητικοί της μαζικής κοινωνίας ανέμεναν από τον εκσυγχρονισμό να παράξει μάζες παθητικών και άκριτων ανθρώπων που ανταποκρίνονται μόνο στην προπαγάνδα των κυβερνήσεων και των απεικονίσεων των μέσων μαζικής ενημέρωσης, παρέχοντας έτσι έναν απαισιόδοξο απολογισμό των απογοητευμένων κοινωνιών που είναι εγκλωβισμένες στη γραφειοκρατία, την υποκρισία και την αστάθεια, κάνοντας το άτομο να μοιάζει τον τελευταίο τροχό της αμάξης (Lee, 2002:59).

Σε ότι αφορά το ρόλο των μέσων επικοινωνίας, αυτά θεωρούνται ότι είναι συσσωματωμένα με τους θεσμούς άσκησης εξουσίας, από τους οποίους χρησιμοποιούνται για τη χειραγώγηση και τον έλεγχο της κοινωνίας, η οποία εξαρτάται από αυτά για τη δόμηση ατομικών ταυτοτήτων. Δημιουργείται, κατ' αυτόν τον τρόπο μία σχέση εξάρτησης των μέσων από την εξουσία, και της κοινωνίας από τα μέσα, η οποία δεν έχει δυνατότητα απόκρισης στα μηνύματα που δέχεται, στο πλαίσιο μίας μονόδρομης ροής επικοινωνίας.

Η θεωρία της Μαζικής Κοινωνίας σε μεγάλο βαθμό βρίσκεται στον πυρήνα της θεώρησης των πανίσχυρων και των ισχυρών επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας, και σύμφωνα με τον McQuail (2003:101) αποτελεί περισσότερο μία κριτική και απαισιόδοξη θεώρηση της Αριστεράς συνδυαζόμενη με μία νοσταλγία επιστροφής στη χρυσή εποχή της κοινωνίας και της δημοκρατίας παρά μία αμιγώς κοινωνική θεωρία. Η εκκίνηση της δεύτερης φάσης των ανίσχυρων επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας συναρτάται με τις διορθωτικές κινήσεις τις οποίες επέβαλλε η απαισιόδοξη θεώρηση της μαζικής κοινωνίας, η οποία θα ερχόταν μέσω της

απομαζικοποίησης των μέσων προς την κατεύθυνση μίας πολυμέρειας που θα συνέβαλε στην πολυφωνία, και επομένως στην απομαζικοποίηση της κοινωνίας.

Η *Λειτουργιστική Θεωρία (Functionalism)* στο πεδίο της Επικοινωνίας θεωρεί ότι εξηγεί τις κοινωνικές πρακτικές και τους θεσμούς (π.χ. ΜΜΕ) σύμφωνα με τις ανάγκες που έχουν κυρίως να κάνουν με την κοινωνική ολοκλήρωση, έλεγχο, τάξη και σταθερότητα, τη συνεργασία, την αντιμετώπιση των κοινωνικών εντάσεων, την κινητοποίηση και την συνέχεια του πολιτισμού και των αξιών (McQuail, 2003:104 & 107). Οι θέσεις του λειτουργισμού στην κοινωνιολογία αναγνωρίζουν πως τα ΜΜΕ ως θεσμοί και ως σημαντικά στοιχεία για τη ρύθμιση των κοινωνικών σχέσεων, χρειάζονται παρακολούθηση, βελτίωση και συγκεκριμένες πολιτικές, ώστε να αποφεύγεται η «δυσλειτουργία» τους (Holmes, 2005:59).

Η κοινωνία αντιμετωπίζεται ως ένα λειτουργικό σύστημα αποτελούμενο από τμήματα και υποσυστήματα, ένα εκ των οποίων είναι τα ΜΜΕ, τα οποία συνιστούν περισσότερο μηχανισμούς συντήρησης, παρά πηγή μεγάλων μεταρρυθμίσεων (McQuail, 2003:105) και κοινωνικής αλλαγής. Ο Holmes (2005:59) αναφέρει πως ο δυϊσμός που υπάρχει μεταξύ του «συστήματος» (ή της κοινωνίας) και του «ατόμου» ως βασικής μονάδας του λειτουργικού παραδείγματος είναι επιτυχής στον βαθμό στον οποίο τα μέσα θεωρούνται ότι αποτελούν συνέχεια των κοινωνικών μορφών με τεχνικά μέσα, σύμφωνα με τη θεώρηση του McLuhan (βλ. ενότητα 3.3.1), αλλά αντιμετωπίζει δυσκολίες όταν παρατηρούνται συγκεκριμένα μέσα να είναι συστατικά των νέων κοινωνικών μορφών.

Πίνακας 3.3. Κοινωνικές λειτουργίες των Μέσων (βλ. McQuail, 2003:106)

Κοινωνικές Λειτουργίες Μέσων Επικοινωνίας	Περιγραφή
Ενημέρωση	<ul style="list-style-type: none"> • Εξασφάλιση πληροφοριών γύρω από τις καταστάσεις και τα γεγονότα στην κοινωνία και τον κόσμο • Προβολή εξουσιαστικών σχέσεων • Προώθηση καινοτομίας, προσαρμογής και προόδου
Συσχέτιση	<ul style="list-style-type: none"> • Εξήγηση, ερμηνεία και σχολιασμός της σημασίας των γεγονότων & των πληροφοριών • Εξασφάλιση υποστήριξης της θεσμοθετημένης εξουσίας/κανόνων • Κοινωνικοποίηση • Συντονισμός ανεξάρτητων δραστηριοτήτων • Καλλιέργεια κλίματος συναίνεσης • Εφαρμογή της σειράς προτεραιότητας και σηματοδότηση σχετικού κύρους
Συνέχεια	<ul style="list-style-type: none"> • Έκφραση κυρίαρχου πολιτισμού και αναγνώριση των μορφών υποκοουλτούρας και των νέων πολιτισμικών εξελίξεων • Σφυρηλάτηση και συντήρηση κοινωνικών αξιών
Ψυχαγωγία	<ul style="list-style-type: none"> • Εξασφάλιση διασκέδασης, τέρψης και τρόπων χαλάρωσης • Μείωση κοινωνικής έντασης

Κινητοποίηση	<ul style="list-style-type: none"> • Εκστρατείες για κοινωνικούς σκοπούς στη σφαίρα της πολιτικής, του πολέμου, της οικονομικής ανάπτυξης, της εργασίας και ενίοτε της θρησκείας
---------------------	-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

Παρά τις επικρίσεις που έχει δεχθεί η λειτουργιστική ανάλυση αναφορικά με την «φυσιολογικότητα» την οποία προτάσσει και την ταυτόχρονη αδυναμία της να ασχοληθεί με την κοινωνική σύγκρουση και μεταβολή, εξακολουθεί να προσφέρει έναν γενικό προσανατολισμό και ευρύτερα ερωτήματα αναφορικά με την ολοκλήρωση και την αλληλεξάρτηση (McQuail, 2003:570).

Η *θεωρία της Πολιτικής Οικονομίας των Μέσων (Media Political Economy Theory)* είναι μία κοινωνική κριτική προσέγγιση η οποία κυρίως εστιάζει στην οικονομική δομή και δυναμική των επικοινωνιακών βιομηχανιών, και του ιδεολογικού τους περιεχομένου, σύμφωνα με την οποία τα ΜΜΕ αποτελούν ένα τμήμα του πολιτικοοικονομικού συστήματος, το οποίο καθορίζει το περιεχόμενό τους (McQuail, 2003:109). Ο Mansell (2004:102-103), υποστηρίζει ότι η αλλαγή παραδείγματος στο πεδίο των μέσων, δηλαδή η ανάδυση των νέων μέσων, βασισμένων στις νέες τεχνολογίες αναδεικνύει και την πρόκληση μπροστά στην οποία βρίσκεται η έρευνα που εργαλειοποιεί τη θεωρία της πολιτικής οικονομίας των μέσων, να επανεξετάσει τους τρόπους προσέγγισης της πραγματικότητας.

Σε ότι αφορά τις επιδράσεις των μέσων, ο ρόλος της πολιτικής οικονομίας των μέσων διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον τρόπο θεώρησης τους στη σχέση με την κοινωνία. Συγκεκριμένα, η εστίαση της θεώρησης στην οικονομική λειτουργία και τις σχέσεις εξουσίας των μέσων σε ένα πλαίσιο ηθελημένων ή αθέλητων επιδράσεων, οι σχέσεις μεταξύ της «*λογικής του μέσου*» (*media logic*) και «*λογικής του κόμματος*» (*party logic*) συνιστούν ένα κατατοπιστικό παράδειγμα. Η κυριαρχία της μίας λογικής επί της άλλης διασφαλίζεται με βάση τρεις παράγοντες: τα μορφολογικά τεχνολογικά χαρακτηριστικά του μέσου που καθορίζουν το περιεχόμενό του, την οικονομική τους αυτοτέλεια (ή μη), και την δομική τους αυτονομία από το κομματικό σύστημα (Σαμαράς, 2008:41-42). Σε ότι αφορά τον δεύτερο και τον τρίτο παράγοντα, οι επιδράσεις (ηθελημένες ή αθέλητες) των μέσων σχετίζονται τόσο με τον πλουραλιστικό ή μονοπωλιακό χαρακτήρα του περιεχομένου, όσο και με το χαρακτήρα της οικονομικής οργάνωσης του φορέα των ΜΜΕ, όσο και τις σχέσεις συναλλαγής μεταξύ της ιδιοκτησίας των μέσων και της πολιτικής ελίτ. Όπως αναφέρει ο Σαμαράς (ό.π.:39), η λογική του μέσου και η λογική του κόμματος βρίσκονται σε μια κατάσταση συγκρουσιακής συνέργειας, και διακατέχονται από ανταγωνιστικές λογικές (*modus operandi*), τις οποίες προσπαθούν να επιβάλλουν σε ολόκληρο το σύστημα. Η σχέση μεταξύ των λειτουργιών των δύο στην κοινωνία επιδρά στον τρόπο που η δομή «κοινωνία» ως σύστημα λειτουργεί.

Καταληκτικά, αξίζει να αναφερθεί εκ νέου ότι οι παραπάνω θεωρίες για τις σχέσεις μέσων-κοινωνίας συνιστούν μερικά από τα διαθέσιμα θεωρητικά εργαλεία στη θεωρητική σκευή της

παρούσας εργασίας, τα οποία αφορούν τον τρόπο που οι επιδράσεις των μέσων επικοινωνίας προσεγγίζονται θεωρητικά. Με βάση τα παραπάνω θεωρητικά εργαλεία -και κυρίως στις θεωρίες της Τεχνολογικής αιτιοκρατίας και του κοινωνικού κονστρουξιονισμού- τα αιτιακά σχήματα που θα εξαχθούν κατά την προσέγγιση της βιβλιογραφίας για τη Θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, μπορούν να ταυτοποιηθούν τόσο σε σχέση με τις προσεγγίσεις των επιδράσεων που παρουσιάστηκαν στην ενότητα 3.2., όσο και με τις παραπάνω θεωρητικές προσεγγίσεις της σχέσης μέσων και κοινωνίας.

3.4. Περίληψη

Σκοπός του παρόντος κεφαλαίου ήταν η δόμηση μίας θεωρητικής σκευής, αποτελούμενη από θεωρητικά εργαλεία του πεδίου της Επικοινωνίας. Η ανάγκη διερεύνησης της μετεξέλιξης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής από το 1974 μέχρι σήμερα που κατευθύνει την παρούσα εργασία, σε συνδυασμό με το επιστημονικό αντικείμενο του γράφοντος οδηγεί τη θεωρητική εστίαση να γίνεται στο πεδίο της επικοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα, η ένταξη της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής μεταξύ των θεωριών επιδράσεων των μέσων, οδηγεί στην θεωρητική προσέγγιση της συγκεκριμένης θεωρητικής και ερευνητικής περιοχής του πεδίου της Επικοινωνίας, η οποία καθίσταται ένας από τους δύο κεντρικούς θεωρητικούς άξονες της παρούσας εργασίας.

Σε ένα μετά-θεωρητικό επίπεδο, οι θεωρίες επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας κατηγοριοποιούνται ποικιλοτρόπως, με την κάθε κατηγοριοποίηση να προσφέρει εναλλακτικές οπτικές και προοπτικές λειτουργικής αξιοποίησης. Ειδικότερα, στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάστηκαν οι κατηγοριοποιήσεις των θεωριών επιδράσεων ως προς τον χρόνο, δηλαδή τις ιστορικές τους φάσεις, τα μοντέλα της Perse (2001), των Neuman και Guggenheim (2011), ως προς τις έξι ευρύτερες θεωρητικές ομάδες στις οποίες εντάσσονται οι επιμέρους θεωρίες, και τέλος τα παραδείγματα των Valkenburg κ.α. (2016) όπου αναγνωρίζονται τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των θεωριών επιδράσεων. Οι παραπάνω εναλλακτικές μετά-θεωρητικές προσεγγίσεις των θεωριών επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας, συνιστούν θεωρητικά εργαλεία ανάλυσης και νοηματοδότησης της προσέγγισης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής που ακολουθεί στα επόμενα κεφάλαια, εκλεπτύνοντας έτσι την θεωρητική εργαλειοθήκη που θα νοηματοδοτήσει την ανάλυση.

Παράλληλα, με τις κατηγοριοποιήσεις των θεωριών επιδράσεων, ο δεύτερος άξονας του παρόντος θεωρητικού κεφαλαίου, βασίζεται στην κινητοποίηση των θεωριών που περιγράφουν τη σχέση μέσων-κοινωνίας, του πεδίου της επικοινωνίας. Σκοπός της συμπερίληψης των θεωριών αυτών είναι η περαιτέρω εκλεπτύση της θεωρητικής εργαλειοθήκης της παρούσας εργασίας, η οποία θα συμβάλλει στην ταυτοποίηση των προσεγγίσεων της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής που θα προκύψουν από την ανάλυση της βιβλιογραφίας, με τις ευρύτερες

θεωρίες που περιγράφουν τη σχέση μέσων και κοινωνίας. Με άλλα λόγια, κατά την προσέγγιση των δημοσιευμάτων για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, δια της αποδόμησής τους με την αναλυτική χρήση των αιτιακών σχημάτων, τα θεωρητικά εργαλεία που αναλύονται στο παρόν κεφάλαιο θα συμβάλουν στην κωδικοποίησή τους, τόσο ως προς τις επιδράσεις των μέσων (βλ. ενότητα 3.2), και ως προς τη σχέση αυτών με την κοινωνία (βλ. ενότητα 3.3).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΣΠΙΡΑΛ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ

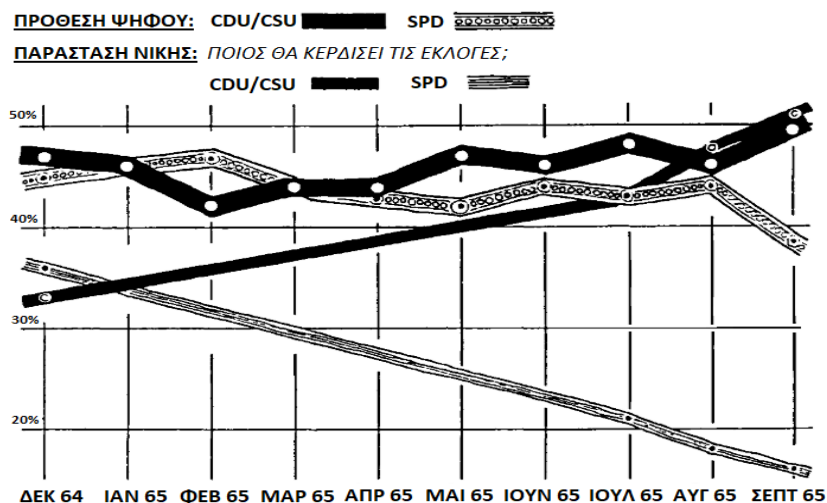
4.1. Εισαγωγή

4.1.1. Η Θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής: Γενικές Παρατηρήσεις

Η Noelle-Neumann (1916-2010), «μητέρα» της θεωρίας της *Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής* (*Spiral of Silence*), ήταν Γερμανίδα πολιτική επιστήμονας, το επιστημονικό και ερευνητικό ενδιαφέρον της οποίας επικεντρωνόταν στο πεδίο της Μαζικής και Πολιτικής Επικοινωνίας καθώς και στη διερεύνηση της κοινής γνώμης. Το είδος της επιστημολογίας της Noelle-Neumann καθόρισε τόσο τους ερευνητικούς της προβληματισμούς, όσο και την προσέγγισή της στην θεωρία της «Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής». Η θεωρία της «Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής» είναι -μεταξύ άλλων- η απάντηση στον γρίφο (Noelle-Neumann, 1977:258, 1985:86) τον οποίο κλήθηκε να λύσει η Noelle-Neumann τη δεκαετία του 1960, με αφορμή τις δημοσκοπήσεις για τις πρώτες εκλογές της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας τη 19^η Σεπτεμβρίου 1965 μετά την κυβέρνηση Adenauer.

Ο γρίφος που ανέκυψε από τη δημοσκόπηση του Ινστιτούτου του Allensbach αφορούσε δύο ερωτήσεις που εξέταζαν την «*πρόθεση ψήφου*» (*vote intention*) και αυτό που σήμερα στη γλώσσα των δημοσκοπήσεων, ονομάζεται «*παραέσπαση νίκης*» (*expectation to win*). Πιο συγκεκριμένα, στις μηνιαίες μετρήσεις του Ινστιτούτου -από τον Δεκέμβριο του 1964 μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1965- παρά το γεγονός ότι τα δύο μεγάλα κόμματα, το Χριστιανοδημοκρατικό (CDU/CSU) και το Σοσιαλδημοκρατικό (SPD), φαίνονταν να βρίσκονται πολύ κοντά σε ότι αφορά την πρόθεση ψήφου, κατά τον Ιανουάριο του 1965 η πεποίθηση ότι οι Σοσιαλδημοκράτες θα κερδίσουν την εκλογική αναμέτρηση παρουσίαζε φθίνουσα πορεία σε αντίθεση με την πεποίθηση επικράτησης των Χριστιανοδημοκρατών, ενώ ταυτόχρονα η διαφορά των δύο κομμάτων στην πρόθεση ψήφου παρέμενε αμετάβλητη, διαγράφοντας μία κανονική πορεία (βλ. Σχήμα 4.1).

Διάγραμμα 4.1. Ο Γρίφος της Noelle-Neumann



Στην τελική φάση της προεκλογικής εκστρατείας, δηλαδή περίπου δύο εβδομάδες πριν την εκλογική αναμέτρηση της 19^{ης} Σεπτεμβρίου 1965, η «ψαλίδα» μεταξύ των δύο κομμάτων φάνηκε να ανοίγει (*last minute swing*), με τους Χριστιανοδημοκράτες να κερδίζουν περίπου 4% στην πρόθεση ψήφου, και ταυτόχρονα οι Σοσιαλδημοκράτες να χάνουν περίπου 5%, μία διαφορά η οποία ήταν πολύ κοντά στο πραγματικό εκλογικό αποτέλεσμα, και την τελική επικράτηση των Χριστιανοδημοκρατών με μία διαφορά της τάξης του 9% (Noelle-Neumann, 1977:258 & 1984:86).

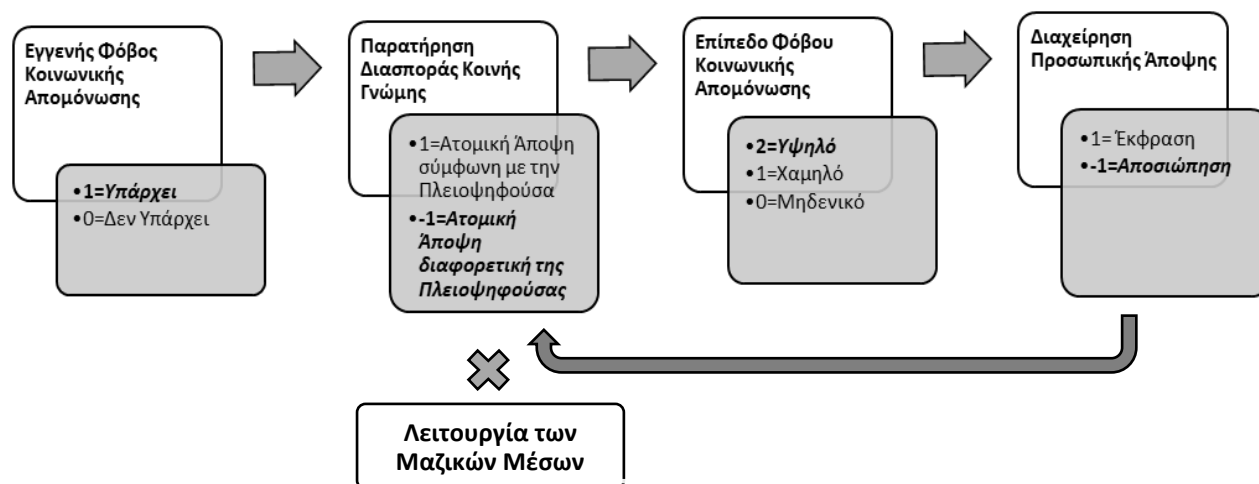
Ο γρίφος που κλήθηκε να απαντήσει η Noelle-Neumann διατυπώνεται ως εξής: «Πώς είναι δυνατόν η παράσταση νίκης για τους Χριστιανοδημοκράτες να αυξάνεται σταθερά, ενώ η πρόθεση ψήφου παραμένει σταθερή ενώ παράλληλα τα δημοσιευμένα αποτελέσματα των ερευνών κοινού υποστήριζαν μόνο ότι επρόκειτο για μία “στήθος με στήθος” αναμέτρηση;» (Noelle-Neumann, 1984:86).

Η Noelle-Neumann διατύπωσε στην υπόθεση της «Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής», κι έτσι απέδωσε την εικόνα αυτή στην «ψυχολογική ανάταση» των ψηφοφόρων των Χριστιανοδημοκρατών, λόγω της κάλυψης από τα ΜΜΕ των συνεχόμενων επισκέψεων της Βασίλισσας της Βρετανίας στον Χριστιανοδημοκράτη καγκελάριο, Ludwig Erhard, κατά τη διάρκεια του 1965. Οι Χριστιανοδημοκράτες στα ΜΜΕ φαίνονταν γεμάτοι αυτοπεποίθηση και έδιναν την εντύπωση ότι ήταν περισσότερο ισχυροί από όσο πραγματικά ήταν, με αποτέλεσμα η εικόνα αυτή να μετατίθεται και να επηρεάζει το «ισοζύγιο» αυτοπεποίθησης των ψηφοφόρων των δύο κομμάτων, με τους υποστηρικτές των Σοσιαλδημοκρατών να χάνουν την εμπιστοσύνη προς μία επερχόμενη νίκη του κόμματός τους, και να βυθίζονται στη σιωπή (Noelle-Neumann, 1984:86).

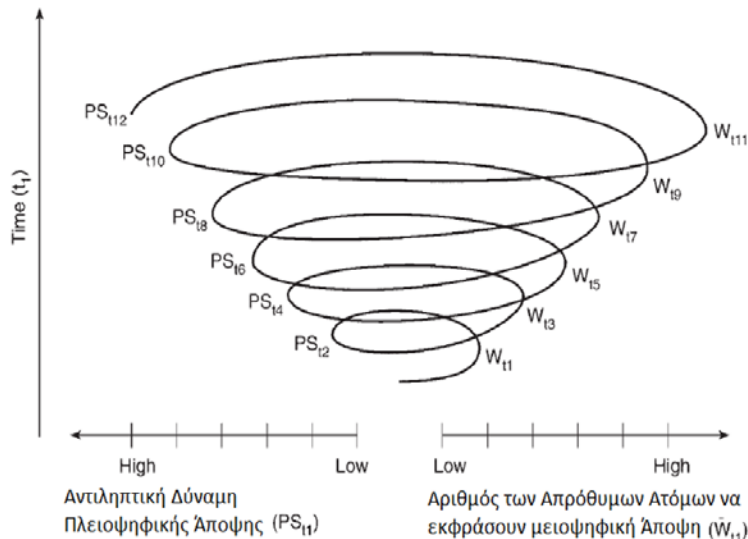
Η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής εδράζεται σε τέσσερις βασικές υποθέσεις, όπως συνοπτικά περιγράφει ο McQuail (2010:519). Η κοινωνία απειλεί τα αποκλίνοντα (*deviant*) μέλη της με απομόνωση. Τα μέλη της κοινωνίας βιώνουν συνεχώς τον φόβο απομόνωσης (*fear of -social- isolation*). Ο φόβος κοινωνικής απομόνωσης ωθεί τα μέλη της κοινωνίας να αξιολογούν διαρκώς το κλίμα της κοινής γνώμης (*assess the climate of opinion*), γεγονός το οποίο καθορίζει την κοινωνική τους συμπεριφορά, και ειδικότερα την πρόθεσή τους να εκφράσουν ανοικτά και δημόσια την προσωπική τους άποψη για ένα συγκεκριμένο αμφιλεγόμενο ζήτημα, ή να την αποσιωπήσουν. Η τάση για ορισμένα άτομα να μιλούν και για άλλα να σιωπούν ξεκινά μια «σπειροειδής διαδικασία» που καθιερώνει όλο και περισσότερο μια άποψη ως η επικρατούσα (Noelle-Neumann, 1974: 44 · 1977:144 & 157).

Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής αποτελεί μία θεωρία συγγενική στη θεωρία του bandwagon effect, με τον κυρίαρχο ρόλο του «φόβου κοινωνικής απομόνωσης» (*fear of social isolation*) στη σπειροειδή γραμμή της σιωπής (Noelle-Neumann, 1991:260) να αποτελεί μία από τις σημαντικότερες ειδοποιούς διαφορές μεταξύ των δύο θεωριών, καθώς στην πρώτη περίπτωση η θεωρία του bandwagon effect βασίζεται σε μία λογική θετικών προσδοκιών και ανταμοιβών, ενώ στην περίπτωση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, η διαδικασία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης εδράζεται σε μία λογική αρνητικών συνεπειών, επιπτώσεων και κυρώσεων (*sanctions*) για το άτομο (βλ. Glynn & McLeod, 1982:760-761).

Αιτιακό Σχήμα 4.1. Η Θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής (E. Noelle-Neumann, 1974, 1984, 1985, 1991)



Διάγραμμα 4.2. Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής⁴⁷



Η Noelle-Neumann προκειμένου να ερμηνεύσει το φαινόμενο της κοινωνικής πραγματικότητας που απεικονίστηκε στα αποτελέσματα των δημοσκοπήσεων για τις ομοσπονδιακές εκλογές της Γερμανίας του 1965, διατύπωσε στη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής (*Spiral of Silence*). Παράλληλα, η ίδια αναφέρει ότι στη διαμόρφωση της θεωρίας συντέλεσαν και άλλοι δύο βασικοί παράγοντες αναφορικά με το ευρύτερο ενδιαφέρον της για το «τι είναι πραγματικά η “κοινή γνώμη”» και για τις επιδράσεις των MME (Noelle-Neumann, 1985:76). Λαμβάνοντας υπόψιν τόσο την αφορμή για τη θεώρηση της Noelle-Neumann, δηλαδή την ερμηνεία των δημοσκοπικών ευρημάτων, όσο και τον ρόλο των MME εντός της θεωρίας που αποσκοπεί στην προσέγγιση της κοινής γνώμης, γίνεται σαφές ότι τα επιστημονικά πεδία στα οποία η θεωρία δραστηριοποιείται είναι το πεδίο της Μαζικής και Πολιτικής Επικοινωνίας, καθώς και της Κοινωνικής Ψυχολογίας, καθιστώντας έτσι «θολό» το τοπίο σχετικά με το αν μπορεί να χαρακτηριστεί αμιγώς ως κοινωνιοψυχολογική κοινωνική θεωρία για την κοινή γνώμη, ως κοινωνική θεωρία επικοινωνίας ή ως κοινωνική θεωρία επιδράσεων των MME.

4.1.2. Μελέτη της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής: Μεθοδολογικές Παρατηρήσεις

Στο παρόν κεφάλαιο, με την πρακτική εφαρμογή του αναλυτικού εργαλείου των αιτιακών σχημάτων (βλ. ενότητα 2.2), θα εξεταστεί ο τρόπος προσέγγισης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής από τους μελετητές που εστίασαν το ερευνητικό τους ενδιαφέρον στη συγκεκριμένη θεωρία. Ειδικότερα, με τη χρήση των αιτιακών σχημάτων αποτυπώνεται, από κάθε δημοσίευμα για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, ο πυρήνας της συγκεκριμένης επιστημονικής θεωρίας, ελέγχοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη μετεξέλιξή της στη διαχρονία.

⁴⁷ Πηγή: Scheufle, D.A. and Moy, P. (2000:11) «Twenty-five years of the spiral of silence: A conceptual review and empirical outlook» *International Journal of Public Opinion Research*, 12(1), pp.3-28.

Παράλληλα, γίνεται σύνδεση με τις βασικές θεωρίες της Επικοινωνίας, καθώς και με τις θεωρίες επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας όπως αυτές αναπτύχθηκαν στο 3^ο κεφάλαιο. Με άλλα λόγια, τα αιτιακά σχήματα και οι παρατηρήσεις που εξάγονται από τα υπό μελέτη επιστημονικά δημοσιεύματα, αποτελούν διαδικασίες κατάδυσης στον πυρήνα των θεωρήσεων για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, όπου και αναζητούνται ταυτοποιήσεις με τις βασικές θεωρίες της Επικοινωνίας αλλά και των επιδράσεων των μέσων.

Η ανάλυση του επιστημονικού διαλόγου γύρω από τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής γίνεται σε δύο φάσεις της ιστορικής της εξέλιξης: στην *πρώιμη*, που αφορά την πρώτη δεκαετία, από το 1974 μέχρι το 1985 και στην *ύστερη* φάση, που αφορά τη δεκαετία από το 2010 μέχρι και το 2020. Σκοπός της εστίασης της ερευνητικής προσπάθειας στη συγκεκριμένη δεκαετία είναι η συγκριτική παρατήρηση δύο χρονικά πλήρως διαφοροποιημένων περιόδων, η οποία θα συμβάλει τόσο στην απάντηση του ερευνητικού ερωτήματος σχετικά με το αν οι επιστημονικές προσεγγίσεις της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις συν τω χρόνω, όσο και στο ερώτημα σχετικά με τις ενδεχόμενες διαφοροποιήσεις στη φύση τους. Η απάντηση στο συγκεκριμένο ερευνητικό ερώτημα -το οποίο αποτελεί την αρχή του ερευνητικού ενδιαφέροντος της παρούσας εργασίας- θα συμβάλει στην διάρθρωση υποθέσεων εργασίας προς διερεύνηση σε μία νέα επόμενη έρευνα, με κατάλληλη μεθοδολογία, ούτως ώστε να σχηματιστεί μία πληρέστερη εικόνα για το σύνολο της βιβλιογραφίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, καθώς και να εξαχθούν έγκυρα και καθολικά συμπεράσματα μέσω τέλει επαγωγής σε ότι αφορά τις θεωρητικές προσεγγίσεις των μέσων και των επιδράσεών τους σε ένα επιστημολογικό και μετά-θεωρητικό επίπεδο.

Αναφορικά με την πρώτη ιστορική φάση της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, ως σημείο εκκίνησης της θεωρείται η πρώτη συμβολή της Noelle-Neumann το 1974, με την οποία εισάγεται στον επιστημονικό διάλογο η θεωρία, και ως σημείο λήξης, ο συλλογικός τόμος «*Political Communication Yearbook 1984*» των Sanders, Kaid και Nimmo (επιμ.), όπου το πρώτο μέρος αφιερώνεται στη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, με τη Noelle-Neumann (1985) να απαντά στην κριτική που δέχθηκε το μοντέλο κατά την πρώτη δεκαετία. Η συγκεκριμένη περίοδος σε ότι αφορά το πεδίο της επικοινωνίας, και τις θεωρίες επιδράσεων των μέσων, ιστορικά αφορά το σημείο μετάβασης από την Γ' φάση των ισχυρών επιδράσεων, στη Δ' φάση των υπό διαπραγμάτευση επιδράσεων των μέσων. Η Noelle-Neumann, ως μία εκ των βασικών εκφραστών της αντίληψης περί επανανακάλυψης των ισχυρών επιδράσεων (βλ. Noelle-Neumann, 1973), προτείνει το μοντέλο της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ως μία θεωρία που ερμηνεύει και περιγράφει τη διαδικασία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, στον πυρήνα της οποίας τα μέσα θεωρούνται ισχυρά. Με βάση τα παραπάνω, η πρώτη δεκαετία της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, μεταξύ άλλων, προσφέρει και μία εικόνα σχετικά με την ευρύτερη κατάσταση του πεδίου της Επικοινωνίας σε ότι αφορά τις επιδράσεις των μέσων, το οποίο βρισκόταν σε μία κατάσταση αλλαγής παραδείγματος (βλ. Κεφάλαιο 3).

Πίνακας 4.1. Λίστα Επιστημονικών Δημοσιεύσεων προς Ανάλυση: 1974 – 1985

Όνομα/τα Συγγραφέα/ων	Έτος	Τίτλος	Επιστημονικό Περιοδικό / Συλλογικός Τόμος
E. Noelle-Neumann	1974	<i>“The Spiral of Silence: A Theory of Public Opinion”</i>	<i>Journal of Communication</i>
E. Noelle-Neumann	1977	<i>“Turbulences in the Climate of Opinion: Methodological Applications of the Spiral of Silence Theory”</i>	<i>Public Opinion Quarterly</i>
E. Katz	1981	<i>“Publicity and Pluralistic Ignorance: Notes on The Spiral of Silence”</i>	<i>Öffentliche Meinung Und Sozialer Wandel / Public Opinion and Social Change</i>
C. Glynn & J. McLeod	1982	<i>“Public Opinion, Communication Processes, and Voting Decisions”</i>	<i>Annals of the International Communication Association</i>
G.D. Taylor	1982	<i>“Pluralistic Ignorance and the Spiral of Silence: A Formal Analysis”</i>	<i>Public Opinion Quarterly</i>
C. Glynn	1984	<i>“The Communication of Public Opinion”</i>	<i>Journalism Quarterly</i>
C. Glynn & J. McLeod	1984	<i>“Public Opinion Du Jour: An Examination of the Spiral of Silence”</i>	<i>Public Opinion Quarterly</i>
C. Glynn & J. McLeod	1985	<i>“Implications of the Spiral of Silence Theory for Communication and Public Opinion Research”</i>	<i>Political Communication Yearbook 1984</i>
C.T. Salmon & F.G. Kline	1985	<i>“The Spiral of Silence Ten Years Later: An Examination and Evaluation”</i>	<i>Political Communication Yearbook 1984</i>
K. Merten	1985	<i>“Some Silence in the Spiral of Silence”</i>	<i>Political Communication Yearbook 1984</i>
E. Noelle-Neumann	1985	<i>“Spiral of Silence: A Response”</i>	<i>Political Communication Yearbook 1984</i>

Σε ότι αφορά τη δεύτερη (ύστερη) ιστορική φάση της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής σε θέση να δώσει μία εικόνα για τις -ενδεχόμενες- ποιοτικές διαφοροποιήσεις των θεωρήσεων της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, όπου η κοινωνικοπολιτική συγκυρία, καθώς και το παράδειγμα στα μέσα και τις μορφές επικοινωνίας με την έλευση του διαδικτύου έχουν αλλάξει, με την έλευση των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας.

Αναφορικά με την επιλογή του δείγματος, από την κάθε ιστορική φάση της θεωρίας, επιλέγονται τα επιστημονικά δημοσιεύματα εκείνα στα οποία η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής έχει κεντρικό ρόλο. Κριτήριο επιλογής του δείγματος της ποιοτικής ανάλυσης κατά την πρώτη δεκαετία είναι η αναφορά του όρου «*Spiral of Silence*» (ή «*Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής*») είτε στον τίτλο, είτε στη σύνοψη (*abstract*), είτε στις λέξεις κλειδιά (*key words*) της δημοσίευσης. Κατά τη δεύτερη υπό ανάλυση χρονική περίοδο, δηλαδή από το 2010 έως το 2020, η αύξηση του όγκου των ακαδημαϊκών εκροών και δημοσιεύσεων στο πεδίο της Επικοινωνίας, αλλά και γενικότερα, οδήγησε στον επαναπροσδιορισμό των κριτηρίων με βάση τα οποία

εξετάζεται η κεντρικότητα της θεωρίας ανά δημοσίευμα, ενώ παράλληλα προστέθηκε ένα ακόμη κριτήριο, αυτό της «σημαντικότητας» (ή του «αξιολογικού βάρους») της συμβολής. Συγκεκριμένα, ο έλεγχος της κεντρικότητας της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ανά δημοσίευμα εστιάστηκε αποκλειστικά στην αναφορά του όρου «*Spiral of Silence*» στον τίτλο του δημοσιεύματος, ενώ παράλληλα το κριτήριο της «σημαντικότητας» αφορούσε τον αριθμό ετεροαναφορών της κάθε δημοσίευσης, οι οποίες θα πρέπει να είναι -τουλάχιστον- 95 στον αριθμό, με βάση τα δεδομένα που προσφέρει η μηχανή αναζήτησης Google Scholar σε κάθε αποτέλεσμα αναζήτησης.⁴⁸

Πίνακας 4.2. Λίστα Επιστημονικών Δημοσιεύσεων προς Ανάλυση: 2010 - 2020

A/A	Ημ/νια	Βιβλιογραφική Αναφορά	Ετερο-Αναφορές
1	2014	Hampton, K. N., Rainie, H., Lu, W., Dwyer, M., Shin, I., & Purcell, K. (2014). <i>Social media and the 'spiral of silence'</i> . PewResearchCenter.	262
2	2010	Matthes, J., Rios Morrison, K., & Schemer, C. (2010). A spiral of silence for some: Attitude certainty and the expression of political minority opinions. <i>Communication Research</i> , 37(6), 774-800.	195
3	2016	Stoycheff, E. (2016). Under surveillance: Examining Facebook's spiral of silence effects in the wake of NSA internet monitoring. <i>Journalism & Mass Communication Quarterly</i> , 93(2), 296-311.	156
4	2012	Schulz, A., & Roessler, P. (2012). The spiral of silence and the Internet: Selection of online content and the perception of the public opinion climate in computer-mediated communication environments. <i>International Journal of Public Opinion Research</i> , 24(3), 346-367.	113
5	2015	Fox, J., & Warber, K. M. (2015). Queer identity management and political self-expression on social networking sites: A co-cultural approach to the spiral of silence. <i>Journal of Communication</i> , 65(1), 79-100.	105
6	2014	Gearhart, S., & Zhang, W. (2014). <i>Gay Bullying and Online Opinion Expression</i> . <i>Social Science Computer Review</i> , 32(1),	100
7	2011	Liu, X., & Fahmy, S. (2011). Exploring the spiral of silence in the virtual world: Individuals' willingness to express personal opinions in online versus offline settings. <i>Journal of Media and Communication Studies</i> , 3(2), 45.	97

⁴⁸ Ένας περιορισμός, ο οποίος θα πρέπει να ληφθεί υπόψη σε ότι αφορά το κριτήριο δειγματοληψίας κατά την ύστερη περίοδο της ανάλυσης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής είναι το γεγονός ότι ο αριθμός (>95) που τέθηκε ως όριο ετεροαναφορών δεν αποτελεί ένα αντικειμενικό κριτήριο το οποίο αντανάκλα την αντικειμενική «σημαντικότητα» που φέρει μία επιστημονική δημοσίευση, αλλά αποτελεί μία προσπάθεια οργάνωσης της μεροληψίας κατά την επιλογή των δημοσιευμάτων προς ανάλυση. Επιπλέον, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η χρονική εγγύτητα της εκπόνησης της παρούσας εργασίας με την εκπόνηση των δημοσιευμάτων τα οποία αξιολογούνται ως προς το βαθμό «σημαντικότητάς» τους μέσω των ετεροαναφορών που παρουσιάζουν στην πραγματικότητα αποκλείει όλα εκείνα τα δημοσιεύματα που εκπονήθηκαν τα τελευταία χρόνια και δεν πρόλαβαν να παραπεμφθούν από άλλους μελετητές. Στην πραγματικότητα, τα κριτήρια δειγματοληψίας που λαμβάνονται υπόψη μπορεί να ειπωθεί ότι μπορούν να πληρούνται με αντικειμενικό και αξιόπιστο τρόπο μέχρι και το έτος 2017.

8	2015	Clemente, M., & Roulet, T. J. (2015). Public opinion as a source of deinstitutionalization: A “spiral of silence” approach. <i>Academy of Management Review</i> , 40(1), 96-114.	97
9	2015	Gearhart, S., & Zhang, W. (2015). “Was it something I said?” “No, it was something you posted!” A study of the spiral of silence theory in social media contexts. <i>Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking</i> , 18(4), 208-213.	95
10	2014	Tsfati, Y., Stroud, N. J., & Chotiner, A. (2014). Exposure to ideological news and perceived opinion climate: Testing the media effects component of spiral-of-silence in a fragmented media landscape. <i>The International Journal of Press/Politics</i> , 19(1), 3-23.	76

Η συλλογή του εμπειρικού έχει δύο βασικούς περιορισμούς σε ότι αφορά την πρόσβαση. Ο πρώτος περιορισμός αφορά την δυνατότητα πρόσβασης του ερευνητή στο κείμενο της δημοσίευσης που κρίνεται κατάλληλο προς διερεύνηση, και ο δεύτερος περιορισμός αφορά τη δυνατότητα πρόσβασης στο νόημα του δημοσιεύματος σε ότι αφορά τη γλώσσα, η οποία θα πρέπει να είναι είτε ελληνική, είτε αγγλική⁴⁹.

4.2. Ο Επιστημονικός Διάλογος για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής: 1974 – 1985

4.2.1. Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής της Noelle-Neumann (1974, 1977)

Η «Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής» κατά τη Noelle-Neumann (1974:51· 1977:144) αποτελεί έναν μηχανισμό που περιγράφει και ερμηνεύει τη διαδικασία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης. Οι βασικές παραδοχές, στις οποίες στηρίζεται το μοντέλο αφορούν τον ορισμό της κοινής γνώμης, ως μορφή συμμόρφωσης και κοινωνικού ελέγχου (Noelle-Neumann, 1973:88), την απειλή απομόνωσης που ασκείται στα μέλη της κοινωνίας, και τον φόβο κοινωνικής απομόνωσης που αυτά βιώνουν, την εκτίμηση της διασποράς της γνώμης και τον -κατά προσέγγιση- τρόπο της εκτίμησης του κλίματος γνώμης από τα άτομα, τον αντιλαμβανόμενο ως πλειοψηφικό ή μειοψηφικό χαρακτήρα της προσωπικής άποψης στο παρόν και το μέλλον, την πρόθεση δημόσιας έκφρασης της προσωπικής άποψης, ή της αποσιώπησής της, καθώς και τον ρόλο των μέσων επικοινωνίας στη διαδικασία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης.

Κατά την πρώτη δεκαετία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, η θεωρία δέχθηκε μεγάλη κριτική και αμφισβήτηση, η φύση της οποίας ήταν τόσο σε θεωρητικό, όσο και σε μεθοδολογικό και ερευνητικό επίπεδο (Glynn & McLeod, 1985:43). Ειδικότερα, τα σημεία κριτικής εστιάζουν σε κάθε ένα εκ των δομικών στοιχείων (ή μεταβλητών) της θεωρίας (φόβος απομόνωσης, κλίμα

⁴⁹ Το σύνολο της βιβλιογραφίας που αναλύθηκε ήταν στην αγγλική γλώσσα, καθώς δεν βρέθηκε κάποια δημοσίευση στην ελληνική η οποία να πληροί τα κριτήρια δειγματοληψίας τα οποία τέθηκαν σε ότι αφορά την κεντρικότητα της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στο δημοσίευμα.

γνώμης, ρόλος μέσων κλπ.), καθώς και στο σύνολο του μοντέλου ως θεωρίας, αναφορικά με το αν και υπό ποιες συνθήκες επιβεβαιώνεται.

Σε ό,τι αφορά τον ορισμό της κοινής γνώμης στον οποίο βασίζεται η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, βιβλιογραφικά, η θέση περί αλληλεπίδρασης του ατόμου με το κοινωνικό του περιβάλλον για τη σύνθεση της κοινής γνώμης, στηρίζεται στις πειραματικές προσπάθειες των Asch (1958) και Milgram (1961). Η «κοινή γνώμη» (*public opinion*) θεωρείται ως μία *ορθολογική διαδικασία (public opinion as rationality)* και ως μορφή *κοινωνικού ελέγχου (public opinion as social control)* (Noelle-Neumann, 1973:88· Scheufele & Moy, 2000:4-5), η οποία συντίθεται μέσω της *αλληλεπίδρασης (interaction)* του ατόμου με το κοινωνικό του περιβάλλον.

«Με βάση την έννοια αλληλεπίδρασης της Σπειροειδούς Γραμμής της σιωπής, η κοινή γνώμη είναι η γνώμη που μπορεί να εκφραστεί στο κοινό χωρίς φόβο κυρώσεων και στην οποία μπορεί να βασιστεί η δημόσια δράση. [...] Η λέξη “κοινή” (public) στην έννοια της “κοινής γνώμης” (public opinion) πρέπει να ερμηνευθεί με την έννοια του “δημόσιου ματιού”, “ορατής σε όλους”, και συνεπώς ως κοινωνικού ελέγχου. [...] Η κοινή γνώμη μπορεί να περιγραφεί ως η κυρίαρχη γνώμη που επιβάλλει τη συμμόρφωση της στάσης και της συμπεριφοράς, καθώς απειλεί το άτομο που διαφωνεί με απομόνωση».

(Noelle-Neumann, 1974:44)

Η Noelle-Neumann (1974) παρουσιάζει πέντε διακριτές υποθέσεις εργασίας, ο συνδυασμός των οποίων συγκροτεί τη Θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ως διαδικασία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης. Σημείο εκκίνησης της θεωρίας αποτελεί ως ο εγγενής φόβος κοινωνικής απομόνωσης (*fear of isolation*) τον οποίο βιώνουν τα μέλη της κοινωνίας. Σημείο εστίασης για τη Noelle-Neumann αποτελεί η προσέγγιση των διεργασιών, οι οποίες συνθέτουν την ενδιάμεση μεταβλητή. Συγκεκριμένα, σκιαγραφείται μέσω αιτιακών σχημάτων η διαδικασία με την οποία το άτομο -κατά προσέγγιση- εκτιμά τη διασπορά της κοινής γνώμης (*-quasi-statistically- assess of public opinion distribution*), ως αποτέλεσμα του συνεχούς φόβου κοινωνικής απομόνωσης που βιώνει.

«Τα άτομα σχηματίζουν μια εικόνα της κατανομής και της τάσης της γνώμης στο κοινωνικό τους περιβάλλον. Παρατηρούν ποιες απόψεις κερδίζουν σε δύναμη και ποιες χάνουν. Αυτό αποτελεί προϋπόθεση για την ύπαρξη ή την ανάπτυξη της κοινής γνώμης ως αλληλεπίδραση των ατομικών απόψεων και της υποτιθέμενης άποψης του περιβάλλοντος. Η ένταση της παρατήρησης του περιβάλλοντος ποικίλλει όχι μόνο ανάλογα με το βαθμό ενδιαφέροντος για μια συγκεκριμένη ερώτηση, αλλά και ανάλογα με το πόσο πολύ περιμένει το άτομο να εκθέσει τον εαυτό του δημόσια σε ένα συγκεκριμένο θέμα».

(Noelle-Neumann, 1974:45)

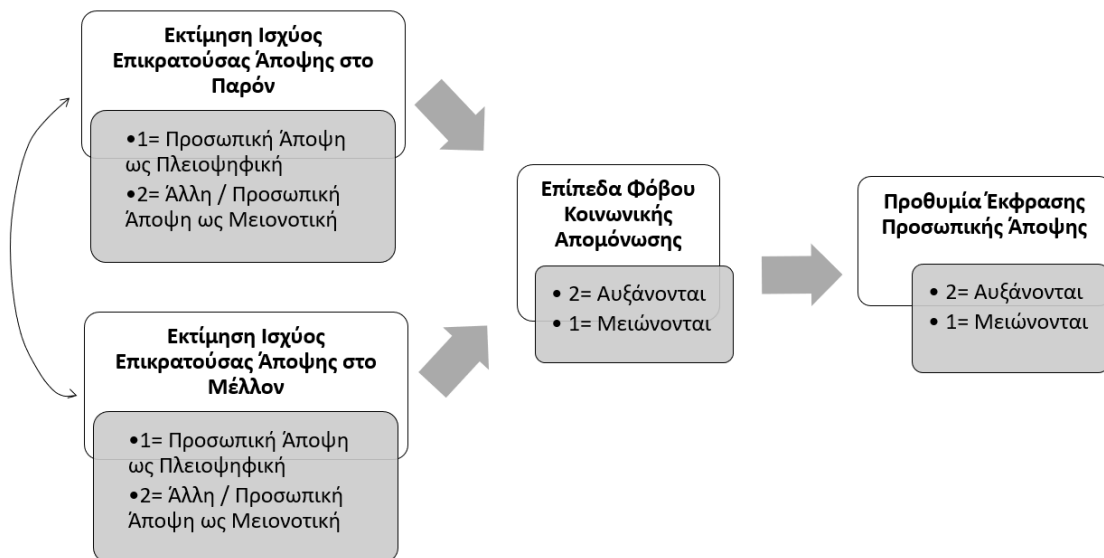
Ο παράγοντας του «χρόνου» για τη Noelle-Neumann διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, τόσο στην ανάπτυξη και ερμηνεία της συγκεκριμένης λειτουργίας -δηλαδή του μηχανισμού αντίληψης της κοινωνικής πραγματικότητας- όσο και για το σύνολο του μοντέλου καθώς δικαιολογεί το σπειροειδή και αλληλοτροφοδοτούμενο χαρακτήρα του, όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια.

Ειδικότερα, η εκτίμηση της κυριαρχίας της προσωπικής άποψης στο παρόν σε σχέση με το μέλλον αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία σε σχέση με το αν το άτομο θα εκφράσει την άποψή του δημοσίως ή θα το αποσιωπήσει. Η Noelle-Neumann αναφέρει:

«Η προθυμία να εκθέσει κανείς τις απόψεις του στο δημοσίως ποικίλλει ανάλογα με την εκτίμησή του για την διανομή και την τάση των απόψεων στο κοινωνικό του περιβάλλον. Είναι σημαντικότερο εάν πιστεύει ότι η δική του άποψη είναι, και θα είναι, η κυρίαρχη άποψη ή (αν και δεν κυριαρχεί τώρα) γίνεται όλο και πιο κυρίαρχη. Υπάρχει λιγότερη προθυμία για δημόσια έκφραση προσωπικής άποψης αν πιστεύει ότι η δική του άποψη χάνει έδαφος. Ο βαθμός προθυμίας να εκφράσει μια γνώμη επηρεάζει ανοιχτά την εκτίμηση του ατόμου για την κατανομή της γνώμης υπέρ των απόψεων που εμφανίζονται πιο συχνά στο κοινό».

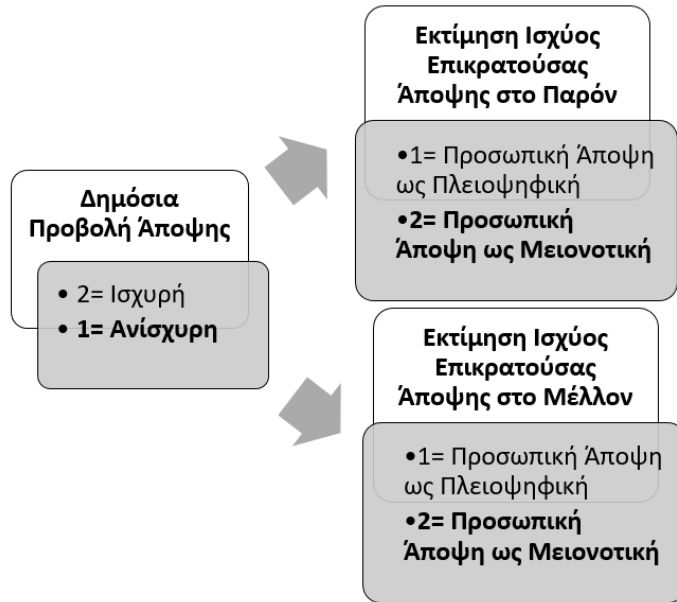
(Noelle-Neumann, 1974:45)

Αιτιακό Σχήμα 4.2. Συσχέτιση μεταξύ της κυρίαρχης γνώμης στο παρόν και το μέλλον. (1)



Στη θεώρηση της Noelle-Neumann η εκτίμηση του κατά πόσο η προσωπική άποψη είναι κυρίαρχη στο παρόν ή όχι, και του αν πρόκειται να είναι κυρίαρχη στο μέλλον παρουσιάζονται να έχουν μία λανθάνουσα μεταξύ τους συσχέτιση (*Spurious -correlational- relationship*), καθώς μοιράζονται μία κοινή αιτία (*common cause relationship*), την δημόσια παρουσία της προσωπικής άποψης (*publicly displayed opinion*). Πιο συγκεκριμένα, τα άτομα εξετάζουν την περιρρέουσα κοινωνική ατμόσφαιρα, και καταλήγουν στο κατά πόσο ανήκουν στην πλειοψηφία ή στη μειοψηφία, σε σχέση με τις γνώμες οι οποίες εκφράζονται και παρουσιάζονται δημοσίως είτε διαπροσωπικά (*face-to-face communication*), είτε σε επίπεδο μαζικής επικοινωνίας (*mass communication*), για να εκφράσουν τη γνώμη τους ή όχι.

Αιτιακό Σχήμα 4.3. Λανθάνουσα Συσχέτιση μεταξύ της κυρίαρχης γνώμης στο παρόν και το μέλλον



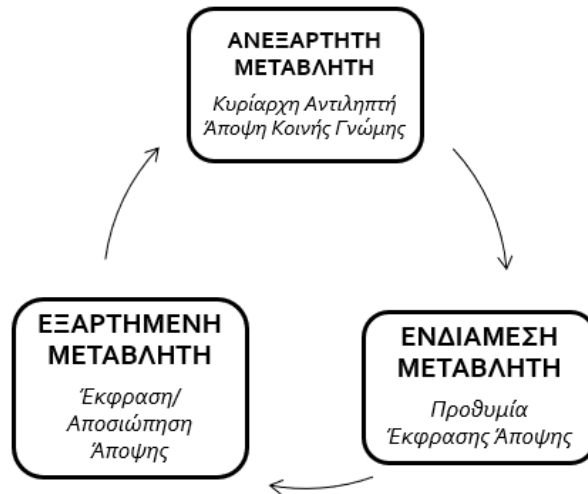
«Από αυτό μπορεί να συναχθεί περαιτέρω ότι εάν η εκτίμηση της τρέχουσας κατανομής της γνώμης και η πραγματική διανομή της είναι σαφώς διαφοροποιημένες, είναι επειδή εμφανίζεται περισσότερο στο κοινό, η γνώμη, που η ισχύς της είναι περισσότερο υπερεκτιμημένη».

(Noelle-Neumann, 1974:45)

Η Noelle-Neumann αναγνωρίζει μία θετική συσχέτιση μεταξύ των δύο μεταβλητών, δηλαδή της εκτίμησης της διασποράς της κυρίαρχης άποψης στο παρόν και στο μέλλον· αυτό σημαίνει ότι εάν μια γνώμη θεωρείται η επικρατούσα στο παρόν, είναι πιθανό να θεωρείται και η επικρατούσα στο μέλλον (και το αντίστροφο), αλλά σε διαφορετικούς βαθμούς (Noelle-Neumann, 1974:45).

Επιπλέον, στον πυρήνα της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής βρίσκεται η λειτουργία της ανατροφοδότησης της ενδιάμεσης μεταβλητής («κατά προσέγγιση εκτίμησης της διασποράς της κοινής γνώμης») από την εξαρτημένη, δηλαδή την έκφραση της προσωπικής γνώμης από το άτομο, ή την αποσιώπησή της υπό το βάρος του φόβου κοινωνικής απομόνωσης. Η λειτουργία της ανάδρομης επίδρασης στο πυρηνικό αιτιακό σχήμα είναι και ο λόγος που αυτό χαρακτηρίζεται ως αμφίδρομο» (*reciprocal*) καθώς επίσης δικαιολογεί το χαρακτηρισμό «Σπιράλ» ή «Σπειροειδής γραμμή» της Σιωπής που αποδόθηκε στη θεωρία (βλ. Διάγραμμα 4.2.).

Αιτιακό Σχήμα 4.4. Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής: Μερικώς Διαμεσολαβούμενη -εμμέσως- Αλληλοτροφοδοτούμενη Αιτιώδης Συσχέτιση

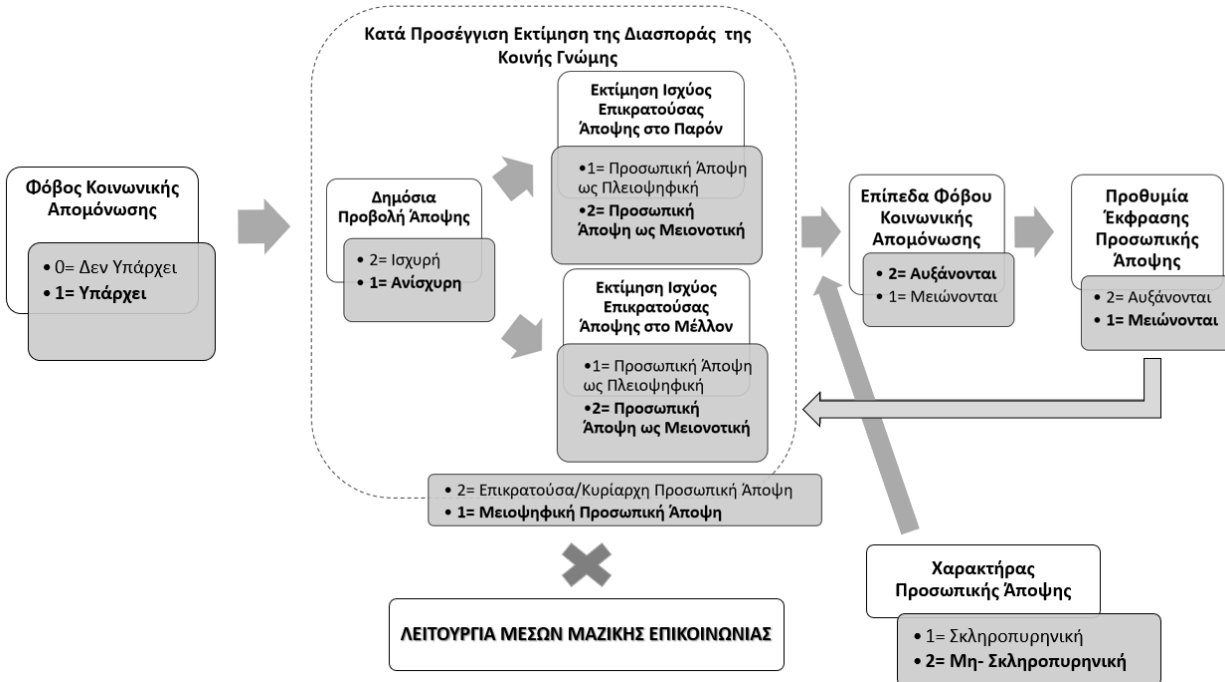


Όταν από την κατά προσέγγιση αξιολόγηση της διασποράς της κοινής γνώμης το άτομο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η προσωπική του άποψη είναι η μειοψηφούσα, τότε ο κίνδυνος απομόνωσης αυξάνεται, με αποτέλεσμα η προσωπική του άποψη να αποσιωπάται. Η αποσιώπηση της προσωπικής άποψης από το άτομο, επεμβαίνει σε δεύτερο χρόνο στον τρόπο που τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας θα εξετάσουν το κλίμα γνώμης και ακολουθούν την ίδια διαδικασία, καταλήγοντας στο κατά πόσο η δική τους γνώμη είναι (ή πρόκειται να είναι) πλειοψηφική ή μειοψηφική. Στη βάση της ανάδρομης αιτιότητας που διέπει τη διαδικασία της διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, σύμφωνα με τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, αποδόθηκε σε αυτήν ο χαρακτήρα της αυτοεκπληρούμενης προφητείας (*self-fulfilling prophecy*) (βλ. Katz, 1981:28· Taylor, 1982:311· Glynn, 1984:688).

«Άτομα τα οποία, όταν παρατηρούν το περιβάλλον τους, παρατηρούν ότι η προσωπική τους γνώμη εξαπλώνεται και αναλαμβάνεται από άλλους, θα εκφράσουν αυτήν την άποψη αυτοπεποίθηση στο κοινό. Από την άλλη πλευρά, τα άτομα που παρατηρούν ότι οι απόψεις τους χάνουν έδαφος, θα τείνουν να υιοθετήσουν μια πιο επιφυλακτική στάση όταν εκφράζουν τις απόψεις τους δημοσίως. Από αυτό προκύπτει ότι, καθώς οι εκπρόσωποι της πρώτης γνώμης μιλούν αρκετά, ενώ οι εκπρόσωποι της δεύτερης γνώμης παραμένουν σιωπηλοί, υπάρχει μια σαφής επίδραση στο περιβάλλον: Μια άποψη που ενισχύεται με αυτόν τον τρόπο φαίνεται ισχυρότερη από ό,τι στην πραγματικότητα είναι, ενώ μια άποψη που καταστέλλεται όπως περιγράφεται φαίνεται να είναι πιο αδύναμη από ό,τι στην πραγματικότητα. Το αποτέλεσμα είναι μια σπειροειδής διαδικασία που ωθεί τα άλλα άτομα να αντιληφθούν τις αλλαγές στη γνώμη και να ακολουθήσουν το παράδειγμά τους, έως ότου η μία άποψη έχει καθιερωθεί ως η επικρατούσα στάση, ενώ η άλλη γνώμη θα ωθηθεί προς τα πίσω και θα απορριφθεί από όλους με εξαίρεση τον σκληρό πυρήνα που εμμένει στην άποψη αυτή».

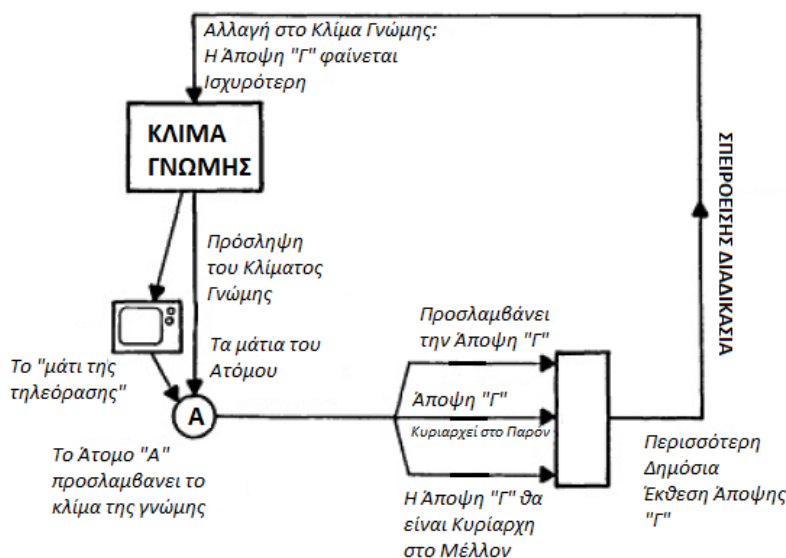
(Noelle-Neumann, 1974:144)

Αιτιακό Σχήμα 4.5. Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής ως Μοντέλο Διαμόρφωσης της Κοινής Γνώμης



Εντάσσοντας τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής σε ένα πλαίσιο επικοινωνίας και ειδικότερα στο πλαίσιο των επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας, ο ρυθμιστικός ρόλος των ΜΜΕ, τα οποία λειτουργούν ως μεταβλητή συνθήκης, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής στον πυρήνα του αποδίδει ισχυρές επιδράσεις στα μέσα. Η θέση αυτή είναι κεντρική για την Noelle-Neumann και έχει διατυπωθεί από το 1973 όπου εισάγεται η θεωρητική θέση περί επιστροφής του πεδίου της επικοινωνίας στις ισχυρές επιδράσεις των μέσων, ενώ παράλληλα η θέση αυτή αναφέρεται ρητά από τη Noelle-Neumann (1974:51) να διέπει τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής. Η Noelle-Neumann (1980:234) εκτιμά, ένα «διπλό κλίμα γνώμης» (*double climate of opinion*), το οποίο αφορά το γεγονός ότι οι άνθρωποι έχουν δύο οπτικές της πραγματικότητας, δηλαδή εντυπώσεις του κλίματος γνώμης, όπου η μία προέρχεται από την παρατήρηση μέσα από τα δικά τους μάτια και η άλλη από τα μάτια της τηλεόρασης.

Διάγραμμα 4.3. Διπλό Κλίμα Γνώμης στο μοντέλο της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής⁵⁰



Παρά το γεγονός, όμως, ότι η Noelle-Neumann (1974:51), αναγνωρίζει τη διαμεσολαβούμενη και την άμεση επίδραση του κλίματος γνώμης, θεωρεί ότι οι τα μέσα ασκούν τις πλέον ισχυρές επιδράσεις, ικανές να καθορίσουν τις δράσεις και τις συμπεριφορές του ακροατηρίου, καταλήγοντας στην θέση ότι «Σύμφωνα με τον κοινωνικο-ψυχολογικό μηχανισμό που ονομάζεται εδώ “η Σπειροειδής Γραμμή της σιωπής”, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας πρέπει να θεωρηθούν ως διαμορφωτές της κοινής γνώμης: παρέχουν την περιβαλλοντική πίεση στην οποία οι άνθρωποι ανταποκρίνονται με προθυμία, ή με συγκατάθεση, ή με σιωπή».

4.2.2. Απαντήσεις στη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής και στη Noelle-Neumann

Σε αντίθεση με την ιδέα της Noelle-Neumann (1973) ότι τα μέσα έχουν ισχυρές επιδράσεις, όπως προκύπτει και από τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, ο Katz (1981) θεωρεί ότι τα μέσα έχουν ανίσχυρες επιδράσεις καθώς αναγνωρίζει πως οι δυνατότητες επιλογής των ατόμων (*selectivity*) καθώς και οι διαπροσωπικές σχέσεις συνιστούν φίλτρα (Katz, 1981:34), τα οποία διαμεσολαβούν, στη διαδικασία με την οποία τα μέσα επιδρούν στα άτομα. Ασκώντας κριτική στην Noelle-Neumann, υπογραμμίζει πως προκειμένου να στηρίξει την άποψη ότι τα μέσα έχουν ισχυρές και άμεσες επιδράσεις⁵¹, θα πρέπει προηγουμένως να αναιρέσει τις ατομοκεντρικές διεργασίες (*επιλεκτικότητα και διαπροσωπικές σχέσεις*) που διαμεσολαβούν στη διαδικασία μεταξύ της χρήσης των μέσων και των επιδράσεών τους (ό.π.), ρυθμίζοντας την αιτιώδη αυτή συσχέτιση.

⁵⁰ Πηγή Σχήματος: Merten, 1985:32

⁵¹ Η Noelle-Neumann (1974:50) επισημαίνει ότι «κοινώς θεωρείται πως τα μέσα μαζικής επικοινωνίας επηρεάζουν την κοινή γνώμη, αλλά αυτό το είδος της συσχέτισης που υπάρχει δεν είναι καθόλου σαφές».

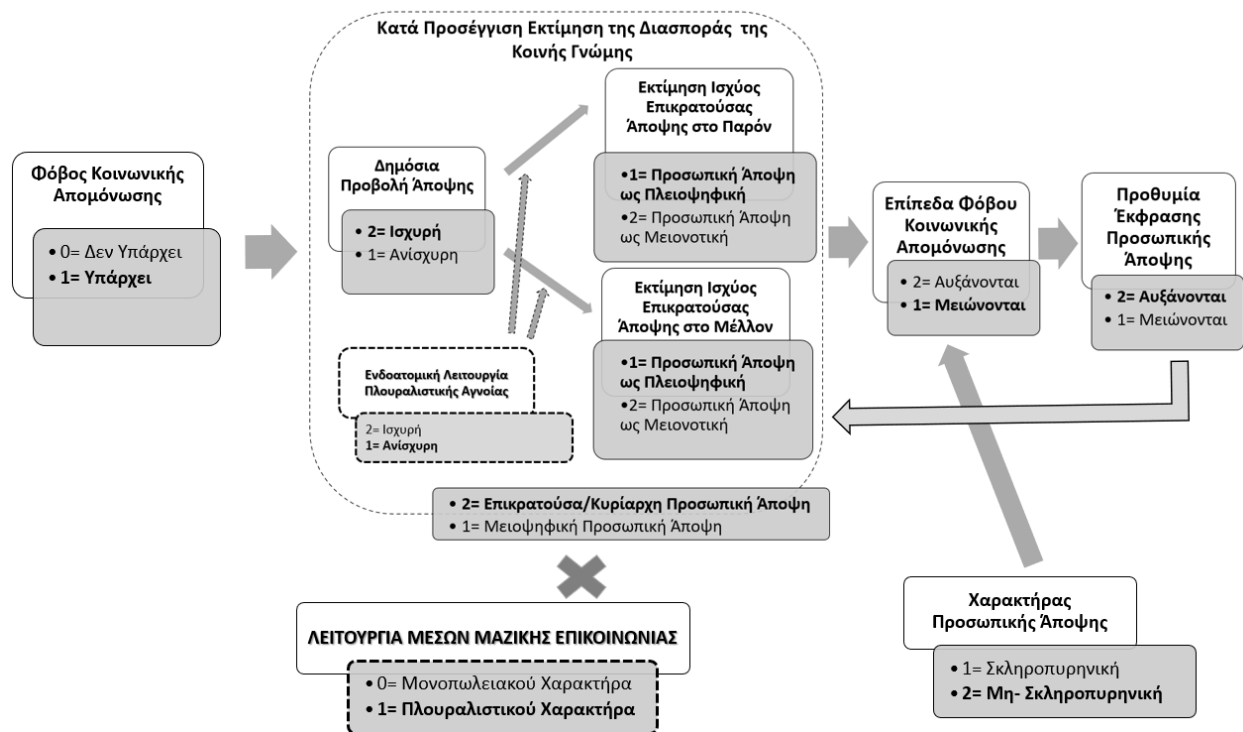
Ένα από τα βασικά επιχειρήματα του Katz αφορά τη δημοσιότητα (*publicity*) και την πλουραλιστική άγνοια (*pluralistic ignorance*) εκφράζοντας αντιρρήσεις σχετικά με την ισχύ της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, χωρίς ωστόσο να διατυπώνει επίσημα κάποια ανταγωνιστική θεωρία. Μάλιστα, ο ίδιος στην εισαγωγή της συγκεκριμένης δημοσίευσης αναφέρει ότι:

«Σκοπός μου δεν είναι να αξιολογήσω τα ευρήματα -πράγματι, δεν θα εξετάσω καθόλου εμπειρικά ευρήματα- αλλά να συζητήσω τις υπογεγραμμένες υποθέσεις, να εγείρω ερωτήματα σχετικά με ορισμένα στοιχεία της θεωρίας, να προσπαθήσω να τη συσχετίσω με την πορεία του προσωπικού μου έργου αλλά και άλλων, και να εξερευνήσω επιπτώσεις στην εικόνα της σύγχρονης κοινωνίας και του μέλλοντός της. Επειδή δεν έχω μια ολοκληρωμένη θεωρία, θα το κάνω με τη μορφή σημειώσεων και σχολίων, χωρίς επίσημη σειρά, για τα οποία ζητώ την επιείκεια του αναγνώστη».

(Katz, 1981:29)

Για τον Katz, τα επίπεδα της πλουραλιστικής άγνοιας -δηλαδή της τάσης των ανθρώπων να πιστεύουν ότι οι υπόλοιποι πιστεύουν κάτι διαφορετικό από τους ίδιους- περιορίζεται σε συνθήκες όπου τα μέσα είναι ελεύθερα (*liberated*), δηλαδή το περιεχόμενό τους είναι πλουραλιστικό και όχι μονοπολικό –«ομοιογενές» (*consonance*) σύμφωνα με τη Noelle-Neumann-, όπως συμβαίνει στις Δυτικές Δημοκρατίες (Katz, 1981:30). Με τον τρόπο αυτόν ο Katz επεμβαίνει στο πυρηνικό αιτιακό σχήμα της Noelle-Neumann, αναγνωρίζοντας στην μεταβλητή συνθήκης «Λειτουργία Μέσων Επικοινωνίας» τις τιμές [1=Πλουραλιστικού Χαρακτήρα και 2=Μονοπωλιακού Χαρακτήρα] (βλ. Αιτιακό Σχήμα 4.5). Με τον τρόπο αυτόν, ο Katz αποδίδει στα ΜΜΕ πλουραλιστικού χαρακτήρα λειτουργίες, οι οποίες αποδυναμώνουν ή καταρρίπτουν τη βασική ροή αιτιότητας στο αιτιακό σχήμα που συνδέει την κατά προσέγγιση εκτίμηση της επικρατούσας άποψης στην κοινή γνώμη, με την αποσιώπηση της προσωπικής άποψης. Με άλλα λόγια, όταν τα μέσα λειτουργούν σε πλουραλιστικό καθεστώς, όλες οι γνώμες βρίσκουν κάποιο χώρο στη δημόσια σφαίρα της μαζικής επικοινωνίας, με αποτέλεσμα να μειώνονται τα επίπεδα πλουραλιστικής άγνοιας· ταυτόχρονα, τα άτομα διά της επιλεκτικότητας, να βρίσκουν λόγους αντίστασης στη συμμόρφωση που επιβάλλει η πλειονότητα, καθώς σύμφωνα με το εύρημα του Asch (1958) ακόμη και ένας μόνο να λέει την αλήθεια είναι αρκετός για να εξαλείψει την επίδραση στο αφελέθ θέμα της μεγάλης πλειοψηφίας.

Αιτιακό Σχήμα 4.6. Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής ως Μοντέλο Διαμόρφωσης της Κοινής Γνώμης (η επίδραση των πλουραλιστικών μέσων και της Πλουραλιστικής Αγνοίας- Katz)⁵²

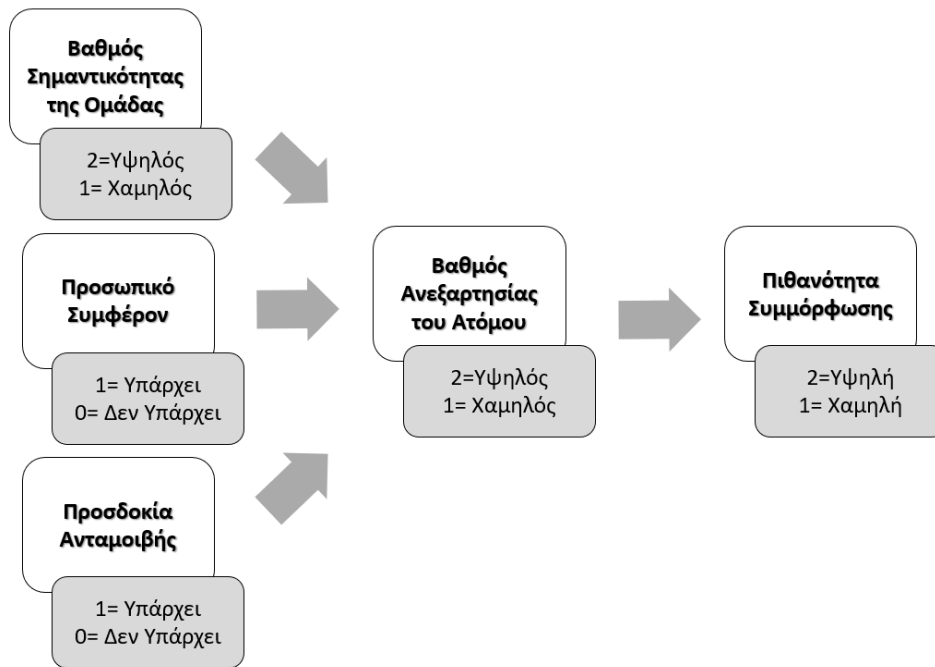


Σε ένα τρίτο σημείο κριτικής στο μοντέλο της Noelle-Neumann, ο Katz, από το επίπεδο της μαζικής επικοινωνίας, μεταβαίνει στο επίπεδο της διαπροσωπικής επικοινωνίας. Συγκεκριμένα, η κριτική αφορά στο γεγονός ότι στη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής υποεκτιμάται η έννοια της ατομικής «ανεξαρτησίας της γνώμης» (*independence*), η οποία μπορεί να θέσει το μοντέλο υπό αμφισβήτηση. Ειδικότερα, αναφέρει ότι το άτομο το οποίο είτε αναγνωρίζει έναν χαμηλό βαθμό σημαντικότητας μίας ομάδας αναφοράς (*importance of reference group*), είτε έχει προσδοκίες ανταμοιβής (*reward expectations*), είτε εμφορείται από κάποιο προσωπικό συμφέρον (*self-interest*) από την έκφραση μίας άποψης, τότε μπορεί να εκφραστεί ακόμα και σε ένα «εχθρικό περιβάλλον», χωρίς να φοβάται την απομόνωσή του, και κατ' επέκταση να «σπάσει» η σπειροειδής γραμμή της σιωπής.

«Τα άτομα είναι πιο ανεξάρτητα όταν το καθεστώς της ομάδας είναι λιγότερο σημαντικό για αυτά, ή όταν μπορούν να περιμένουν να ανταμειφθούν από κάποιον εξωτερικό για μη συμμόρφωση, όπως όταν προσφέρεται ένα βραβείο επειδή είναι σωστά ή ανεξάρτητα. [...] τα άτομα παρακινούνται από το συμφέρον. Αυτό μπορεί μερικές φορές να οδηγήσει σε δράση που δεν λαμβάνει υπόψιν την ομάδα ή σε δράση που δεν εξαρτάται από το τι κάνουν οι άλλοι. Αυτή η ενδεχόμενη συμπεριφορά, ωστόσο, μπορεί να είναι είτε παρόμοια είτε αντίθετη με τις ενέργειες των άλλων».

⁵² Στα αιτιακά σχήματα που συνιστούν απαντήσεις στη θεωρία της Noelle-Neumann, οι προσθήκες και οι διαφοροποιήσεις των θεωρήσεων των μελετητών απεικονίζονται με έντονες διακεκομμένες γραμμές.

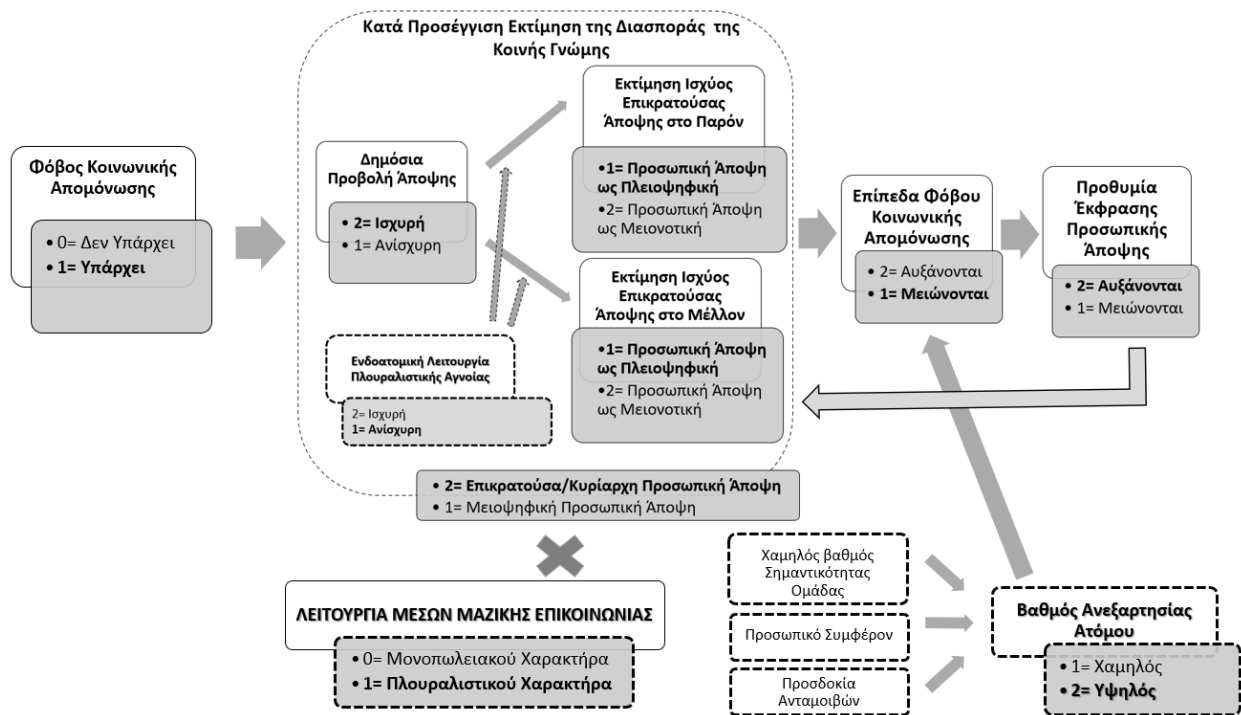
Αιτιακό Σχήμα 4.7. Η Επίδραση της Ανεξαρτησίας του Ατόμου στην Πιθανότητα Συμμόρφωσης



Στον πυρήνα του συγκεκριμένου επιχειρήματος βρίσκεται η αναφορά της Noelle-Neumann στον ρόλο των ατόμων με σκληροπυρηνικές απόψεις (*hardcoreness*) για το εκάστοτε υπό πραγμάτευση ζήτημα, ο οποίος κατά τον Katz υποεκτιμάται, στο όνομα της συμμόρφωσης. Η αναφορά στην «ανεξαρτησία» του ατόμου και της άποψής του, κατά τον Katz (1981:31) πάει ένα βήμα παραπέρα την αναφορά της Noelle-Neumann στους κατέχοντες σκληροπυρηνική άποψη, οι οποίοι θα εκφράσουν και θα υπερασπιστούν την άποψή τους ακόμη περισσότερο και από εκείνους που θεωρούν ότι η άποψή τους είναι πλειοψηφική (Noelle-Neumann, 1977:151), καθώς τους χαρακτηρίζει ως τους «ήρωες της δημοκρατίας», λόγω της ικανότητάς τους να σπάνε τη σπειροειδή γραμμή της σιωπής, ενισχύοντας την ελεύθερη έκφραση.

«Αυτό μας πάει ένα βήμα πέρα από τον ισχυρισμό του Noelle-Neumann ότι “στην αρχή και προς το τέλος των αλλαγών στο κλίμα της γνώμης, οι μειονότητες – οι πρωτοποριακοί και οι σκληροπυρηνικοί - είναι πιο πρόθυμοι να υποστηρίξουν τη γνώμη τους από την πλειοψηφία, ενώ κατά τη διάρκεια της φάση της κορύφωσης, όταν αρχίζει να επικρατεί η νέα γνώμη, όσοι πιστεύουν ότι είναι, ή σύντομα θα είναι, η πλειοψηφία, είναι πιο πρόθυμοι να το πράξουν” (Noelle-Neumann, 1977:151). Αλλά στις περισσότερες από τις δηλώσεις της η Noelle-Neumann δίνει έμφαση στη συμμόρφωση και όχι στην ανεξαρτησία. [...] Φαινομενικά, οι ανεξάρτητοι είναι οι ήρωες της δημοκρατίας».

Αττικό Σχήμα 4.8. Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής ως Μοντέλο Διαμόρφωσης της Κοινής Γνώμης (η επίδραση της ανεξαρτησίας του ατόμου - Katz)



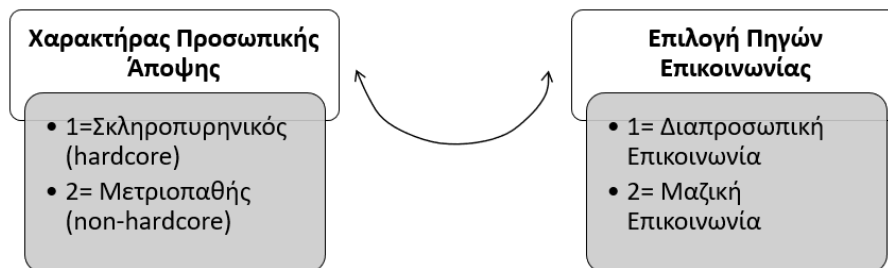
Οι Glynn και McLeod (1982) στο ίδιο μήκος κύματος με τις παρατηρήσεις του Katz (1981), εστιάζουν την ερευνητική τους προσπάθεια στις εκλογές στις ΗΠΑ, και ειδικότερα, στον ρόλο των «σκληροπυρηνικών» απόψεων καθώς και στο ρόλο των μορφών επικοινωνίας (μαζική ή διαπροσωπική) στις οποίες τα άτομα (με ή χωρίς σκληροπυρηνικές απόψεις) στηρίζονται για να προσεγγίσουν το ευρύτερο κλίμα της γνώμης ούτως ώστε να καταλήξουν στο κατά πόσο ή άποψή τους έχει πλειοψηφική ή μειοψηφική θέση στην κοινή γνώμη.

«Μια σημαντική, να αναφερθεί εν συντομία, διάκριση στην έρευνα της Noelle-Neumann είναι αυτή μεταξύ των “σκληροπυρηνικών” κατόχων γνώμης και της υπόλοιπης κοινωνίας. Οι σκληροπυρηνικοί “δεν είναι διατεθειμένοι να συμμορφωθούν, να αλλάξουν τις απόψεις τους, ή ακόμη και να σιωπήσουν απέναντι στην κοινή γνώμη” (Noelle-Neumann, 1973). Πιστεύει ότι η σκληρή ομάδα συνηθίζει στην απομόνωση και μπορεί να υποστηρίξει τις απόψεις της επιλέγοντας άτομα για να επιβεβαιώσουν τις απόψεις τους. [...] Μια δεύτερη πτυχή του έργου της Noelle-Neumann, είναι η διάκριση μεταξύ των “σκληροπυρηνικών” από τους κατόχους της γνώμης, με σχετική ανοσία στη “σπειροειδή γραμμή της σιωπής” και της πλειοψηφίας των “μη σκληροπυρηνικών” πολιτών, που παρουσίασαν ορισμένες σημαντικές αντιθέσεις στο δείγμα που εξετάστηκε εδώ. Προβλέπει ότι οι σκληροπυρηνικοί θα χρησιμοποιούν διαπροσωπική επικοινωνία σε μεγάλο βαθμό για να ενισχύσουν τις απόψεις τους. Τουλάχιστον τον Σεπτέμβριο, οι σκληροπυρηνικοί μας ερωτηθέντες έδειξαν υψηλότερα επίπεδα εμπλοκής σε διαπροσωπική συζήτηση από ό, τι οι μη σκληροπυρηνικοί».

(Glynn & McLeod, 1982:761 & 771-772)

Οι μελετητές υπέθεσαν ότι «οι ερωτηθέντες με σκληροπυρηνικές απόψεις θα κάνουν μεγαλύτερη χρήση διαπροσωπικών πηγών στην εκστρατεία από ότι οι άλλοι ψηφοφόροι» και ότι «τα άτομα με μη σκληροπυρηνικές απόψεις, που βλέπουν τον υποψήφιο της επιλογής τους να χάνει, θα παρουσίαζαν εξαιρετικά χαμηλά ποσοστά τόσο στη χρήση των μέσων μαζικής ενημέρωσης, όσο και στη διαπροσωπική επικοινωνία κατά την εκστρατεία. Επειδή τα μέσα μαζικής ενημέρωσης περιέχουν δημοσκοπήσεις και άλλες πληροφορίες που σχετίζονται με την εκτίμησή τους σχετικά με το κλίμα της γνώμης, οι μη σκληροπυρηνικοί ψηφοφόροι πρέπει γενικά να χρησιμοποιούν τα μαζικά μέσα περισσότερο από ό, τι οι σκληροπυρηνικοί» (Glynn & McLeod, 1982:761).

Αιτιακό Σχήμα 4.9. Ερευνητική Υπόθεση Glynn και McLeod (1982): Συσχέτιση μεταξύ του Χαρακτήρα της Άποψης και της Επιλογής Μορφών Επικοινωνίας

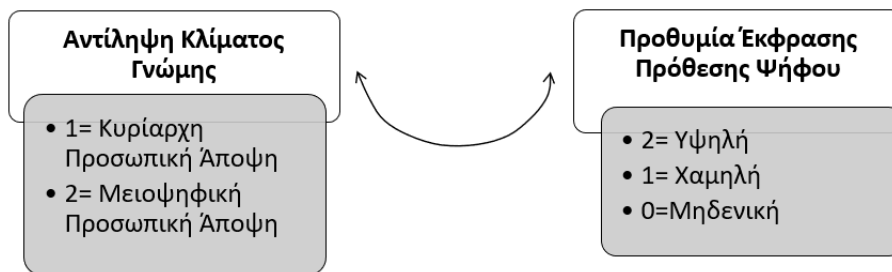


Επιπλέον, οι Glynn και McLeod αναγνώρισαν θετική συσχέτιση στην πρώτη υπόθεση της Noelle-Neumann, δηλαδή μεταξύ του κλίματος γνώμης (*climate of opinion*) και της έκφρασης της πρόθεσης ψήφου, χωρίς ωστόσο να αναγνωρίζουν αιτιώδη συσχέτιση μεταξύ των δύο.

«Ενώ μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει μια αρκετά μεγάλη συσχέτιση μεταξύ της αντιληπτής κλιματικής γνώμης και των εκφράσεων της βούλησης, δεν μπορούμε να πούμε από τα διαθέσιμα στοιχεία ότι οι αντιλήψεις οδηγούν σε αλλαγές στην ψηφοφορία. Οι αναλύσεις συν τω χρόνω στο πάνελ μας παρέχουν διφορούμενα ευρήματα. Οι μετρήσεις του κλίματος της γνώμης του Οκτωβρίου προέβλεπαν αλλαγές στην προτίμηση των ψήφων από τον Σεπτέμβριο έως τον Οκτώβριο, αλλά οι μετρήσεις αντίληψης του Σεπτεμβρίου δεν το έκαναν. Χωρίς σχεδιασμένα πάνελ μικρότερων χρονικών διαστημάτων, δεν μπορούμε να κάνουμε ισχυρότερες δηλώσεις σχετικά με την περιστασιακή σειρά (*casual ordering*). Το μόνο που μπορούμε να πούμε είναι ότι οι αλλαγές στις αντιλήψεις της κοινής γνώμης και οι αλλαγές στην προτίμηση ψήφου σημειώθηκαν σε συμβατές κατευθύνσεις κατά την περίοδο Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου».

(Glynn & McLeod, 1982:771)

Αιτιακό Σχήμα 4.10. Ερευνητική Υπόθεση Glynn και McLeod (1982): Συσχέτιση μεταξύ της Αντίληψης του Κλίματος Γνώμης και της έκφρασης της Πρόθεσης Ψήφου.



Οι Glynn και McLeod στηριζόμενοι στα ευρήματά τους στο αμερικανικό συγκείμενο, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ο ορισμός της κοινής γνώμης θα ήταν χρησιμότερο να είναι διαφορετικός από εκείνον στον οποίο στηρίζεται η Noelle-Neumann. Ειδικότερα, αναφέρουν ότι η κοινή γνώμη δεν συνιστά μία συλλογή ατομικών εκφράσεων (*collection of individual expressions*)⁵³, αλλά άθροισμα αντιλήψεων για το τι πιστεύουν τα άλλα μέλη της κοινωνίας (Glynn & McLeod, 1982:773). Με τον τρόπο αυτόν οι μελετητές εστιάζουν την προσοχή τους στη διάσταση της επικοινωνίας, οριοθετώντας μία νέα διάσταση, όπου ως μεταβλητή συνθήκης πλέον θεωρούνται τα «Επίπεδα Επικοινωνίας» με τιμές 1=Μαζική Επικοινωνία, και 2=Διαπροσωπική Επικοινωνία, εργαλειοποιώντας κατ’ αυτόν τον τρόπο ερευνητικά το «διπλό κλίμα γνώμης» (βλ. Noelle-Neumann, 1980 και Διάγραμμα 4.3), και ταυτόχρονα εστιάζοντας στο χαμηλότερο επίπεδο, της διαπροσωπικής επικοινωνίας.

Την ίδια χρονιά ο Taylor στηρίχθηκε στον ορισμό για την κοινή γνώμη, ο οποίος προκύπτει από τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, όπου η κοινή γνώμη μπορεί να θεωρηθεί ως η συνολική εκφρασμένη γνώμη -δηλαδή ως το άθροισμα των εκφρασμένων ιδιωτικών απόψεων- και όχι το σύνολο των μεμονωμένων πεποιθήσεων (Taylor, 1982:312 & 316). Ο Taylor παρουσιάζει μία ανάλυση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής σε σχέση με τη λειτουργία της πλουραλιστικής άγνοιας (*pluralistic ignorance*). Η σύγκλιση των δύο θεωριών γίνεται στο επίπεδο της διαδικασίας παρατήρησης της κοινής γνώμης (*public opinion observation process*), και στο κατά πόσο ακριβής είναι αυτή, όπως φαίνεται και από την επισήμανση του Katz (1981). Η εμπλοκή του παράγοντα της «ακρίβειας της παρατήρησης» στην αντίληψη της κοινής γνώμης καθορίζει και την πραγματική κοινή γνώμη μελλοντικά μέσα από τη διαδικασία της αυτό-εκπληρούμενης προφητείας. Κατ’ αυτόν τον τρόπο, γίνεται εστίαση στη διαδικασία με την οποία διαμορφώνεται η «πεποίθηση» για την κοινή γνώμη, δηλαδή η ενδιάμεση μεταβλητή, η οποία καθορίζει και το μοντέλο περιγραφής της διαμόρφωσης της κοινής γνώμης ως «Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής» ή ως «πλουραλιστικής άγνοιας».

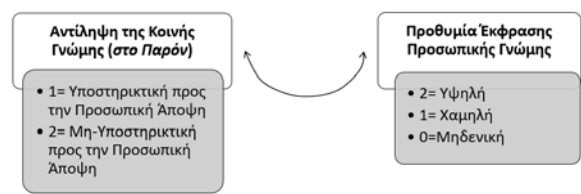
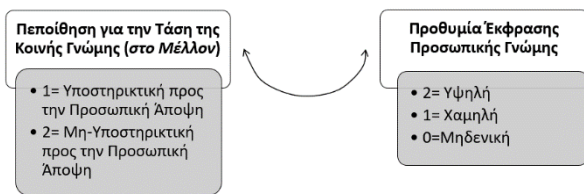
⁵³ Η κοινή γνώμη ορίζεται, σύμφωνα με τη Noelle-Neumann (1977:157), ως οι αμφιλεγόμενες απόψεις που μπορεί κανείς να εκφράσει δημόσια χωρίς να απομονωθεί.

Ο Taylor ελέγχει πέντε κεντρικές υποθέσεις, οι οποίες προέρχονται τόσο από τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, όσο και από τη θεωρία της Πλουραλιστικής Αγνοίας. Στις υποθέσεις εργασίας του, ο Taylor, εξετάζει συσχετισμούς οι οποίοι αφορούν την αντίληψη του κλίματος γνώμης στο παρόν στατικά, και την τάση του κλίματος γνώμης στο μέλλον, τόσο υπό την οπτική της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, όσο και υπό την οπτική της Πλουραλιστικής Αγνοίας. Πιο συγκεκριμένα, υποθέτει ότι:

Αιτιακά Σχήματα 4.11. Βασικές Υποθέσεις Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής (Taylor, 1982:317)

(Y.E.#1) «Όσοι πιστεύουν ότι υπάρχει μια τάση υποστήριξης της θέσης τους (σ.σ. στο μέλλον) είναι πιο πιθανό να εκφράσουν τη γνώμη τους από εκείνους που δεν το πιστεύουν».

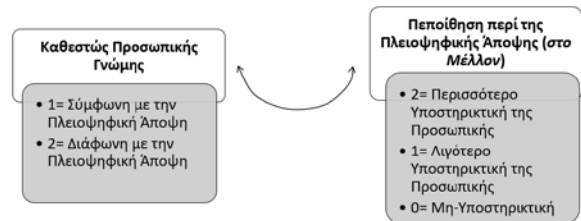
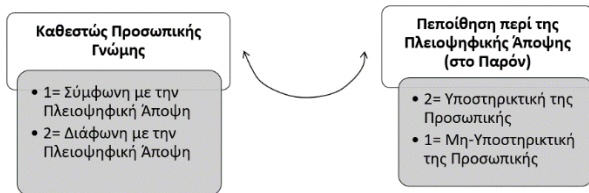
(Y.E.#2) «Όσοι αντιλαμβάνονται την πλειοψηφία να υποστηρίζει τη θέση τους (σ.σ. στο παρόν), είναι πιο πιθανό να εκφράσουν τις απόψεις τους από εκείνους που δεν το αντιλαμβάνονται».



Αιτιακά Σχήματα 4.12. Βασικές Υποθέσεις Πλουραλιστικής Αγνοίας (Taylor, 1982:320)

(Y.E.#3) «Όσοι προτιμούν την πλειοψηφική θέση τείνουν να πιστεύουν ότι η πλειοψηφία προτιμά επί του παρόντος τη θέση τους».

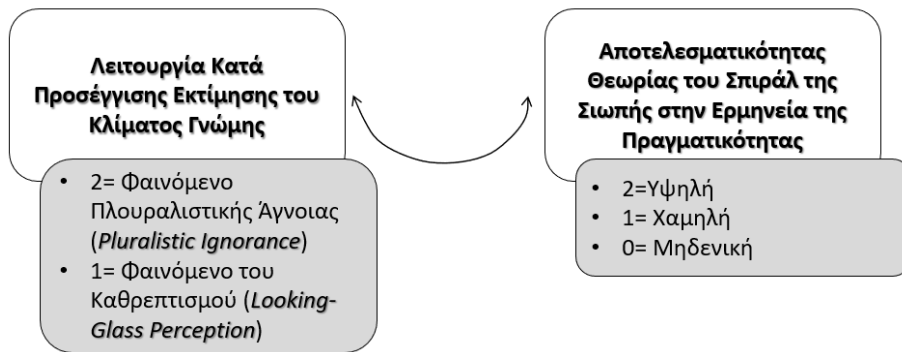
(Y.E.#4) «Όσοι προτιμούν τη θέση της πλειοψηφίας τείνουν να πιστεύουν ότι η μελλοντική τάση είναι προς μεγαλύτερη υποστήριξη για τη θέση τους».



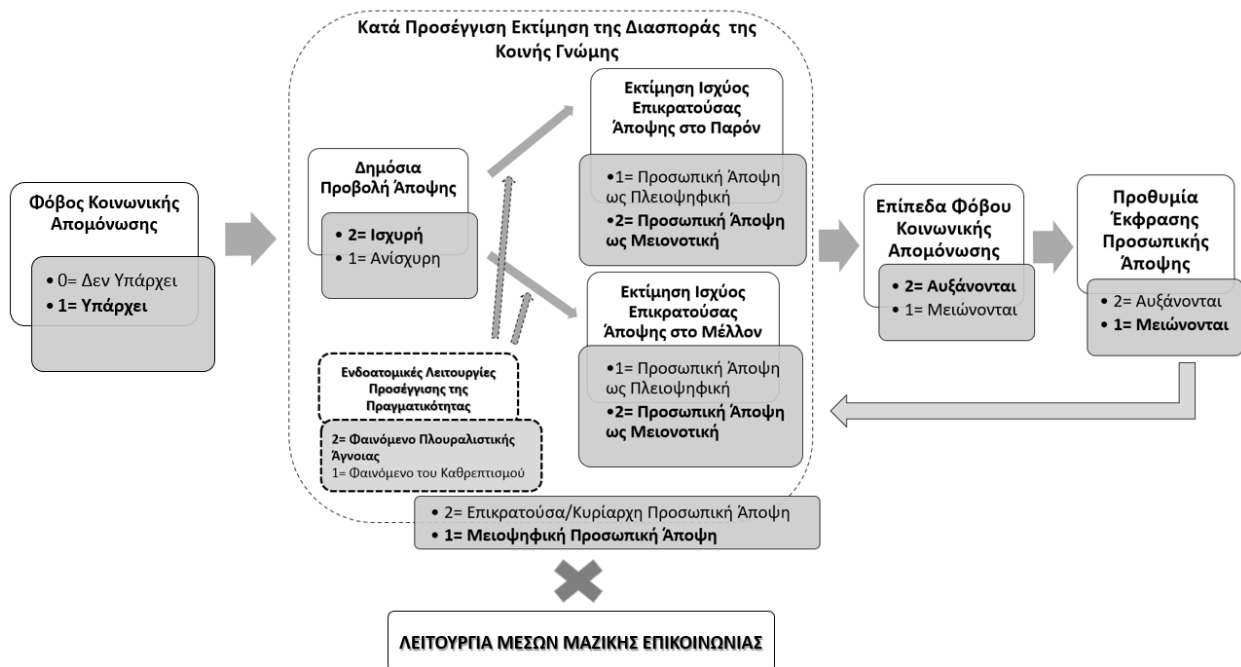
Οι παραπάνω υποθέσεις εργασίας επιβεβαιώνονται όλες, πλην της υπόθεσης εργασίας #4. Ειδικότερα, οι υποθέσεις που εξετάστηκαν απευθείας από τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής επιβεβαιώθηκαν, στις ομάδες που ανήκαν στην πλειοψηφία, αλλά όχι στις ομάδες της μειοψηφίας. Αντίθετα, η επιβεβαίωση της υπόθεσης #3 και η αδυναμία επιβεβαίωσης της υπόθεσης #4 οδηγούν στην απόρριψη της ερμηνείας του μοντέλου με βάση τη θεωρία της «πλουραλιστικής αγνοίας», υποστηρίζοντας «το φαινόμενο/αντίληψη του καθρεπτισμού» (*looking-glass effect/perception*) ότι τα άτομα τείνουν να προβάλλουν (*project*) την προσωπική τους άποψη στα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας, δημιουργώντας μία εικόνα ότι και οι υπόλοιποι υιοθετούν τις πεποιθήσεις από τις οποίες εμφορούνται τα ίδια τα άτομα που αξιολογούν το κλίμα γνώμης (βλ. Fields & Schuman, 1976). Με τον τρόπο αυτόν, σε ένα μετά-αναλυτικό επίπεδο, η θεώρηση του Taylor καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η θεωρία της Σπειροειδούς

Γραμμή της Σιωπής αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο ανάλυσης και ερμηνείας των προσδοκιών των ανθρώπων, όταν οι παρατηρήσεις τους χαρακτηρίζονται από την αβεβαιότητα και την πλουραλιστική άγνοια. Η συμβολή του Taylor (1982) στην πραγματικότητα μετατρέπει την μεταβλητή συνθήκης που λειτουργεί εντός της διαδικασίας εκτίμησης του κλίματος γνώμης του Katz (1981), μετατρέποντας την έννοια της πλουραλιστικής άγνοιας από μεταβλητή σε τιμή μεταβλητής, ανταγωνιστική της οποίας τίθεται το *φαινόμενο του καθρεπτισμού (looking-glass effect)*.

Αιτιακό Σχήμα 4.13. Συσχέτιση μεταξύ της Θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής και των Λειτουργιών Προσέγγισης της Πραγματικότητας



Αιτιακό Σχήμα 4.14. Λειτουργίες Προσέγγισης της Πραγματικότητας στο Μοντέλο της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής



Ο επιστημονικός διάλογος γύρω από τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής μέχρι στιγμής έχει επικεντρωθεί στον περαιτέρω αναστοχασμό επί των μεταβλητών που η Noelle-Neumann θεωρείται ότι υποεκτιμά ή κρίνεται ότι προσεγγίζει υπό μία εσφαλμένη οπτική (βλ. «σκληροπυρηνικές απόψεις» και «πλουραλισμός μέσω επικοινωνίας» στο Katz, 1981), καθώς και σε ότι αφορά τον τρόπο που τα άτομα προσεγγίζουν το κλίμα της γνώμης. Η είσοδος των εννοιών της πλουραλιστικής άγνοιας και του καθρεπτισμού στον επιστημονικό διάλογο, συνιστά μία προσπάθεια ελέγχου και ερμηνείας της «κατά προσέγγιση εκτίμησης της κοινής γνώμης» όπως υποστηρίζεται από τη Noelle-Neumann.

Η Glynn (1984) επαναπροσεγγίζει τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, ελέγχοντας έξι βασικές υποθέσεις οι οποίες εστιάζουν στις ενδοατομικές λειτουργίες που κινητοποιούνται κατά την αντίληψη του περιβάλλοντος από το άτομο, στην επίδραση της ομάδας (*group influence*) στην κοινή γνώμη και στον ρόλο της έκθεσης στο περιεχόμενο των μέσω μαζικής επικοινωνίας.

Ειδικότερα, η Glynn στις λειτουργίες της πλουραλιστικής άγνοιας, και του καθρεπτισμού εισάγει και την λειτουργία της συντηρητικής μεροληψίας (*conservative bias*)⁵⁴. Στην έρευνα της Glynn η (μηδενική) υπόθεση του καθρεπτισμού -δηλαδή ότι τα άτομα τείνουν να θεωρούν ότι οι υπόλοιποι έχουν την ίδια άποψη με τους ίδιους- και η υπόθεση ότι της συντηρητικής μεροληψίας -δηλαδή ότι στην περίπτωση που τα άτομα αντιλαμβάνονται μία διαφορετική άποψη μεταξύ των ιδίων και των υπολοίπων, τότε τείνουν να θεωρούν ότι οι άλλοι είναι περισσότερο συντηρητικοί- επιβεβαιώνονται (Glynn, 1984:689). Η επιβεβαίωση των δύο αυτών υποθέσεων, οδηγεί σε μία τρίτη υπόθεση, που επίσης επιβεβαιώνεται:

«...εάν μια μειοψηφία των ερωτηθέντων παρέχει μια συντηρητική απάντηση σε ένα ζήτημα, η συντηρητική μεροληψία θα πρέπει να κινητοποιηθεί και θα αυξήσει την αντίληψη αυτής της συντηρητικής απόκρισης ως της πλειοψηφικής θέσης. Μια τέτοια διαδικασία θα πρέπει να οδηγήσει σε μεγαλύτερη πιθανότητα πλουραλιστικής άγνοιας. [...] Ωστόσο, εάν η πλειοψηφία των απαντήσεων είναι συντηρητική, η συντηρητική μεροληψία θα χρησιμεύσει μόνο για την ενίσχυση της σωστής αντίληψης της πλειοψηφίας».

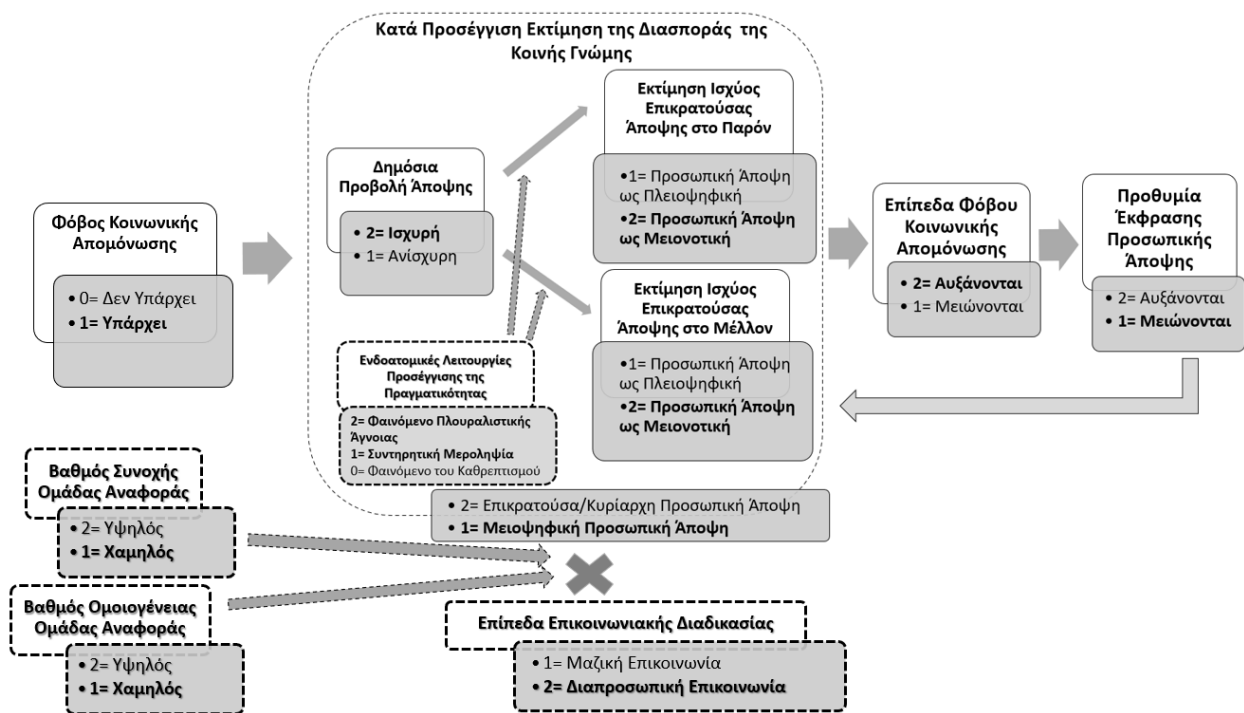
(Glynn, 1984:689)

Επίσης, η Glynn, ελέγχει τις λειτουργίες της εκτίμησης του κλίματος γνώμης σε σχέση με εναλλακτικές μορφές επικοινωνίας, συνεχίζοντας την προσέγγιση που η ίδια με τον McLeod ακολούθησαν στην προηγούμενη κοινή τους δημοσίευση για τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, όπως αναλύθηκε παραπάνω (βλ. Glynn & McLeod, 1982). Συγκεκριμένα, η Glynn εξετάζει τόσο τη συσχέτιση μεταξύ της μαζικής και ενδοομαδικής επικοινωνίας -δηλαδή σε ότι αφορά τη διαφορά ανάμεσα στην έκθεση σε πληροφορίες από τα ΜΜΕ και από την ομάδα αναφοράς-, όσο και το είδος ενδοομαδικής επικοινωνίας σε σχέση με τις λειτουργίες

⁵⁴ Ως συντηρητική μεροληψία (*conservative bias*) ορίζεται η τάση του ατόμου να θεωρεί τους άλλους πιο συντηρητικούς από το ίδιο (βλ. Fields & Schuman, 1976).

αντίληψης της πραγματικότητας της διασποράς της γνώμης από τα άτομα. Ειδικότερα, επιβεβαιώνονται οι υποθέσεις ότι: πρώτον, «όσοι χρησιμοποιούν τη μαζική επικοινωνία, αποκλείοντας τη διαπροσωπική επικοινωνία, θα παρουσιάσουν μεγαλύτερη συντηρητική μεροληψία από εκείνους που επικοινωνούν συχνά με άλλους, ανεξάρτητα από τη χρήση των μέσων μαζικής ενημέρωσης»· ότι δεύτερον, «όσοι βρίσκονται στις ομάδες υψηλής συνοχής και ομοιογένειας θα είναι πιο πιθανό να δουν τους άλλους να έχουν τις ίδιες απόψεις με τους ίδιους»· και τρίτον, ότι «εκείνοι που βρίσκονται σε ομάδες χαμηλής συνοχής και ομοιογένειας θα αντικατοπτρίζουν μια συντηρητική προκατάληψη όταν βλέπουν τους άλλους ως πιο συντηρητικούς από τους ίδιους» (Glynn, 1984:689).

Αιτιακό Σχήμα 4.15. Εμπλουτισμός Τιμών των «Ενδοατομικών Λειτουργιών Προσέγγισης της Πραγματικότητας» και ο Ρόλος των Ομάδων Αναφοράς



Η νέα αυτή έρευνα επικεντρώνεται ξανά στον τρόπο που τα άτομα αντιλαμβάνονται και προσεγγίζουν το κλίμα γνώμης ως ένας εκ των σημαντικότερων παραγόντων για τον έλεγχο της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής. Η Glynn εξετάζει την άμεση επίδραση των ΜΜΕ στον τρόπο εκτίμησης του κλίματος γνώμης, και επιβεβαιώνει την υπόθεση ότι τα άτομα που εκτίθενται στο περιεχόμενο των μέσων τείνουν να διαμορφώνουν μία εικόνα σχετικά με συντηρητικές απόψεις για τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας, με αποτέλεσμα αυτό να απορρίπτει τον ισχυρισμό της Noelle-Neumann (1974) περί μίας σιωπηρής πλειοψηφίας, αλλά αντίθετα να επιβεβαιώνει τη λειτουργία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ως μηχανισμού συμμόρφωσης. Η Glynn με τον τρόπο αυτό, ελέγχει τις επιδράσεις των μέσων σε ένα πιο μικροσκοπικό επίπεδο, εντός, δηλαδή της διαδικασίας με βάση την οποία το άτομο ελέγχει το

κλίμα της γνώμης, και όχι τόσο μακροσκοπικά, όσο ο Katz (1981), όπου η εστίαση γινόταν στον τρόπο λειτουργίας και το περιεχόμενο των μέσων. Παράλληλα, η υποστήριξη της υπόθεσης ότι τα άτομα τείνουν να αντιλαμβάνονται τους άλλους ως φορείς απόψεων όμοιων με τις δικές τους, ειδικά σε περιπτώσεις ομάδων με υψηλό βαθμό συνοχής και ομοιομορφίας, συνιστά ένα εύρημα που θέτει τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής υπό αμφισβήτηση.

Οι Glynn και McLeod (1984) επανέρχονται με μια νέα δημοσίευση στηριζόμενοι στις μεθοδολογικές προτάσεις που η Noelle-Neumann (1977) προτείνει για τη μέτρηση της κοινής γνώμης⁵⁵ με βάση τη θεώρηση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ως μοντέλο διαμόρφωσης της κοινής γνώμης. Συγκεκριμένα, εστιάζουν στην «παράσταση νίκης» (*perceived vote outcome*) και στην πραγματική ψήφο (*actual vote behavior*), καθώς και στον ρόλο των ατόμων με σκληροπυρηνικές απόψεις οι οποίοι όπως και τα άτομα της πλειοψηφίας δεν επηρεάζονται από το κλίμα γνώμης, ή τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής. Οι μελετητές επιβεβαιώνουν τις υποθέσεις ότι η πιθανότητα δημόσιας έκφρασης της προσωπικής γνώμης από τα άτομα αυξάνεται όταν αντιλαμβάνονται ότι υπάρχει μία τάση υποστήριξης των απόψεών τους (Υ.Ε.1), καθώς και πιο συγκεκριμένα η αυξημένη πιθανότητα εκδήλωσης της πολιτικής προτίμησης προς έναν υποψήφιο όταν τα περισσότερα άτομα τον βλέπουν να κερδίζει τις εκλογές (Glynn & McLeod, 1984:732). Παρόλα αυτά, εκφράζουν επιφυλάξεις σχετικά με την αιτιώδη σχέση μεταξύ των μεταβλητών της αντίληψης του κλίματος γνώμης και της πρόθεσης ψήφου, γεγονός το οποίο θέτει υπό αμφισβήτηση το χαρακτήρα της διπλής αιτιότητας στη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, αναφορικά με την Πεποιθήση για το περιρρέον κλίμα γνώμης και την αλλαγή στη συμπεριφοράς δια της αποσιώπησης της προσωπικής γνώμης ως μορφή υποταγής στις επιταγές της -θεωρούμενης ως- πλειοψηφίας.

«Αν και έχουν αποκαλυφθεί τέτοιες ουσιαστικές σχέσεις μεταξύ των αντιλήψεων της κοινής γνώμης και των προσωπικών προτιμήσεων ψήφου, είναι σημαντικό να είμαστε επιφυλακτικοί όσον αφορά τον ισχυρισμό της αιτιότητας. Η προτίμηση ψηφοφορίας μπορεί να οδηγήσει σε διαστρεβλωμένες εκτιμήσεις της κοινής γνώμης, αν και οι αναλύσεις των πάνελ σε προηγούμενη έρευνα κάνουν μια υπόθεση για την αντιμετώπιση της προτίμησης των ψήφων ως εξαρτημένη μεταβλητή (Glynn και McLeod, 1982). Η έλλειψη σχέσης μεταξύ της κομματικής σχέσης και των αντιλήψεων των απόψεων υποστηρίζει επίσης αυτήν την περιστασιακή κατεύθυνση».

(Glynn & McLeod, 1984:738)

Η πρώτη φάση του επιστημονικού διαλόγου γύρω από τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, ολοκληρώνεται με το συλλογικό τόμο του 1985 «*Political Communication Yearbook 1984*», το πρώτο μέρος του οποίου είναι αφιερωμένο στη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής και φέρει τον τίτλο «*Current Perspectives on The Spiral of Silence*» (σελ. 1-94). Οι Salmon και Kline, Glynn και McLeod, και Merten, προσεγγίζουν τη θεωρία προβάλλοντας τις ποικίλες θεωρητικές

⁵⁵ Η μέτρηση της κοινής γνώμης έγινε στο πλαίσιο των προεδρικών εκλογών του 1980 στις ΗΠΑ.

και μεθοδολογικές ενστάσεις που εκφράστηκαν κατά τη δεκαετία που προηγήθηκε, ενώ παράλληλα η Noelle-Neumann απαντά στους επικριτές της θεωρίας.

Ο Merten (1985) ασκεί κριτική στη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, ολοκληρώνοντας τη συμβολή του ως εξής: «Μέχρι αυτή τη στιγμή δεν υπάρχει πειστικό αποτέλεσμα (σ.σ. για τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής), που να μιλάει από μόνο του. Αντ' αυτού, υπάρχει πραγματικά κάποια σιωπή, η σιωπή της Σπειροειδούς Γραμμής της σιωπής». Σύμφωνα με το κεντρικό συμπέρασμα του Merten (1985:32, 34 &42) η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής είναι μη επαρκής, και μη λειτουργική, καθώς παρά την εμπειρική έρευνα επ' αυτής, δεν υπάρχουν στοιχεία που να την επιβεβαιώνουν νομολογιακά ως κοινωνική θεωρία σε διαφορετικές καταστάσεις και χρόνους, διαπιστώνοντας έτσι ελλείψεις ακρίβειας και πρακτικής εφαρμογής, οι οποίες χαρακτηρίζουν μια θεωρία ως «καλή θεωρία». Την ίδια θέση υιοθετούν και οι Salmon και Kline (1985:5) και Glynn και McLeod (1985:49), στηριζόμενοι στο γεγονός ότι τα ευρήματα των υποθέσεων της Noelle-Neumann δεν πληρούν το κριτήριο της καθολικότητας (*universality*), μίας και δεν αποδεικνύονται αληθή στο Αμερικανικό συγκείμενο, και εν γένει όταν ελέγχονται «εκτός των συνόρων», δηλαδή εκτός της κοινωνικής πραγματικότητας, της Δυτικής Γερμανίας.

Ένα από τα κομβικά σημεία κριτικής που δέχθηκε το μοντέλο της Noelle-Neumann κατά τη διάρκεια της δεκαετίας, αλλά και ειδικότερα σε όλες τις συμβολές του συγκεκριμένου συλλογικού τόμου, είναι ο ρόλος της αιτιότητας μεταξύ μεταβλητών στο μοντέλο της. Για παράδειγμα οι έρευνες των Glynn και McLeod (1982), και Taylor (1982) κατά τον έλεγχο των υποθέσεων της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής απέτυχαν να τεκμηριώσουν αιτιώδη συσχέτιση μεταξύ της «πρόθεσης ψήφου» και «της αντίληψης του κλίματος γνώμης» (Glynn & McLeod, 1985:50), καθώς και μεταξύ της παράστασης νίκης και της πρόθεσης ψήφου (Glynn & McLeod, 1984:732), για τις οποίες, η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής και του bandwagon effect αναγνωρίζουν την επίδραση της προσδοκίας της νίκης ενός υποψηφίου στην τάση του ψηφοφόρου να ψηφίσει, ενώ αντίθετα, η υπόθεση της προβολής (*projection effect*) αναγνωρίζει την επίδραση της τάσης του ψηφοφόρου να ψηφίσει, στην προσδοκία της νίκης του υποψηφίου του (Salmon & Kline, 1985:28).

- Salmon & Kline (1985:17-19)

«(Η Noelle-Neumann) υποστηρίζει ότι η αντίληψη σχετικά με το πώς οι περισσότεροι άνθρωποι αισθάνονται απέναντι στους Χριστιανοδημοκράτες επηρεάζει την πρόθεση ψήφου υπέρ ή κατά των Χριστιανοδημοκρατών. Ωστόσο, φαίνεται εξίσου εύλογο ότι οι αλλαγές στις προθέσεις ψήφου των ατόμων αλλάζουν τις αντιλήψεις τους για αυτό που οι περισσότεροι άνθρωποι σκέφτονται για τους

χριστιανοδημοκράτες. Επομένως, χωρίς ξεκάθαρη χρονική προτεραιότητα (*temporal priority*) η φορά της αιτιότητας δεν είναι προσδιορισμένη. Επιπλέον, (η Noelle-Neumann) δεν προσφέρει δεδομένα σε ατομικό επίπεδο, ότι δηλαδή τα πρόσωπα που αλλάζουν τις προθέσεις ψήφου είναι στην πραγματικότητα εκείνα τα πρόσωπα που επηρεάζονται από τις αντιλήψεις τους για αλλαγές στο κλίμα γνώμης. Τα δεδομένα συγκεντρώνονται, οπότε είναι πιθανό ότι εκείνοι που αλλάζουν πρόθεση

ψήφου δεν είναι εκείνοι που έχουν αλλάξει, τις αντιλήψεις τους για το κλίμα της γνώμης ή το αντίστροφο. Έτσι, η συσχέτιση δεν συνεπάγεται αιτιώδη συνάφεια. Στην περίπτωση αυτή, ενώ και οι ατομικές προθέσεις ψήφου και οι αντιλήψεις για τις προθέσεις της πλειοψηφίας είναι σε μεγάλο βαθμό συσχετιζόμενες, δεν είναι δυνατόν να συμπεράνουμε έγκυρα ότι το ένα προκάλεσε το άλλο».

- Noelle-Neumann (1985:88)

«Οι Salmon και Kline προβληματίστηκαν με την αιτιότητα. Είναι η πρόθεση ψηφοφορίας που αλλάζει πρώτα και μετά η προσδοκία του ποιος θα κερδίσει ή αλλάζει η προσδοκία πρώτα και μετά η πρόθεση ψηφοφορίας; Είναι εύκολο να καταλάβει κανείς γιατί η κατεύθυνση του τι έρχεται πρώτο και αυτό που έρχεται αργότερα

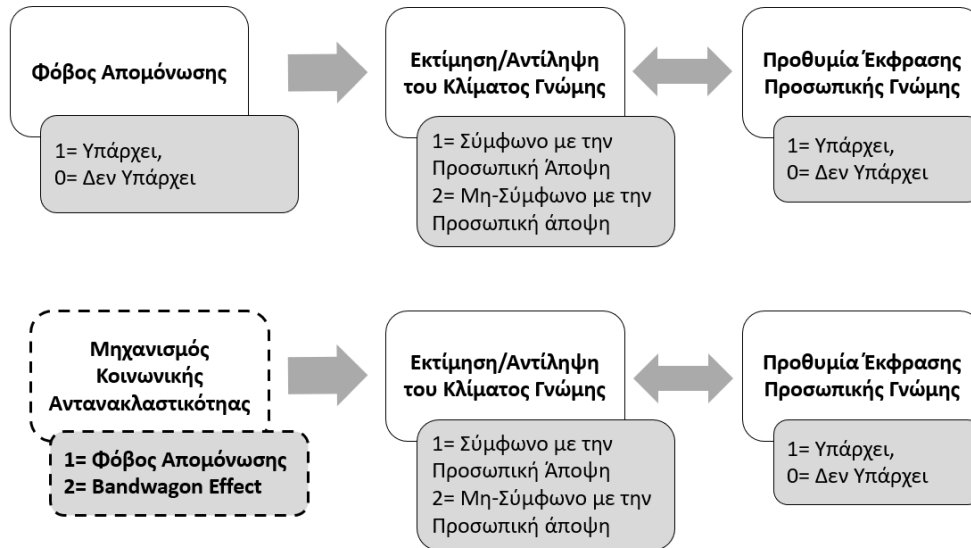
δεν τίθεται για μένα υπό το φως της προϊστορίας. Ούτε μπορώ να το δω ως αντιπροσωπευτική επίδραση των δημοσιευμένων αποτελεσμάτων της έρευνας, καθώς τα αποτελέσματα σχετικά με την προσδοκία του ποιος θα κερδίσει δεν δημοσιεύθηκαν το 1965. Οι αριθμοί που αφορούσαν τις προτιμήσεις των κομμάτων, που ήταν ο μόνος αριθμός που δημοσιεύθηκε, δεν έδειξαν καμία αλλαγή απολύτως. Έτσι, δεν θα μπορούσαν ενδεχομένως να έχουν προκαλέσει την αύξηση των προσδοκιών. Ομοίως, θεωρώ ότι η αμερικανική έρευνα σε αυτό το σημείο είναι ξεκάθαρη. Η εκλογική μελέτη του 1940 (Lazarsfeld et al., 1944) είχε ήδη δείξει ότι οι προσδοκίες της νίκης άλλαξαν πρώτα και μετά ψήφισαν τις προθέσεις. Οι Glynn και McLeod αναφέρουν το ίδιο μοτίβο».

Παράλληλα, ο Merten (1985:35-36) επισημαίνει την αδυναμία ανάπτυξης ενός στατιστικής φύσης επαγωγικού συλλογισμού, ο οποίος θα τεκμαίρει μία αιτιώδη σχέση ανάμεσα στην ατομική και τη συλλογική γνώμη με βάση τα στοιχεία της έρευνας, ωστόσο επικαλούμενος και τα ευρήματα του (Taylor, 1982:315), αναγνωρίζει μία αμοιβαία (*mutual*) αιτιώδη συσχέτιση μεταξύ των δύο επιπέδων.

Επιπλέον, υπό αμφισβήτηση τίθεται και το παραγωγικό αίτιο το οποίο αναγνωρίζει η Noelle-Neumann στη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, δηλαδή τον *φόβο της κοινωνικής απομόνωσης*, τον οποίο βιώνουν τα άτομα και ο οποίος τα αναγκάζει να εκτιμήσουν το περιρρέον κλίμα της κοινής γνώμης. Σύμφωνα με τους Salmon και Kline (1985:17) και Glynn και McLeod (1982:760-761) δεν είναι βέβαιο ότι η κινητήριος δύναμη σχετικά με την αλλαγή των απόψεων ένεκα των προσδοκιών είναι ο μηχανισμός του φόβου απομόνωσης, ή το *bandwagon effect*. Και οι δύο περιπτώσεις, αφορούν τα «*αντανακλαστικά κοινωνικής διάστασης*» (*reflexivity in the social dimension*) σύμφωνα με την οποία, η σκέψη, η εικασία και η συμπεριφορά του βασίζονται στην (*πραγματική ή προτεινόμενη*) σκέψη, εικασία και/ή συμπεριφορά των άλλων (Merten, 1985:33). Στην πρώτη περίπτωση, η αντίληψη του κλίματος γνώμης γίνεται στη βάση υπολογισμού κυρώσεων από τους άλλους, ενώ στην περίπτωση του *bandwagon effect* στη βάση προσδοκίας ανταμοιβών. Μάλιστα, οι Salmon και Kline (1985:28), επισημαίνουν την ανάγκη διερεύνησης των συνθηκών υπό των οποίων ο εκάστοτε μηχανισμός κινητοποιείται κάθε φορά. Η αναφορά σε εναλλακτικούς μηχανισμούς οι οποίοι επιδρούν στην αντίληψη του κλίματος γνώμης, μεταβάλλουν τη φύση της ανεξάρτητης μεταβλητής του «φόβου κοινωνικής απομόνωσης»,

μετατρέποντάς την από ανεξάρτητη μεταβλητή, σε τιμή της ανεξάρτητης μεταβλητής «Μηχανισμοί Αντανακλαστικής Αντίληψης», με ανταγωνιστική τιμή, το «bandwagon effect».

Αιτιακά Σχήματα 4.16. Εναλλακτική Υπόθεση ως προς την Ανεξάρτητη Μεταβλητή: Φόβος Απομόνωσης ως Μεταβλητή και ως Τιμή Μεταβλητής



Οι Glynn και McLeod (1985:47-48), εντάσσουν μεταξύ άλλων ξανά την σημασία της επικοινωνίας, καθώς εκφράζουν αμφισβητήσεις σχετικά με τη θεωρητική υποστήριξη της υπόθεσης περί του φόβου απομόνωσης με βάση τα πειραματικά ευρήματα των Asch και Milgram. Ειδικότερα, αναφέρουν:

«...δεν επιτρέπεται διαπροσωπική επικοινωνία πέραν από την καταγραφή της πλειοψηφίας στις ελεγχόμενες συνθήκες των διαδικασιών (σ.σ. του πειράματος του) Asch. Έτσι, η επιρροή δεν μεσολαβούσε από διαφορετικά επίπεδα επικοινωνίας που προβλέπονται στο μοντέλο της Σπειροειδούς Γραμμής της σιωπής. Τέλος, τα ερεθίσματα προσφέρθηκαν γενικά ταυτόχρονα στην πειραματική κατάσταση και οι επιδράσεις που μελετήθηκαν ήταν εκείνες που δημιουργήθηκαν αμέσως. Η Noelle-Neumann, από την άλλη πλευρά, δίνει ιδιαίτερη προσοχή στα σωρευτικά αποτελέσματα των απόψεων που εκφράζονται (ή δεν εκφράζονται) για σχετικά μεγάλα χρονικά διαστήματα».

(Glynn & McLeod, 1985:48)

4.2.3. Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής: Αποτίμηση της δεκαετίας 1974-1985

4.2.3.1. Αποτίμηση των Εναλλακτικών Ερμηνειών της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής

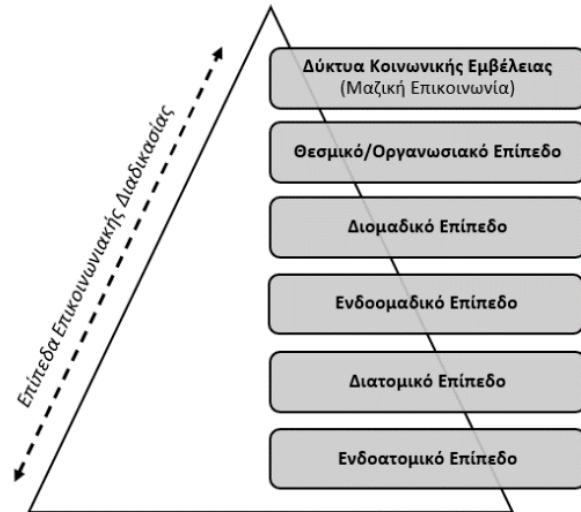
Όπως προκύπτει από την ανάλυση του πυρήνα των θεωρήσεων για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, το κεντρικό συμπέρασμα είναι ότι οι μελετητές που καταπιάστηκαν με τον έλεγχο της θεωρίας ή τον θεωρητικό αναστοχασμό επ’ αυτής, και παρά το γεγονός ότι αναγνώρισαν την συνεισφορά της στη θεωρητική και μεθοδολογική εκλέπτυνση της διαδικασίας προσέγγισης και καταμέτρησης της διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, εκφράζουν σημαντικές ανησυχίες και

αμφισβητήσεις σχετικά με την καθολικότητά της ως μοντέλου. Σε θεωρητικό επίπεδο, οι μελετητές της πρώτης δεκαετίας της «ζωής» της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής «επενέβησαν» στο μοντέλο επισημαίνοντας διαστάσεις που συμβάλλουν στην απομείωση της ισχύος του, οι οποίες είτε παραλείπονταν πλήρως από τη Noelle-Neumann, είτε υποεκτιμούνταν. Κατηγοριοποιώντας τους νέους παράγοντες που τέθηκαν επί τάπητος από τους μελετητές για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, αναγνωρίζονται δύο βασικές ομάδες παραγόντων: πρώτον, οι κοινωνικού χαρακτήρα παράγοντες, οι οποίοι εστιάζουν τόσο στο *ατομικό επίπεδο* -δηλαδή στην επικέντρωση στις ενδοατομικές λειτουργίες-, όσο και στο *διατομικό ή διομαδικό επίπεδο* -δηλαδή στην επικέντρωση στις λειτουργίες των διαπροσωπικών σχέσεων και των ιδιοτήτων της ομάδας που οι σχέσεις αναπτύσσονται- στην διαδικασία διαμόρφωσης της Κοινής Γνώμης· δεύτερον, οι παράγοντες που αφορούν τα μέσα επικοινωνίας, δηλαδή στην εστίαση στο *μαζικό επίπεδο*.

Οι διαδικασίες αμφισβήτησης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στο μεγαλύτερο μέρος τους εστίασαν στον ρόλο εναλλακτικών παραγόντων κοινωνικού χαρακτήρα, οι οποίοι συγκροτούν εναλλακτικές ερμηνείες στην αρχική αιτιώδη θεωρητική υπόθεση της Noelle-Neumann. Πιο συγκεκριμένα, στο μεγαλύτερο μέρος της σχετικής βιβλιογραφίας ο θεωρητικός «φακός» των μελετητών επικεντρώθηκε στις ενδοατομικές λειτουργίες με βάση τις οποίες το άτομο προσλαμβάνει το κλίμα της γνώμης (*όπως για παράδειγμα οι μηχανισμοί της πλουραλιστικής αγνοίας, του καθρεπτισμού και της συντηρητικής μεροληψίας*), αλλά και με βάση τις οποίες μπορεί να συμπεριφερθεί ανεξαρτήτως των κοινωνικών πιέσεων (*όπως για παράδειγμα ο σκληροπυρηνικός, ή μη, χαρακτήρας των απόψεών του*). Επιπλέον, στο διατομικό, ή στο (μικρο) κοινωνικό επίπεδο της ενδοομαδικής ή διομαδικής επικοινωνίας, λαμβάνονται υπόψιν οι επιδράσεις του άμεσου κοινωνικού περιβάλλοντος του ατόμου που ρυθμίζουν τις

επιδράσεις του (μάκρο) κοινωνικού επιπέδου της μαζικής επικοινωνίας, όπου δραστηριοποιούνται τα μέσα μαζικής επικοινωνίας.

Διάγραμμα 4.4. Επίπεδα Επικοινωνιακής Διαδικασίας κατά McQuail (2010:18)



Ως γενική εικόνα, κατά την πρώτη δεκαετία παρατηρείται μία μετάβαση της ερευνητικής προσπάθειας από το μαζικό επίπεδο και την μακροσκοπική λειτουργία των ΜΜΕ που τέθηκε από τη Noelle-Neumann σε χαμηλότερα επίπεδα της επικοινωνιακής διαδικασίας (βλ. *Διάγραμμα 4.4*) στην προσέγγιση της κοινής γνώμης, όπου τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής φαίνεται να χάνει την ισχύ του και να τίθεται υπό αμφισβήτηση.

Πίνακας 4.3. Παράγοντες Συσχέτισης με τη Θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής – 1974 - 1985

ΘΕΩΡΙΑ	ΕΠΙΚΕΝΤΡΩΣΗ	Παράγοντες Θετικής Συσχέτισης με τη Θεωρία	Παράγοντες Αρνητικής Συσχέτισης με τη Θεωρία
Κοινωνιοκεντρική Θεώρηση	Άτομικό Επίπεδο	<ol style="list-style-type: none"> 1. Αντίληψη Μη-Υποστήριξης από την Πλειοψηφία (Αντίληψη <i>Μειοψηφικού</i> Χαρακτήρα Άποψης) 2. Αντίληψη Μη-Υποστήριξης Γνώμης στο Παρόν 3. Αντίληψη Μη-Υποστήριξης Γνώμης στο Μέλλον 4. Σκληροπυρηνικό Είδος Γνώμης 5. Υψηλός Βαθμός Συντηρητικότητας της Γνώμης 6. Αντίληψη Υψηλού Βαθμού Ανατροφοδοτικότητας (αμεσότητας) Κλίματος Γνώμης 7. Χαμηλό Επίπεδο Εκπαίδευσης 8. Χαμηλό Επίπεδο Προβληματισμού επί του Θέματος 9. Χαμηλός Βαθμός Πολιτικής Εμπλοκής 10. Υψηλός Βαθμός Ανεξαρτησίας Ατόμου 11. Υψηλός Βαθμός (βιωμένου) Φόβου Απομόνωσης 12. Μηχανισμός Αντίληψης Διασποράς Κοινής Γνώμης: Pluralistic Ignorance ή Conservative Bias 13. Μη-Επιλεκτικότητα στην Έκθεση/Πρόσληψη 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Αντίληψη Υποστήριξης από την Πλειοψηφία (Αντίληψη <i>Πλειοψηφικού</i> Χαρακτήρα Άποψης) 2. Αντίληψη Υποστήριξης Γνώμης στο Παρόν 3. Αντίληψη Υποστήριξης Γνώμης στο Μέλλον 4. Μη-Σκληροπυρηνικό Είδος Γνώμης 5. Χαμηλός Βαθμός Συντηρητικότητας της Γνώμης 6. Αντίληψη Χαμηλού Βαθμού Ανατροφοδοτικότητας (αμεσότητας) Κλίματος Γνώμης 7. Υψηλό Επίπεδο Εκπαίδευσης 8. Υψηλό Επίπεδο Προβληματισμού (επί του Θέματος) 9. Υψηλός Βαθμός Πολιτικής Εμπλοκής 10. Χαμηλός Βαθμός Ανεξαρτησίας Ατόμου 11. Χαμηλός Βαθμός (βιωμένου) Φόβου Απομόνωσης 12. Μηχανισμός Αντίληψης Διασποράς Κοινής Γνώμης: Looking-Glass Effect 13. Επιλεκτικότητα στην Έκθεση/Πρόσληψη
	Δι-Ατομικό/Ομαδικό Επίπεδο	<ol style="list-style-type: none"> 1. Φόβος Κοινωνικής Απομόνωσης 2. Χαμηλός Βαθμός Συναίνεσης/Συνοχής της Ομάδας 3. Χαμηλός Βαθμός Ομοιομορφίας Ομάδας 4. Μεγάλη Απειλή Απομόνωσης 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bandwagon Effect 2. Υψηλός Βαθμός Συνοχής της Ομάδας 3. Υψηλός Βαθμός Ομοιομορφίας Ομάδας 4. Μικρή Απειλή Απομόνωσης
Μεσο-κεντρική Θεώρηση	Μαζικό Επίπεδο	<ol style="list-style-type: none"> 1. Μονοδιάστατο Περιεχόμενο MME 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Πλουραλιστικό Περιεχόμενο MME

Σε ό,τι αφορά την επικοινωνιακή διάσταση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, και εν γένει τον ρόλο των μέσων επικοινωνίας κατά την πρώτη δεκαετία τα επιχειρήματα και οι θεωρήσεις που αναπτύχθηκαν παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς οι μελετητές λαμβάνοντας τη σκυτάλη από τη συζήτηση στη δημοσίευση της Noelle-Neumann (1974:51), παραμετροποίησαν ποικιλοτρόπως τη μεταβλητή για τα μέσα. Ο Katz (1981), όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, άσκησε κριτική στη Noelle-Neumann για τη θεωρία της, και συγκεκριμένα για τον ρόλο των μέσων επικοινωνίας στη διαδικασία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, καθώς εκείνη θεωρεί πως τα μέσα παρέχουν ένα ομογενοποιημένο περιεχόμενο στο ακροατήριο με άμεσες επιδράσεις. Ωστόσο, κατά τον Katz (1981:30) τα μέσα στις δυτικές δημοκρατίες είναι *πλουραλιστικά*, με αποτέλεσμα στο περιεχόμενό τους να βρίσκουν χώρο ανταγωνιστικές απόψεις, γεγονός που προσβάλλει την καθολικότητα των συμπερασμάτων της Noelle-Neumann για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής ως μηχανισμού που ερμηνεύει και περιγράφει τη διαδικασία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης.

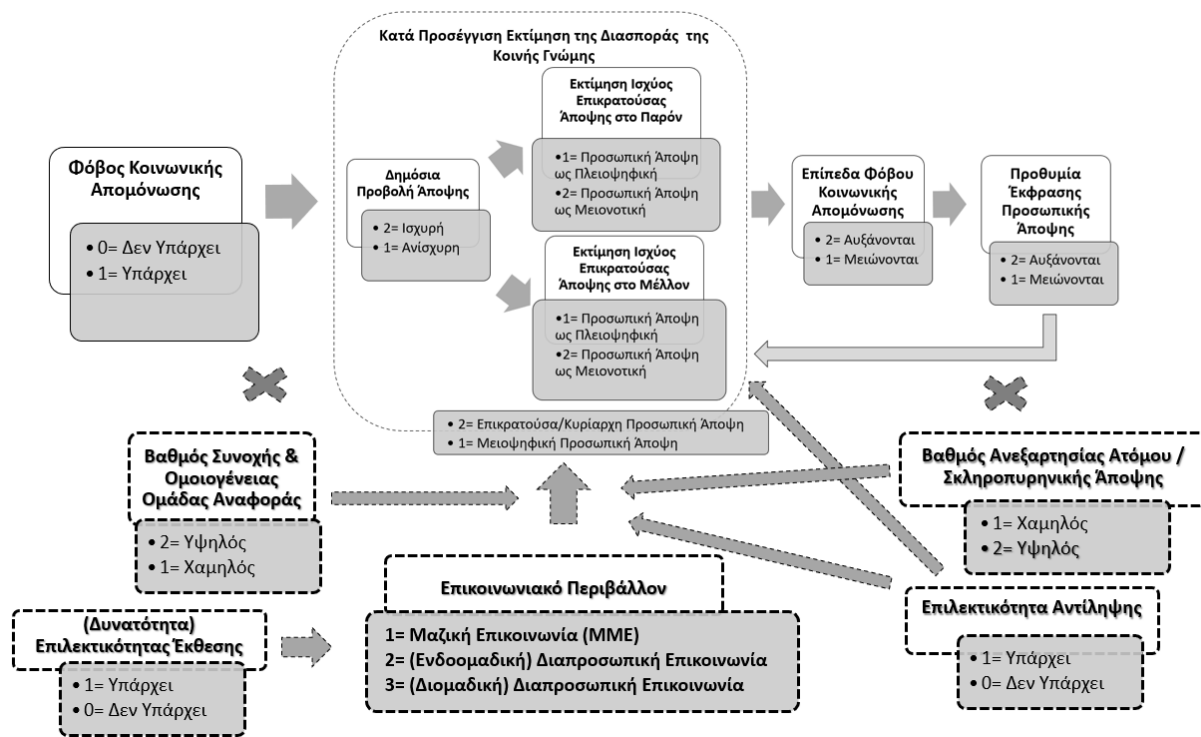
Παράλληλα, οι Αμερικάνοι μελετητές εστίασαν στα μέσα επικοινωνίας με έναν διαφορετικό τρόπο. Αντί για μεταβλητή συνθήκης, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, αποτέλεσαν τιμή της μεταβλητής συνθήκης στην προσπάθειά τους να ελέγξουν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες τα άτομα εκτιμούν το κλίμα γνώμης. Πιο συγκεκριμένα, εστίασαν την προσοχή τους στη λειτουργία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής σε καθεστώς μαζικής επικοινωνίας και σε καθεστώς διαπροσωπικής (και ενδοομαδικής ή διομαδικής) επικοινωνίας (βλ. Glynn & McLeod, 1982:761 και Αιτιακό Σχήμα 4.7).

Η μεταβλητή συνθήκης πέραν της αλλαγής στη φύση της, μεταβλήθηκε και ως προς την ιδιότητά της (βλ. ενότητα 2.2.3.1). Ο λόγος της συγκεκριμένης μεταβολής εδράζεται στο γεγονός ότι τα επίπεδα επικοινωνίας θεωρείται πως ρυθμίζουν το σύνολο της ροής αιτιότητας στο αιτιακό σχήμα, και όχι μόνο τη διαδικασία κατά προσέγγιση εκτίμησης του κλίματος γνώμης. Ειδικότερα, η διαπροσωπική επικοινωνία εντός μίας ομάδας αναφοράς που χαρακτηρίζεται από έναν υψηλό βαθμό συνοχής και ομοιογένειας (βλ. Glynn, 1984:689), ή που απαρτίζεται από «σημαντικούς άλλους» (π.χ. οικογένεια, φίλους κλπ) είναι σε θέση να επηρεάσει τόσο τα επίπεδα του φόβου απομόνωσης του ατόμου, όσο και το κατά πώς το άτομο θα εκτιμήσει το κλίμα γνώμης, καθώς και την πιθανότητα συμμόρφωσης, διά της δημόσιας έκφρασης μίας αποκλίνουσας άποψης ή της αποσιώπησής της (Salmon & Kline, 1985:9· Glynn & McLeod, 1985:49)⁵⁶. Κατ' αυτόν τον τρόπο συνεπάγεται ότι ο ρυθμιστικός ρόλος των επιπέδων επικοινωνίας επηρεάζει τόσο τη συνδιακύμανση των τιμών του αιτιακού σχήματος

⁵⁶ Είναι σημαντικό εδώ να αναφερθεί ότι οι Salmon και Kline (1985:9) διακρίνουν την έννοια της συμμόρφωσης σε ιδιωτική και δημόσια, σε ότι αφορά την αλλαγή της στάσης του ατόμου υπό το βάρος της πλειοψηφίας όταν αντιλαμβάνεται ότι εμφορείται από μία μειοψηφική άποψη. Ο Γαρδικιώτης (2008:31), παραθέτει τους όρους της «ιδιωτικής αποδοχής» και της «δημόσιας ενδοτικότητας» (βλ. Allen, 1965), για να περιγράψει, στην πρώτη περίπτωση, μία αλλαγή στάσης ιδιωτικά, η οποία δεν εκφράζεται δημόσια, ενώ στη δεύτερη περίπτωση, την αλλαγή της στάσης δημοσίως, χωρίς ωστόσο αυτό να συνεπάγεται και ιδιωτική αλλαγή.

(moderators), ενώ παράλληλα η επίδρασή τους ρυθμίζεται από άλλους παράγοντες (moderated moderators), όπως το πόσο σκληροπυρηνική είναι μία άποψη (hardcoreness) (Noelle-Neumann, 1974:78· 1977:144 & 151· Katz, 1981:31· Glynn & McLeod, 1982:732-733· Salmon & Kline, 1985:29· Glynn & McLeod, 1985:51) το είδος, τη σημαντικότητα και την ελκυστικότητα (Salmon & Kline, 1985:12) της ομάδας αναφοράς (reference group influence) (Glynn, 1984:689-690) καθώς και την επιλεκτικότητα της αντίληψης και της έκθεσης του περιεχομένου (Salmon & Kline, 1985:24) των διαθέσιμων πληροφοριών στο κοινωνικό περιβάλλον είτε αυτές προέρχονται από τα ΜΜΕ, είτε από τη διαπροσωπική επικοινωνία.

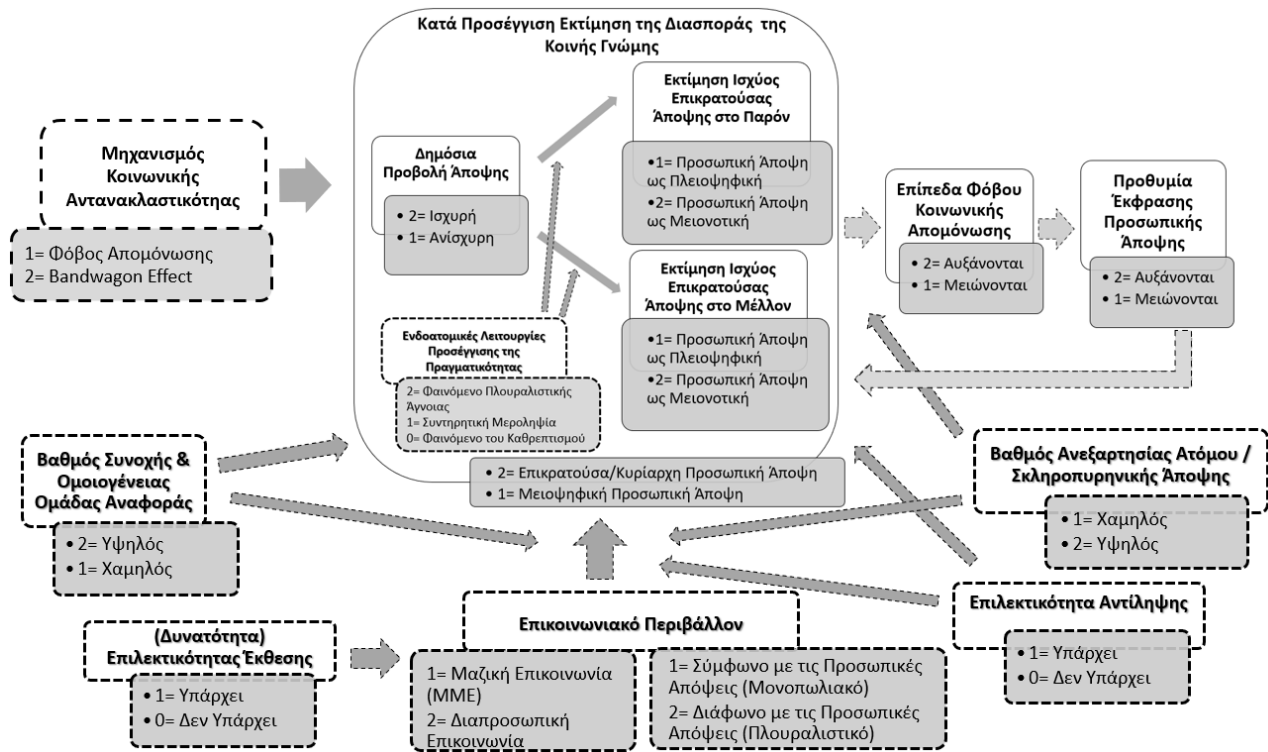
Αιτιακό Σχήμα 4.17. Ο ρυθμιστικός ρόλος των Μεταβλητών Συνθήκης: Ρύθμιση και Ρυθμιζόμενη Ρύθμιση



Ολοκληρώνοντας τη διαδικασία αποτίμησης των παραγόντων που κινητοποιήθηκαν κατά την προσέγγιση της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής είναι σημαντικό να αποτυπωθούν σε ένα γενικότερο αιτιακό σχήμα, το οποίο θα αποτελεί τη «μεγάλη εικόνα» της

κατάστασης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής κατά την πρώτη δεκαετία από την σύνθεσή του.

Αιτιακό Σχήμα 4.18. Προσεγγίσεις και Αμφισβητήσεις της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής (1974 – 1985)



4.2.3.2. Από τις Εναλλακτικές Ερμηνείες της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στις Θεωρίες Επιδράσεων και Σχέσεων Μέσων-Κοινωνίας.

Η παρατήρηση που διατυπώθηκε παραπάνω περί της καθόδου των θεωρητικών και ερευνητικών προσεγγίσεων στα επίπεδα της επικοινωνιακής διαδικασίας, συνδέεται άμεσα με τις θεωρητικές αναγωγές τόσο σε ότι αφορά τις θεωρίες επιδράσεων των μέσων, όσο και σε ότι αφορά τις ευρύτερες θεωρίες του πεδίου της Επικοινωνίας για τη σχέση μέσων – κοινωνίας (βλ. κεφάλαιο 3). Όπως φαίνεται και από το αιτιακό σχήμα 4.18, οι προσπάθειες των μελετητών που καταπιάστηκαν με τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής εστιάζουν την προσοχή τους στην παραμετροποίηση, συγκρότηση και ερμηνεία της επίδρασης των μορφών επικοινωνίας, είτε στο ενδοατομικό επίπεδο που αφορά τον τρόπο προσέγγισης της πραγματικότητας από τα άτομα είτε στον ρόλο του άμεσου κοινωνικού ή και ευρύτερου (μαζικού) επικοινωνιακού

περιβάλλοντος, ο οποίος ρυθμίζει (*moderator*) τις ενδοατομικές διεργασίες, αλλά ταυτόχρονα και ρυθμίζεται από άλλους κοινωνικούς παράγοντες.

Η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής όπως εισήχθη στον επιστημονικό διάλογο από τη Noelle-Neumann το 1974, κεντρικό σκοπό είχε την ερμηνεία του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνεται η κοινή γνώμη, ωστόσο τα μέσα επικοινωνίας και οι επιδράσεις τους, ερευνητικά, δεν διαδραματίζουν κυρίαρχο ρόλο. Η Noelle-Neumann χαρακτηρίζει το μοντέλο ως έναν «κοινωνιο-ψυχολογικό» μηχανισμό, όπου τα ΜΜΕ πρέπει να ειδωθούν ως διαμορφωτές της κοινής γνώμης, οι οποίοι πιέζουν τα άτομα να ανταποκριθούν στο περιεχόμενό τους είτε πρόθυμα, είτε συγκαταβατικά, είτε με σιωπή (βλ. Noelle-Neumann, 1974:51, 1977:144). Στα μέσα μαζικής επικοινωνίας γίνεται αναφορά στο τέλος της πρώτης δημοσίευσης με τη μορφή συζήτησης, προτρέποντας άλλους μελετητές να καταπιαστούν ερευνητικά με τον ρόλο των μέσων στη διαδικασία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, όπως περιγράφεται στη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής. Η Noelle-Neumann δεν εξετάζει ερευνητικά το ρόλο των μέσων επικοινωνίας, ωστόσο θεωρεί σημαντική τη συνεισφορά τους στο μοντέλο της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής⁵⁷.

Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, η Noelle-Neumann ήταν μία εκ των ακαδημαϊκών που συνέβαλε στην επανανακάλυψη των ισχυρών επιδράσεων των μέσων, δηλαδή τη μετάβαση από την Β' στη Γ' ιστορική φάση των επιδράσεων (βλ. Noelle-Neumann, 1973). Η υπόθεση για τις επιδράσεις των μέσων στη διαδικασία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης όπως περιγράφεται στη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, αναγνωρίζει ισχυρές επιδράσεις, χωρίς ωστόσο να γίνεται έλεγχος αυτής της υπόθεσης, η οποία έχει τη μορφή ερευνητικού ερωτήματος.

«Ποια θέματα παρουσιάζονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ως κοινή γνώμη (λειτουργία ημερήσιας διάταξης) και ποια από αυτά παρουσιάζονται ως σημαντικά; Ποια πρόσωπα και επιχειρήματα έχουν ιδιαίτερο κύρος, ιδίως το κύρος που πρόκειται να έχουν στο πλευρό τους μελλοντικά; Πόσο ομόφωνη είναι η παρουσίαση αυτών των θεμάτων, του επείγοντος και των πιθανοτήτων τους για το μέλλον;».

(Noelle-Neumann, 1974:51)

Θέτοντας την θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στο πλαίσιο των θεωριών επιδράσεων με βάση το θεωρητικό εργαλείο του 3^{ου} κεφαλαίου, οι επιδράσεις των μέσων που αναγνωρίζονται στο μοντέλο της Noelle-Neumann είναι ισχυρές και σωρευτικές. Αυτό σημαίνει ότι σύμφωνα με τα μοντέλα της Perse (2001) οι επιδράσεις βασίζονται στη σωρευτική (*cumulative*) έκθεση του ακροατηρίου στο περιεχόμενο των μέσων, στη φύση τους είναι γνωσιακές και συναισθηματικές (*θυμοειδείς*), αλλά και συμπεριφορικές, με διαρκή αποτελέσματα. Αυτό γίνεται εμφανές τόσο σε ότι αφορά τον ρόλο των μέσων στην (*γνωσιακή*)

⁵⁷ Μάλιστα, η Noelle-Neumann (1985:80) σε ότι αφορά την επίδραση των ΜΜΕ, αναφέρει ότι για να εξεταστούν οι επιδράσεις των ΜΜΕ υπάρχουν δύο τρόποι: πρώτον, να εξεταστεί το περιεχόμενό τους (*content analysis*) και δεύτερον, να εξεταστούν (*μέσω συνεντεύξεων*) οι δημοσιογράφοι.

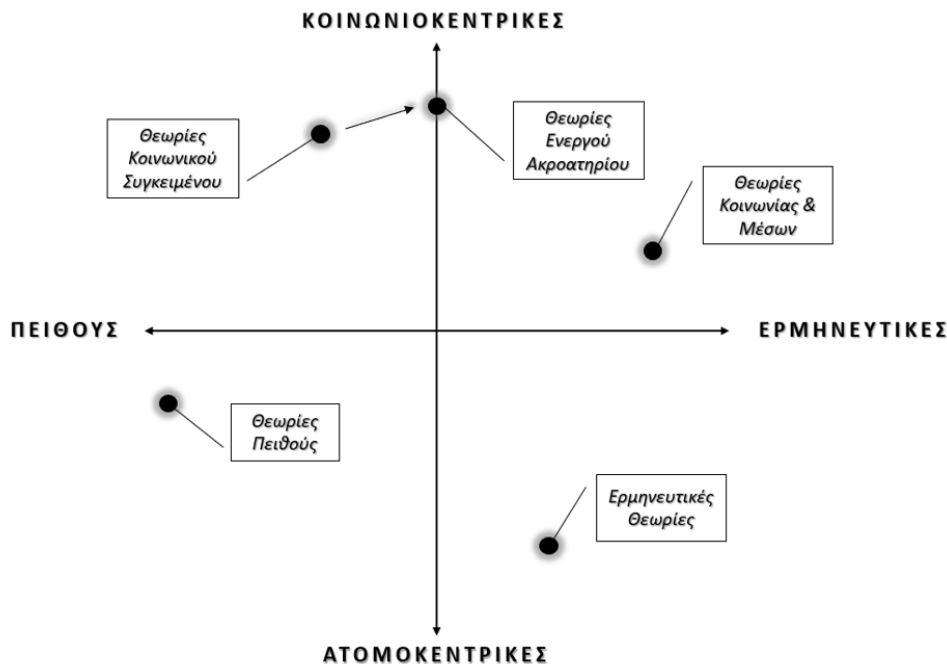
κατά προσέγγιση εκτίμηση του κλίματος γνώμης, στο αποτέλεσμα αυτής, δηλαδή τα επίπεδα φόβου απομόνωσης που βιώνει το άτομο ένεκα της γνωσιακής διεργασίας που προηγήθηκε και τέλος οι συμπεριφορικές επιδράσεις αντανακλώνται στην εξαρτημένη μεταβλητή, δηλαδή στο κατά πόσον το άτομο θα εκφράσει την άποψή του δημοσίως ή θα την αποσιωπήσει.

Προσεγγίζοντας την ευρύτερη εικόνα με βάση τα εννοιολογικά εργαλεία από το πεδίο της επικοινωνίας σχετικά με τα μετά-θεωρητικά παραδείγματα για τις επιδράσεις των μέσων, κατά την πρώτη δεκαετία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής αναγνωρίζονται τόσο έμμεσες (βλ. ενότητα 3.2.2.3), όσο και υπό συνθήκη επιδράσεις (βλ. ενότητα 3.2.2.4), με την έννοια της επιλεκτικότητας να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο, είτε ως ρυθμιστικός παράγοντας στην αιτιώδη σχέση μεταξύ της χρήσης και της επίδρασης των μέσων, είτε ως διαμεσολαβητικός παράγοντας στη διαδικασία κατά την οποία η χρήση των μέσων καθορίζει τις επιδράσεις τους.

Πιο συγκεκριμένα, οι ενδοατομικές λειτουργίες προσέγγισης της πραγματικότητας (*πλουραλιστική άγνοια, φαινόμενο του καθρεπτισμού και συντηρητική μεροληψία*), συνιστούν παράγοντες που ρυθμίζουν αιτιακά τον τρόπο που -ενδοατομικά- τα άτομα διαμορφώνουν εικόνα για τη διασπορά της κοινής γνώμης, με βάση την οποία θα συμπεριφερθούν. Επιπλέον, το (*μαζικό ή άμεσα κοινωνικό*) επικοινωνιακό περιβάλλον (*moderator*) ρυθμίζει τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα διαμορφώνουν εικόνα για τη θέση τους στη διασπορά της κοινής γνώμης, μία ρύθμιση η οποία με τη σειρά της υπόκειται σε ρύθμιση από άλλους παράγοντες όπως το πόσο σκληροπυρηνική άποψη έχει κανείς για ένα θέμα, τα χαρακτηριστικά της ομάδας αναφοράς (*συνοχή και ομοιομορφία*) στο πλαίσιο της οποίας συντελείται η επικοινωνιακή διαδικασία ή ακόμη και επιλεκτικότητα στην αντίληψη των πληροφοριών που προέρχονται από το επικοινωνιακό περιβάλλον. Οι παράγοντες αυτοί καθώς και ο αμέσως ή εμμέσως ρυθμιστικός τους ρόλος διαμεσολαβούν στη διαδικασία με την οποία τα άτομα δέχονται επιδράσεις από τα μέσα, γεγονός που απομειώνει την ισχύ τους, θέτοντας τις επιδράσεις τους υπό διαπραγμάτευση. Ως εκ τούτου, κατά την πρώτη δεκαετία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής τίθεται υπό αμφισβήτηση -μέσω του θεωρητικού αναστοχασμού και του ερευνητικού ελέγχου στις ενδοατομικές διεργασίες πρόσληψης της πραγματικότητας- γεγονός που ανάγει στην κυριαρχία του παραδείγματος των έμμεσων (*σε όρους διαδικασίας*) (*indirect effects*) και υπό συνθήκη (*σε όρους αιτιότητας*) επιδράσεων (*conditional effects*) των μέσων δια της διαδικαστικής διαμεσολάβησης ή της αιτιώδους ρύθμισης κοινωνιοκεντρικού χαρακτήρα μεταβλητών, σε ότι αφορά τα μετά-θεωρητικά παραδείγματα για τις θεωρίες επιδράσεων των Valkenburg κ.α. (2016) και τα μοντέλα της Perse (2001). Σε ό,τι αφορά την κατηγοριοποίηση των θεωριών επιδράσεων των Neuman και Guggenheim (2011), ενώ οι ίδιοι οι μελετητές εντάσσουν τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής στην κατηγορία των θεωριών *Κοινωνικού Συγκεκριμένου* (*Social Context Theories*) -στηριζόμενοι στην αρχική θεώρηση της Noelle-Neumann, και ειδικότερα στη λειτουργία της στο μαζικό επίπεδο επικοινωνίας και στην κυριαρχία της έννοιας της πειθούς- οι παράγοντες που κινητοποιήθηκαν κατά την πρώτη δεκαετία της Σπειροειδούς Γραμμής της

Σιωπής, για τον έλεγχό του, δείχνουν να μεταβαίνουν σε χαμηλότερα επίπεδα επικοινωνιακής διαδικασίας και έτσι να μετατοπίζουν τη θέση της θεωρίας προς μία περισσότερο ερμηνευτική θεώρηση για της επιδράσεις των μέσων, διά της εστίασης στις λειτουργίες του ακροατηρίου (βλ. Διάγραμμα 4.5).

Διάγραμμα 4.5. Η μετατόπιση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ως θεωρία Επιδράσεων: Από τις Θεωρίες Κοινωνικού Συγκεκριμένου στις Θεωρίες Ενεργού Ακροατηρίου



Αναφορικά με τον δεύτερο άξονα νοηματοδότησης των αιτιακών σχημάτων για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, που συνιστά το δεύτερο εργαλείο της θεωρητικής σκευής, δηλαδή τις θεωρίες μέσων – κοινωνίας, στη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής όπως προτείνεται από τη Noelle-Neumann σε ότι αφορά τα ΜΜΕ αναγνωρίζεται μία *λειτουργιστική* θεώρηση. Η εστίαση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στις διαδικασίες κοινωνικής συμμόρφωσης -δηλαδή συντήρησης και συνέχισης της υφιστάμενης κυρίαρχης άποψης διά της συμμόρφωσης των μειονοτικών αντιλήψεων- και ο δυναμικός και ενισχυτικός ρόλος των μέσων σε αυτή τη διαδικασία οδηγεί στην ταυτοποίηση της θεώρησης της Noelle-Neumann με τη δομο-λειτουργιστική θεώρηση της σχέσης μέσων-κοινωνίας. Η αντίληψη της Noelle-Neumann σχετικά με τα ΜΜΕ ως πηγής ενημέρωσης ανάγει στην θεωρία της «εξάρτησης από τα μέσα» των DeFleur και Ball-Rokeach (1989), ως εκδοχής της λειτουργιστικής θεωρίας, σύμφωνα με την οποία τα μέσα αναγνωρίζονται ως αντικείμενο σχετικής εξάρτησης των ακροατηρίων (σε σχέση με τις υπόλοιπες πηγές ενημέρωσης) (McQuail, 2003:105). Παρά το γεγονός ότι η Noelle-Neumann (1980:256) αναγνωρίζει ένα διπλό κλίμα γνώμης, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, έχει διατυπώσει ξεκάθαρα τη θέση περί εξάρτησης στην πρώτη της δημοσίευση:

«Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας αποτελούν μέρος του συστήματος που χρησιμοποιεί το άτομο για να αποκτήσει πληροφορίες σχετικά με το περιβάλλον. Για όλες τις ερωτήσεις εκτός της άμεσης προσωπικής του σφαίρας, εξαρτάται σχεδόν απόλυτα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης για τα γεγονότα και για την αξιολόγηση του κλίματος της γνώμης. Το άτομο θα αντιδράσει ως συνήθως στην πίεση της γνώμης που τίθεται δημοσίως (δηλ. δημοσιεύεται)».

(Noelle-Neumann, 1974:50-51)

Αντίθετα με την παραπάνω λογική, ο Katz (1981:34) αναγνωρίζει στη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής βασικές αρχές της θεωρίας της *μαζικής κοινωνίας (mass society)*, όπως οι κονιοροτοποιημένες σχέσεις μεταξύ ατόμων και ταυτόχρονα ισχυρά μέσα επικοινωνίας, οι οποίες έχουν κριθεί μη εφαρμόσιμες από την εμπειρική έρευνα.⁵⁸ Η απάντηση του Elihu Katz (1981) στη Noelle-Neumann με το «*Publicity an Pluralistic Ignorance: Notes on "The Spiral of Silence"*», συνιστά ένα κατατοπιστικό παράδειγμα του επιστημονικού διαλόγου, σχετικά με τις θεωρίες επιδράσεων, και τη σχέση τους με τις θεωρίες μέσων – κοινωνίας. Στο επιστημονικό του έργο ο Katz υποστηρίζει τις ανίσχυρες επιδράσεις των μέσων, με τη συμβολή του Katz και Lazarsfeld (1955) «*Personal Influence*» να αποτελεί μία από τις δημοσιεύσεις-ορόσημα της Β' ιστορικής φάσης περί ανίσχυρων επιδράσεων των μέσων. Την άποψη του Katz (1981) συμμερίζονται και οι Salmon και Kline (1985:8) σχετικά με την αναγωγή της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής σε μία θεωρία της μαζικής κοινωνίας, αναφέροντας παράλληλα ότι η Noelle-Neumann αγνοεί τον ρόλο των ατόμων στις σημαντικές ομάδες αναφοράς και το γεγονός ότι οι απόψεις δεν διαμορφώνονται ή υπάρχουν σε κοινωνικό κενό (βλ. Katz & Lazarsfeld, 1955). Παράλληλα, οι Salmon & Kline (1985:11-14 &) επισημαίνουν τη σημασία της επιλεκτικότητας κατά την επιλογή του περιεχομένου (*selective exposure*) και κατά την πρόσληψή του (*selective perception*) ως διαμεσολαβητικού παράγοντα στη διαδικασία επιδράσεων των μέσων, ο οποίος τις ρυθμίζει και τις αμβλύνει κατά τις ανάγκες του ακροατηρίου.

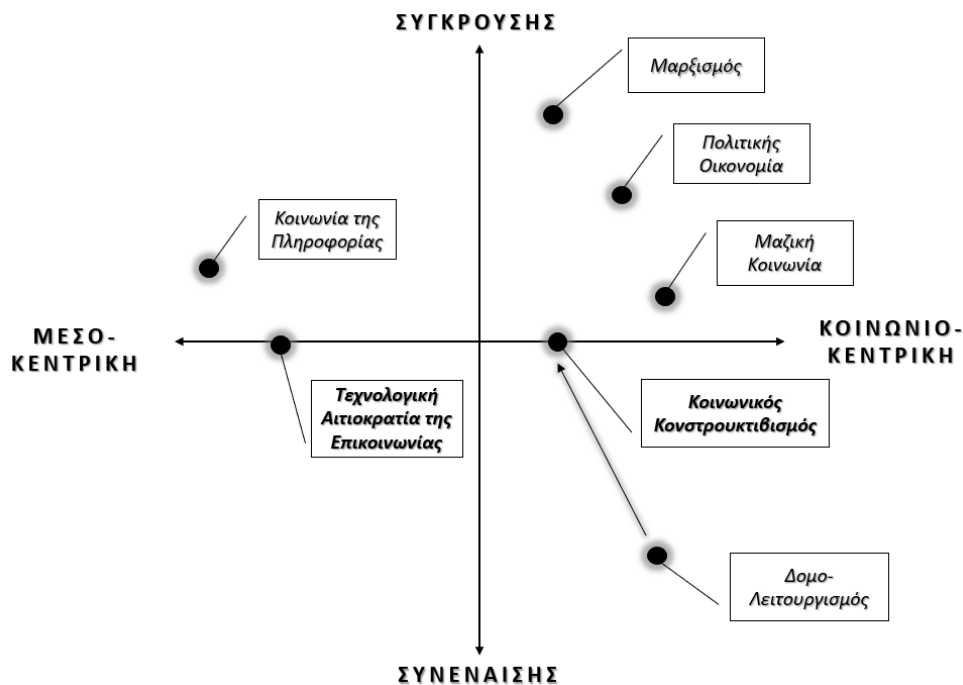
Οι Glynn και McLeod (1985:44-45) αναφέρουν ότι θα πρέπει να είναι διακριτές οι συζητήσεις για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής ως θεωρία για την κοινή γνώμη και οι συζητήσεις σχετικά με την αναγωγή του σε μία θεωρία για τη σχέση μέσων – κοινωνίας με βάση τις προγενέστερες θεωρητικές θέσεις της Noelle-Neumann για αυτές. Στην παρούσα εργασία, ωστόσο, η μέθοδος που ακολουθείται και περιεγράφηκε στο κεφάλαιο 3, προσπαθεί να τεκμηριώσει την αναγωγή μίας θεωρίας επιδράσεων σε μία θεωρία για τη σχέση μέσων κοινωνίας με βάση το περιεχόμενο και την διερεύνηση του πυρήνα της ίδιας της θεωρίας, μέσα από τη χρήση των αιτιακών σχημάτων και όχι με βάση τις προγενέστερες θεωρητικές θέσεις των μελετητών, οι οποίες λαμβάνονται υπόψιν ως ενδείξεις, αλλά όχι ως αποδείξεις των αναγωγών.

⁵⁸ Αξίζει να αναφερθεί εδώ ότι ο Fejes (1984:225-226), δεν συμμερίζεται την ιδέα περί αναγωγής της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στη θεωρία της Μαζικής Κοινωνίας, καθώς αναγνωρίζει ότι δίνεται χώρος τόσο στη διαπροσωπική δομή και επικοινωνία, αλλά εντός της θεωρίας προβλέπεται η αμφισβήτηση της ισχύος των μέσων από τις ομάδες και τα άτομα.

Οι προσθήκες των μελετητών που καταπιάστηκαν με τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, με βάση τη φύση των νέων παραγόντων (μεταβλητών) με τις οποίες έθεσαν τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής υπό αμφισβήτηση, στην πραγματικότητα το έθεσαν σε ένα πλαίσιο Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού σε ότι αφορά τη σχέση μέσων και κοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα, η εστίαση στους ατομοκεντρικούς παράγοντες, οι οποίοι ρυθμίζουν την επίδραση των του περιεχομένου των μέσων καθώς και η αναγνώριση μεταβλητών που αφορούν το άμεσο κοινωνικό περιβάλλον του ατόμου αυξάνουν τη σημαντικότητα του ρόλου του ακροατηρίου ως παραμετροποιητικού και διαμεσολαβητικού παράγοντα μεταξύ της έκθεσης των ατόμων στο περιεχόμενο των μέσων και στις επιδράσεις. Το γεγονός αυτό ανάγει τις προσεγγίσεις της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στη θεωρία του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, όπου τα μέσα ακόμη κι αν δεν προσφέρουν μία πιστή και αντικειμενική αποτύπωση της πραγματικότητας, αλλά μία κατασκευή της δια της επιλεκτικής αναπαραγωγής συγκεκριμένων διαστάσεων και νοημάτων, το ακροατήριο διατηρεί τη δυνατότητα διαπραγμάτευσης ή απόρριψής τους.

Διάγραμμα 4.6. Η μετατόπιση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ως προς τις Θεωρίες Μέσων - Κοινωνίας:

Από την προσέγγιση του Δομο-Λειτουργισμού στην προσέγγιση του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού



Η συγκεκριμένη περιγραφή, όπως προκύπτει από την λειτουργική αξιοποίηση των αιτιακών σχημάτων των θεωρήσεων της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής και από την λειτουργική αξιοποίηση της θεωρητικής σκευής από το πεδίο της Επικοινωνίας, επιβεβαιώνει την ιστορική φάση στην οποία διεξάγεται ο επιστημονικός διάλογος για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής

κατά την πρώτη δεκαετία (1974-1985). Ειδικότερα, η μετάβαση των θεωρητικών προσεγγίσεων των επιδράσεων των μέσων από την επανανακάλυψη των ισχυρών επιδράσεων (Γ' ιστορική φάση) στις υπό διαπραγμάτευση επιδράσεις (Δ' ιστορική φάση), γίνεται εμφανής μέσα από την εστίαση στον πυρήνα των προσεγγίσεων της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, και ειδικότερα τη θεωρητική προσέγγιση του ρόλου των μέσων εντός της.

Συνοπτικά, η εικόνα της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, ως θεωρητικού μοντέλου διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, κατά την πρώτη δεκαετία από το 1974 – 1985, χαρακτηρίζεται από δύο ειδών μετατοπίσεις σε σχέση με τα μετά-θεωρητικά παραδείγματα για τις θεωρίες επιδράσεων των μέσων και σε σχέση με τις θεωρίες οι οποίες περιγράφουν τη σχέση μέσων – κοινωνίας. Η απομάκρυνση της θεωρητικής οπτικής από το μαζικό επίπεδο επικοινωνίας, και το ρόλο των μαζικών μέσων, στην θεώρηση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής σε χαμηλότερα επίπεδα επικοινωνιακής διαδικασίας, οδηγεί στην ένταξη νέων κοινωνιοκεντρικών μεταβλητών (ενδοατομικών και διατομικών στο πλαίσιο εντός ή εκτός κοινωνικών ομάδων) στον θεωρητικό αναστοχασμό επί της θεωρίας, όπως γίνεται φανερό από τα αιτιακά σχήματα που εξήχθησαν μέσα από την ανάλυση. Η κοινωνιοκεντρική φύση των νέων μεταβλητών και η ιδιότητά τους ως ρυθμιστικοί παράγοντες της μεταβλητής των ΜΜΕ αλλά και του τρόπου αντίληψης της πραγματικότητας από τα άτομα, συναρτάται με την μετάβαση της προσέγγισης της θεωρίας από μία θεωρία Κοινωνικού Συγκειμένου, σε μία Θεωρία Ενεργού Ακροατηρίου. Με τον τρόπο αυτόν η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής -ως θεωρία για την ερμηνεία των επιδράσεων των μέσων- αναγνωρίζει μία περισσότερο ερμηνευτική διάσταση στον τρόπο που τα άτομα στέκονται απέναντι στο περιεχόμενο των μέσων ρυθμίζοντας τις επιδράσεις τους. Το γεγονός αυτό με τη σειρά του αναδεικνύει μία αλλαγή στην αντίληψη του τρόπου συσχέτισης των μέσων με την κοινωνία, δηλαδή μία μετατόπιση από τη θεωρία του δομο-λειτουργισμού (κατά τη Noelle-Neumann) στη θεωρία του κοινωνικού κονστρουξιονισμού (βλ. *Διάγραμμα 4.6*). Τα μέσα δεν αποτελούν τους μοναδικούς παράγοντες της κοινωνικής δομής που με άμεσο τρόπο τροφοδοτούν την κοινωνία με νοήματα κατασκευάζοντας την πραγματικότητα, αλλά τα νοήματα τίθενται υπό διαπραγμάτευση από τους ενδοατομικούς μηχανισμούς των μελών της κοινωνίας, τα οποία συνδιαμορφώνουν και συν-κατασκευάζουν την κοινωνική πραγματικότητα και τα κοινωνικά νοήματα.

4.3. Επιστημονικός Διάλογος για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής: 2010 – 2020

Η δεύτερη περισσότερο παραπεμπόμενη δημοσίευση για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής κατά τη δεκαετία 2010 – 2020 αποτελεί το «*A spiral of silence for some: Attitude certainty and the expression of political minority opinions*» των Matthes, Morrison και Schemer (2010) στο *Communication Research*. Οι μελετητές εστίασαν το ερευνητικό τους ενδιαφέρον στην αναφορά της Noelle-Neumann περί της «εξαίρεσης» των ατόμων με σκληροπυρηνικές απόψεις από το

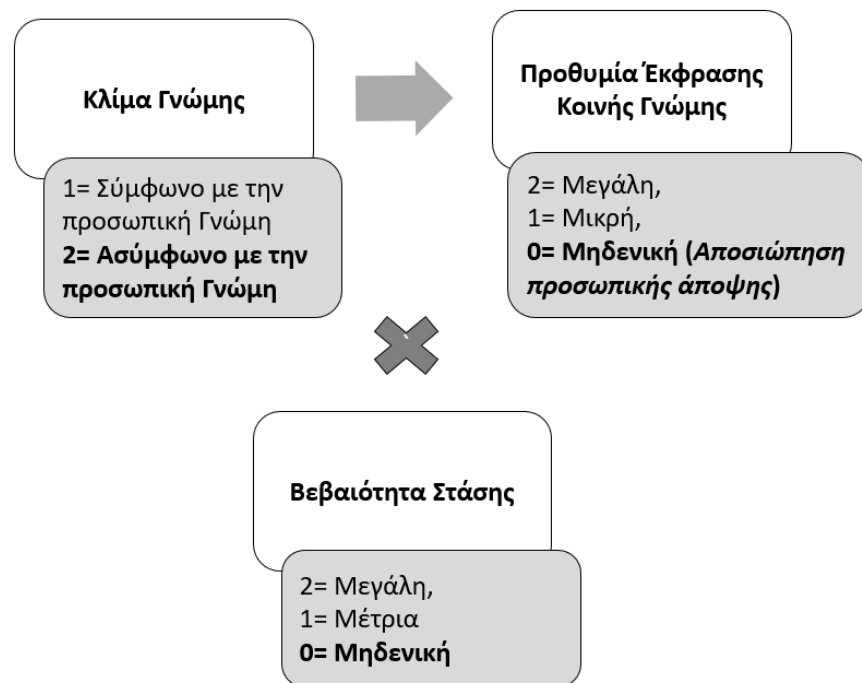
μηχανισμό της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής (Noelle-Neumann, 1977:151), ωστόσο προέβησαν σε μία διάκριση μεταξύ της «ισχυρής στάσης» (*attitude strength*) και «βεβαιότητα της στάσης» (*attitude certainty*) (Matthes κ.α., 2010:776-777). Οι Matthes κ.α. διατυπώνουν τη θέση ότι το κλίμα της γνώμης καθορίζει την έκφραση της άποψης, μόνο όταν τα άτομα διατηρούν τη στάση χαμηλής ή μέτριας βεβαιότητας. Για άτομα με υψηλή βεβαιότητα, δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί τέτοιο αποτέλεσμα. Έτσι, υπάρχει μία σπειροειδής γραμμή της σιωπής μόνο για μερικούς αλλά όχι για όλα τα μέλη της κοινωνίας (ό.π.).

«Σύμφωνα με την έννοια της σκληροπυρηνικότητας στη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, υποθέτουμε ότι η βεβαιότητα της στάσης -πέρα από άλλες δυναμικές μέτρησης- ρυθμίζει τη σχέση μεταξύ του κλίματος της γνώμης και της έκφρασης της γνώμης. Αυτό οδηγεί στην κύρια υπόθεσή μας:

Υπόθεση 1: Για άτομα με αβέβαιες συμπεριφορές -αλλά όχι για άτομα με συγκεκριμένες στάσεις- ένα εχθρικό κλίμα απόψεων θα οδηγήσει σε μείωση της έκφρασης της γνώμης».

(Matthes κ.α., 2010:778)

Αιτιακό Σχήμα 4.19. Βεβαιότητα της Στάσης και Αποσιώπηση Προσωπικής Άποψης

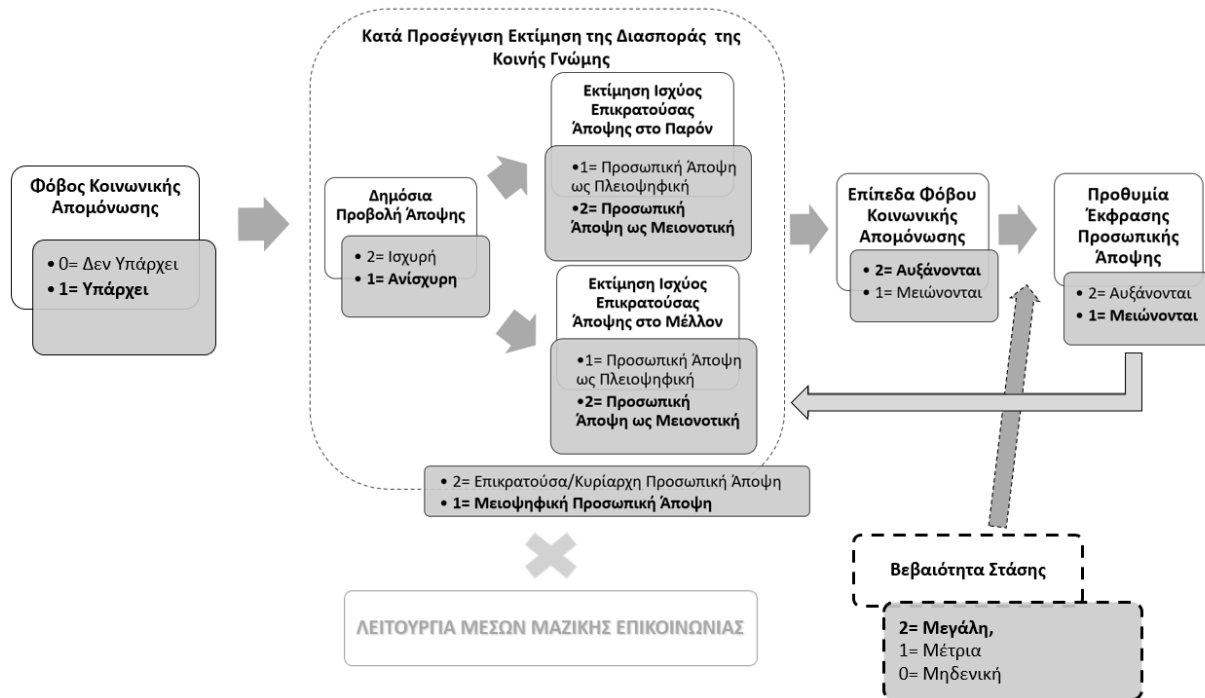


«Εκτός από αυτήν την υποθετική αλληλεπίδραση, αναμένουμε ωστόσο μια κύρια επίδραση της βεβαιότητας της στάσης στην προθυμία να μιλήσουμε. Στην πραγματικότητα, η προηγούμενη έρευνα έχει αποδείξει επανειλημμένα ότι τα άτομα που είναι γενικά σίγουρα για τις απόψεις τους είναι πιο πιθανό να εκφράσουν τις απόψεις τους από εκείνα που είναι λιγότερο σίγουρα (π.χ. Baldassare & Katz, 1996· Lasorsa, 1991).

Υπόθεση 2: Τα άτομα με βέβαιες στάσεις είναι γενικά πιο πιθανό να εκφράσουν τις απόψεις τους από τα άτομα με αβέβαιες στάσεις».

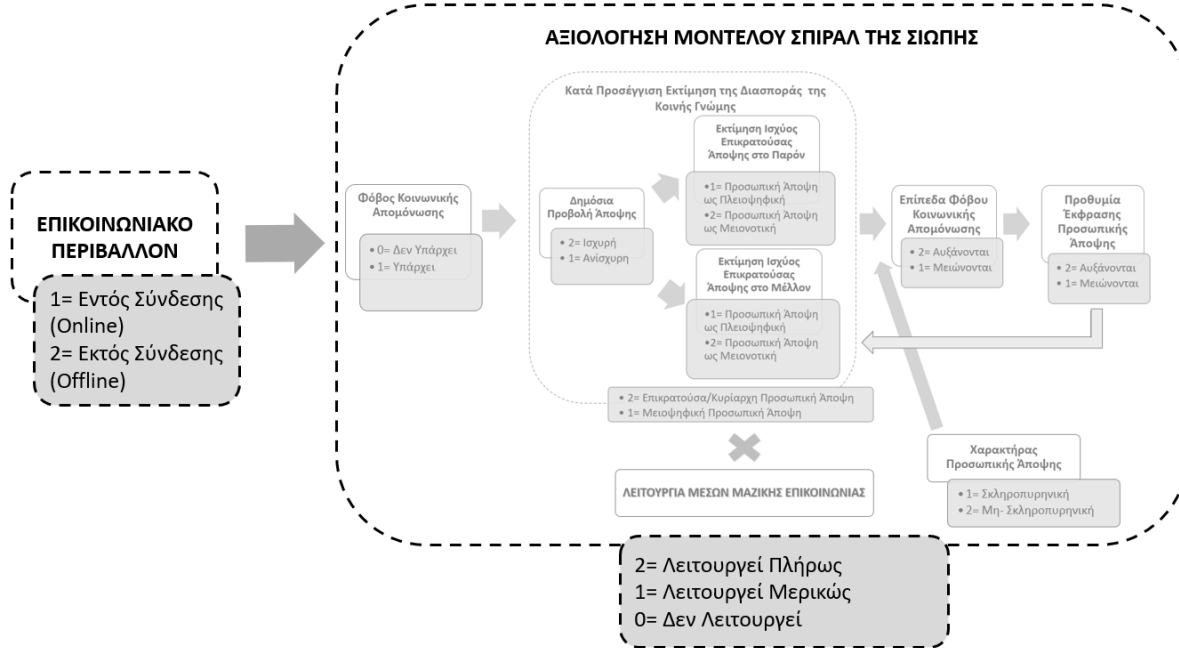
(Metthes κ.α., 2010:778)

Αιτιακό Σχήμα 4.20. Βεβαιότητα της Στάσης και Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής



Το ερευνητικό ενδιαφέρον των Liu και Fahmy (2011:45 & 54) εστιάζεται στην εξέταση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ως προς το διαδικτυακό (*online*), ή διαπροσωπικό (*offline*) επικοινωνιακό περιβάλλον εφαρμογής του. Οι μελετητές θέτουν ρητά την έρευνά τους εντός του πλαισίου της θεωρίας της τεχνολογικής αιτιοκρατίας, σε αντίθεση με την Noelle-Neumann (1974) η οποία εισήγαγε τη θεωρία σε μία περίοδο κυριαρχίας των παραδοσιακών μέσων, και ειδικότερα της τηλεόρασης, ενώ παράλληλα εντάσσουν τη μελέτη τους μεταξύ εκείνων που συγκρίνουν και διερευνούν τις εκφράσεις προσωπικών απόψεων σε εντός και εκτός σύνδεσης επικοινωνιακά περιβάλλοντα (Liu και Fahmy, 2011:45). Κατ' αυτόν τον τρόπο, το κεντρικό αιτιακό σχήμα της συμβολής των μελετητών διαμορφώνεται ως εξής:

Αιτιακό Σχήμα 4.21. Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής Εντός και Εκτός Σύνδεσης



Η τοποθέτηση της διαδικτυακής φύσης του επικοινωνιακού περιβάλλοντος ως ανεξάρτητη μεταβλητή της θεώρησης των Liu και Fahmy αποτελεί την παρατήρηση η οποία συμβάλλει στην αναγωγή της συγκεκριμένης θεώρησης σε μία θεωρία τεχνολογικής αιτιοκρατίας, αφού ελέγχει την κοινωνική πραγματικότητα στο πλαίσιο της αλλαγής παραδείγματος στα μέσα επικοινωνίας μετά την έλευση του διαδικτύου.

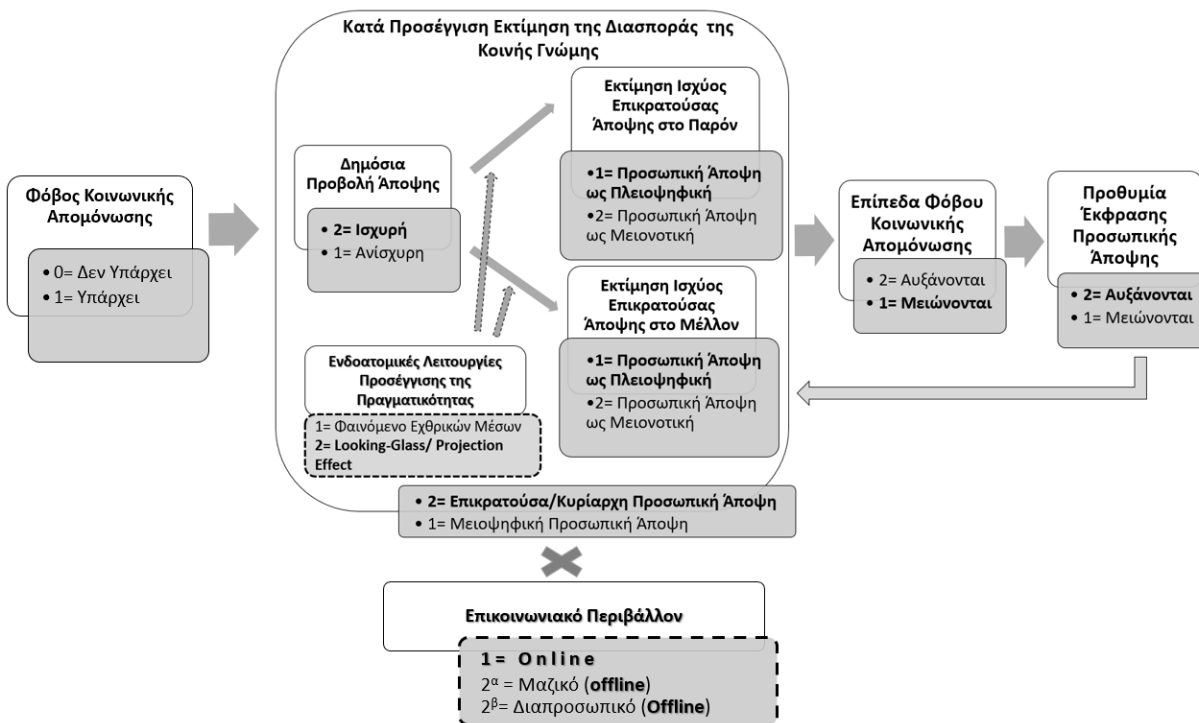
«Επειδή το Διαδίκτυο έχει πλέον περάσει από το στάδιο της επώασης σε ένα μέρος των παραδοσιακών μέσων (Best and Krueger, 2005), το εικονικό περιβάλλον προσφέρει νέες δυνατότητες επικοινωνίας και μοναδικότητα (McDevitt et al., 2003· Witschge, 2007) που νομιμοποιούν την επανεξέταση και τον επανέλεγχο της καθιερωμένης παραδοσιακής θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στο εικονικό περιβάλλον έναντι του παραδοσιακού περιβάλλοντος. [...] Η εστίαση στο Διαδίκτυο και η επιρροή των νέων μέσων επικοινωνίας στις απόψεις αξίζει ιδιαίτερη προσοχή για αρκετούς λόγους. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και άλλες χώρες παγκοσμίως έχουν ήδη προχωρήσει σε μια εποχή «ψηφιακής δημοκρατίας» στην οποία το Διαδίκτυο διαδραματίζει έναν πιο κρίσιμο ρόλο στο να καταστήσει την πολιτική ατζέντα που είναι προσβάσιμη στο κοινό μέσω του Διαδικτύου (Solop, 2001). [...] έχει καταστεί σημαντικό να κατανοήσουμε εάν οι δυνατότητες των πολλαπλών πλατφόρμων του Διαδικτύου μπορούν να βοηθήσουν τα άτομα να εξουδετερώσουν το φαινόμενο της σιωπής και να εκφράσουν προσωπικές απόψεις».

Liu και Fahmy (2011:45 & 54)

Οι μελετητές, στην προσπάθειά τους να ελέγξουν το παραπάνω αιτιακό σχήμα επεμβαίνουν στο αρχικό αιτιακό σχήμα της Noelle-Neumann (βλ. Αιτιακό Σχήμα 4.5), παραμετροποιώντας τη μεταβλητή συνθήκης «Επικοινωνιακό Περιβάλλον», η οποία διέπει το σύνολο της ροής

αιτιότητας⁵⁹ της θεωρίας, αποδίδοντάς της τιμές «1=Online και 2=Offline» (βλ. Αιτιακό Σχήμα 4.22).

Αιτιακό Σχήμα 4.22. Παραμετροποίηση της Μεταβλητής Συνθήκης στη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής



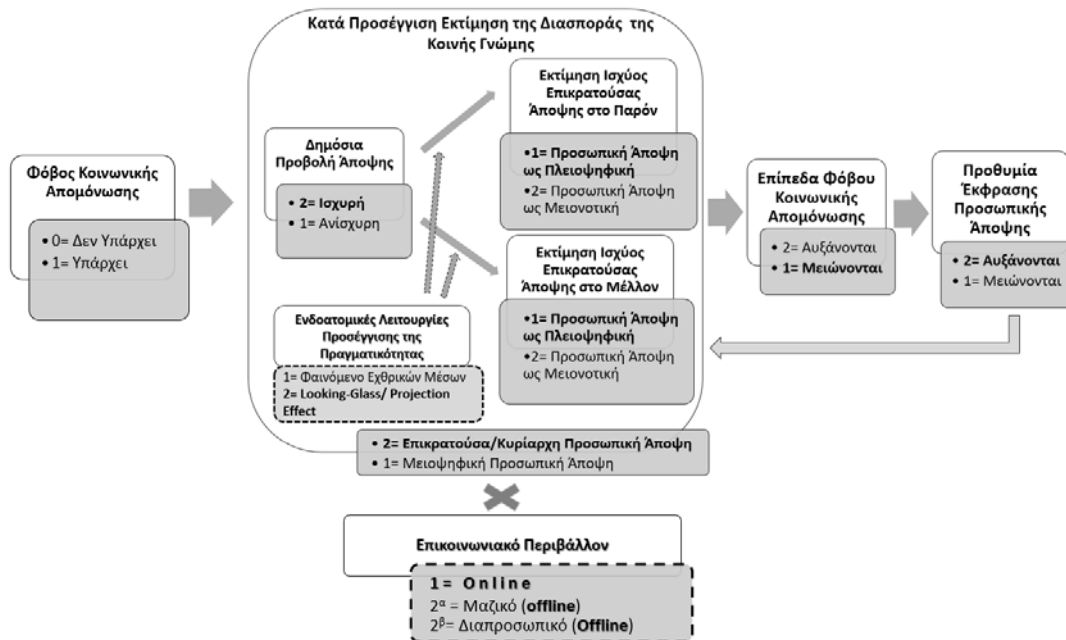
Το ενδιαφέρον των Liu και Fahmy (2011) για τη λειτουργία της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στο διαδικτυακά διαμεσολαβούμενο επικοινωνιακό περιβάλλον, ενστερνίζονται και οι Schulz και Roessler (2012) με αποτέλεσμα να μοιράζονται ένα κοινό αιτιακό σχήμα όπου το επικοινωνιακό περιβάλλον επιδρά στην θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής (βλ. Αιτιακό Σχήμα 4.21). Το κεντρικό αιτιακό σχήμα των Schulz και Roessler αποτυπώνεται στη σύνοψη του άρθρου ως εξής:

«Εστιάζοντας κυρίως στην αντίληψη του κλίματος της γνώμης, οι θεωρητικές μας εκτιμήσεις δείχνουν ότι τα άτομα είναι πιο πιθανό να επιλέξουν πληροφορίες στο Διαδίκτυο ακολουθώντας ένα υποκειμενικό-πλουραλιστικό μοτίβο. Λόγω φαινομένου της προβολής (projection), αυτό μπορεί να οδηγήσει σε μια αντίληψη για ένα σύμφωνο κλίμα απόψεων στο διαδικτυακό περιβάλλον κάποιου, το οποίο με τη σειρά του μειώνει τον φόβο της απομόνωσης του ατόμου».

⁵⁹ Οι υποθέσεις εργασίας (Υ.Ε.) που ελέγχθηκαν στη συγκεκριμένη έρευνα, εξετάζουν συσχετίσεις του διαδικτυακού και μη διαδικτυακού περιβάλλοντος επικοινωνίας με κάθε μία από τις βασικές μεταβλητές της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, όπως την αντιλαμβανόμενη επικρατούσα άποψη στο παρόν (βλ. Υ.Ε.1^α και Υ.Ε.2^α), την αντιλαμβανόμενη επικρατούσα άποψη στο μέλλον (βλ. Υ.Ε.1^β και Υ.Ε.2^β), τη συσχέτιση του βιωμένου φόβου απομόνωσης με την ελευθερία του λόγου (βλ. Υ.Ε.3), αλλά και ξεχωριστά τη συσχέτιση του επικοινωνιακού περιβάλλοντος με τα επίπεδα φόβου απομόνωσης (βλ. μηδενική Υ.Ε.4) και με την πιθανότητα έκφρασης της προσωπικής γνώμης (βλ. μηδενική Υ.Ε.5)

Παράλληλα, οι μελετητές για να εξηγήσουν τους ενδοατομικούς μηχανισμούς αντίληψης του κλίματος γνώμης από τα άτομα, εισάγουν στη συζήτηση τη λειτουργία του *φαινομένου των εχθρικών μέσων (hostile media effect)* σαν ανταγωνιστική τιμή στη λειτουργία του *φαινομένου του καθρεπτισμού (looking-glass effect)*⁶⁰, ως μηχανισμούς επιλεκτικότητας των διαθέσιμων πληροφοριών από το περιβάλλον, ωστόσο θεωρούν ότι η λογική και οι ιδιότητες των νέων μέσων υποστηρίζουν περισσότερο τη δημιουργία ενός «κύκλου επαφών» με όμοιες ιδέες, απόψεις, και αξίες σύμφωνες με τις προσωπικές (Schulz & Roessler, 2012:356). Η ιδιότητα αυτή των νέων μέσων και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης κατά τους μελετητές είναι και ο κύριος λόγος για τον οποίον καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι με την κυριαρχία του φαινομένου του καθρεπτισμού στην διαδικτυακή λειτουργία των διαδικασιών αντίληψης του κλίματος γνώμης, η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής⁶¹ δεν μπορεί να εφαρμοστεί στο διαδικτυακό περιβάλλον διαμόρφωσης της κοινής γνώμης (Schulz & Roessler, 2012:360 & 361).

Αιτιακό Σχήμα 4.23. Οι Ενδοατομικές Λειτουργίες Προσέγγισης της Πραγματικότητας και η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής στην Διαδικτυακή Δημόσια Σφαίρα

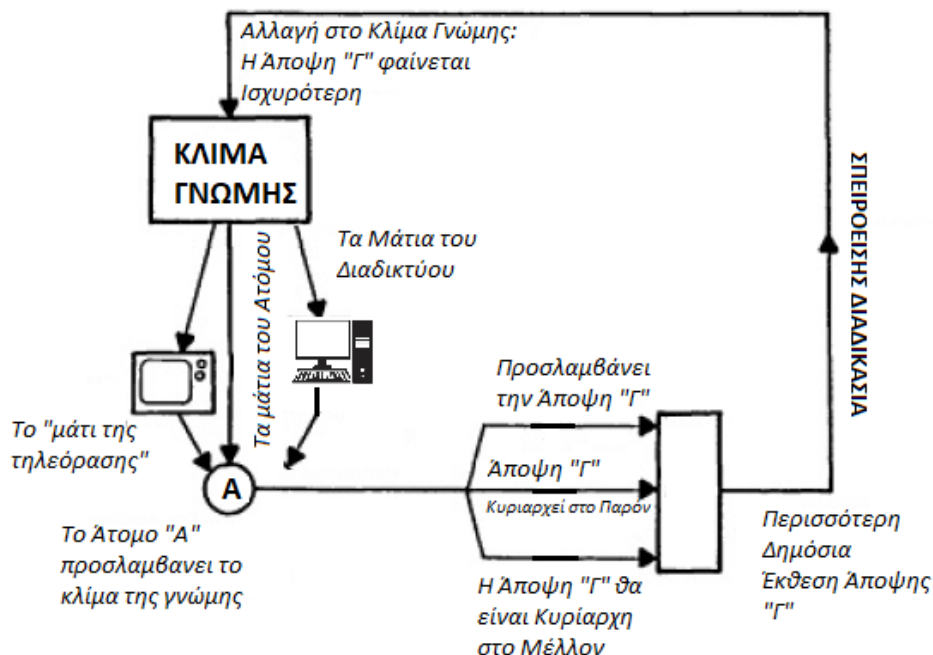


⁶⁰ Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη ενότητα το φαινόμενο του καθρεπτισμού αφορά μία αντίληψη του ατόμου, όπου όλοι συμφωνούν μαζί του. Από την άλλη το φαινόμενο των εχθρικών μέσων περιγράφει μία κατάσταση όπου άτομα με εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις, αντιλαμβάνονται από κοινού ως εχθρικό για τις πεποιθήσεις τους το περιεχόμενο του ίδιου μηνύματος (Vallone, Ross & Lepper, 1985:584).

⁶¹ Είναι σημαντικό να επισημανθεί το γεγονός ότι οι Schulz και Roessler αναφέρουν ότι δεν διαφωνούν με την αρχική υπόθεση της Noelle-Neumann περί του εγγενούς φόβου ή απειλής κοινωνικής απομόνωσης που βιώνουν τα άτομα, και καθοδηγεί το μοντέλο (Schulz & Roessler, 2012:360), αλλά το ερευνητικό τους ενδιαφέρον εστιάζει αποκλειστικά στις νέες προοπτικές που δημιουργούνται κατά τη συνθήκη της πρόσληψης του κλίματος γνώμης σε στο νέο -διαδικτυακό επικοινωνιακό περιβάλλον.

Επιπλέον, ο θεωρητικός αναστοχασμός των Schulz και Roessler σε ό,τι αφορά τη διαφοροποίηση του επικοινωνιακού περιβάλλοντος εστιάζει την προσοχή του και στη σύγκριση μεταξύ των παραδοσιακών μαζικών μέσων επικοινωνίας με την νέα μέσα. Όπως φαίνεται και από τα συμπεράσματά τους, οι μελετητές θεωρούν τα νέα μέσα σε όρους «επέκτασης» των υφιστάμενων μέσων, και όχι υποκατάστασής και επικυριαρχίας αυτών. Ειδικότερα αναφέρουν, ότι τα νέα μέσα διαδικτυακά διαμεσολαβούμενης επικοινωνίας είναι σε θέση να απομειώσουν την ενδεχόμενη αρμονία (*consonance*) του περιεχομένου των παραδοσιακών μέσων, μέσω του πλουραλισμού που προσφέρουν, χωρίς ωστόσο αυτό να συνεπάγεται ότι τα παραδοσιακά μέσα υποχωρούν ως προς τις επιδράσεις τους (Schulz και Roessler, 2012:348 & 360-361). Η εικόνα που δημιουργείται από την παραπάνω θεώρηση είναι ότι η νέα επικοινωνιακή τεχνολογία του Διαδικτύου οδηγεί σε μία επέκταση των τιμών της μεταβλητής συνθήκης «Επικοινωνιακό Περιβάλλον», που αναλογικά μπορεί να οδηγήσει στην επέκταση της θεώρησης της Noelle-Neumann (1980:234) περί «διπλού κλίματος γνώμης» (*double climate of opinion*), σε μία θεώρηση περί «τριπλού κλίματος γνώμης» (*triple climate of opinion*)⁶².

Διάγραμμα 4.7. Το «Τριπλό Κλίμα Γνώμης» στο Μοντέλο της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής

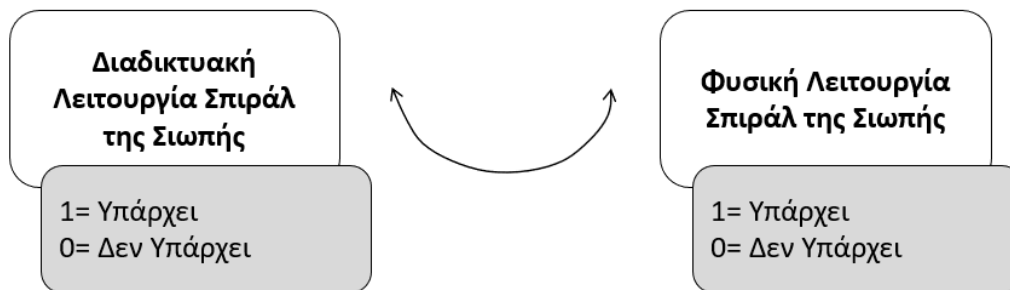


Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τόσο οι Liu και Fahmy (2011), όσο και οι Schulz και Roessler (2012), παρά το γεγονός ότι προσέγγισαν θεωρητικά και ερευνητικά η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής στο φυσικό και διαδικτυακό επικοινωνιακό περιβάλλον, εξέφρασαν προβληματισμούς και για τη σχέση μεταξύ των δύο. Το ερώτημα σχετικά με το κατά πόσο η ισχύς (ή μη) της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στη διαδικτυακή δημόσια σφαίρα επηρεάζει ή επηρεάζεται

⁶² Το σχήμα αποτελεί μία παραλλαγή του αρχικού σχήματος που παρατίθεται στο Merten (1985:32).

από τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής στη φυσική δημόσια σφαίρα (βλ. Liu & Fahmy, 2011:45, 49&55· Schulz & Roessler, 2012:346), δημιουργώντας έτσι μία ανεξερεύνητη (*unanalyzed*) συσχετιστική υπόθεση για τις δύο διαστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας γενικά, αλλά και για τη λειτουργία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ως μηχανισμού διαμόρφωσης της κοινής γνώμης.

Αιτιακό Σχήμα 4.24. Ανεξερεύνητη Συσχέτιση μεταξύ Φυσικής και Διαδικτυακής Λειτουργίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής



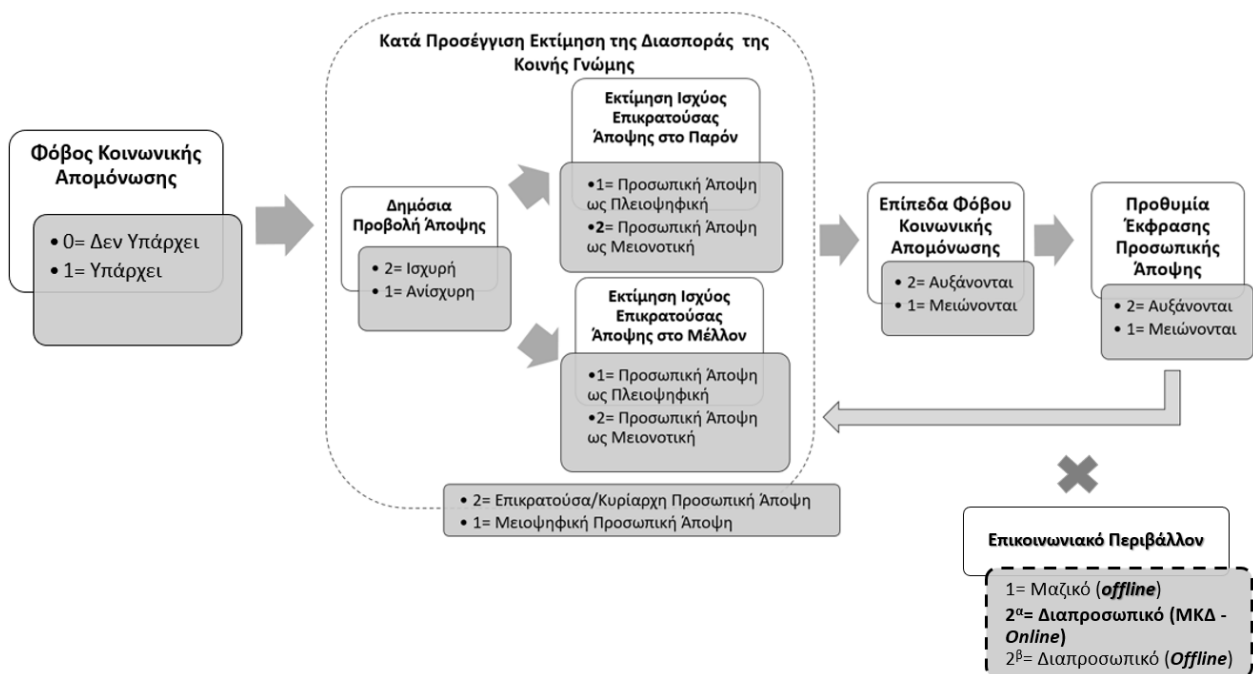
Σε αντίθεση με τους Schulz και Roessler (2012) και τη θέση αυτών περί της αδυναμίας εφαρμογής της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στο διαδικτυακό επικοινωνιακό περιβάλλον, οι Gearhart και Zhang (2014:31-32· 2015:211-212) υποστηρίζουν τη σχετικότητα και την δυνατότητα εφαρμογής της στο διαδικτυακό επικοινωνιακό περιβάλλον και ειδικότερα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (ΜΚΔ / *Social Networking Sites - SNSs*). Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη τους δημοσίευση κατά την εξέταση και εφαρμογή της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στο Facebook -στην περίπτωση της ανοχής (ή μη) στον εκφοβισμό (*bullying*) στα μέλη της ΛΟΑΤΚΙ (*GLBD*) κοινότητας- κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η φύση του Facebook υποστηρίζει την εμφάνιση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, καθώς οι στρατηγικές ανταπόκρισης (δηλαδή η δυνατότητα παρατήρησης και σχολιασμού) σε διαδικτυακούς διαλόγους στο συγκεκριμένο ιστότοπο κοινωνικής δικτύωσης φαίνεται να βρίσκεται σε αναλογία με τις στρατηγικές συμπεριφοράς των ατόμων στη φυσική πραγματικότητα (Gearhart και Zhang, 2014:31-32). Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουν και στη δεύτερη δημοσίευσή τους, οι Gearhart και Zhang (2015:211-212), επισημαίνοντας ότι ένα από τα κύρια ευρήματά τους αποτελεί ταυτοποίηση της αναλογίας των στρατηγικών απόκρισης ενός ατόμου στη φυσική και διαδικτυακή δημόσια σφαίρα.

«Μία σημαντική συνεισφορά αυτής της μελέτης είναι ο προσδιορισμός στρατηγικών απόκρισης των ατόμων ειδικά για τα ΜΚΔ (δηλαδή, μιλώντας και παραμένοντας σιωπηλοί) που είναι ισοδύναμες με στρατηγικές που χρησιμοποιούνται κατά τον έλεγχο της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής εκτός διαδικτύου. Παρόμοια με την προτεινόμενη χρήση στρατηγικών αποφυγής έκφρασης απόψεων σε καθεστώς διαπροσωπικής επικοινωνίας, τα αποτελέσματα παρέχουν σχετικές νέες μορφές έκφρασης γνώμης και αποφυγής σε περιβάλλον ΜΚΔ».

(Gearhart και Zhang, 2015:211-212).

Ερευνητικά, δηλαδή κατά τη σύνθεση και έλεγχο των υποθέσεων εργασίας τους, οι μελετητές εστίασαν κατά κύριο λόγο στη ρυθμιστική επίδραση του διαδικτυακού επικοινωνιακού περιβάλλοντος στην εξαρτημένη μεταβλητή, δηλαδή δημόσια έκφραση της προσωπικής γνώμης (*speak-out*) ή την αυτολογοκρισία (*self-censorship*), και όχι τόσο στην επίδραση στο συνολικό μοντέλο ή τις διαδικασίες πρόσληψης του κλίματος γνώμης. Ως εκ τούτου, στις συμβολές των Gearhart και Zhang (2014 και 2015) παρατηρείται μία μετατόπιση της προσέγγισης του ρυθμιστικού ρόλου του διαδικτυακού επικοινωνιακού περιβάλλοντος προς την εξαρτημένη μεταβλητή (βλ. Αιτιακό Σχήμα, 4.25), ενώ παράλληλα επιβεβαιώνεται η συναγόμενη θέση από τη μελέτη των Schulz και Roessler (2012) περί της επέκτασης και όχι υποκατάστασης των παραδοσιακών από τα νέα μέσα επικοινωνίας.

Αιτιακό Σχήμα 4.25. Η Μετατόπιση της Επίδρασης του Επικοινωνιακού Περιβάλλοντος

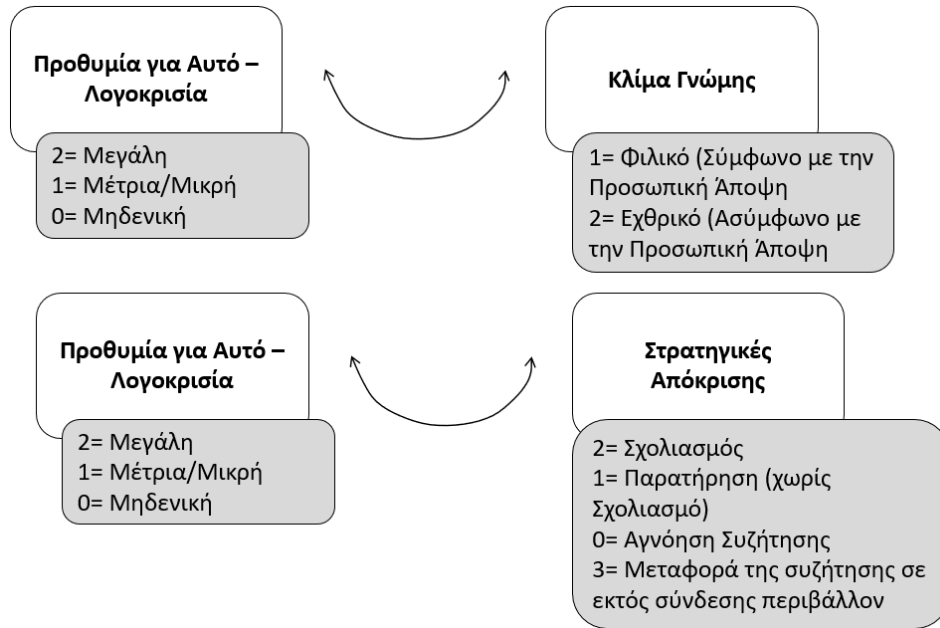


Επιπλέον, ερευνητικά οι μελετητές εξετάζουν μία σειρά από υποθέσεις εργασίας και ερευνητικά ερωτήματα, που αφορούν τις συσχετίσεις μεταξύ της αυτολογοκρισίας με το αντιλαμβανόμενο κλίμα γνώμης καθώς και με τις στρατηγικές απόκρισης του ατόμου διαδικτυακά (βλ. Υ.Ε.2).

«Υπόθεση 2^α: Η προθυμία για λογοκρισία θα σχετίζεται αρνητικά με δημόσια σχολιασμό του θέματος τόσο σε φιλικές όσο και σε εχθρικές συνθήκες. Υπόθεση 2^β: Η προθυμία για λογοκρισία θα σχετίζεται θετικά με την ανάγνωση της συζήτησης αλλά με την επιλογή να μην σχολιάσει».

(Gearhart & Zhang, 2014:24),

Αιτιακά Σχήματα 4.26. Η Μετατόπιση της Επίδρασης του Επικοινωνιακού Περιβάλλοντος

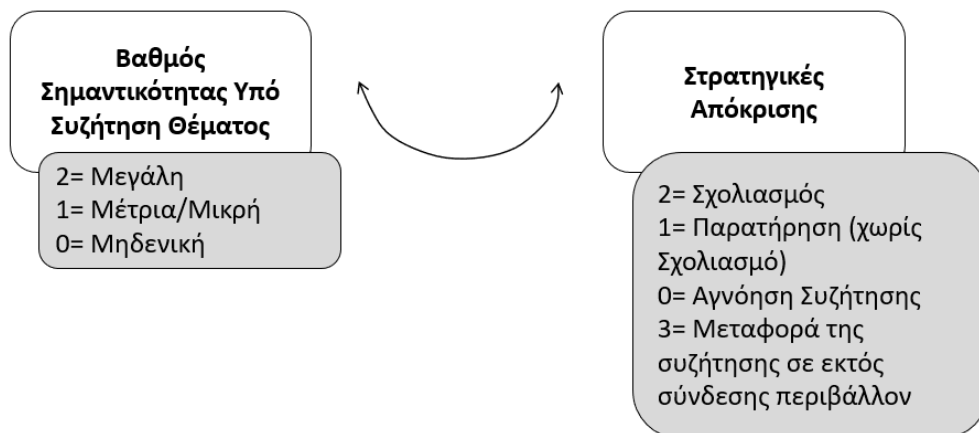


Παράλληλα, εξέτασαν και το βαθμό σημαντικότητας του υπό συζήτηση θέματος με τις στρατηγικές συμπεριφοράς που θα αναπτύξει το άτομο (βλ. Υ.Ε.3).

«Υπόθεση 3^α: Η αντιληπτή σημασία του ζητήματος θα σχετίζεται θετικά με το δημόσιο σχολιασμό του θέματος. Υπόθεση 3^β: Η αντιληπτή σημασία του ζητήματος θα σχετίζεται αρνητικά με την ανάγνωση της συζήτησης, αλλά επιλέγοντας να μην σχολιάσει. Υπόθεση 3^γ: Η αντιληπτή σημασία του ζητήματος θα σχετίζεται αρνητικά με την παράβλεψη των σχολίων. Υπόθεση 3^δ: Η αντιληπτή σημασία του ζητήματος θα σχετίζεται θετικά με την ενημέρωση κάποιου για αυτήν την κατάσταση εκτός σύνδεσης.»

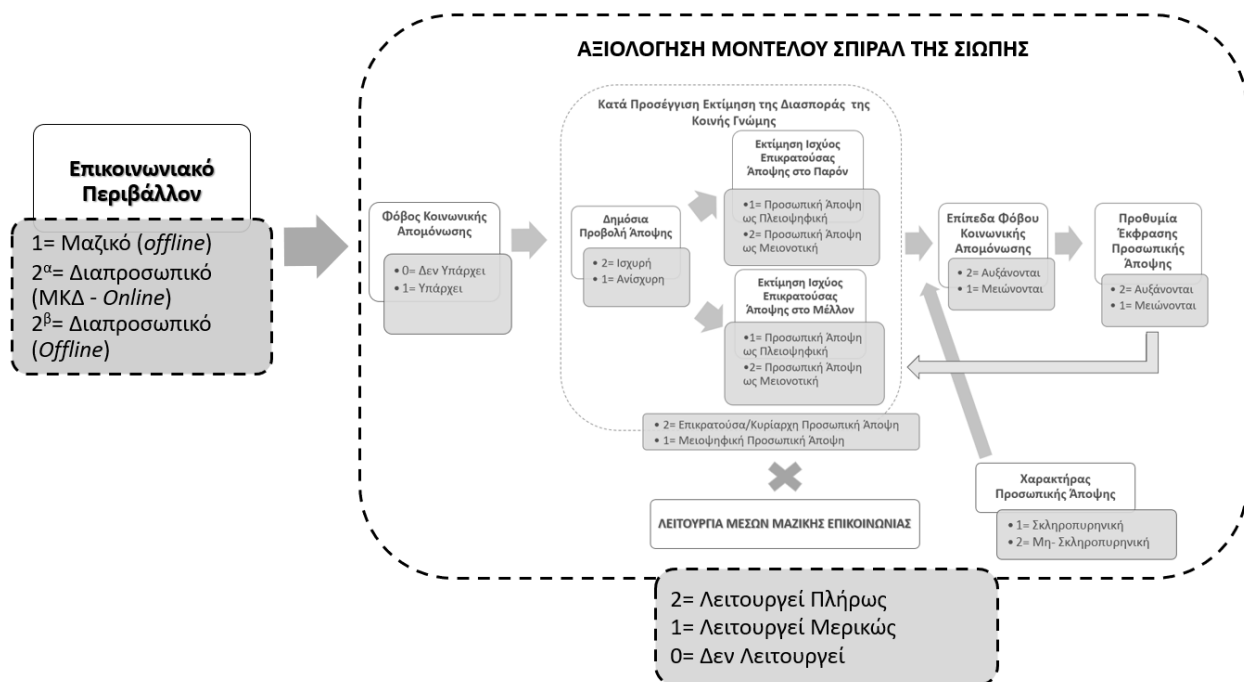
(Gearhart και Zhang, 2014:24)

Αιτιακό Σχήμα 4.27. Η Σημαντικότητα του Υπό Συζήτηση Θέματος και οι Στρατηγικές Απόκρισης



Σε επίπεδο θεωρητικού στοχασμού, οι μελετητές στη συγκεκριμένη φάση της μελέτης της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, συμφωνούν σε μία θέση, σχετικά με τον έλεγχο τη θεωρίας σε ένα διαδικτυακό περιβάλλον, ορίζοντας ένα αιτιακό σχήμα όπου το «Επικοινωνιακό Περιβάλλον» τίθεται ως ανεξάρτητη μεταβλητή και ολόκληρη η «Θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής» ως εξαρτημένη μεταβλητή. Με τον τρόπο αυτόν, οι μελετητές προσεγγίζουν τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ως ένα «φαινόμενο», όπου διερευνάται η παρουσία του ή η απουσία του, η ισχύς ή η αδυναμία του να ερμηνεύσει την κοινωνική πραγματικότητα στο πεδίο των νέων μέσων.

Αιτιακό Σχήμα 4.28. Η Θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ως Φαινομένου



Στις παραπάνω δημοσιεύσεις που αναλύθηκαν, η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής αποτελούσε το αντικείμενο της έρευνας, επομένως εξετάζοταν η ισχύς του και η λειτουργία του στο συγκεκριμένο των νέων μέσων επικοινωνίας. Αντίθετα, οι Clemente και Roulet (2015) καθώς και οι Fox και Weber (2014), χρησιμοποιούν τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής όπως διατυπώθηκε από τη Noelle-Neumann ως μία θεωρία για την ερμηνεία των φαινομένων που διερευνούν. Στην πρώτη περίπτωση, οι Clemente και Roulet (2015) θεωρούν ότι η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής ερμηνεύει το γεγονός του ότι η κοινή γνώμη οδηγεί στην αποθεσμοποίηση, ενώ για του Fox και Weber (2014), η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ερμηνεύει το ρόλο των μελών της ΛΟΑΤΚΙ+ (LGBT+) κοινότητας στο διαδίκτυο. Παρά το γεγονός, ότι η δεύτερη δημοσίευση ερμηνεύει μία μελέτη περίπτωσης που εξετάζεται στο διαδίκτυο με βάση τη θεωρία, ο πυρηνικός ερευνητικός προβληματισμός των μελετητών δεν είναι η εμπλοκή σε διάλογο για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής. Οι μελετητές βασισμένοι στα

κεντρικά σημεία του αιτιακού σχήματος της Noelle-Neumann (π.χ. φόβος απομόνωσης, προθυμία έκφρασης, φιλικό ή εχθρικό αντιλαμβανόμενο κλίμα γνώμης, και βαθμός σκληροπυρηνικής άποψης) ερμηνεύουν τα ποιοτικά δεδομένα που εξήγαγαν από τις συνεντεύξεις σε μέλη της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας.

«Εξετάζοντας ολιστικά τις εμπειρίες των συμμετεχόντων μας, παρατηρήσαμε στοιχεία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής. [...] Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Noelle-Neumann (1974), παρόλο που η σιωπή στα ΜΚΔ μπορεί να προστατεύσει το απόρρητο του κάθε χρήστη, ενισχύει επίσης το κύμα σιωπής μεταξύ της κοινότητας ΛΟΑΤΚΙ+ και πιθανώς και των συμμάχων τους. Όταν ένα άτομο επιλέγει να μην μιλήσει, διατηρεί τις φωνές των ατόμων ΛΟΑΤΚΙ+ σε σίγαση σε ευρύτερα κοινωνικά δίκτυα και μπορεί να ενισχύσει την αντίληψη της πλειοψηφίας των απόψεων κατά των ΛΟΑΤΚΙ+ μεταξύ άλλων χρηστών, είτε υπάρχει είτε όχι. Παρόλο που υπάρχουν πιθανώς άλλοι στο δίκτυο που είναι επίσης ομοφυλόφιλοι ή σύμμαχοι των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων που κλείνουν μπορεί να αισθάνονται υποχρεωμένοι να παραμείνουν σιωπηλοί επειδή απουσιάζουν οι υποστηρικτικές φωνές».

(Fox και Weber, 2014:13 & 14)

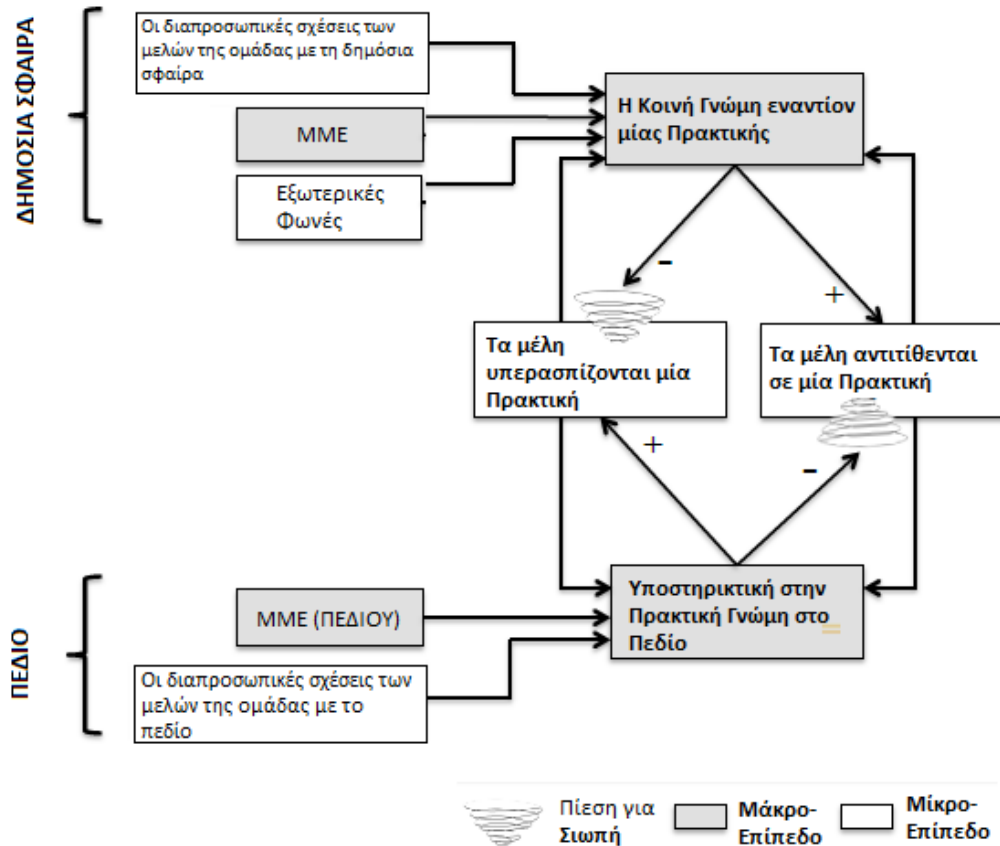
Οι Clemente και Roulet (2015:96) ανέπτυξαν ένα μοντέλο για την ερμηνεία του τρόπου που η κοινή γνώμη μπορεί να οδηγήσει στην αποθεσμοποίηση (*deinstitutionization*) μίας πρακτικής, λαμβάνοντας υπόψιν τους θεσμούς ως ομάδες αναφοράς (*reference groups*).

«Το μοντέλο μας βασίζεται στη θεωρία της «Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής», που προήλθε από τη βιβλιογραφία μαζικής επικοινωνίας, και η οποία υποδηλώνει ότι οι κοινωνικοί παράγοντες τείνουν να υποστηρίζουν την πλειοψηφία. Σε μικρό επίπεδο, αυτή η συμπεριφορά πυροδοτεί μια σπείρα σιωπής που οδηγεί σε ομοιογενή κοινή γνώμη. Χρησιμοποιούμε αναλογική λογική για να αποδείξουμε την ύπαρξη μιας σπείρας σιωπής σε επίπεδο θεσμικού πεδίου. Όταν η κοινή γνώμη γίνεται εχθρική σε μια συγκεκριμένη πρακτική, τα θεσμικά πεδία τείνουν να αντιστέκονται σε αυτήν την εξωτερική αντίθεση. Τα μέλη της ομάδας αντιμετωπίζουν το δίλημμα εάν θα ευθυγραμμιστούν με την άποψη της πλειοψηφίας που εκφράζεται από την κοινή γνώμη ή θα συμμορφωθούν με αυτήν που εκφράζεται σε επίπεδο πεδίου. Αφού συζητήσουμε τους μηχανισμούς με τους οποίους οι εμπιστευτικές φωνές μεσολαβούν και διαχέουν την εχθρότητα της κοινής γνώμης σε επίπεδο πεδίου, συζητάμε τους όρους ορίου που ισχύουν για την αναλογία μας. Η δημοσίευσή μας προάγει την κατανόηση των ενσωματωμένων και συνδεδεμένων κλιματικών γνώμης και γεφυρώνει το χάσμα μεταξύ της ενδογενώς ή εξωγενώς καθοδηγούμενης αποθεσμοποίησης».

(Clemente και Roulet, 2015:96)

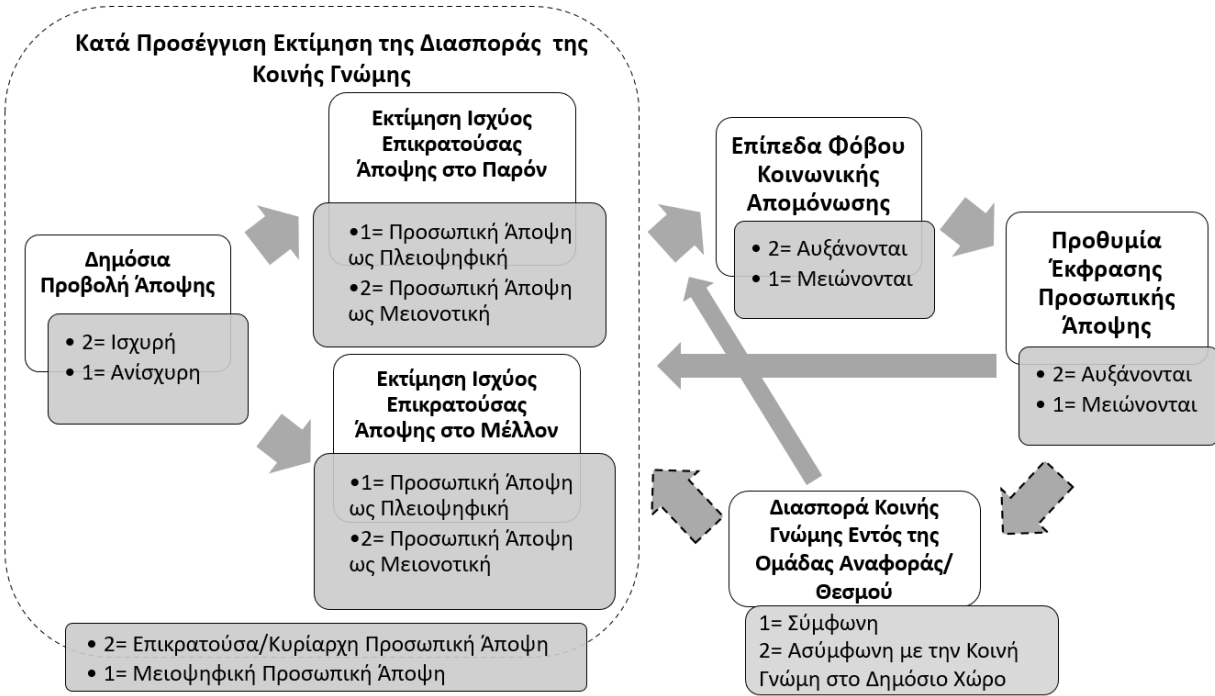
Στη συγκεκριμένη δημοσίευση, η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής εξετάζεται σε δύο διαστάσεις, τη μαζική σε μακρο-επίπεδο κοινωνίας και την ενδοομαδική σε ένα μικρο-επίπεδο θεσμού ή ομάδας καθώς και στο επίπεδο της αλληλεπίδρασης μεταξύ των δύο όπως διαγραμματικά αποτυπώνουν οι μελετητές, Clemente και Roulet, (2015) (βλ. Διάγραμμα 4.8).

Διάγραμμα 4.8. Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής ως Ερμηνεία της αλληλεπίδρασης της Κοινής Γνώμης στο Θεσμικό Πλαίσιο



Οι μελετητές σε ένα κοινωνιοκεντρικό επίπεδο ανάλυσης προβαίνουν σε έναν θεωρητικό αναστοχασμό αναφορικά με τη συσχέτιση μεταξύ των επιπέδων εμφάνισης και λειτουργίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής. Στα μέχρι τώρα υπό ανάλυση δημοσιεύματα, οι ομάδες αναφοράς τίθεντο υπό τον έλεγχο της επίδρασης που αυτές ασκούν στο μαζικό επίπεδο και στο κλίμα γνώμης στο ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο. Οι μελετητές στην παρούσα έρευνα αναγνωρίζουν την αλληλεπίδραση μεταξύ διαφορετικών επιπέδων εμφάνισης του φαινομένου της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής με το ευρύτερα κοινωνικό επίπεδο της κοινής γνώμης να επιδρά στη δυναμική του φαινομένου της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ως μοντέλου διαμόρφωσης της κοινής γνώμης εντός της ομάδας αναφοράς ή του θεσμού. Με τον τρόπο αυτόν, η φύση της αιτιότητας στη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής μεταβάλλεται, και από (μερικώς) διαμεσολαβούμενη αμφίδρομη με μία ενδιάμεση μεταβλητή, μετατρέπεται σε (μερικώς) διαμεσολαβούμενη αμφίδρομη αιτιότητα με δύο ενδιάμεσες μεταβλητές, όπου ταυτόχρονα η μία (η ομάδα αναφοράς) ρυθμίζει την επίδραση που δέχεται η άλλη διαμεσολαβητική μεταβλητή (επίπεδα φόβου κοινωνικής απομόνωσης (βλ. Αιτιακό Σχήμα 4.29).

Αιτιακό Σχήμα 4.29. Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής: Από αιτιότητα μερικής διαμεσολάβησης με μία ενδιάμεση σε αιτιότητα μερικής διαμεσολάβησης με δύο ενδιάμεσες μεταβλητές

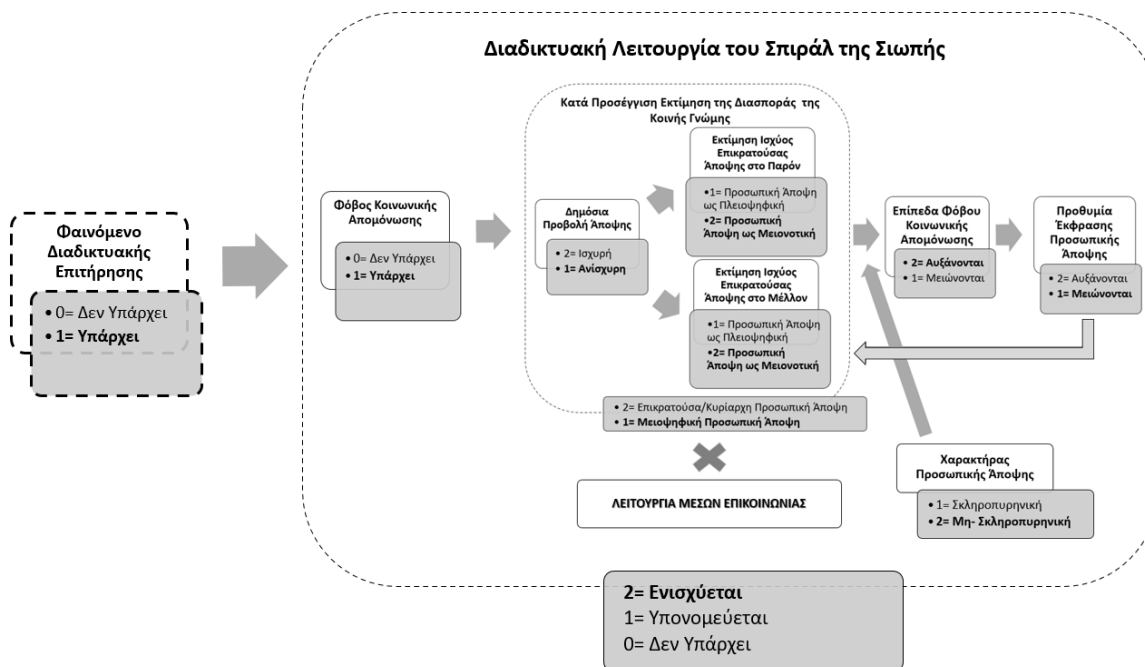


Η Stoycheff (2016) διερευνά την διαδικτυακή έκφανση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, σε σχέση με το φαινόμενο της Επιτήρησης (*surveillance*) της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (NSA) όπως, αποκαλύφθηκε μέσω της υπόθεσης «*Snowden*». Ειδικότερα, η Stoycheff (2016:1) διερευνά τον τρόπο που «η αντίληψη του κλίματος γνώμης και η υποστήριξη των πρακτικών επιτήρησης από τα άτομα προκαλούν μία τρομακτική επίδραση στον δημοκρατικό διάλογο φιμώνοντας την μειοψηφική άποψη» στο διαδίκτυο, και ειδικότερα στο Facebook. Ειδικότερα, υποστηρίζεται ότι όταν το άτομο αντιλαμβάνεται ότι βρίσκεται σε καθεστώς επιτήρησης, και υποστηρίζει την κυβερνητική αυτή πρακτική αναγνωρίζοντας ότι είναι απαραίτητη για την εθνική ασφάλεια, τότε θα συμμορφωθεί ως προς τη συμπεριφορά του, σιωπώντας όταν αντιλαμβάνονται ένα εχθρικό και ασύμφωνο με την προσωπική τους άποψη κλίμα γνώμης, και εκφράζοντας ανοικτά την άποψή τους κατά την αντίληψη ενός φιλικού και σύμφωνου κλίματος (Stoycheff, 2016:12)⁶³. Έτσι, η Stoycheff υποστηρίζει την άποψη ότι ο παράγοντας της επιτήρησης θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψιν όταν η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής εξετάζεται στη διαδικτυακή δημόσια σφαίρα, καθώς αποτελεί έναν από τους ρυθμιστικούς παράγοντες οι

⁶³ Η Stoycheff αναγνωρίζει και την ύπαρξη ατόμων, τα οποία αντιστέκονται στο μοτίβο που περιγράφεται, και ανεξάρτητα με τον φιλικό ή εχθρικό, σύμφωνο ή ασύμφωνο κλίμα γνώμης εκφράζουν δημόσια τη γνώμη τους κατά του καθεστώτος επιτήρησης.

οποίοι μπορούν να επιδράσουν στη σχέση μεταξύ του φόβου απομόνωσης⁶⁴ και της απροθυμίας έκφρασης της προσωπικής άποψης.

Αιτιακό Σχήμα 4.30. Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής σε Καθεστώς Επιτήρησης (Γενικό)

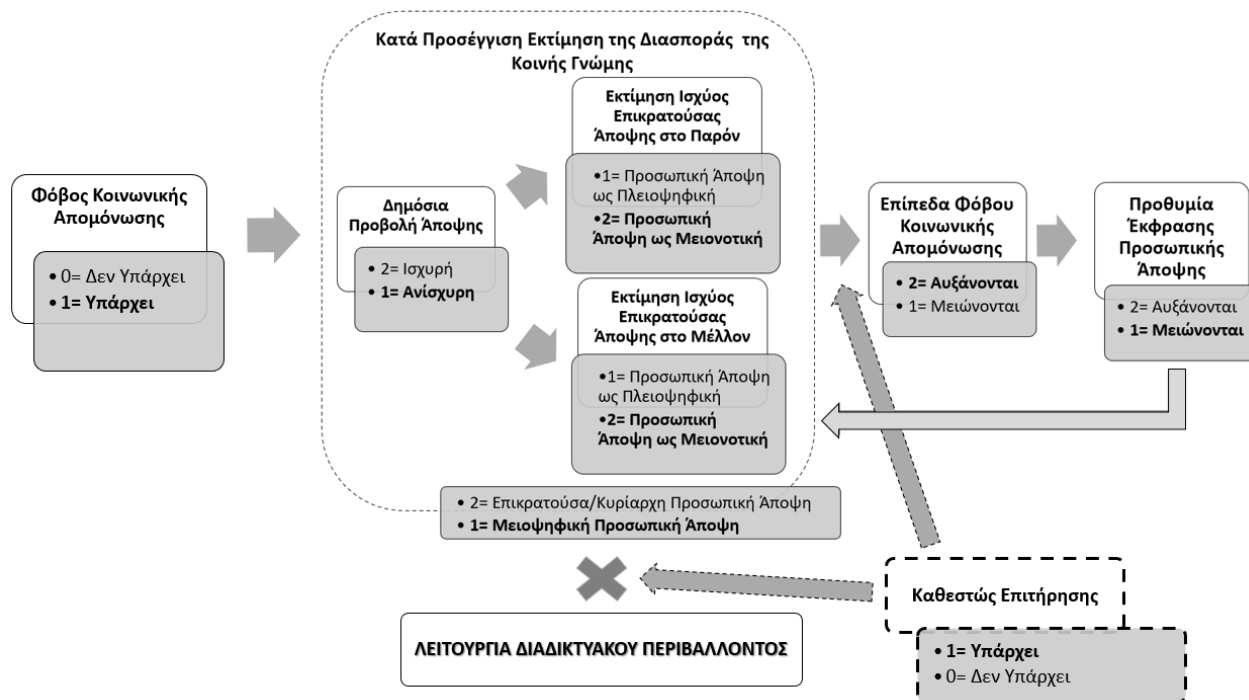


«Χρησιμοποιώντας τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής ως θεωρητικό πλαίσιο, λαμβάνοντας υπόψιν το γεγονός ότι το άτομο υπόκειται σε επιτήρηση και την αποδοχή μιας τέτοιας επιτήρησης, ως απαραίτητης, ενεργεί ως ρυθμιστικός παράγοντας στη σχέση μεταξύ του αντιληπτού κλίματος απόψεων και της προθυμίας να εκφράσει τις απόψεις του διαδικτύου. [...] Τα αποτελέσματα τεκμηριώνουν εμπειρικά ένα ψυχρό αποτέλεσμα που, μέχρι σήμερα, η σπείρα των μελετητών σιωπής δεν κατάφεραν να αναγνωρίσουν, αλλά θα πρέπει να αντιμετωπίσουν καθώς οι πρακτικές παρακολούθησης διαπερνούν τις διαδικτυακές δραστηριότητες».

(Stoycheff, 2016:1 & 2)

⁶⁴ Είναι σημαντικό εδώ να αναφερθεί η εννοιολογική προσαρμογή της Stoycheff (2016:12) σχετικά με τον «φόβο κοινωνικής απομόνωσης» που βιώνουν τα άτομα στο συγκεκριμένο της επιτήρησης στη διαδικτυακή σφαίρα, σε αντίθεση με τον παραδοσιακά ορισμένο «φόβο κοινωνικής απομόνωσης». Σύμφωνα με την Stoycheff (ό.π.) τα άτομα δεν φοβούνται απλώς την κοινωνική τους απομόνωση και τον εξοστρακισμό τους από τους άλλους, αλλά τον φόβο ότι αν εκφράσουν μία αντισυμβατική άποψη, κατά των κυβερνητικών πρακτικών, τότε θα έχουν υλικές κυρώσεις από την κυβέρνηση η οποία είναι σε θέση να το κάνει, όπως για παράδειγμα να χάσουν τη δουλειά τους ή να έχουν νομικές συνέπειες.

Αιτιακό Σχήμα 4.31. Η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής σε Καθεστώς Επιτήρησης: Ο ρυθμιστικός Ρόλος της Επιτήρησης, ως λειτουργίας των Νέων Μέσων στη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής



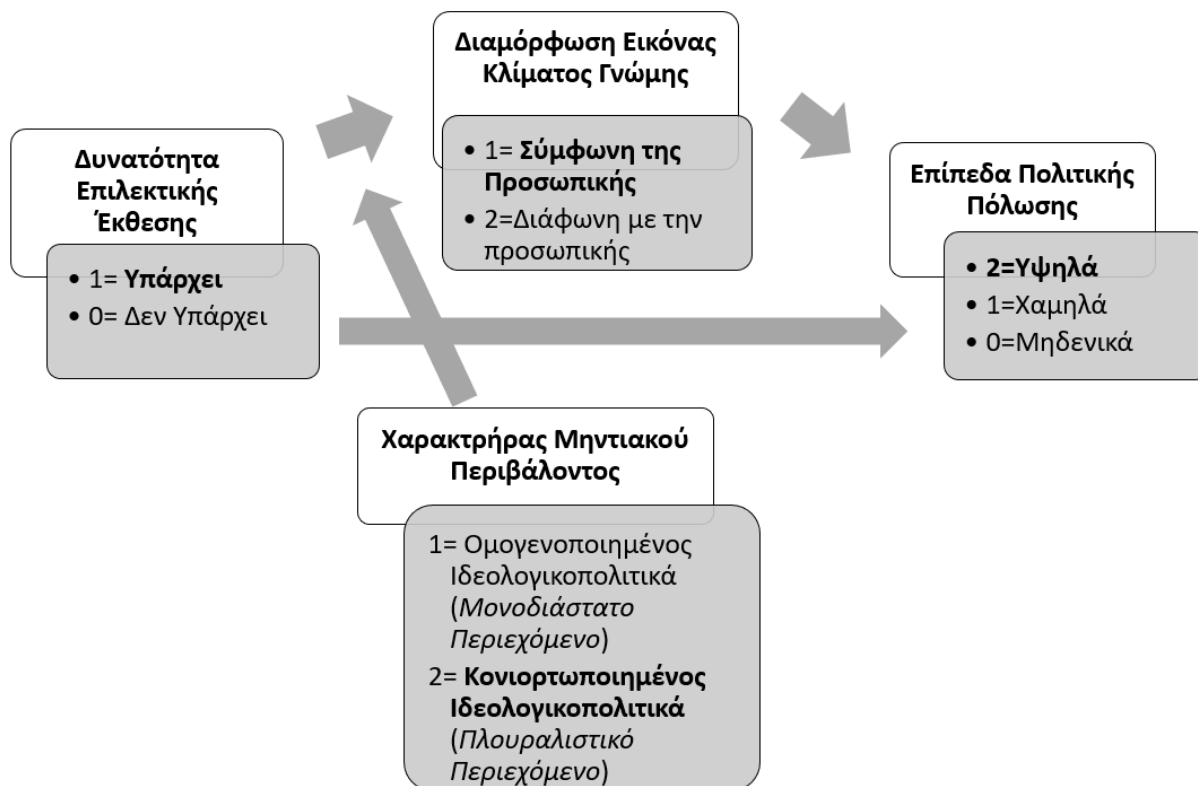
Οι Hampton κ.α. (2014) στηρίχθηκαν και αυτοί στην περίπτωση της υπόθεσης του Edward Snowden, με σκοπό να ελέγξουν και να μετρήσουν συσχετίσεις μεταξύ μεταβλητών της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (ΜΚΔ / SNSs). Οι μελετητές, κατέληξαν στο -κεντρικό- συμπέρασμα ότι τα ΜΚΔ δεν αποτελούν έναν χώρο, ο οποίος είναι σε θέση να περιορίσει το φαινόμενο της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, αλλά αντίθετα, έναν χώρο που η θεωρία ευδοκιμεί (Hampton κ.α., 2014:4), και μάλιστα -σε συνάρτηση με το ζήτημα της επιτήρησης (surveillance)- σε μεγαλύτερο βαθμό και από ότι στο περιβάλλον της διαπροσωπικής επικοινωνίας στη φυσική δημόσια σφαίρα.

«Οι άνθρωποι ήταν λιγότερο πρόθυμοι να συζητήσουν την ιστορία του Snowden-NSA στα ΜΚΔ από ό,τι ήταν αυτοπροσώπως. [...] Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δεν παρείχαν μια εναλλακτική πλατφόρμα συζήτησης για όσους δεν ήταν πρόθυμοι να συζητήσουν την ιστορία του Snowden-NSA. [...] Τόσο στο διαπροσωπικό περιβάλλον όσο και στο διαδικτυακό, οι άνθρωποι ήταν πιο πρόθυμοι να μοιραστούν τις απόψεις τους αν πίστευαν ότι το κοινό τους συμφωνούσε μαζί τους. [...] Προηγούμενα ευρήματα της «Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής» σχετικά με την προθυμία των ανθρώπων να μιλήσουν σε διάφορα περιβάλλοντα ισχύουν επίσης για τους χρήστες των κοινωνικών μέσων. [...] Οι χρήστες του Facebook και του Twitter ήταν επίσης λιγότερο πιθανό να μοιραστούν τις απόψεις τους σε πολλά διαπροσωπικά περιβάλλοντα. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα εάν δεν ένιωθαν ότι οι φίλοι τους στο Facebook ή οι οπαδοί τους στο Twitter συμφωνούσαν με την άποψή τους».

(Hampton κ.α., 2014:4-5)

Οι Tsfati, Stroud και Chotiner (2014:3) υποστηρίζουν ότι ο κατακερματισμός στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, δηλαδή η ύπαρξη ενός πολυφωνικού και πλουραλιστικού τοπίου που μέσω της διακριτής ιδεολογικής και κομματικής ταυτότητας των μέσων συμβάλλει στην δημιουργία πολωτικού κλίματος, οδηγεί τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής σε καθεστώς αμφισβήτησης. Η εξήγηση γι' αυτή τη θέση εδράζεται στο γεγονός ότι τα μέσα πλέον έχουν ιδεολογικό ή κομματικό πρόσημο -σε αντίθεση με το μονοπωλιακό μιντιακό καθεστώς της Δυτικής Γερμανίας όπου επιβεβαιώθηκε η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής- και το γεγονός αυτό «ανοίγει μία πόρτα ευκαιριών» και «επιλογών» στα ακροατήρια, σχετικά με το είδος της ειδησεογραφίας και του περιεχομένου των μέσων το οποίο επιλέγουν να εκτεθούν (*selective exposure*).

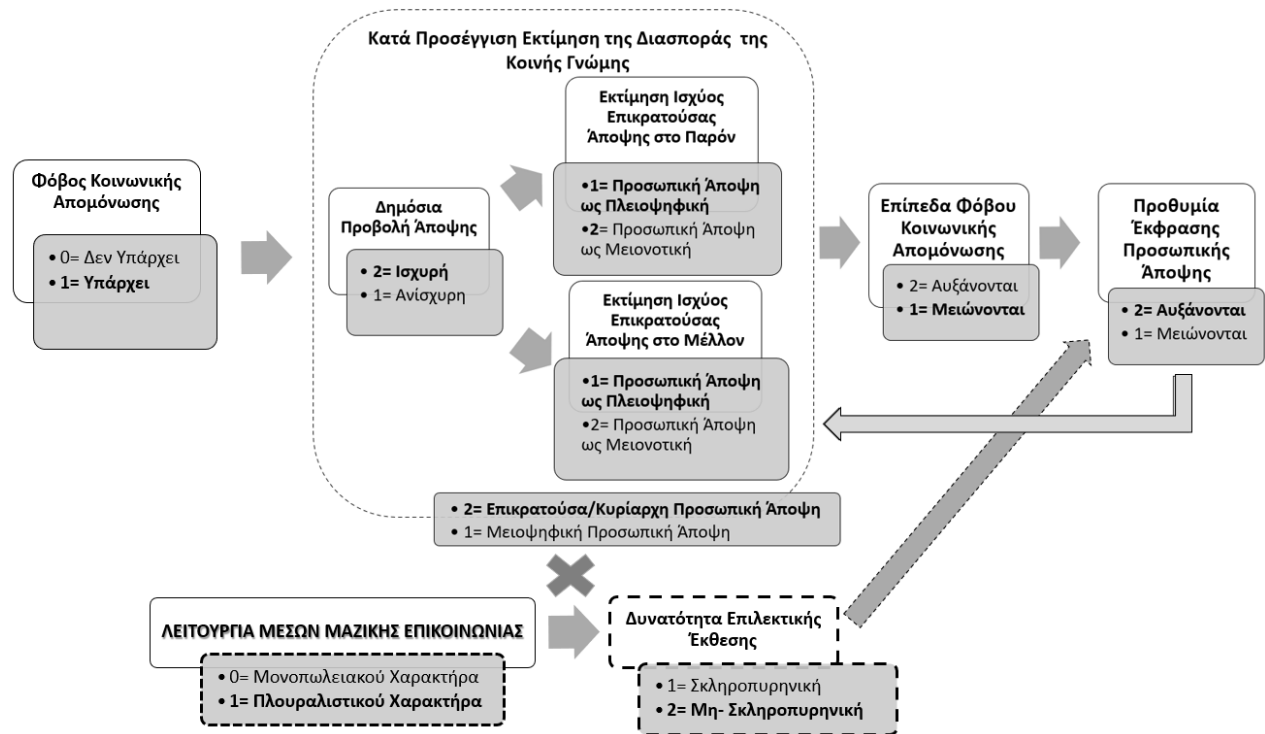
Αιτιακό Σχήμα 4.32. Η Έκθεση στα Διχαστικά Μέσα και η Πολιτική Πόλωση



Οι μελετητές θεωρούν πως η ύπαρξη ενός μιντιακού συστήματος στο οποίο συνυπάρχουν ανταγωνιστικές ιδεολογικές και κομματικές ταυτότητες επιτρέπει στα ακροατήρια την επιλογή των πηγών πληροφόρησης που επιθυμούν και είναι σύμφωνα με τις προσωπικές τους απόψεις, γεγονός που είτε άμεσα είτε έμμεσα οδηγεί στην πολιτική πόλωση της κοινωνίας. Με άλλα λόγια, και σε όρους αιτιότητας, η σχέση ανάμεσα στις δυνατότητες επιλεκτικής έκθεσης και στην πολιτική πόλωση είτε είναι άμεση (*direct*), είτε διαμεσολαβείται (*mediated*) από την εικόνα για την κοινή γνώμη που διαμορφώνεται (βλ. Αιτιακό Σχήμα 4.32). Αναπροσαρμόζοντας τη θεώρηση

των Tsfati κ.α. (2014) σε σχέση με το βασικό αιτιακό σχήμα της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, προκύπτει το εξής αιτιακό σχήμα:

Αιτιακό Σχήμα 4.33. Η Επιλεκτικότητα στην Πλουραλιστική Λειτουργία των Μέσων και η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής



Η συγκεκριμένη προσέγγιση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, αναφορικά με τη λειτουργία των μέσων επικοινωνίας, σχετίζεται άμεσα με την αντίληψη του Katz (1981), ο οποίος στη συμβολή του -μεταξύ άλλων- αμφισβητεί τη θέση της Noelle-Neumann (1973) περί επαναανακάλυψης των ισχυρών επιδράσεων των μέσων, στη βάση της οποίας τοποθετείται η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής. Πιο συγκεκριμένα, η κριτική σχετικά με τον πλουραλιστικό ή μονοπωλιακό χαρακτήρα της λειτουργίας των μέσων ως ρυθμιστικού παράγοντα του τρόπου που τα άτομα προσλαμβάνουν το κλίμα γνώμης επανέρχεται, καθώς κατά τους Tsfati κ.α. (2014:5 &19), το γεγονός αυτό επιτρέπει τη δυνατότητα επιλεκτικής έκθεσης του ακροατηρίου σε συγκεκριμένα μέσα, το περιεχόμενο των οποίων είναι σύμφωνο με τις προσωπικές απόψεις του ατόμου. Η εστίαση των μελετητών στη συγκεκριμένη διάσταση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής αποτελεί και μία μορφή θετικής απάντησης στον διάλογο, τον οποίο ξεκίνησαν οι Iyengar και Bennett (2008), υποστηρίζοντας την επιστροφή στην εποχή των ανίσχυρων μέσων επικοινωνίας στο «*A New Era of Minimal Effects? The Changing Foundation of Political Communication*».

Η Αποτίμηση των Προσεγγίσεων της Θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, 2010 – 2020

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση των επιλεχθέντων δημοσιευμάτων, η βασική εικόνα που αναπτύσσεται για τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, είναι ότι παρατηρούνται τρία είδη προσεγγίσεων κατά την ύστερη ιστορική του φάση (2010-2020): πρώτον, η «*Ερευνητική Προσέγγιση*», όπου η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής ελέγχεται εμπειρικά ως προς την ισχύ του στα νέα δεδομένα της σύγχρονης εποχής μέσω περιπτωσιολογικών ερευνών, σε ότι αφορά δηλαδή την μετεξέλιξη των μέσων επικοινωνίας με την έλευση του διαδικτύου (βλ. Hampton, κ.α., 2014· Liu & Fahmy, 2011· Gearhart & Zhang, 2014 και 2015· Stoycheff, 2016)· δεύτερον, η «*Θεωρητική Προσέγγιση*», όπου η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής τίθεται υπό θεωρητικό αναστοχασμό στο συγκείμενο των νέων μέσων επικοινωνίας, (βλ. Matthes, κ.α., 2010· Schulz & Roessler, 2011· Tsfati κ.α., 2014)· τρίτον, «*Ερμηνευτική Προσέγγιση*», όπου η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής τίθεται ως ένα θεωρητικό πλαίσιο για την ερμηνεία φαινομένων τα οποία βρίσκονται στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος των επιστημονικών δημοσιευμάτων (βλ. Fox & Weber, 2014· Clemente & Roulet, 2015)⁶⁵.

Ειδικότερα, σε ότι αφορά την «*ερευνητική προσέγγιση*», οι μελετητές που ακολουθούν μία μεθοδολογική στρατηγική πρωτογενούς έρευνας για να ελέγξουν την ισχύ και τη λειτουργία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στη διαδικτυακή δημόσια σφαίρα, ακολουθούν το μοντέλο της προτάθηκε από τη Noelle-Neumann, και καταλήγουν σε συμπεράσματα *υποστηρικτικά* της λειτουργίας της θεωρίας στο διαδικτυακό περιβάλλον (βλ. Liu και Fahmy, 2011· Gearhart και Zhang, 2014 και 2015· Hampton κ.α., 2014· Stoycheff, 2016). Από την άλλη πλευρά, και σε ότι αφορά την «*θεωρητική προσέγγιση*», οι μελετητές οι οποίοι προσέγγισαν αναστοχαστικά τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, δηλαδή μέσω επιστημονικών άρθρων γνώμης και διαλόγου σε σχέση με της δυνατότητες εφαρμογής του στη διαδικτυακή δημόσια σφαίρα, εστίασαν την προσοχή τους είτε στις ενδοατομικές λειτουργίες της προσέγγισης του κλίματος της γνώμης (βλ. π.χ. *φαινόμενα προβολής και καθρεπτισμού στο Schulz και Roessler, 2011*), είτε στην βεβαιότητα της στάσης του ατόμου (βλ. *Matthes κ.α., 2010*), είτε στις δυνατότητες πλουραλισμού, και επιλεκτικής έκθεσης, που προσφέρουν τα νέα μέσα, αλλά και οι νέες συνθήκες στην πλουραλιστική -πλέον- αγορά των παραδοσιακών μέσων (βλ. Tsfati, κ.α., 2014), καταλήγοντας σε συμπεράσματα, υπονομευτικά της την ισχύ του φαινομένου της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στο διαδικτυακό περιβάλλον αλληλεπίδρασης. Τέλος, οι «*ερμηνευτικές προσεγγίσεις*» της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, έκαναν χρήση της θεωρίας ούτως ώστε να ερμηνεύσουν

⁶⁵ Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η διαφορά ανάμεσα στη «θεωρητική» και «ερμηνευτική» διάσταση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής έγκειται στο γεγονός ότι στην πρώτη περίπτωση οι μελετητές κινητοποιούσαν διακριτές θεωρίες και περιπτωσιολογικές μελέτες για να προσεγγίσουν τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, ενώ αντίθετα, στη δεύτερη περίπτωση, οι μελετητές κινητοποιούσαν τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ως θεωρητικό πλαίσιο για την προσέγγιση και ερμηνεία των θεωριών ή των περιπτώσεων που βρίσκονταν στο επίκεντρο του ερευνητικού τους ενδιαφέροντος.

συγκεκριμένα φαινόμενα που βρίσκονταν στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος, όπως για παράδειγμα η διαδικτυακή συμπεριφορά των μελών της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας στο Facebook στην περίπτωση των Fox και Weber (2014), ή η συσχέτιση μεταξύ των διαδικασιών διαμόρφωσης της κοινής γνώμης σε επίπεδο κοινωνίας και σε επίπεδο θεσμών -ή εν γένει ομάδων- κατά τους Clemente και Roulet (2015), όπου η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής συνιστούσε ένα πλαίσιο ερμηνείας του τρόπου διασύνδεσης των δύο στοιχείων.

Ένα πρώτο συμπέρασμα το οποίο εξάγεται από την μελέτη των παραπάνω δημοσιευμάτων για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, είναι το γεγονός ότι η θεωρία τίθεται υπό αμφισβήτηση στη *δευτερογενή βιβλιογραφία (secondary literature)*⁶⁶, δηλαδή σε επιστημονικά δημοσιεύματα γνώμης και διαλόγου (*θεωρητικές προσεγγίσεις*), ενώ στις περιπτώσεις *πρωτογενούς βιβλιογραφίας (primary literature)*⁶⁷ η λειτουργία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στη διαδικτυακή δημόσια σφαίρα επιβεβαιώνεται.

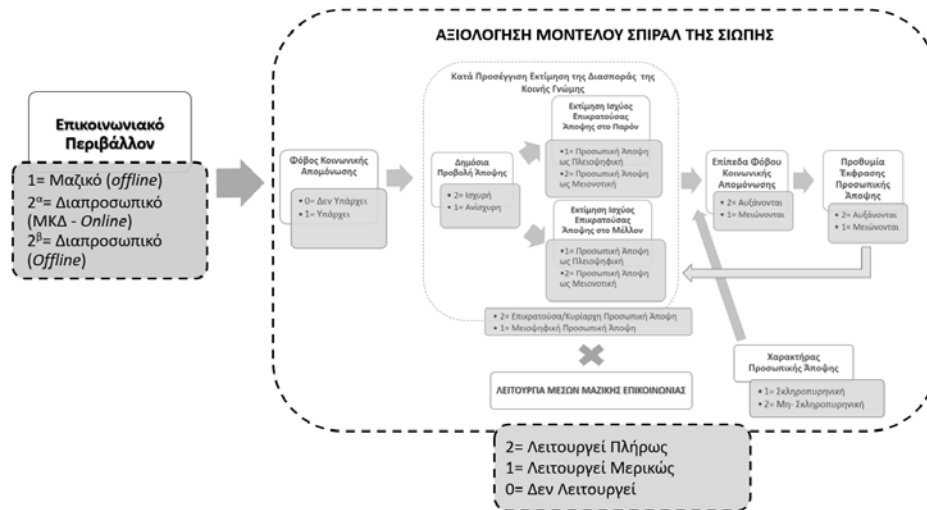
Αναφορικά με τα συμπεράσματα για τη συγκεκριμένη δεκαετία, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν η *ερευνητική* και η *θεωρητική προσέγγιση*, τόσο σε ότι έχει να κάνει με τα γνωρίσματα των αιτιακών σχημάτων τα οποία εξάγονται, όσο με τις μεταβλητές οι οποίες προστίθενται ή παραλείπονται. Στις ερευνητικές προσεγγίσεις όπου η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής τίθεται υπό έλεγχο, οι ερευνητές εξετάζουν την παραδοσιακή μορφή της θεωρίας, απαλλαγμένη από τις προτεινόμενες προσθήκες του θεωρητικού αναστοχασμού, οι οποίες περιγράφονται στις θεωρητικές προσεγγίσεις. Ειδικότερα, οι βασικές θεωρητικές θέσεις οι οποίες θέτουν τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής υπό αμφισβήτηση, αφορούν τη *δυνατότητα επιλεκτικής έκθεσης (selective exposure)* του ακροατηρίου στο περιεχόμενο των μέσων επικοινωνίας (βλ. ενδεικτικά Schulz & Roessler, 2011) και τη δυνατότητα ανώνυμης χρήσης (*anonymity*) των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Παρά το γεγονός ότι οι θέσεις αυτές λαμβάνουν χώρα στο θεωρητικό πλαίσιο των ερευνητικών προσεγγίσεων, η υποεκτίμησή τους (σε ότι αφορά την επιλεκτική έκθεση) από τους ίδιους τους μελετητές, ή (και) η επίκληση της ερευνητικής τους αμφισβήτηση σε προγενέστερες μελέτες (π.χ. Yun & Park, 2011:213, σε ότι αφορά το καθεστώς ανωνυμίας), οδηγεί στο να μην τίθενται υπό έλεγχο κατά την εξέταση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής (βλ. ενδεικτικά Liu & Fahmy, 2011:48· Gearhart & Zhang, 2014:20-22 και 2015:208-209). Ως εκ τούτου, τα γενικευμένα αιτιακά σχήματα που παρατηρούνται στις ερευνητικές προσεγγίσεις της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής θέτουν το σύνολο της θεωρίας (ως δομής) όπως αναπτύχθηκε από τη Noelle-Neumann (1974) σαν

⁶⁶ Ως πρωτογενής βιβλιογραφία, εδώ, ορίζονται οι επιστημονικές δημοσιεύσεις (δηλαδή, οι βιβλιογραφικές πηγές) οι οποίες αφορούν την πρωτογενή έρευνα (*original research*), ή τις έρευνες μελέτης περίπτωσης (*case study researches*) και εργαλειοποιούν μεθόδους εμπειρικής ανάλυσης είτε ποιοτικά, είτε ποσοτικά.

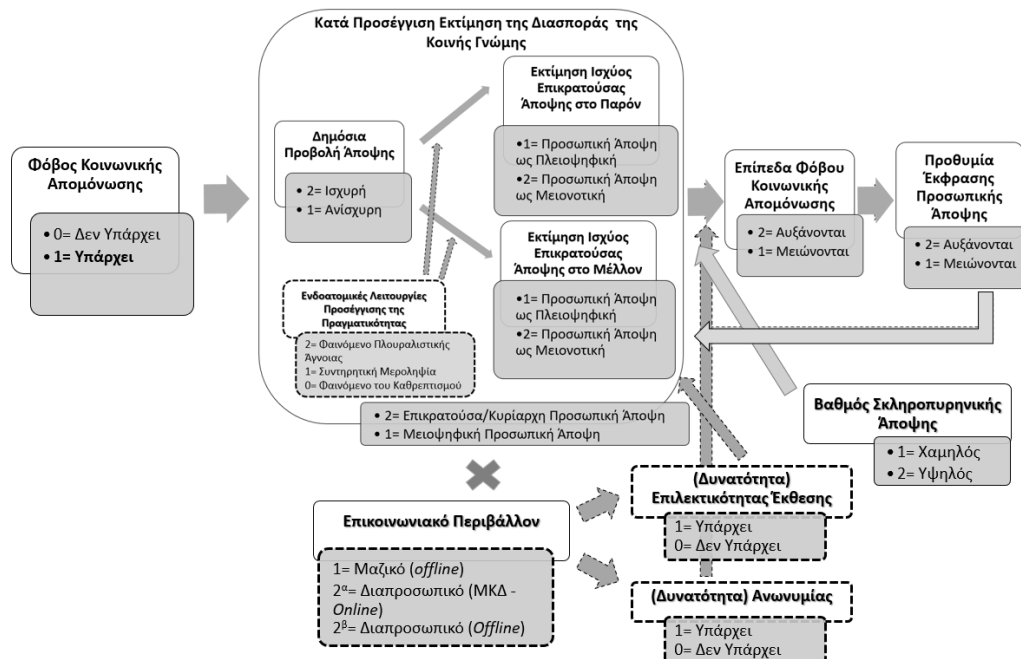
⁶⁷ Ως δευτερογενής βιβλιογραφία, ορίζονται οι επιστημονικές δημοσιεύσεις (δηλαδή, οι βιβλιογραφικές πηγές) οι οποίες προσεγγίζουν την πρωτογενή βιβλιογραφία, αναστοχάζονται επί της ερευνητικής τους θεματολογίας, σχολιάζουν και επιχειρηματολογούν σε σχέση με τα ευρήματα, τη μεθοδολογία και την επιλογή του θεωρητικού πλαισίου το οποίο εργαλειοποιείται σε αυτές.

εξαρτημένη μεταβλητή, με τιμές [1=Λειτουργεί και 0=Δεν Λειτουργεί] -και όχι το αιτιακό σχήμα που συνάγεται από τον θεωρητικό αναστοχασμό των θεωρητικών προσεγγίσεων (βλ. Αιτιακό Σχήμα 4.35)-, με ανεξάρτητη μεταβλητή, το Επικοινωνιακό Περιβάλλον, διαδικτυακό ή διαπροσωπικό (βλ. Αιτιακό Σχήμα 4.34).

Αιτιακό Σχήμα 4.34. Οι Ερευνητικές Προσεγγίσεις της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής



Αιτιακό Σχήμα 4.35. Οι Θεωρητικές Προσεγγίσεις της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής⁶⁸



⁶⁸ Το συγκεκριμένο αιτιακό σχήμα δεν αφορά αποκλειστικά τις θεωρητικές προσεγγίσεις οι οποίες αναλύθηκαν στην παρούσα ενότητα, αλλά εργαλείοι και τον παράγοντα της «ανωνυμίας», όπως αναφέρεται στο θεωρητικό πλαίσιο των ερευνητικών προσεγγίσεων ως παράγοντας αμφισβήτησης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής.

Λαμβάνοντας υπόψιν τους δύο άξονες που ορίστηκαν στο 3^ο κεφάλαιο ως η θεωρητική εργαλειοθήκη με τη χρήση της οποίας θα νοηματοδοτούνται τα αιτιακά σχήματα που εξάγονται μέσα από την ανάλυση της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, η εικόνα της θεωρίας στην δεκαετία μεταξύ 2010 – 2020 είναι περισσότερο περίπλοκη απ' ό τι ήταν στην πρώτη. Η υπό πραγμάτευση ιστορική περίοδος της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής βρίσκεται στον πυρήνα της Δ' ιστορικής φάσης των θεωριών των μέσων επικοινωνίας, οι επιδράσεις των οποίων τίθενται υπό διαπραγμάτευση. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η εικόνα που διαμορφώνεται διαφέρει ανάλογα με την προσέγγιση (*ερευνητική ή θεωρητική*), και επακόλουθα το είδος της βιβλιογραφίας (*πρωτογενής ή δευτερογενής*) στην οποία εντάσσονται τα υπό μελέτη κείμενα. Στην περίπτωση της ερευνητικής προσέγγισης, όπου τα μέσα επικοινωνίας τίθενται στο επίκεντρο, τα μέσα παρουσιάζονται να έχουν ισχυρές επιδράσεις στο ακροατήριο και την κοινή γνώμη γενικά, καθώς αυτά είτε ως ανεξάρτητη μεταβλητή της ευρύτερης θεώρησης που καθορίζει, είτε ως μεταβλητή συνθήκης -σε συγκεκριμένες μεταβλητές ή σχέσεις μεταβλητών- επιτρέπει τη λειτουργία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής και συνακόλουθα οριοθετεί και ισχυρές επιδράσεις στα νέα μέσα επικοινωνίας.

Αντίθετα, στην περίπτωση των θεωρητικών προσεγγίσεων, όπου ο επιστημονικός διάλογος στηρίζεται στην επιχειρηματολογία και όχι στα πρωτογενή ευρήματα, τα μέσα φαίνεται να έχουν ανίσχυρες επιδράσεις. Σε όρους διεργασίας κοινωνιοκεντρικοί παράγοντες οι οποίοι καθορίζονται από την φύση των νέων μέσων (δυνατότητες επιλεκτικής έκθεσης και ανωνυμίας, κυριαρχία του καθρεπτισμού ως ενδοατομικού παράγοντα λειτουργίας της πρόσληψης του κλίματος γνώμης), διαμεσολαβούν μεταξύ της χρήσης των μέσων και των επιδράσεών τους, ενώ σε όρους αιτιότητας, συγκροτούν ρυθμιστικούς παράγοντες οι οποίοι αποδυναμώνουν τη σχέση μεταξύ χρήσης των νέων μέσων και επιδράσεων στην κοινή γνώμη.

Σύμφωνα με τα μετά-θεωρητικά μοντέλα τα οποία διατύπωσε η Perse, στις θεωρητικές προσεγγίσεις της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ταυτοποιούνται υπό συνθήκη επιδράσεις (*conditional effects model*), όπου οι δυνατότητες επιλεκτικότητας του ακροατηρίου διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στις επιδράσεις των μέσων (Perse, 2001:257-258), όπως συνέβαινε και στην πρώτη ιστορική φάση της θεωρίας, όπου η Σπειροειδής Γραμμή της Σιωπής αμφισβητήθηκε (βλ. *ενότητα 4.2.3.2*). Κατ' αναλογία με τον μοντέλο των υπό συνθήκη επιδράσεων της Perse, οι θεωρητικές προσεγγίσεις για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής ταυτοποιούνται με το παράδειγμα των υπό συνθήκη επιδράσεων (*conditional media effects paradigm*), σε όρους αιτιότητας και με το παράδειγμα των έμμεσων επιδράσεων (*indirect media effects paradigm*) σε όρους διεργασίας (βλ. *υποενότητα 3.2.2.3 και 3.2.2.4*) κατά Valkenburg κ.α. (2016), όπου η δυνατότητα επιλεκτικότητας της έκθεσης είτε *διαμεσολαβεί* είτε *ρυθμίζει* τη σχέση ανάμεσα στα μέσα επικοινωνίας και τις επιδράσεις αυτών. Παράλληλα, το γεγονός ότι οι δυνατότητες ανωνυμίας και επιλεκτικής έκθεσης συνιστούν αποτέλεσμα της φύσης και της *τροπικότητας (modality)* των νέων μέσων, ταυτοποιείται και το παράδειγμα των

χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των μέσων, τα οποία καθορίζουν τη χρήση των μέσων και κατ' επέκταση τις επιδράσεις (βλ. *υποενότητα 3.2.2.2*).

Σε αντίθεση με την παραπάνω λογική -ότι δηλαδή η τροπικότητα των μέσων (η οποία υποστηρίζει τις δυνατότητες επιλεκτικής έκθεσης και ανωνυμίας) συσχετίζεται με την αμφισβήτηση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, και κατ' επέκταση με ανίσχυρες επιδράσεις των νέων μέσων- στην περίπτωση των ερευνητικών προσεγγίσεων της θεωρίας, η τροπικότητα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης είναι αυτή η οποία επιτρέπει στα άτομα, κατά τους Gearhart και Zhang (2014 και 2015), να ακολουθήσουν στο διαδίκτυο στρατηγικές αντίδρασης ανάλογες με εκείνες που θα χρησιμοποιούσαν και στην διαπροσωπική επικοινωνία, και τελικά να δεχθούν ανάλογες επιδράσεις με εκείνες που δέχονται από τα παραδοσιακά μέσα μαζικής επικοινωνίας.

Αναφορικά με την κατηγοριοποίηση των θεωριών επιδράσεων κατά Neuman και Guggenheim (2011), η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στις θεωρητικές προσεγγίσεις παρουσιάζει την ίδια ταυτότητα με εκείνη της πρώτης δεκαετίας, δηλαδή εντάσσεται μεταξύ των θεωριών ενεργού ακροατηρίου (*active audience theories*). Αντίθετα, οι ερευνητικές προσεγγίσεις έχουν μετατοπίσει τη θέση της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής μεταξύ των θεωριών των Νέων Μέσων Επικοινωνίας (*New Media Theories*).

Οι παραπάνω διαφοροποιήσεις μεταξύ των ερευνητικών και θεωρητικών προσεγγίσεων της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής κατά την ιστορική περίοδο 2010-2020, παρά το γεγονός οδηγεί στην ταυτοποίησή τους με διαφορετικές θεωρίες, μοντέλα και παραδείγματα για την ισχύ των επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας, δεν οδηγεί και σε διαφορετικές ταυτοποιήσεις με τις θεωρίες σχέσης μέσων – κοινωνίας (βλ. *ενότητα 3.3*). Ειδικότερα, σχεδόν στο σύνολο των επιστημονικών δημοσιευμάτων για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής στην υπό μελέτη δεκαετία, ο ρόλο της τεχνολογίας είναι διάχυτος, και εντοπίζεται -είτε ρητά είτε άρρητα- να επιδρά στην -ανεξάρτητη ή προϋποτιθέμενη- μεταβλητή, «*Επικοινωνιακό Περιβάλλον*», της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής παραμετροποιώντας και επεκτείνοντας τις τιμές της, γεγονός που αναδεικνύει τον μέσο-κεντρικό χαρακτήρα των θεωρήσεων και των ερευνητικών προσεγγίσεων, και ειδικότερα την ταυτοποίησή τους με τη θεωρία της τεχνολογικής αιτιοκρατίας. Ωστόσο, ο ντετερμινισμός της επικοινωνιακής τεχνολογίας στον μηχανισμό διαμόρφωσης της κοινής γνώμης δεν είναι σε όλες τις περιπτώσεις ίδιας έντασης, καθώς στην περίπτωση των ερευνητικών προσεγγίσεων συνιστά μία ξεκάθαρη θεωρητική θέση, η οποία κατευθύνει την ερευνητική προσπάθεια, ενώ παράλληλα στις θεωρητικές προσεγγίσεις η επίδραση των νέων μέσων επικοινωνίας τίθεται υπό διαπραγμάτευση και ερμηνεύεται από διαμεσολαβητικούς παράγοντες οι οποίοι συνιστούν έμμεσα αποτελέσματα των νέων μέσων.

Πιο συγκεκριμένα, στις θεωρητικές προσεγγίσεις για τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, το νέο επικοινωνιακό περιβάλλον, ως απότοκο της έλευσης και διάδοσης του

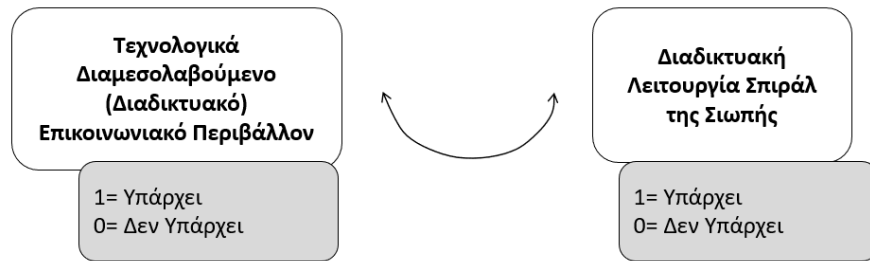
διαδικτύου και των ΜΚΔ προσφέρει στους χρήστες νέες δυνατότητες (π.χ. καθεστώς ανωνυμίας, πλουραλισμό στην πληροφορία και επιλεκτικότητα έκθεσης σε αυτήν) οι οποίες είναι σε θέση να μεταβάλλουν την αντίληψη της κοινωνικής πραγματικότητας, και κατ' επέκταση την ίδια την πραγματικότητα και τον μηχανισμό διαμόρφωσης της κοινής γνώμης.

Αιτιακό Σχήμα 4.36. Η Τεχνολογική Αιτιοκρατία στις Θεωρητικές Προσεγγίσεις της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής

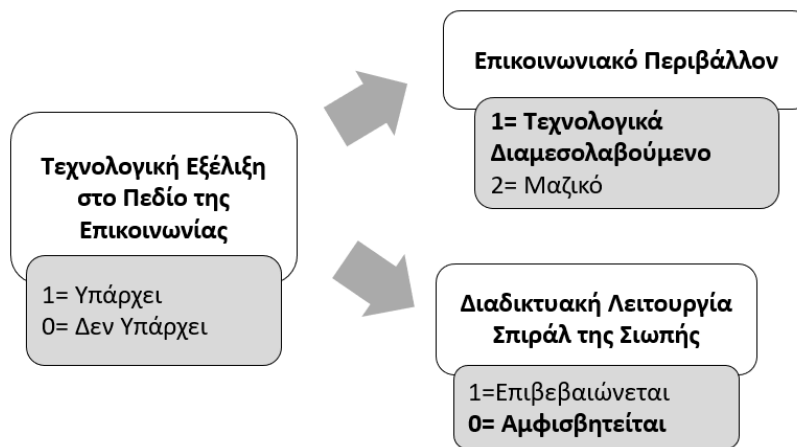


Αντίθετα, στις ερευνητικές προσεγγίσεις, η εξέταση της συσχέτισης μεταξύ του νέου επικοινωνιακού περιβάλλοντος (ως αποτέλεσμα των νέων τεχνολογικών επικοινωνίας) γίνεται πιο άμεσα, χωρίς να αναγνωρίζονται ξεκάθαρες αιτιώδεις σχέσεις, αλλά παράλληλα να αναγνωρίζονται ξεκάθαρα συμπεράσματα σχετικά με τη θετική συσχέτιση του νέου επικοινωνιακού περιβάλλοντος με συγκεκριμένες μεταβλητές ή συσχετίσεις της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, ως μηχανισμού που ερμηνεύει την διαμόρφωση της κοινής γνώμης και της κοινωνικής πραγματικότητας. Όπως φαίνεται και στο παρακάτω σχήμα στις ερευνητικές προσεγγίσεις αναγνωρίζεται μία λανθάνουσα συσχέτιση (*spurious correlation*) μεταξύ του νέου τεχνολογικά διαμεσολαβούμενου περιβάλλοντος και της διαδικτυακής (online) λειτουργίας της Θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής.

Αιτιακό Σχήμα 4.37. Οι Ερευνητικές Προσεγγίσεις: Συσχέτιση μεταξύ Νέου Επικοινωνιακού Περιβάλλοντος και Διαδικτυακής Λειτουργίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής

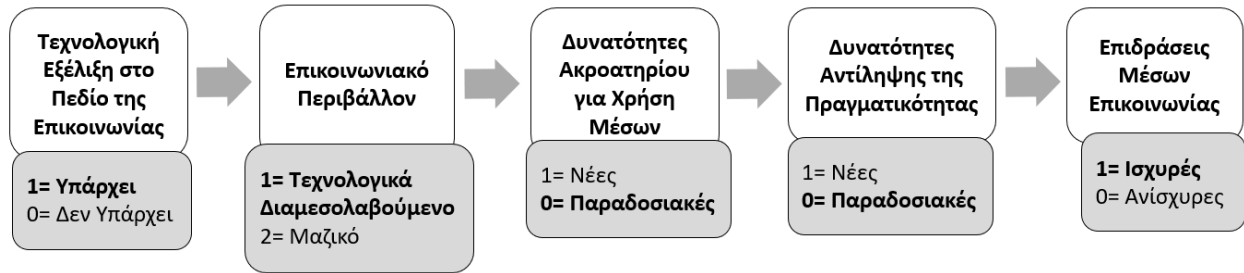


Αιτιακό Σχήμα 4.38. Οι Ερευνητικές Προσεγγίσεις: (Λανθάνουσα) Συσχέτιση μεταξύ Νέου Επικοινωνιακού Περιβάλλοντος και Διαδικτυακής Λειτουργίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής



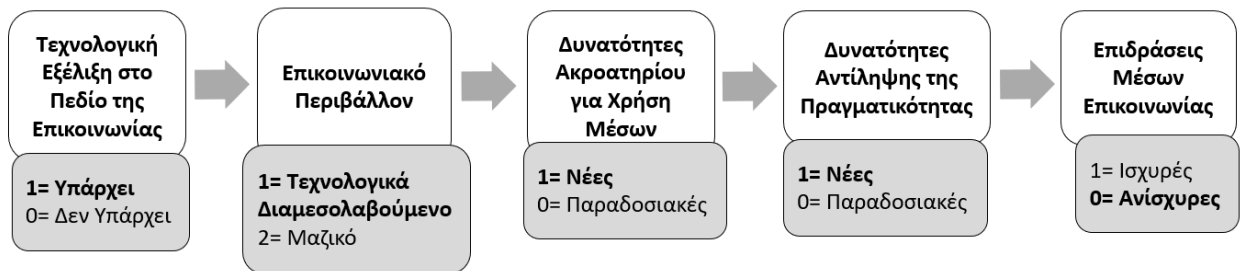
Εργαλειοποιώντας τις βασικές ερμηνευτικές υποθέσεις για τη μετεξέλιξη των θεωριών επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας όπως διατυπώθηκαν στο κεφάλαιο 3, και ειδικότερα την Υπόθεση της Τεχνολογικής Αιτιοκρατίας, οι δύο προσεγγίσεις που αναγνωρίζονται στην υπό ανάλυση βιβλιογραφία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, παρατηρούνται δύο εναλλακτικές συνδιακυμάνσεις, οι οποίες διαφοροποιούνται ως προς την αναγνώριση ή μη της επίδρασης του νέου επικοινωνιακού περιβάλλοντος στις νέες δυνατότητες χρήσης των μέσων, και συνακόλουθα αντίληψης της πραγματικότητας, οι οποίες καθορίζουν τις συναγόμενες επιδράσεις. Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η αδυναμία αναγνώρισης ενός νέου καθεστώτος στη χρήση των μέσων και στην αντίληψη της πραγματικότητας μέσα από αυτά στις ερμηνευτικές προσεγγίσεις της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, οδηγεί στην αντίληψη περί ισχυρών επιδράσεων στα νέα μέσα Επικοινωνίας (βλ. Αιτιακό Σχήμα 4.39).

Αιτιακό Σχήμα 4.39. Τεχνολογική Αιτιοκρατία και Θεωρίες Επιδράσεων στις Ερευνητικές Προσεγγίσεις της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής



Αντίθετα, στην περίπτωση των θεωρητικών προσεγγίσεων, η αναγνώριση νέων διαμεσολαβητικών παραγόντων, οι οποίοι αφορούν τις δυνατότητες χρήσης (*ανωνυμία και επιλεκτικότητα*), και -επομένως- αντίληψης της πραγματικότητας (*λειτουργία του καθρεπτισμού και της προβολής*), οδηγούν σε αντιλήψεις περί ανίσχυρων επιδράσεων (και) των νέων μέσων επικοινωνίας (βλ. Αιτιακό Σχήμα 4.40).

Αιτιακό Σχήμα 4.40. Τεχνολογική Αιτιοκρατία και Θεωρίες Επιδράσεων στις Θεωρητικές Προσεγγίσεις της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής



ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΟΥ «ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΟΥ ΕΚΚΡΕΜΟΥΣ»

5.1. Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο που προηγήθηκε αναλύθηκαν εκτενώς τα αιτιακά σχήματα τα οποία αποτυπώνουν το βάθος των θεωρήσεων για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, όπως εξήχθησαν από τις επιστημονικές δημοσιεύσεις για τη συγκεκριμένη θεωρία σε δύο ιστορικές περιόδους: την πρώιμη περίοδο της θεωρίας η οποία χρονολογείται από το 1974 μέχρι το 1985, και την ύστερη περίοδο, η οποία χρονολογείται από το 2010 μέχρι το 2020. Σκοπός της συγκεκριμένης ανάλυσης ήταν η σε βάθος προσέγγιση της βιβλιογραφίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής σε δύο περιόδους όπου το επικοινωνιακό περιβάλλον διαφοροποιείται μετά την έλευση της νέας επικοινωνιακής τεχνολογίας του διαδικτύου, ούτως ώστε να συντεθεί μία πρώτη εικόνα για την ίδια τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, αλλά και ταυτόχρονα μία εικόνα για την προσέγγιση των θεωριών των μέσων στη διαχρονία, και να συγκροτηθούν υποθέσεις εργασίας προς διερεύνηση σε μία μεταγενέστερη έρευνα επιστημολογικού χαρακτήρα, που θα εξετάζει την μετεξέλιξη του πεδίου της επικοινωνίας ως προς τις θεωρίες για τα μέσα.

Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, αναγκαία ήταν η θεωρητική αναγωγή των αιτιακών σχημάτων που προέκυψαν μέσα από την βιβλιογραφία της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, ως προς τις ευρύτερες μετά-θεωρητικές προσεγγίσεις των επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας αλλά και ως προς τις θεωρίες που περιγράφουν τη σχέση μέσων και κοινωνίας από το πεδίο της Επικοινωνίας. Με άλλα λόγια, η θεωρητική αυτή σκευή (βλ. κεφάλαιο 3) χρησιμοποιήθηκε σαν μία εργαλειοθήκη, με βάση την οποία τα αιτιακά σχήματα που εξήχθησαν να νοηματοδοτηθούν σε σχέση με τα ευρύτερα θεωρητικά πλαίσια του πεδίου της Επικοινωνίας. Με τον τρόπο αυτόν, οι θεωρίες που ορίστηκαν στο τρίτο κεφάλαιο και αφορούν τις επιδράσεις των μέσων επικοινωνίας καθώς και οι θεωρίες που περιγράφουν και εξηγούν σχέσεις μεταξύ μέσων και κοινωνίας, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι συγκροτούν δύο διακριτούς μεγεθυντικούς φακούς, με βάση τους οποίους εξετάζονται τα αιτιακά σχήματα που προέκυψαν από την κατάδυση στον πυρήνα της βιβλιογραφίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής.

Από την κεντρική εικόνα που προκύπτει από την πρώτη ιστορική φάση της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, η θεωρία φαίνεται να δέχεται αμφισβήτηση από τους μελετητές που καταπιάστηκαν με αυτήν τόσο ερευνητικά, όσο και θεωρητικά. Ο επιστημονικός διάλογος για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής αναδεικνύει εναλλακτικές προσεγγίσεις στο πώς γίνεται αντιληπτή η έννοια της κοινής γνώμης, γεγονός που καθορίζει και τους παράγοντες-μεταβλητές οι οποίες κινητοποιούνται κατά την προσπάθεια εξέτασης του μηχανισμού με βάση τον οποίον διαμορφώνεται η κοινή γνώμη. Τα μέσα επικοινωνίας αναγνωρίζονται ως ένας

σημαντικός παράγοντας που σχετίζεται με τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, ωστόσο ο τρόπος συσχέτισης παρουσιάζει σημαντικές διαφορές, γεγονός που αποτυπώνεται στα αιτιακά σχήματα της εκάστοτε θεώρησης, και που αναδεικνύει εναλλακτικές θεωρήσεις αναφορικά τόσο με τις επιδράσεις των μέσων, όσο και με τις σχέσεις αυτών με την κοινωνία.

Από τη μελέτη της βιβλιογραφίας της δεκαετίας μεταξύ 1974-1985 η Noelle-Neumann (1974:50-51) αναγνωρίζει μία άμεση ρυθμιστική επίδραση των μέσων επικοινωνίας στον τρόπο που τα άτομα προσλαμβάνουν το κλίμα της γνώμης, ούτως ώστε να συμπεράνουν κατά πόσο η άποψή τους είναι πλειοψηφική ή μειοψηφική, γεγονός που υπογραμμίζει ισχυρές επιδράσεις στα μέσα, και μία λειτουργία η οποία ταυτίζεται με τις παραδοχές της λειτουργιστικής θεωρίας αναφορικά με τη σχέση μέσων-κοινωνίας. Οι μελετητές που καταπιάστηκαν με τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, αναγνώρισαν κοινωνιο-κεντρικής φύσης μεταβλητές οι οποίες ρυθμίζουν την (ρυθμιστική) επίδραση των μέσων, απομειώνοντας την ισχύ της επίδρασής. Επί παραδείγματι, ο βαθμός συναίνεσης ή ομοιομορφίας της ομάδας, ή ο βαθμός εμπλοκής του ατόμου σε μία ομάδα, αλλά και η επιλεκτικότητα της αντίληψης ενός μηνύματος συγκροτούν μεταβλητές οι οποίες επιδρούν στον τρόπο πρόσληψης του κλίματος γνώμης ή (και) ρυθμίζουν την ισχύ της επίδρασης των μέσων μαζικής επικοινωνίας, στην περίπτωση της αλληλεπίδρασης στο μακρο (μαζικό) επίπεδο επικοινωνίας, ή στο άμεσο κοινωνικό περιβάλλον, στην περίπτωση της διαπροσωπικής αλληλεπίδρασης στο μικρο-επίπεδο επικοινωνίας.

Η εικόνα αυτή φαίνεται να παραμένει σταθερή και στην ύστερη ιστορική φάση ανάλυσης της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, σε ότι έχει να κάνει με τα επιστημονικά δημοσιεύματα γνώμης, τα οποία μέσω ενός θεωρητικού αναστοχασμού προσεγγίζουν τη θεωρία. Η εικόνα κατά την περίοδο 2010-2020 όμως φαίνεται να είναι διαφορετική σε ότι αφορά της ερευνητικές προσεγγίσεις της θεωρίας, οι οποίες ελέγχουν και επιβεβαιώνουν τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής στο τεχνολογικά διαμεσολαβούμενο επικοινωνιακό περιβάλλον λαμβάνοντας υπόψιν στις υποθέσεις εργασίας και τις κύριες μεταβλητές της θεωρίας όπως διατυπώθηκαν από τη Noelle-Neumann, χωρίς ωστόσο να εξετάζουν τις εναλλακτικές προτεινόμενες μεταβλητές οι οποίες τίθενται στο επίκεντρο και θέτουν τη θεωρία υπό αμφισβήτηση. Ως εκ τούτου, κατά τη δεύτερη υπό ανάλυση ιστορική φάση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, το κεντρικό -σχεδόν- ομόφωνο συμπέρασμα που ανακύπτει από τις πρωτογενείς εμπειρικές έρευνες είναι ότι η θεωρία επιβεβαιώνεται στο διαδικτυακό περιβάλλον, με τους παράγοντες της επιλεκτικότητας και της ανωνυμίας να μην ασκούν επιβεβαιωμένες επιδράσεις που αποδυναμώνουν το μοντέλο παρά την έγκυρη επιχειρηματολογία που διατυπώνεται στις θεωρητικές προσεγγίσεις.

Μέσα από την αναγωγή της συγκεκριμένης εικόνας που διαμορφώνεται από τη βιβλιογραφία γύρω από τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής, τα νέα μέσα ως αποτέλεσμα της εξέλιξης της επικοινωνιακής τεχνολογίας φαίνεται να έχουν ισχυρές επιδράσεις, καθώς είναι σε θέση να διαμορφώσουν την κοινή γνώμη, επιτρέποντας στη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της

Σιωπής να λειτουργήσει, ενώ παράλληλα ερευνητικά απορρίπτονται οι θεωρητικοί ισχυρισμοί που υποστηρίζουν πως η διαμεσολάβηση κοινωνιο-κεντρικών παραγόντων μεταξύ των νέων μέσων και των επιδράσεων τους θέτουν τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής σε αμφισβήτηση, και συνακόλουθα το μέγεθος της ισχύος των νέων μέσων.

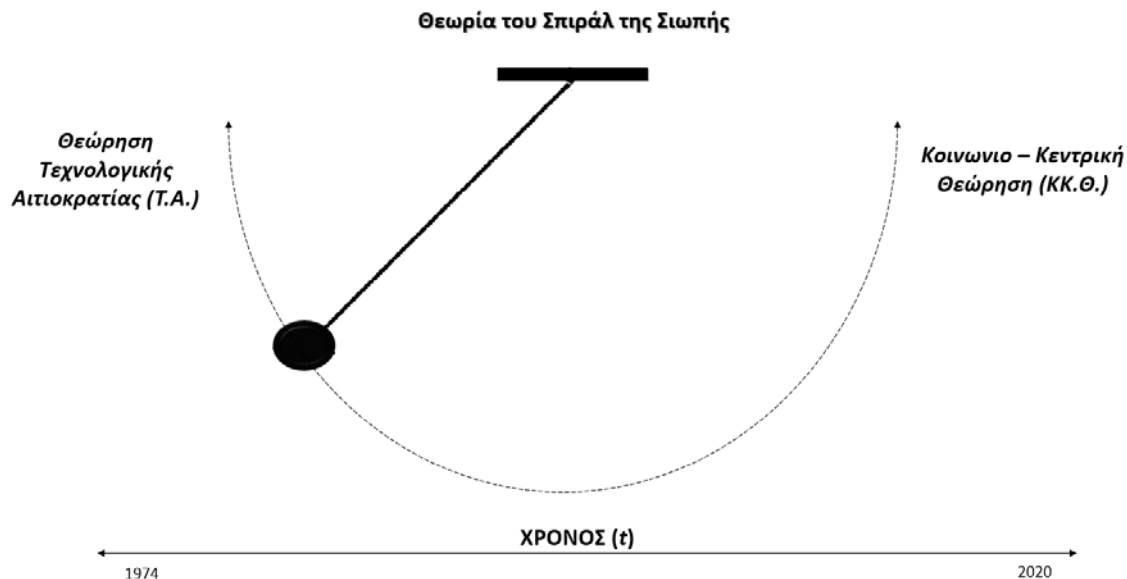
Οι παραπάνω παρατηρήσεις κατά την εμπειρικού χαρακτήρα προσέγγιση της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, συνιστούν μία πρώιμη εικόνα, η οποία μπορεί να αποτελέσει την πρώτη ύλη, ούτως ώστε να εξαχθούν συγκεκριμένα ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις εργασίας, οι οποίες σε μεταγενέστερη επιστημολογικού χαρακτήρα έρευνα που θα είναι σε θέση να προσεγγίσει τις ενδογενείς δυναμικές που αναπτύσσονται στο πεδίο της Επικοινωνίας και αφορούν τις προσεγγίσεις των θεωριών των μέσων. Σκοπός μίας τέτοιας μελέτης θα είναι η σύνθεση μίας όσο το δυνατόν πληρέστερης μετά-θεωρητικής εικόνας του πεδίου της επικοινωνίας αναφορικά με τον τρόπο που το ίδιο -καθώς και οι κομβικές θεωρίες εντός αυτού- σχετίζεται με την μεταβολή της επικοινωνιακής τεχνολογίας ή άλλους κοινωνιο-κεντρικούς παράγοντες ενδογενείς στη φύση του πεδίου, όπως για παράδειγμα ο βαθμός διεπιστημονικότητας που το διέπει.

Η υπόθεση του «*Επιστημολογικού Εκκρεμούς*» (*epistemological pendulum*) συνιστά το κεντρικό συμπέρασμα της παρούσας εργασίας, το οποίο εξάγεται από τη μελέτη της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, και αποσκοπεί στη συγκρότηση μίας ευρύτερου χαρακτήρα ερευνητικής πρότασης, η οποία θα είναι σε θέση να σκιαγραφήσει τον τρόπο που οι θεωρίες των μέσων επικοινωνίας προσεγγίζονται από τους μελετητές, συγκροτώντας τη βιβλιογραφία του πεδίου της Επικοινωνίας. Το «*Επιστημολογικό Εκκρεμές*» συνιστά μία υπόθεση, η οποία καλείται να ερμηνεύσει τις δυναμικές που ασκούνται στο πεδίο της Επικοινωνίας σε ότι αφορά τις θεωρίες των μέσων, εργαλειοποιώντας τις ποιοτικές παρατηρήσεις οι οποίες εξήχθησαν από την ανάλυση της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, και παράλληλα αξιοποιώντας τη λειτουργία των αιτιακών σχημάτων. Πιο συγκεκριμένα, η τοποθέτηση του πυρήνα των θεωρήσεων, δηλαδή των κεντρικών αιτιακών σχημάτων, για τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής κάτω από τους μεγεθυντικούς φακούς των θεωριών της επικοινωνίας, ανέδειξαν ένα ενδεχόμενο μοτίβο στον τρόπο προσέγγισης των μέσων επικοινωνίας στο πεδίο της Επικοινωνίας, το οποίο μέσω διαδικασιών επαγωγής προτείνεται ως ένα μοντέλο μετά-θεωρητικής προσέγγισης των θεωριών των μέσων.

Ως «*εκκρεμές*» νοείται η προσέγγιση κάθε θεωρίας, η οποία άπτεται του πεδίου της Επικοινωνίας, και ο επιθετικός της προσδιορισμός «*επιστημολογικό*», περιγράφει τον χαρακτήρα της κίνησης την οποία διαγράφει, και τίθεται υπό ερευνητικό έλεγχο, δηλαδή τις επιστημονικές προσεγγίσεις των θεωριών αυτών, οι οποίες συνιστούν αντικείμενα έρευνας. Στην περίπτωση της παρούσας εργασίας, η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής επιλέχθηκε ως αντικείμενο της έρευνας, ούτως ώστε να παρατηρηθούν ενδεχόμενες συσχετίσεις των προσεγγίσεών της, για τη σύνθεση υποθέσεων εργασίας για επόμενη έρευνα.

Κατ' αυτόν, λοιπόν, τον τρόπο η διαδικασία που η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής προσεγγίζεται στη διαχρονία από την επιστημονική κοινότητα του πεδίου της Επικοινωνίας -ως μία θεωρία η οποία μεταξύ άλλων μέσα της φέρει συγκεκριμένες θέσεις για τις επιδράσεις των μέσων επικοινωνίας- φαίνεται διαγράφει μία κίνηση ανάλογη με την κίνηση ενός εκκρεμούς, σε ένα φάσμα μεταξύ κοινωνιο-κεντρικών θεωρήσεων και θεωρήσεων τεχνολογικής αιτιοκρατίας (βλ. Διάγραμμα 5.1).

Διάγραμμα 5.1. Επιστημολογικό Εκκρεμές της Θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής



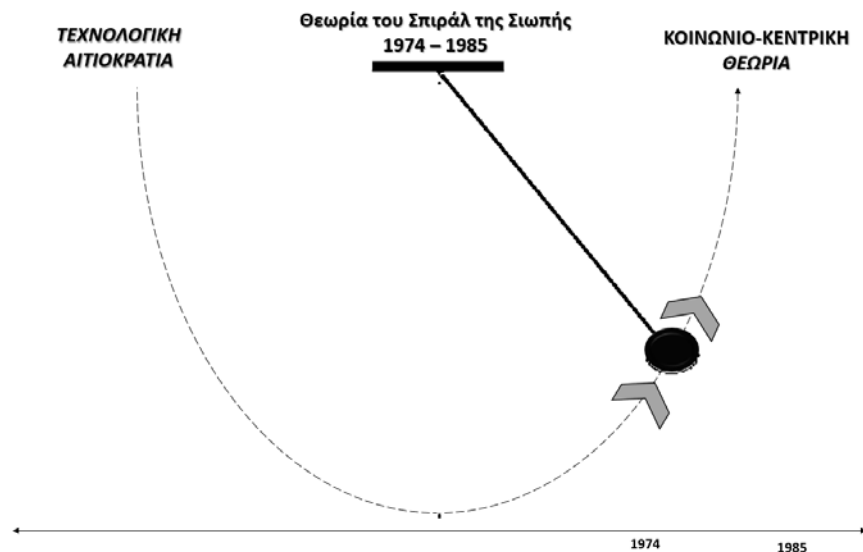
5.2. Η Υπόθεση του «Επιστημολογικού Εκκρεμούς» ως Ερμηνεία Επιστημονικών Προσεγγίσεων της Θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής

Κατά την πρώτη δεκαετία της μελέτης της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, η Noelle-Neumann παρουσιάζει τη θεωρία της, και τα μέσα επικοινωνίας τίθενται ως μία μεταβλητή συνθήκης στην οποία δεν αποδίδονται εναλλακτικές τιμές. Η απουσία εναλλακτικών τιμών από τη μεταβλητή συνθήκης, η πλήρης απουσία των τεχνολογικών παραγόντων καθώς και η εστίαση στις αμιγώς κοινωνιο-κεντρικού χαρακτήρα μεταβλητές, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής τοποθετείται προς την πλευρά των *κοινωνιο-κεντρικών θεωρήσεων*. Οι μελετητές που στη συνέχεια καταπιάστηκαν με τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, και τα αιτιακά σχήματα τα οποία κωδικοποιήθηκαν, ως αποτυπώσεις του πυρήνα της σκέψης τους, δείχνουν πως η θεωρία προσεγγίζεται περισσότερο κοινωνιο-κεντρικά, μίας και στον αντίλογό τους προστέθηκαν εναλλακτικές ή ανταγωνιστικές μεταβλητές ή παράγοντες οι οποίοι είχαν έντονα κοινωνιοκεντρικό πρόσημο, και εστίαζαν είτε στο κοινωνικό συγκείμενο, είτε στις ενδοατομικές λειτουργίες του ατόμου οι οποίες διαδραμάτιζαν

σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη, τον εμπλουτισμό ή την αμφισβήτηση της θεωρίας, με την ταυτόχρονη απουσία των τεχνολογικών παραγόντων από την πλαίσιωση των μέσων ή του επικοινωνιακού περιβάλλοντος εν γένει.

Πιο συγκεκριμένα, τα μέσα επικοινωνίας στη μελέτη της Noelle-Neumann κατά τον Katz (1981) παρουσιάζονταν ως μονοπωλιακού χαρακτήρα, με ομογενοποιημένο περιεχόμενο, ενώ στην πραγματικότητα στα μέσα επικοινωνίας του δυτικού κόσμου υπάρχει πλουραλισμός και πολυφωνία. Παράλληλα, αμφισβήτηση δέχθηκε η ανεξάρτητη μεταβλητή του μοντέλου, δηλαδή ο φόβος κοινωνικής απομόνωσης ως ο κινητοποιητικός παράγοντας του μοντέλου για τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης (βλ. Salmon, & Kline 1985), ενώ στη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής προστέθηκαν εναλλακτικές ενδοατομικές λειτουργίες που ρυθμίζουν τον τρόπο αντίληψη του κλίματος γνώμης, αλλά και έγινε εστίαση των ερευνών στο διαπροσωπικό (αντί για το μαζικό) επίπεδο επικοινωνίας, όπου η θεωρία μπορεί να επιβεβαιώνεται ή να αμφισβητείται. Τα στοιχεία αυτά αναδεικνύουν μία τάση προς περισσότερο κοινωνιο-κεντρικές θεωρήσεις παρά τεχνολογικής αιτιοκρατίας, γεγονός που υπογραμμίζει μία κίνηση του εκκρεμούς προς το άκρο του φάσματος των κοινωνιο-κεντρικών θεωρήσεων.

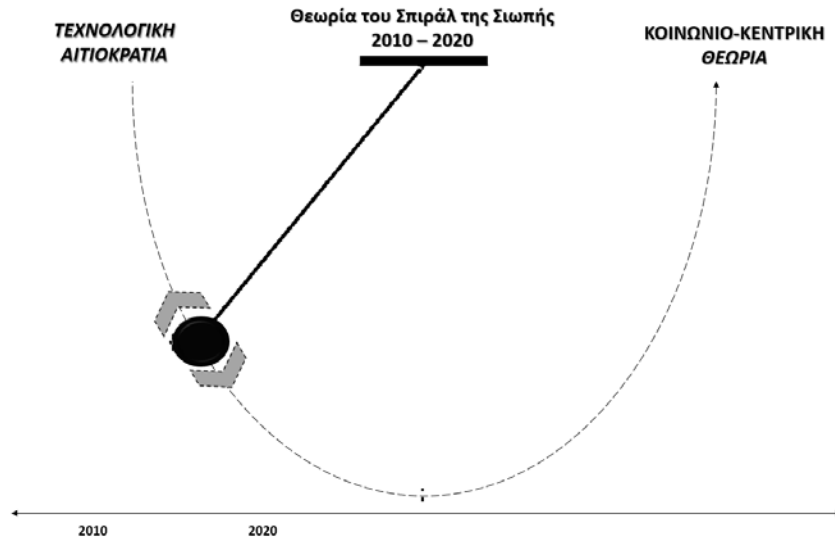
Διάγραμμα 5.2. Επιστημολογικό Εκκρεμές της Θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής (1974 – 1985)



Αναφορικά με την δεύτερη υπό ανάλυση δεκαετία, 2010-2020, διαπιστώνεται μία διαφορετική προσέγγιση, η οποία θέτει τις θεωρήσεις για τη Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής σε μία διαφορετική θέση του φάσματος από την πρώτη περίοδο. Συγκεκριμένα, το νέο -διαδικτυακά διαμεσολαβούμενο- επικοινωνιακό περιβάλλον τίθεται ως ανεξάρτητη μεταβλητή, με ολόκληρη τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής να τίθεται ως εξαρτημένη μεταβλητή. Η εστίαση στο διαδικτυακό επικοινωνιακό περιβάλλον, και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αλλά και η ταυτόχρονη περιφερειακή παρουσία του διαδικτύου ως επικοινωνιακή τεχνολογία από

τον πυρήνα της προσέγγισης της θεωρίας οδηγεί στην αναγνώριση της θέσης του εκκρεμούς στο φάσμα προς την θεώρηση της τεχνολογικής αιτιοκρατίας, αλλά όχι στο άκρο του φάσματος, όπου το εκκρεμές των προσεγγίσεων ισορροπεί.

Διάγραμμα 5.3. Επιστημολογικό Εκκρεμές της Θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής (2010 – 2020)



Η επανεκκίνηση της ανάλυσης των επιστημονικών δημοσιευμάτων από το 2010 κι έπειτα, αποτρέπει την μελέτη της συνολικής πορείας της θεωρίας στο χρόνο, με αποτέλεσμα η εικόνα που διαμορφώνεται να είναι σε θέση να ταυτοποιήσει τη θέση της προσέγγισης της θεωρίας στο φάσμα που διαγράφει το εκκρεμές, χωρίς, ωστόσο να γίνεται σαφής η κατεύθυνση του, αν δηλαδή προέρχεται από περισσότερο κοινωνιο-κεντρικές κατευθύνσεις και κατευθύνεται προς θεωρήσεις τεχνολογικής αιτιοκρατίας, ή το ανάποδο. Επομένως, το ερώτημα που ανακύπτει στο σημείο αυτό έχει να κάνει με την κατεύθυνση του εκκρεμούς, δηλαδή αν από τη θέση αυτή, η οποία ταυτοποιείται, κινείται προς κοινωνιοκεντρικές θεωρήσεις ή προς περισσότερο θεωρήσεις τεχνολογικής αιτιοκρατίας. Η εικόνα που δημιουργείται κατά την ύστερη υπό ανάλυση δεκαετία σχετικά με την κατεύθυνση του εκκρεμούς δεν είναι ξεκάθαρη, ένεκα της απουσίας ανάλυσης των επιστημονικών δημοσιεύσεων που μεσολάβησαν. Ως εκ τούτου, είναι σημαντικό στο σημείο αυτό, το συγκεκριμένο ερώτημα να μείνει ως ένα ανοικτό ερευνητικό ερώτημα για μία επόμενη έρευνα στη συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης.⁶⁹

⁶⁹ Παρά το γεγονός ότι δεν μπορεί να εξαχθεί ένα ξεκάθαρο και έγκυρο συμπέρασμα, κατά την κρίση του γράφοντος, η κατεύθυνση του εκκρεμούς φαίνεται να τείνει προς περισσότερο κοινωνιο-κεντρικές θεωρήσεις. Η θέση αυτή τεκμηριώνεται τεκμαίρεται από το γεγονός ότι στις μελέτες οι οποίες έθεταν το επικοινωνιακό περιβάλλον ως ανεξάρτητη μεταβλητή, στην πραγματικότητα – όπως φαίνεται και από τα αιτιακά σχήματα της ενότητας 4.3- το τεχνολογικά διαμεσολαβούμενο επικοινωνιακό περιβάλλον τίθεντο ως τιμή της ανεξάρτητης μεταβλητής, με ανταγωνιστική το διαπροσωπικό επικοινωνιακό περιβάλλον, ενώ παράλληλα στην εισαγωγή των δημοσιευμάτων αυτών, διατυπώνονταν η ανάγκη διερεύνησης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής

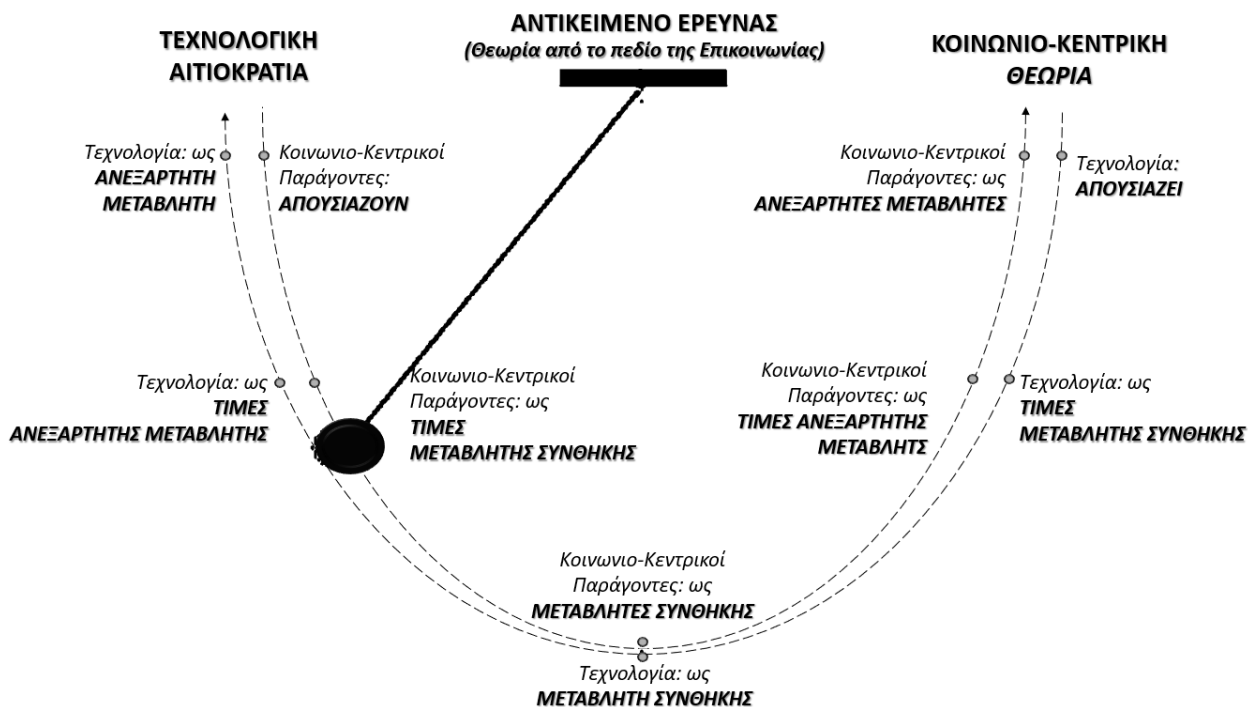
5.3. Η Υπόθεση του «Επιστημολογικού Εκκρεμούς» ως Ερμηνεία Επιστημονικών Προσεγγίσεων των Θεωριών στο πεδίο της Επικοινωνίας

Ένας από τους βασικούς στόχους της παρούσας μελέτης είναι η εξαγωγή ενός μετά-θεωρητικού χαρακτήρα μοντέλου διερεύνησης της τάσης των προσεγγίσεων των θεωριών του πεδίου της Επικοινωνίας, το οποίο θα μπορεί να εφαρμοστεί σε περισσότερες από μία περιπτώσεις, και θα είναι σε θέση να προσφέρει μία επαρκή ερμηνεία για την επιστημολογική εικόνα του πεδίου. Στην παρούσα ενότητα θα αναπτυχθούν συγκεκριμένα ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις εργασίας προς διερεύνηση σε μία μελλοντική έρευνα, στην ίδια ή σε εναλλακτική μελέτη περίπτωσης, δηλαδή, επεκτείνοντας τη μελέτη της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ή μελετώντας κάποια άλλη θεωρία για τα μέσα επικοινωνίας. Για το σκοπό αυτόν υπάρχουν τρία στοιχεία τα οποία θα πρέπει να τεθούν ως προβληματισμοί και από τα οποία θα ανακύψουν ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις εργασίας. Παίρνοντας τη σκυτάλη από την χρήση του επιστημολογικού εκκρεμούς για την ερμηνεία της περίπτωσης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, το πρώτο στοιχείο προς αποσαφήνιση αφορά τα κριτήρια με βάση τα οποία κρίνεται η θέση του εκκρεμούς στο φάσμα μεταξύ κοινωνιο-κεντρικής θεώρησης και θεώρησης τεχνολογικής αιτιοκρατίας. Το δεύτερο στοιχείο προβληματισμού αφορά τους δυναμικούς παράγοντες ή αίτια τα οποία προκαλούν την μεταβολή στην κίνηση του εκκρεμούς και το τρίτο έχει να κάνει με την ταχύτητα της κίνησης του εκκρεμούς, δηλαδή τη διαφορά θέσης του εκκρεμούς στο φάσμα σε συνάρτηση με τον χρόνο.

Όπως και στην παραπάνω ανάλυση για την περίπτωση της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, ο προσδιορισμός της θέσης του εκκρεμούς, δηλαδή η ταυτοποίηση του τρόπου επιστημονικής προσέγγισης μίας θεωρίας ως περισσότερο ή λιγότερο κοινωνιο-κεντρική ή τεχνολογικής αιτιοκρατίας σχετίζεται με τον ρόλο της τεχνολογίας στο κεντρικό αιτιακό σχήμα που αναγνωρίζεται σε κάθε προσέγγιση. Πιο συγκεκριμένα, η αναγνώριση της -εκάστοτε- νέας τεχνολογίας ως ανεξάρτητη μεταβλητή, μεταβλητή συνθήκης ή και η απουσία αυτής ανάγει σε μία διαφορετική θέση στο φάσμα από τη μία θεώρηση στην άλλη. Αντίστοιχα, η αναγνώριση κοινωνιο-κεντρικών παραγόντων στα αντικείμενα της έρευνας (δηλαδή τις επιστημονικές θεωρίες για τα μέσα του πεδίου της Επικοινωνίας) ως ανεξάρτητες ή μεταβλητές συνθήκης οδηγεί σε αναγνώριση των εκάστοτε θεωρήσεων σε διαφορετική θέση στο φάσμα του εκκρεμούς. Στο παρακάτω διάγραμμα περιγράφονται οι τρεις βασικές θέσεις, ανάλογα με την κίνηση που διαγράφει το εκκρεμές από τη μία πλευρά προς την άλλη πλευρά.

στο περιβάλλον του διαδικτύου, ως αποτέλεσμα των αλλαγών που προκάλεσε η νέα επικοινωνιακή τεχνολογία. Επομένως, ο παρενθετικός ρόλος του διαδικτύου και η ρηματική του διατύπωση στα επιστημονικά δημοσιεύματα ως κάτι παγιωμένο οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πιθανολογικά η κίνηση του εκκρεμούς κατά την ύστερη υπό ανάλυση δεκαετία έχει κατεύθυνση προς περισσότερο κοινωνιο-κεντρικές θεωρήσεις παρά προς θεωρήσεις τεχνολογικής αιτιοκρατίας.

Διάγραμμα 5.4. Κριτήρια Ταυτοποίησης της θέσης μίας Θεώρησης στο Επιστημολογικό Εκκρεμές

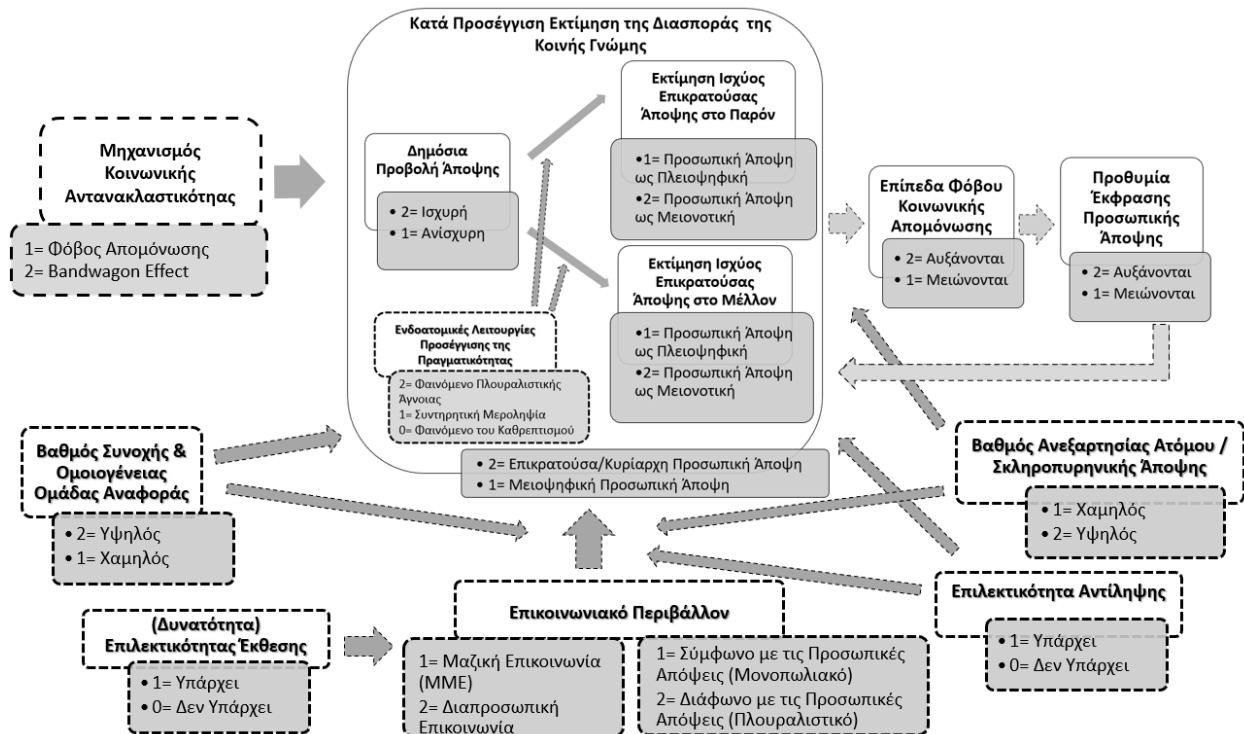


Σύμφωνα με την υπόθεση του Επιστημολογικού Εκκρεμούς, η εικόνα της τάσης των επιστημονικών προσεγγίσεων μίας θεωρίας για τα μέσα επικοινωνίας (αντικειμένου έρευνας) διαγράφει δύο επαναλαμβανόμενες κινήσεις: η μία έχει ως σημείο εκκίνησης τις κοινωνιο-κεντρικές θεωρήσεις και κινείται προς θεωρήσεις τεχνολογικής αιτιοκρατίας, και η άλλη λαμβάνει υπόψιν τις θεωρήσεις τεχνολογικής αιτιοκρατίας ως σημείου εκκίνησης και κατευθύνεται προς κοινωνιο-κεντρικές θεωρήσεις. Κεντρικό κριτήριο αξιολόγησης της θέσης μίας προσέγγιση στο φάσμα είναι η θέση κοινωνιο-κεντρικής ή τεχνολογικής φύσης παραγόντων στο κεντρικό αιτιακό σχήμα. Η τοποθέτηση για παράδειγμα μίας τεχνολογίας της επικοινωνίας ως ανεξάρτητη μεταβλητή σε μία θεώρηση ταυτοποιεί τη συγκεκριμένη θεώρηση ως τεχνολογικής αιτιοκρατίας, ενώ αντίθετα η αντίληψη κοινωνιο-κεντρικών παραγόντων ως ανεξάρτητης μεταβλητής ανάγει σε μία θεωρία τεχνολογικής αιτιοκρατίας. Όσο περισσότερο μία θεωρία κινείται προς κοινωνιο-κεντρικές θεωρήσεις, τόσο πιο περιφερειακή ή μηδενική γίνεται η παρουσία τεχνολογικών παραγόντων στο αιτιακό σχήμα. Αντίθετα, όσο περισσότερο μία θεωρία κινείται προς θεωρήσεις τεχνολογικής αιτιοκρατίας, τόσο πιο κεντρική φαίνεται να είναι οι τεχνολογικοί παράγοντες.

Το κριτήριο κεντρικότητας (ή σημαντικότητας) σχετικά με το ρόλο ενός παράγοντα κοινωνιο-κεντρικού ή τεχνολογικού είναι η θέση του στο αιτιακό σχήμα του ερευνητικού αντικειμένου ως ανεξάρτητη μεταβλητή ή τιμή ανεξάρτητης μεταβλητής, και ως μεταβλητή συνθήκης ή τιμή μεταβλητής συνθήκης. Με τον τρόπο αυτόν, αναγνωρίζεται η λειτουργία του παράγοντα και η ισχύ αυτής της λειτουργίας, αν δηλαδή συνιστά μία μεταβλητή που «καθορίζει» άμεσες ή

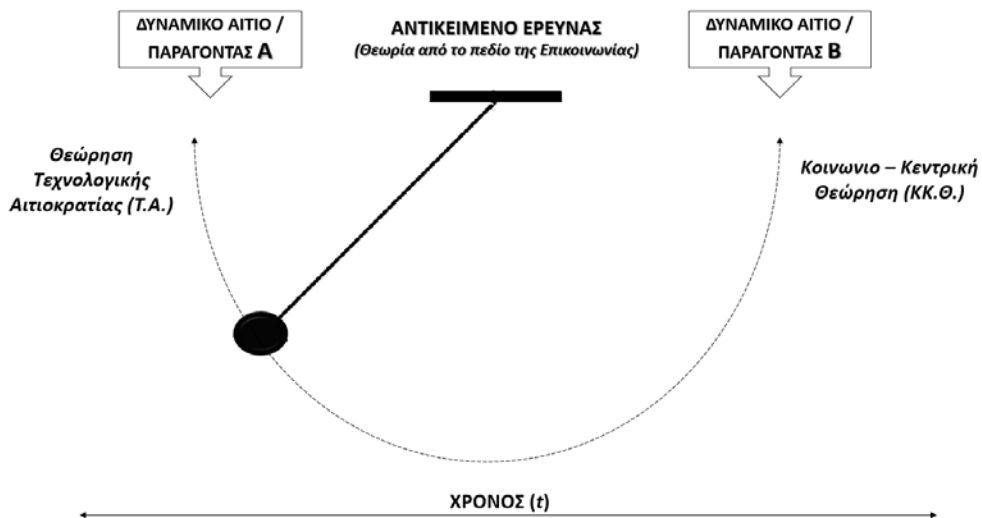
έμμεσες επιδράσεις (ως ανεξάρτητη), ή ρυθμίζει επιδράσεις (ως προϋποτιθέμενη). Επιπλέον, ο ρόλος της ως μεταβλητή ή τιμή μεταβλητής συνιστά μία επιπλέον πληροφορία αναφορικά με το βαθμό εστίασης στον συγκεκριμένο παράγοντα. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής της δεύτερης -υπό ανάλυση- ιστορικής περιόδου, 2010 – 2020, το διαδικτυακά διαμεσολαβούμενο επικοινωνιακό περιβάλλον τίθεται ως μία τιμή ανεξάρτητης μεταβλητής, και όχι αυτούσιο ως ανεξάρτητη μεταβλητή, ενώ στην περίπτωση της συμβολής της Noelle-Neumann τα μαζικά μέσα και το μαζικό επίπεδο επικοινωνίας τίθενται ως μία μεταβλητή συνθήκης, και όχι ως τιμή μεταβλητής συνθήκης, με ανταγωνιστική το διαπροσωπικό επίπεδο. Η διάκριση αυτή αναδεικνύει ότι στην πρώτη περίπτωση η θεώρηση της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής τίθεται στην πλευρά της θεώρησης της τεχνολογικής αιτιοκρατίας, ενώ στη δεύτερη περίπτωση η θεώρηση της Noelle-Neumann τοποθετείται στο κοντά σημείο ισορροπίας. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, παρά το γεγονός ότι στην περίπτωση της δεύτερης περιόδου δεν μπορεί να τεκμηριωθεί η φορά της κίνησης του εκκρεμούς των θεωρήσεων της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, στην πρώτη περίπτωση, οι απαντήσεις των επιστημόνων δείχνουν να αναγνωρίζουν εναλλακτικές κοινωνιο-κεντρικής φύσης τιμές στη μεταβλητή συνθήκης «επικοινωνιακό περιβάλλον» (αρμονικό ή μη-αρμονικό, πλουραλιστικό ή μονοπωλιακό), καθώς και άλλες μεταβλητές συνθήκης οι οποίες ρυθμίζουν τόσο τη (ρυθμιστική) επίδραση των μαζικών μέσων επικοινωνίας όσο και συσχετίσεις στον ίδιο τον μηχανισμό της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής (βλ. Αιτιακό Σχήμα 5.1)

Αιτιακό Σχήμα 5.1. Οι Κοινωνιο-Κεντρικής Φύσης Τιμές και Ανεξάρτητες και Προϋποτιθέμενες Μεταβλητές (1974 – 1985)



Το δεύτερο βασικό ερώτημα το οποίο πρέπει να τεθεί επί τάπητος, έχει να κάνει με τις δυνάμεις και τις δυναμικές, οι οποίες ασκούνται στο εκκρεμές, ώστε αυτό να κινηθεί προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση. Όπως περιγράφεται και στο διάγραμμα 5.5. στις άκρες του φάσματος αναγνωρίζονται τα «Δυναμικά Αίτια ή Παράγοντες» που «σπρώχνουν» την επιστημολογική προσέγγιση μίας θεωρίας (αντικείμενο της έρευνας) του πεδίου της Επικοινωνίας προς κοινωνιο-κεντρικού χαρακτήρα θεωρήσεις, ή θεωρήσεις τεχνολογικής αιτιοκρατίας.

Διάγραμμα 5.5. Ο Ρόλος των Δυναμικών Παραγόντων / Αιτιών Μετακίνησης



Τα «Δυναμικά Αίτια / Παράγοντες», τα οποία συμβάλλουν στην αλλαγή κατεύθυνσης του εκκρεμούς, δηλαδή της επιστημονικής θεώρησης μίας θεωρίας ή ενός φαινομένου που άπτεται του πεδίου της Επικοινωνίας μπορεί να είναι είτε *ενδογενή*, είτε *εξωγενή* του πεδίου της Επικοινωνίας. Για παράδειγμα, η τεχνολογική εξέλιξη και η συνακόλουθη έλευση του διαδικτύου το οποίο μετέβαλε το επικοινωνιακό περιβάλλον, η παγκοσμιοποίηση, ή (και) τα κρίσιμα ιστορικά γεγονότα, συνιστούν εξωγενείς παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν τις επιστημονικές προσεγγίσεις στο πεδίο της Επικοινωνίας. Από την άλλη πλευρά, η αλλαγή του κυρίαρχου παραδείγματος σε όρους μεθοδολογίας εντός του πεδίου ή (και) η ίδια η διεπιστημονικότητα που το διέπει συνιστούν ενδογενείς παράγοντες, οι οποίοι μπορούν να συσχετιστούν με τη συμπεριφορά του εκκρεμούς.⁷⁰

Επομένως, ένα πρώτο πλέγμα ερευνητικών ερωτημάτων το οποίο ανακύπτει ως συμπέρασμα και παράλληλα ως πρόταση προς διερεύνηση για το μέλλον είναι το εξής:

⁷⁰ Η αναφορά στους παράγοντες αυτούς σε μεγάλο βαθμό βασίζεται στις θεωρητικές παρατηρήσεις του McQuail (2010:455-460), αναφορικά με τις ιστορικές φάσεις των θεωριών επιδράσεων, και τους παράγοντες που ο ίδιος αναγνωρίζει ως παραγωγικά αίτια αλλαγής των προσεγγίσεων των επιδράσεων των μέσων επικοινωνίας, καθώς και στις βασικές και ερμηνευτικές μετά-θεωρητικές υποθέσεις αλλαγής παραδείγματος στο πεδίο της επικοινωνίας (βλ. ενότητα 3.2).

Ερευνητικό Ερώτημα 1: «Ποιοι είναι οι παράγοντες, οι οποίοι ιστορικά συμβάλλουν στην αλλαγή κατεύθυνσης του εκκρεμούς;».

Ερευνητικό Ερώτημα 1^α: «Ποιοι είναι οι παράγοντες, οι οποίοι συμβάλλουν στην αλλαγή κατεύθυνσης του εκκρεμούς, από κοινωνιο-κεντρικού χαρακτήρα θεωρήσεις σε θεωρήσεις τεχνολογικής αιτιοκρατίας;».

Βασική Υπόθεση Εργασίας 1^α: «Οι τεχνολογικοί παράγοντες οδηγούν την κίνηση του εκκρεμούς σε περισσότερο σε θεωρήσεις τεχνολογικής αιτιοκρατίας του ερευνητικού αντικειμένου».

Ερευνητικό Ερώτημα 1^β: «Ποιοι είναι οι παράγοντες, οι οποίοι συμβάλλουν στην αλλαγή κατεύθυνσης του εκκρεμούς από θεωρήσεις τεχνολογικής αιτιοκρατίας σε κοινωνιο-κεντρικού χαρακτήρα θεωρήσεις;».

Βασική Υπόθεση Εργασίας 1^β: «Οι κοινωνιο-κεντρικής φύσης παράγοντες οδηγούν την κίνηση του εκκρεμούς σε περισσότερο κοινωνιο-κεντρικές θεωρήσεις του ερευνητικού αντικειμένου».

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω σημείο εκκίνησης του επιστημολογικού εκκρεμούς στην περίπτωση της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής ήταν αυτό που αναπαρίσταται στο Διάγραμμα 5.2, με τη φορά της κίνησης προς περισσότερο κοινωνιο-κεντρικής φύσης θεωρήσεις. Μία πιθανή ερμηνεία του γεγονότος αυτού, μπορεί να είναι η ιστορική φάση του πεδίου των μέσων, όπου η έλευση της -τότε- νέας τεχνολογίας της τηλεόρασης χρονικά τοποθετείται αρκετά πίσω από τη θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, γεγονός που σημαίνει ότι έχει προηγηθεί εκτενής επιστημονικός διάλογος σχετικά με αυτήν, και κατά την περίοδο ανάπτυξης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής και της βιβλιογραφίας για αυτό, θεωρείται μία εμπεδωμένη γνώση, με το ερευνητικό ενδιαφέρον της επιστημονικής κοινότητας να επικεντρώνεται στην κοινωνική της φύση και διάσταση.

Αντίθετη είναι η εικόνα κατά την δεύτερη υπό ανάλυση ιστορική φάση της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, όπου το πλαίσιο του μέσου επικοινωνίας τίθεται στο προσκήνιο ως μία ανεξάρτητη μεταβλητή, η επίδραση της οποίας στην κοινή γνώμη ελέγχεται από τους μελετητές συνθέτοντας μία εικόνα θεώρησης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, σε όρους τεχνολογικής αιτιοκρατίας παρά σε όρους κοινωνιο-κεντρικής θεώρησης. Κατά αυτόν τον τρόπο, και με δεδομένο ότι η κατεύθυνση προς τη μία ή την άλλη άκρη του φάσματος δεν μπορεί να προσδιοριστεί, μία ερμηνευτική υπόθεση για την τάση των προσεγγίσεων της θεωρίας μπορεί να είναι το γεγονός ότι κατά το 2010-2020, η νέα τεχνολογία του διαδικτύου έχει ήδη εμπεδωθεί και κανονικοποιηθεί μέσα από εκτενή παραγωγή επιστημονικών κειμένων για αυτή κατά την παρελθούσα περίοδο, επομένως, οι θεωρήσεις τεχνολογικής αιτιοκρατίας κατά την υπό ανάλυση περίοδο έχουν ξεκινήσει να υποχωρούν προς περισσότερο κοινωνιο-κεντρικής φύσης προσεγγίσεις, οι οποίες εξετάζουν την κοινωνική διάσταση της νέας τεχνολογίας του διαδικτύου.

Με άλλα λόγια, η μετεξέλιξη της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής, ή οποιασδήποτε άλλης θεωρίας της Επικοινωνίας στις επιστημονικές προσεγγίσεις στη διαχρονία μπορεί να διερευνηθεί μέσα από ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις εργασίας που σχετίζονται με τη «Χρονικότητα των Τεχνολογικών Επαναστάσεων», όπως διατυπώνονται παρακάτω.

Ερευνητικό Ερώτημα 2: *«Πώς σχετίζεται ο παράγοντας της χρονικότητας των τεχνολογικών επαναστάσεων με την κίνηση του εκκρεμούς;».*

Βασική Υπόθεση Εργασίας 2: *«Η χρονική εγγύτητα μεταξύ μίας μελέτης από την έλευση μίας νέας επικοινωνιακής τεχνολογίας σχετίζεται με τη φύση (κοινωνιο-κεντρική ή τεχνολογικής αιτιοκρατίας) της προσέγγισης του ερευνητικού αντικειμένου».*

Βασική Υπόθεση Εργασίας 2^α: *«Όσο μεγαλύτερη είναι η χρονική απόσταση του αντικειμένου της έρευνας από την έλευση μίας νέας τεχνολογίας, τόσο πιθανότερο είναι η θεώρησή του να είναι κοινωνιο-κεντρική».*

Βασική Υπόθεση Εργασίας 2^β: *«Όσο μικρότερη είναι η χρονική απόσταση του αντικειμένου της έρευνας από την έλευση μίας νέας τεχνολογίας, τόσο πιθανότερο είναι η θεώρησή του να είναι τεχνολογικής αιτιοκρατίας».*

Ερμηνευτική Υπόθεση της Κανονικοποιημένης Τεχνολογίας των Μέσων: *«Η εκτενής μελέτη της κάθε νέας επικοινωνιακής τεχνολογίας, οδηγεί στην εμπέδωσή της, και κατ' επέκταση στρέφει τις προσεγγίσεις του πεδίου της επικοινωνίας σε περισσότερο κοινωνιο-κεντρικής φύσης θεωρήσεις των αντικειμένων της έρευνας».*

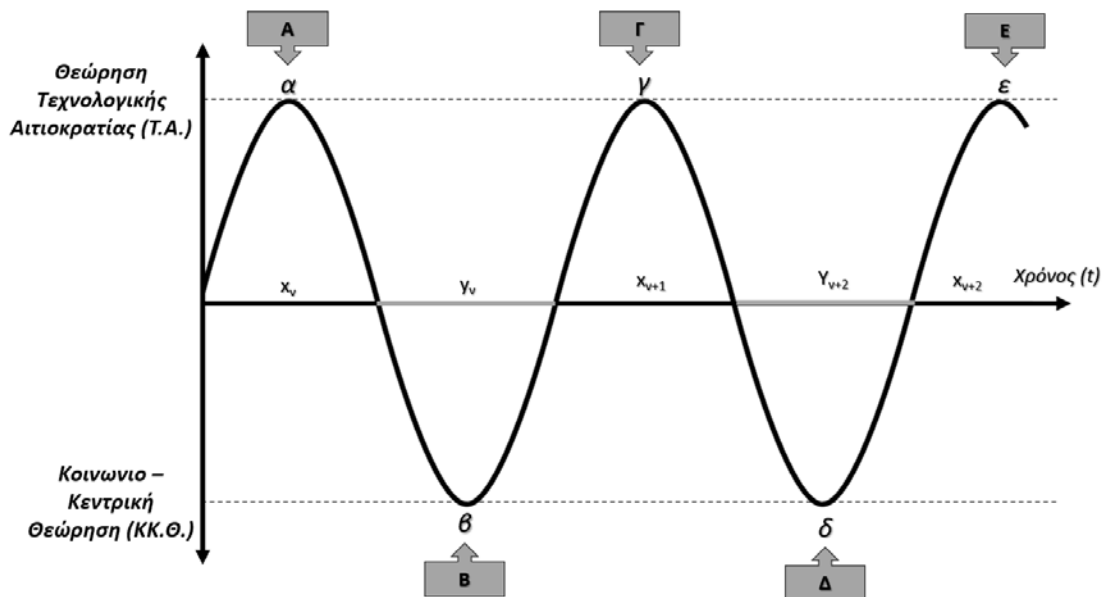
Ερμηνευτική Υπόθεση της Κανονικοποίησης της νέας Τεχνολογίας των Μέσων: *«Η έλευση μίας νέας επικοινωνιακής τεχνολογίας οδηγεί στην επιστημονική εστίαση σε αυτή τη νέα τεχνολογία και κατ' επέκταση στρέφει τις προσεγγίσεις του πεδίου της επικοινωνίας σε θεωρήσεις τεχνολογικής αιτιοκρατίας των αντικειμένων της έρευνας».*

Εναλλακτικές υποθέσεις για τους παράγοντες -ενδογενείς ή εξωγενείς του πεδίου της επικοινωνίας- οι οποίοι μπορούν να ερμηνεύσουν την κίνηση ή την αλλαγή κατεύθυνσης του εκκρεμούς μπορεί να άπτονται του βαθμού διεπιστημονικότητας τον οποίο φέρει κάθε αντικείμενο έρευνας, δηλαδή κάθε θεωρία για τα μέσα του πεδίου της Επικοινωνίας, οι μεθοδολογικές επιταγές που αυτό μπορεί να φέρει, το κυρίαρχο μεθοδολογικό παράδειγμα ολόκληρου του πεδίου, ή ακόμη και η ίδια η επιστημολογία των μελετητών οι οποίοι καταπιάνονται με αυτό.

Καταληκτικά, αξίζει να αναφερθεί σε σχέση με την υπόθεση του επιστημολογικού εκκρεμούς ο αναστοχασμός αναφορικά με την ταχύτητά του, δηλαδή τη μεταβολή της θέσης του σε σχέση με τον χρόνο και το είδος της κίνησης του εκκρεμούς. Σύμφωνα με τον Παπαθανασόπουλο (2011:11-12), η τεχνολογία του διαδικτύου φαίνεται ότι πρόκειται να προκαλέσει ακόμη

μεγαλύτερη επανάσταση σε σχέση με αυτήν της τηλεόρασης, και οι επιδράσεις αυτές θα είναι βαθύτερες από εκείνες της μικρής οθόνης, με δεδομένο ότι αναπτύσσεται με τριπλάσια ταχύτητα από εκείνη της τηλεόρασης. Το ερώτημα που ανακύπτει έχει να κάνει με το κατά πόσο η ταχύτητα των επαναστάσεων στις τεχνολογίες της επικοινωνίας σχετίζεται με την ταχύτητα και το είδος της κίνησης του επιστημολογικού εκκρεμούς, του πεδίου της Επικοινωνίας, δηλαδή με ποιον τρόπο η επιστημονική κοινότητα ανταποκρίνεται και ακολουθεί τις τεχνολογικές επαναστάσεις που διέπουν το πεδίο σε σχέση με τον χρόνο· το κατά πόσο ο θεωρητικός κορεσμός προλαβαίνει τις τεχνολογικές εξελίξεις, ή το αν και κατά πόσο αυτές τον προλαβαίνουν.

Διάγραμμα 5.6. Η Ταχύτητα του Επιστημολογικού Εκκρεμούς



Για παράδειγμα, στο Διάγραμμα 5.6, αν υποθεθεί ότι στο σημείο A της καμπύλης κίνησης του εκκρεμούς η τεχνολογία του ραδιοφώνου κανονικοποιείται και τείνει προς περισσότερο κοινωνιοκεντρικές θεωρήσεις, ενώ στο σημείο B εμφανίζεται η τεχνολογία της τηλεόρασης, στο σημείο Δ η τεχνολογία του διαδικτύου και στο σημείο ϵ η ανάπτυξη και διάδοση της Τεχνίτης Νοημοσύνης, τότε με ποιον τρόπο η έλευση των -εκάστοτε- νέων τεχνολογιών επιδρούν στην ταχύτητα του εκκρεμούς; Επιπλέον, σε ποιο βαθμό η τεχνολογική ανάπτυξη και ειδικότερα ο ρυθμός της τεχνολογικής ανάπτυξης ως εξωγενείς παράγοντες επιτρέπουν μία κανονική κίνηση στο εκκρεμές, κατά την οποία μπορεί να υπάρξει αδράνεια στο ένα ή στο άλλο άκρο του φάσματος όσο η υπόθεση ελέγχεται σε διαφορετικούς χρόνους; Τελικά, και σε ένα περισσότερο φιλοσοφικό επίπεδο, είναι δυνατόν η παραγωγή, ανάπτυξη και διάδοση της έγκυρης γνώσης για τα μέσα επικοινωνίας να συνεχίσει να ακολουθεί και να συμπορεύεται με την ανάπτυξη και διάδοση των τεχνολογικών επιτευγμάτων που ενσωματώνουν τα αντικείμενα μελέτης, δηλαδή τα μέσα επικοινωνίας;

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ολοκληρώνοντας, αξίζει να σημειωθεί ότι τα παραπάνω ερευνητικά ερωτήματα, οι υποθέσεις εργασίας αλλά και η θεμελίωση της βασικής ερμηνευτικής και μετά-αναλυτικού χαρακτήρα υπόθεσης, του «*Επιστημολογικού Εκκρεμούς*», αποτελούν ένα πρώτο δείγμα γραφής και ένα πρώτο βήμα για την προσπάθεια εκκίνησης ενός επιστημονικού και επιστημολογικής φύσης διαλόγου, ο οποίος θα στρέφει την προσοχή του εντός του πεδίου της επικοινωνίας, και θα καθιστά το ίδιο το πεδίο ένα αντικείμενο μελέτης και αναστοχασμού, μέσα από την χρήση καινοτόμων αναλυτικών εργαλείων, όπως στην παρούσα εργασία θεμελιώνονται και προτείνονται τα αιτιακά σχήματα.

Η υπόθεση του «*Επιστημολογικού Εκκρεμούς*» συνιστά το κεντρικό συμπέρασμα της παρούσας εργασίας, θεμελιωμένο με βάση τα αποτελέσματα της ανάλυσης της θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής και το οποίο ανταποκρίνεται στον επιστημολογικής φύσης σκοπό της εργασίας. Στον πυρήνα της συγκεκριμένης υπόθεσης -αλλά και της ευρύτερης προσέγγισης της παρούσας εργασίας- βρίσκεται μία υποβόσκουσα θέση, εκπεφρασμένη ως μία ερευνητική πρόταση, η οποία στόχο έχει την εκκίνηση ενός επιστημονικού διαλόγου επικεντρωμένου στις εσωτερικές δυναμικές εντός του πεδίου της Επικοινωνίας. Όπως αναφέρθηκε και στο εισαγωγικό σημείωμα, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μία πρόταση – πρόσκληση προς τους μελετητές του πεδίου της Επικοινωνίας για ενδοσκόπηση, αυτοπαρατήρηση και τελικά διαμόρφωση νέων (μετά)θεωριών, οι οποίες θα περιγράφουν και θα ερμηνεύουν τη διαδικασία και τον τρόπο που οι ίδιοι παράγουν έγκυρη γνώση και θεωρίες για τον πραγματικό κόσμο, καθορίζοντας έτσι το χαρακτήρα του πεδίου.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Achen, C.H. & Snidal, D. (1989) «Rational Deterrence Theory and Comparative Case Studies» *World Politics: A Quarterly Journal of International Relations*, 41, pp. 143-169.
2. Adcock, R. (2002) «Probability, Contingency, and Determinism in Comparative Historical Analysis», paper presented at the annual meetings of the *American Political Science Association* (Boston MA, August-September).
3. Allen, B.J. (2005) «Social Constructionism» in S. May & D.K. Mumby (Eds.) *Engaging Organizational Communication Theory and Research: Multiple Perspectives* (Sage), pp. 35-53.
4. Allen, V.L. (1965) «Situational Factors of Conformity» in L. Berkowitz (ed.) *Advances in Experimental Social Psychology* (New York: Academic Press), 2, pp. 155-175.
5. Anton, C., Logan, R.K. & Strate, L. (Eds.) (2017) «*Taking Up McLuhan's Cause: Perspectives on Media Formal Causality*» (Intellect Books).
6. Asch, S.E. (1958) «Effects of Group Pressure Upon the Modification and Distortion of Judgments» in E. Maccoby. T. Newcomb & P. Hartley (eds.) *Readings in Social Psychology, 3rd edition.* (New York: Holt).
7. Babbie, E. (1995) «*The practice of Social Research (7th)*» (Belmont, CA: Wadsworth).
8. Bahador, B. (2007) «*The CNN Effect in Action: How the News Media Pushed the West Towards War in Kosovo*» (New York: Palgrave Macmillan).
9. Baldassare, M. & Katz, C. (1996) «Measures of Attitude Strength as Predictors of Willingness to Speak to the Media» in *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 73, pp. 147-158.
10. Baran, S.J. & Davis, D.K. (1995) «*Mass Communication Theory: Foundations Ferment, and Future*» (Belmont, CA: Wadsworth).
11. Bechtel, W. (2006) «*Discovering Cell Mechanisms - The Creation of Modern Cell Biology*» (New York: Cambridge University Press).
12. Bechtel, W. (2008) «*Mental Mechanism. Philosophical Perspectives on Cognitive Neuroscience*» (London: Routledge).
13. Bechtel, W. & Abrahamsen, A. (2005) «Explanation: A Mechanist Alternative» in *Studies in History and Philosophy of Science Part C: Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, 36(2), σσ. 421-441.
14. Bennett, W. L. & Iyengar, S. (2008) «A New Era of Minimal Effects? The Changing Foundations of Political Communication» in *Journal of Communication*, 58(4), pp. 707-731.
15. Berelson, B. (1948) «Communication and Public Opinion» in W. Schramm (ed.) *Communications in Modern Society* (Urbana, IL: University of Illinois Press).
16. Berger, P. & Luckman, T. (1967) «The Social Construction of Reality» (Garden City, NJ: Anchor).

17. Best, S.J. & Krueger, B.S. (2005) «Analyzing the Representativeness of Internet Political Participation» in *Political Behavior*, 27(2), pp. 183-216.
18. Bhaskar, R. (1975/1978) «*A Realist Theory of Science*» (Brighton, Sussex: Harvester Press).
19. Brady, H.E. (2002) «Models of Causal Inference: Going Beyond the Neyman-Rubin-Holland Theory» in *Annual Meetings of the Political Methodology Group*.
20. Brady, H.E. (2011) «*Causation and Explanation in Social Science*» (Oxford Handbooks Online).
21. Bunge, M. (1997) «Mechanism and Explanation» in *Philosophy of the Social Sciences*, 27(4), pp. 410-465.
22. Bunge, M. (2004) «How Does It Work? The Search for Explanatory Mechanisms» in *Philosophy of the Social Sciences*, 34(2), pp. 182-210.
23. Burr, V. (1995) «*An Introduction to Social Constructionism*» (London: Sage).
24. Castells, M. (2013) «*Communication Power*» (Oxford: Oxford University Press).
25. Centerwall, B.S. (1989) «Exposure to Television as a Cause for Violence» in G. Comstock (Ed.) *Public Communication and Behavior* (San Diego: Academic Press) Vol. 2, pp. 1–58.
26. Charmaz, K. (2006) «*Constructing Grounded Theory - A Practical Guide Through Qualitative Analysis*» (London: Sage Publications Inc).
27. Clemente, M. & Roulet, T.J. (2015) «Public Opinion as a Source of Deinstitutionalization: A “Spiral of Silence” Approach» in *Academy of Management Review*, 40(1), pp. 96-114.
28. Cohen, B.C. (1963) «*The Press, The Public and Foreign Policy*» (Princeton, NJ: Princeton University Press).
29. Cohen, M.R. & Nagel, E. (1936) «*An Introduction to Logic and Scientific Method*» (London: Routledge and Kegan Paul).
30. Collier, D. & Mahon, J.E. (1993) «Conceptual “Stretching” Revisited: Adapting Categories in Comparative Analysis» in *American Political Science Review* 87(4), pp. 845-855.
31. Comstock, G., Chaffee, S., Katzman, N., McCombs, M. & Roberts, D. (1978) «*Television and Human Behavior*» (New York: Columbia University Press).
32. Cox, D.R. (1992) «Causality: Some Statistical Aspects» in *Journal of the Royal Statistical Society, Series A (Statistics in Society)*, 155, pp. 291–301.
33. Craver, C. (2007) «*Explaining the Brain Mechanisms and the Mosaic Unity of Neuroscience*» (Oxford: Oxford University Press).
34. Darden, L. (2006) «*Reasoning in Biological Discoveries: Essays on Mechanisms, Interfield Relations, and Anomaly Resolution*» (Cambridge: Cambridge University Press).
35. DeFleur, M.L. & Ball-Rokeach, S. (1982) «*Theories of Mass Communication*» (London: Longman Inc.).
36. DeFleur, M.L. & Ball-Rokeach, S. (1989) «*Theories of Mass Communication (5th ed.)*» (New York: Longman).
37. Dessler, D. (1991) «Beyond Correlations: Toward a Causal Theory of War» in *International Studies Quarterly*, 35, pp. 337–355.

38. Elsenbroich, C. (2012) «Explanation in Agent-Based Modelling: Functions, Causality or Mechanisms?» in *JASSS*, 15(3).
39. Elster, J. (1989) «*Nuts and Bolts for the Social Sciences*» (Cambridge University Press).
40. Elster, J. (1998) «A Plea for Mechanisms» in P. Hedström and R. Swedberg. (ed.) *Social Mechanisms* (Cambridge: Cambridge University Press).
41. Elster, J. (1999) «*Alchemies of the Mind: Rationality and the Emotions*» (Cambridge: Cambridge University Press).
42. Falleti, T. G., & Lynch, J. F. (2009) «Context and Causal Mechanisms in Political Analysis» *Comparative Political Studies*, 42(9), pp. 1143–1166.
43. Fay, B. & Moon, J.D. (1994) «What Would an Adequate Philosophy of Social Science Look Like» in Michael Martin and Lee C. McIntyre (ed.) *Readings in the Philosophy of Social Science* (Cambridge: MIT Press), pp. 21-35.
44. Fejes, F. (1984) «Critical Mass Communications Research and Media Effects: The Problem of the Disappearing Audience» in *Media, Culture & Society*, 6(3), pp. 219-232.
45. Fields, J.M. & Schuman, H. (1976) «Public Beliefs About the Beliefs of the Public» in *Public Opinion Quarterly*, 40(4), pp. 427-448.
46. Fox, J. & Weber, K.M. (2015) «Queer Identity Management and Political Self-Expression on Social Networking Sites: A Co-Cultural Approach to the Spiral of Silence» in *Journal of Communication*, 65(1), pp.79-100.
47. Freedman, D.A. (1991) «Statistical Models and Shoe Leather» in *Sociological Methodology*, 21, pp. 291–313.
48. Gearhart, S. & Zhang, W. (2014) «Gay Bullying and Online Opinion Expression» in *Social Science Computer Review*, 32(1), pp. 18-36.
49. Gearhart, S. & Zhang, W. (2015). «“Was It Something I Said?” “No, It Was Something you Posted!” A Study of the Spiral of Silence Theory in Social Media Contexts» in *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 18(4), pp. 208-213.
50. George, A.L. & Bennett, A. (2005) «*Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*» (Cambridge, MA: MIT Press).
51. Gergen, K. (1985) «The Social Constructionist Movement in Modern Social Psychology» *American Psychologist*, 40(3), pp. 266-275.
52. Gerring, J. (2005) «Causation» in *Journal of Theoretical Politics*, 17(2), pp. 163–198.
53. Gilbert, N. (2008) «Agent-Based Models» *Quantitative Applications in the Social Sciences*, No.153, (Sage Publications).
54. Gilboa, E. (2005) «The CNN Effect: The Research for a Communication Theory of International Relations» in *Political Communication*, 22(1), pp. 27-44.
55. Giner, S. (1976) «*Mass Society*» (New York: Academic Press).
56. Glennan, S.S. (1996) «Mechanisms and the Nature of Causation» in *Erkenntnis*, 44, pp. 49–71.

57. Glennan, S.S. (2000) «*Rethinking Mechanistic Explanation*» unpublished manuscript, Department of Philosophy and Religious Studies, Butler University, 1–31 December.
58. Glynn, C.J., & McLeod, J. M. (1982) «Public Opinion, Communication Processes, and Voting Decisions» in *Annals of the International Communication Association*, 6(1), pp. 759-774.
59. Glynn, C.J., & McLeod, J. M. (1984) «Public Opinion Du Jour: An Examination of the Spiral of Silence» in *Public Opinion Quarterly*, 48(4), pp. 731-740.
60. Glynn, C.J. & McLeod, J.M. (1985) «Implications of the Spiral of Silence Theory for Communication and Public Opinion Research» in K.R. Sanders, L.E. Kaid, & D.D. Nimmo *Political Communication Yearbook 1984* (Southern Illinois University Press) pp. 43-65.
61. Glynn, C.J. (1984) «The Communication of Public Opinion» in *Journalism Quarterly*, 64(4), pp. 688–97.
62. Glynn, C.J., and Eunkyung P. (1988) «Reference Groups, Opinion Intensity, and Public Opinion Expression» in *International Journal of Public Opinion Research*, 9(3), pp. 213–32.
63. Goertz, G. & Starr, H. (eds) (2002) «*Necessary Conditions: Theory, Methodology and Applications*» (New York: Rowman and Littlefield).
64. Goldthorpe, J.H. (2001) «Causation, Statistics, and Sociology» in *European Sociological Review*, 17, pp. 1–20.
65. Hagmayer, Y., Sloman, S., Lagnado, D. & Weldmann, M.R. (2007) «Causal Reasoning Through Intervention» in A. Gopnik & L. Schulz (ed.) *Causal Learning – Psychology, Philosophy and Computation* (New York: Oxford University Press), pp. 86-100.
66. Hall, N. (2004) «Two Concepts of Causation» in J. Collins, N. Hall and L. A. Paul (ed.) *Causation and Counterfactuals*, pp. 225–276 (Cambridge, MA: MIT Press).
67. Hampton, K.N., Rainie, H., Lu, W., Dwyer, M., Shin, I. & Purcell, K. (2014) «*Social Media and the “Spiral of Silence”*» (Washington, DC: Pew Research Center).
68. Harre, R. (1970) «*The Principles of Scientific Thinking*» (London: Macmillan).
69. Harre, R. (1972) «*The Philosophies of Science*» (London: Oxford University Press).
70. Hedstrom, P. (2005) «*Dissecting the Social. On the Principles of Analytical Sociology*» (Cambridge, UK: Cambridge University Press).
71. Hedström, P. & Swedberg, R. (Eds.) (1998) «*Social Mechanisms: An Analytical Approach to Social Theory*» (Cambridge University Press).
72. Hedstrom, P. & Ylikoski, P. (2010) «Causal Mechanisms in the Social Sciences» in *Annual Review of Sociology*, 36, pp. 49–67.
73. Heider, F. (1958) «*The Psychology of Interpersonal Relations*» (USA: Wiley & Sons).
74. Hempel, C. (1942) «The Function of General Laws in History» *The Journal of Philosophy* 39(2), pp. 35-48.
75. Hempel, C. (1965) «*Aspects of Scientific Explanation*» (New York: Free Press).
76. Holland, P.W. (1986) «Statistics and Causal Inference (in theory and methods)» in *Journal of the American Statistical Association*, 81, pp. 945–60.

77. Hollander, E.P. (1967) «*Principles and Methods of Social Psychology*» (Oxford, UK: Oxford University Press).
78. Holmes, D. (2005) «*Communication Theory – Media, Technology, Society*» (New York: Sage Publications).
79. Hovland, C.I., Lumsdaine, A.A. & Sheffield, F.D. (1949) «*Experiments in Mass Communcation*» (Princeton, NJ: Princeton University Press).
80. Hruby, G.G. (2001) «Sociological, Postmodern, and New Realism Perspectives in Social Constructionism - Implications for Literacy Research» in *Reading Research Quarterly*, 36(1), pp. 48–62.
81. Hume, D. (2005) «*A Treatise of Human Nature*» (New York: Barnes & Noble, Inc).
82. Humphreys, A.R. (2019) «Realism, Empiricism and Causal Inquiry in International Relations: What Is At Stake?» in *European Journal of International Relations*, 25(2), pp. 562-587.
83. Humphreys, P. (2017) «Causation» in *A Companion to the Philosophy of Science*, pp. 31-40.
84. Innis, H. (1950) «*Empire and Education*» (Oxford: Clarendon Press).
85. Innis, H. (1951) «*The Bias of Communication*» (Toronto: University of Toronto Press).
86. Jaccard, J. & Jacoby, J. «*Theory Construction and Model-Building Skills*» (New York: The Guilford Press).
87. Kaplan, A. (1964) «*The Conduct of Inquiry*» (San Francisco: Chandler).
88. Karpinski, J. (1990) «Causality in Sociological Research» (Dordrecht: Kluwer Academic).
89. Katz, E. & Lazarsfeld, P.F. (1955) «*Personal Influence*» (Glencoe, IL: Free Press).
90. Katz, E. (1959) «Mass Communications Research and The Study of Popular Culture: An Editorial Note on a Possible Future for This Journal» in *Stud. Public Communication*, 2, pp. 1–6.
91. Katz, E. (1981) «Publicity and Pluralistic Ignorance: Notes on the “Spiral of Silence”» in H. Baier et al. (eds.) *Öffentliche Meinung und Sozialer Wandel/Public Opinion and Social Change*, pp. 28-38.
92. Katz, E. (2001) «Media effects» in N. J. Smelser & P. B. Baltes (ed.) *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (Oxford: Elsevier), pp. 9472–9479.
93. Kim, J. (1971) «Causes and Events - Mackie on Causation» in *The Journal of Philosophy*, 68(14), 426-441.
94. King, G., Keohane, R. O. & Verba, S. (1994) «*Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*» (Princeton: Princeton University Press).
95. Kitcher, P. (1989) «Explanatory Unification and the Causal Structure of the World» in Phillip Kitcher & Wesley Salmon (eds) *Scientific Explanation: Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, Vol. XIII. (Minneapolis: University of Minnesota Press).
96. Klapper, J. (1960) «*The Effects of Mass Communication*» (New York: Free Press).
97. Krassa, M.A. (1988) «Social Groups, Selective Perception, And Behavioral Contagion» in *Public Opinion in Social Networks*, 10, pp. 109–36.

98. Kurki, M. (2006) «Causes of A Divided Discipline: Rethinking the Concept of Cause in International Relations Theory» in *Review of International Studies*, 32(2), pp. 189-216.
99. Κάλφας, Β. (1970) «Ριζικές ανακατατάξεις στη Σύγχρονη Αγγλοσαξωνική Επιστημολογία: Ο Thomas S. Kuhn και η "στροφή" της δεκαετίας 1960-70» στο Τ. Kuhn *Η Δομή των Επιστημονικών Επανάστασεων*.
100. Lakoff, G. & Johnson, M. (1999) «*Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*» (New York: Basic Books).
101. Lang, G. & Lang, K. (1981) «Mass Communication and Public Opinion: Strategies for Research» in M. Rosenberg and R.H. Turner (Eds) *Social Psychology: Sociological Perspectives* (New York: Basic Books), pp. 653-682.
102. Lasorsa, D.L. (1991) «Political Outspokenness: Factors Working Against the Spiral of Silence» in *Journalism Quarterly*, 68, pp. 131-139.
103. Lazarsfeld, P.F. (1948) «Communication Research and the Social Psychologist» in W. Dennis (Ed.) *Current Trends in Social Psychology* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press), pp. 218–273.
104. Lazarsfeld, P.F., Berelson, B. & Gauder, H. (1944) «*The People's Choice*» (New York: Duell Sloan and Pearce).
105. Lebow, R.N. (2014) «*Constructing Cause in International Relations*» (Cambridge University Press).
106. Lee, R.L.M. (2002) «Globalization and Mass Society Theory» in *International Review of Sociology*, 12(1), pp. 45–60.
107. Lewis, D.K. (1973) «*Counterfactuals*» (Oxford: Blackwell).
108. Little, D. (1991) «*Varieties of Social Explanation: An Introduction to the Philosophy of Social Science*» (Boulder, CO: Westview).
109. Liu, X. & Fahmy, S. (2011) «Exploring the Spiral of Silence in the Virtual World: Individuals' Willingness to Express Personal Opinions in Online Versus Offline Settings» in *Journal of Media and Communication Studies*, 3(2), pp. 45-57.
110. Logan, R.K. (2017) «McLuhan and Causality: Technological Determinism, Formal Cause and Emergence» in C. Anton, R.K. Logan & L. Strate (Eds.) *Taking Up McLuhan's Cause: Perspectives on Media Formal Causality* (Intellect Books), pp. 123-149.
111. Machamer, P., Darden, L. & Craver, C.F. (2000) «Thinking About Mechanisms» in *Philosophy of Science*, 67, pp. 1–25.
112. Mackie, J.L. (1965) «Causes and Conditions» in *American Philosophical Quarterly*, 2, σσ.245–64.
113. Mahoney, J. & Goertz, G. (2006) «A Tale of Two Cultures - Contrasting Quantitative and Qualitative Research» in *Political Analysis*, 14(03), pp. 227–249.
114. Mahoney, J. (2001) «Beyond Correlational Analysis: Recent Innovations in Theory and Method» in *Sociological Forum*, 16(3), pp. 575-593.

115. Mansell, R. (2004) «Political Economy, Power and New Media» in *New Media & Society*, 6(1), pp. 96–105.
116. Marini, Margaret and Burton Singer (1988) «Causality in the Social Sciences» in Clifford Clogg (ed.) *Sociological Methodology*, 18, σσ.347–409.
117. Marshall, P.D. (2004) «*New Media Cultures*» (London: Arnold).
118. Matthes, J., Rios Morrison, K., & Schemer, C. (2010) «A Spiral of Silence for Some: Attitude Certainty and the Expression of Political Minority Opinions» in *Communication Research*, 37(6), pp. 774-800.
119. McClure, R.D., & Patterson, T.E. (1974) «Television, News and Political Advertising: The Impact of Exposure on Voter Beliefs» in *Communication Research*, 1, pp.3–31.
120. McCombs, M.E., & Shaw, D.L. (1972) «The Agenda-Setting Function of Mass Media» in *Public Opinion Quarterly*, 36(2), pp. 176-187.
121. McDevitt, M., Kioussis, S. & Wahl-Jorgensen, K. (2003) «Spiral of Moderation: Opinion Expression in Computer-Mediated Discussion» in *International Journal of Public Opinion Research*, 15(4), pp. 454-470.
122. McDonald, D.G. (2004) «Twentieth Century Media Effect Research» in J.D.H. Downing, D. McQuail, P. Schlesinger & E. Wartella (Eds.) *The Sage Handbook of Media Studies* (Thousand Oaks, CA: Sage), pp. 183–200.
123. McGuire, W.J. (1989) «Theoretical Foundations of Campaigns» in R.E. Rice & C.K. Atkins (Eds) *Public Communication Campaigns* (Newbury Park, California: SAGE Publications Inc.), pp. 43-65.
124. McLeod, D.M. (1995) «Communicating Deviance: The Effects of Television News Coverage of Social Protest» in *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 39, pp. 4–19.
125. McLuhan, M. (1959) «Myth and Mass Media» *Daedalus*, 88(2), pp. 339-348.
126. McLuhan, M. (1962) «*The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*» (Toronto: University of Toronto Press).
127. McLuhan, M. (1964) «*Understanding Media: The Extensions of Man*» (New York: McGraw-Hill).
128. McMullin, E. (1984) «Two Ideals of Explanation in Natural Science» in Peter A. French, Theodore E. Uehling, Jr. and Howard K. Wettstein (eds) *Midwest Studies in Philosophy, Volume IX Causation and Causal Theories*. (Minneapolis: University of Minnesota Press).
129. McQuail, D. (1979) «The Influence and Effects of Mass Media» in J. Curran, M. Gurevitch and J. Woolacott (Eds.) *Mass Communication and Society* (London: Arnold), pp. 70-93.
130. McQuail, D. (2003) «*Η Θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας για τον 21^ο Αιώνα*» (Αθήνα: Εκδ. Καστανιώτη).
131. McQuail, D. (2010) «*Mass Communication Theory*» (London: SAGE Publications).

132. Merten, K. (1985) «Some Silence in the Spiral of Silence» in K.R. Sanders, L.E. Kaid, & D.D. Nimmo *Political Communication Yearbook 1984* (Southern Illinois University Press), pp. 31-42.
133. Meyrowitz, J. (1985) «*No Sense of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behavior*» (New York: Oxford University Press).
134. Milgram, S. (1961) «Nationality and Conformity» in *Scientific American*, 205(6), pp. 45-51.
135. Miller, P.McC. & Wilson, M. J. (1983) «*A Dictionary of Social Science Methods*» (John Wiley & Sons).
136. Moscovici, S. & Hewstone, M. (1984) «De la Science au sens Commun» in S. Moscovici (ed.) *Psychologie Sociale* (Paris: Presses Universitaires de France), pp. 539-566.
137. Moscovici, S. (1995) «Η Εποχή των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων» στο Στ. Παπαστάμου & Α. Μαντόγλου (επιμ.) *Κοινωνικές Αναπαραστάσεις* (Αθήνα: Οδυσσέας), σσ. 65-106.
138. Munsterberg, H. (1916) «*The Photoplay: A Psychological Study*» (New York: Appleton & Company).
139. Neuman, W.R. & Guggenheim, L. (2011) «The Evolution of Media Effects Theory: A Six-Stage Model of Cumulative Research» in *Communication Theory*, 21(2), pp. 169–196.
140. Noelle-Neumann, E. (1973) «Return to the Concept of Powerful Mass Media» in *Studies of Broadcasting*, 9, pp. 66-112.
141. Noelle-Neumann, E. (1974) «The Spiral of Silence» in *Journal of Communication*, 24(2), pp. 43–51.
142. Noelle-Neumann, E. (1980) «*Die Schweigespirale: Öffentliche Meinung, Unsere Soziale Haut*» (The Spiral of Silence: Public Opinion, our Social Skin) (München: Piper).
143. Noelle-Neumann, E. (1984) «*The Spiral of Silence: Public Opinion - Our Social Skin*» (Chicago: The University of Chicago Press).
144. Noelle-Neumann, E. (1985) «The Spiral of Silence: A Response» in K.R. Sanders, L.E. Kaid, & D.D. Nimmo *Political Communication Yearbook 1984* (Southern Illinois University Press) pp. 66-96.
145. Noelle-Neumann, E. (1977) «Turbulences in the Climate of Opinion: Methodological Applications of the Spiral of Silence Theory» in *The Public Opinion Quarterly*, 41(2), pp. 143–58.
146. Opatow, S. (1990) «Moral Exclusion and Injustice: An introduction» in *Journal of social issues*, 46(1), pp. 1-20.
147. Ore, T. (2003) «*The Social Construction of Difference and Inequality: Race, Class, Gender and Sexuality*» (Boston: McGraw-Hill).
148. Pearson, K. (1911) «*The Grammar of Science*» 3rd edn. rev. and enlarged, Part 1: Physical. (London: Adam and Charles Black).
149. Perse, E.M. (2001) «*Media Effects and Society*» (Mahwah, NJ: Erlbaum).

150. Ragin, C.C. (1987) «*The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*» (Berkeley: University of California Press).
151. Raykov, T. & Marcoulides, G.A. (2012) «*A First Course in Structural Equation Modeling*» (New York: Routledge).
152. Robinson, P. (2002) «*The CNN Effect: The Myth of News, Foreign Policy, and Intervention*» (London: Routledge Press).
153. Russell, B. (1918) «*On the Notion of Cause. In Mysticism and Logic and Other Essays*» (New York: Longmans, Green).
154. Salmon, C.T. & Kline, F.G. (1985) «The Spiral of Silence Ten Years Later: An Examination and Evaluation» in K.R. Sanders, L.E. Kaid, & D.D. Nimmo *Political Communication Yearbook 1984* (Southern Illinois University Press) pp. 3-30.
155. Salmon, C.T. & Kline, F.G. (1985) «The Spiral of Silence Ten Years Later: An Examination and Evaluation» in *Political Communication Yearbook 1984*, pp. 3–29.
156. Salmon, W.C. (1998) «*Causality and Explanation*» (Oxford University Press).
157. Salmon, W.C. (1989) «Four Decades of Scientific Explanation» in Phillip Kitcher and Wesley Salmon (eds) *Scientific Explanation: Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, Vol. XIII (Minneapolis: University of Minnesota Press).
158. Sartori, G. (2004) «*Σημασιολογία, Έννοιες, Συγκριτική Μέθοδος (επιλογή, επιμέλεια, εισαγωγή: Σεραφείμ Ι. Σεφεριάδης)*» (Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση).
159. Sassower, R. (2017) «Causality and Correlation» in *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social Theory*, pp. 1-4.
160. Scheufle, D.A. & Moy, P. (2000:11) «Twenty-Five Years of the Spiral of Silence: A Conceptual Review and Empirical Outlook» in *International Journal of Public Opinion Research*, 12(1), pp. 3-28.
161. Schulz, A. & Roessler, P. (2012) «The Spiral of Silence and the Internet: Selection of Online Content and the Perception of the Public Opinion Climate in Computer-Mediated Communication Environments» in *International Journal of Public Opinion Research*, 24(3), pp. 346-367.
162. Seidman, S. (2017) «*Contested Knowledge: Social Theory Today*» (USA: John Wiley & Sons).
163. Simon, H.A. & Iwasaki, Y. (1988) «Causal Ordering, Comparative Statics, and Near Decomposability» in *Journal of Econometrics*, 39, pp.149–73.
164. Simon, H.A. & Newell, A. (1956) «Models: Their Uses and Limitations» in L.D. White (Ed.) *The State of the Social Sciences* (Chicago: University of Chicago Press), pp. 61–83.
165. Solop, F.I. (2004) «Digital Democracy Comes of Age: Internet Voting and the 2000 Arizona Democratic Primary Election» in *Electronic Voting and Democracy* (London: Palgrave Macmillan), pp. 242-254.

166. Spohn, W. (1983) «Deterministic and Probabilistic Reasons and Causes» in *Erkenntnis*, 19, pp. 371–96.
167. Star, S.A. & Hughes, H.M. (1950) «Report on an Education Campaign: The Cicinnati Plan for the UN» in *American Sociological Review*, 41, pp. 771-792.
168. Stoycheff, E. (2016) «Under Surveillance: Examining Facebook’s Spiral of Silence Effects in the Wake of NSA Internet Monitoring» *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 93(2), pp. 296-311.
169. Taylor, D.G. (1982) «Pluralistic Ignorance and the Spiral of Silence: A Formal Analysis» in *Public Opinion Quarterly*, 46(3), pp. 311-335.
170. Television Information Office (1985) «*A Broadcasting Primer With Notes on the New Technologies*» (New York: Author).
171. Tilly, C. (2001) «Mechanisms in Political Processes» in *Annual Review of Political Science*, 4, pp. 21-41.
172. Tsfati, Y., Stroud, N. J. & Chotiner, A. (2014) «Exposure to Ideological News and Perceived Opinion Climate: Testing the Media Effects Component of Spiral of Silence in a Fragmented Media Landscape» in *The International Journal of Press/Politics*, 19(1), pp. 3-23.
173. Valkenburg, P.M., Peter, J. & Walther, J.B. (2016) «Media Effects: Theory and Research» in *Annual Review of Psychology*, 67, pp. 315-338.
174. Vallone, R.P., Ross, L., & Lepper, M.R. (1985) «The Hostile Media Phenomenon: Biased Perception and Perceptions of Media Bias in Coverage of the Beirut Massacre» in *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(3), pp. 577-585.
175. van Dijk, J.A.G.M. (1991) «*Network Society: Social Aspects of New Media*» (London: Sage)
176. Van Evera, S. (2000) «Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Πολιτικής Επιστήμης» (Αθήνα: Εκδ. Ποιότητα).
177. Verhulst, B., Eaves, L.J. & Hatemi, P.K. (2012) «Correlation Not Causation: The Relationship Between Personality Traits and Political Ideologies» in *American Journal of Political Science*, 56(1), pp. 34-51.
178. Waldner, D. (2002) «Anti Anti-Determinism: Or What Happens When Schrodinger’s Cat and Lorenz’s Butterfly Meet Laplace’s Demon in the Study of Political and Economic Developmen», paper presented to the annual meetings of the *American Political Science Association* (Boston MA, August–September).
179. Wallace, W. (1971) «*The Logic of Science in Sociology*» (Chicago: Aldin).
180. Waltz, K.N. (1979) «*Theory of International Politics*» (Reading, Mass.: Addison-Wesley).
181. Whitehead, A.N., & Russell, B. (1910) «*Principia Mathematica*» (Vol. 1). University Press.
182. Windahl, S., Signtzer, B. & Olson, T.J. (1999) «Εφαρμοσμένη Επικοινωνία - Μία Εισαγωγή Στον Επικοινωνιακό Σχεδιασμό» (Αθήνα: Εκδ. Καστανιώτης).
183. Wittgenstein, L. (1971) «*Tractatus Logico-Philosophicus*» 1921; trans. DF Pears & BF McGuiness.

184. Βρύζας, Κ. (2006) «*Τεχνολογίες της Επικοινωνίας και Ανάπτυξη Ανθρώπινης Κοινωνίας: Από τη Γραφή στα Ψηφιακά Δίκτυα*» (Θεσσαλονίκη: Εκδ. Βάνιας).
185. Γαρδικιώτης, Α. (2008) «*Κοινωνική Επιρροή – Επισκόπηση και Αξιολόγηση της Έρευνας και των Θεωριών*» (Αθήνα: Εκδ. Gutenberg).
186. Δαφέρμος, Μ. (2008) «Κοινωνικός Κονστрукτισιονισμός και Ανάλυση Λόγου» στο *Ελεύθερα*, 4, σσ. 67-90.
187. Λέτσιου, Ρ. (2019) «*Γνωσιακή Προεργασία για την Ανάπτυξη μίας Διδακτικής Πρότασης για τον Ηθικό Αποκλεισμό: Βιβλιογραφική Επισκόπηση Μέσω Αιτιακών Σχημάτων και Εμπειρικές Περιπτωσιολογικές Αναλύσεις*» (Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή Εργασία, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, ΕΚΠΑ).
188. Μάντογλου, Α. & Μελέτη, Κ. (2013) «*Επιστημονικός Λόγος Περί Κοινωνικών Αναπαραστάσεων και Ιδεολογιών*» (Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση).
189. Παζαρζή, Ε.Ν. (2004) «*Κοινωνιολογία - Η Μελέτη και Κατανόηση των Ανθρώπινων Κοινωνιών*» (Αθήνα: Εκδόσεις DaVinci).
190. Παπαθανασόπουλος, Σ. (2011) «*Τα Μέσα Επικοινωνίας στον 21ο Αιώνα*» (Αθήνα: Εκδ. Καστανιώτη).
191. Παπανούτσος, Ε.Π. (2008) «*Λογική*» (Αθήνα: Εκδόσεις Νόηση).
192. Πουρνάρη, Μ. (1994) «*David Hume: Η Κριτική της Αιτιότητας ως Απόπειρα Θεμελίωσης μιας "Αληθούς Μεταφυσικής"*» (Διδακτορική Διατριβή), Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
193. Σαμαράς, Αθ.Ν. (2002) «CNN και Προπαγάνδα» στο *Γεωπολιτική και Υδρόγειος*, Τεύχος 1, σσ. 73-80.
194. Σαμαράς, Αθ.Ν. & Ιορδανίδου, Σ. (2016) «Η Αξιοποίηση της Αιτιακής Σχέσης στη Διδασκαλία των Μέσων Επικοινωνίας: Ανάλυση Μεθοδολογίας με Επίκεντρο την Επίδραση-CNN» στο Κοντάκος Α.Θ. & Σταμάτης Π.Ι. (επιμ.) *Θεωρίες και Μοντέλα Επικοινωνίας στην Εκπαίδευση*, τόμος 2 της σειράς «Επικοινωνία και Εκπαίδευση», σσ. 87-122 (Αθήνα: Εκδ. Διάδραση).
195. Σαμαράς, Αθ.Ν. (2008) «*Τηλεοπτική Πολιτική Διαφήμιση στην Ελλάδα – 1993-2007*» (Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη).
196. Σαμαράς, Αθ.Ν. (2014) «*Διαδίκτυο και Τεχνολογική Αιτιοκρατία*» στο *Δημοσιογραφία*, 3, σσ. 60-61.